

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV,
UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ П.К.О. № 27110.
— РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУ-
СЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МА-
ШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНИШЕ РУ-
КОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ТА ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР
Проф. д-р ІВАН ОГІВНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ
1'60 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ: В ЄВРОПІ
8 ЗЛ., ПОЗА ЄВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО.
ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕД-
ПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІР-
НИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК VII.

ЖОВКВА, СІЧЕНЬ 1939 РОКУ

ЧИСЛО 1 (73)

Вимова біблійних імен з *й* напочатку.

В своєму календарі ми маємо багато імен з *i*+голосний напочатку типу Іосиф, цебто з таким початком, що фонетичні закони нашої мови його ніяк не допускають. Як такі немилослівні імена, зовсім неприродні нашій мові, появилися в нас й яке їх походження взагалі? Це цікаві питання, й я на них відповім у цій статті хоч коротко.

Усі ці імена — давньоєврейського походження, й ми їх знаходимо в Біблії. Давньоєврейська мова має звука *j* (*jod*) й дуже часто його вживає, чим зовсім наближується до нашої мови. Мало того, єврейська мова, як і мова українська, зовсім не терпить збігу *i*+голосний на початку слова та на початку складу, — в такому положенні це *i* в ній конче брентиме, як *й*. Напр.: Josef, Jair, Jehovah, Javan, Joram, Joav, Jonatan, Joel, Jericho, Javal і багато т. п. Як бачимо, початок цих слів, їхній *j*+голосна, зовсім милозвучний і зовсім такий, яким він мав би бути в мові нашій, цебто фонетичний закон початку імен *й*+голосний у мовах давньоєврейській та українській зовсім однаковий.

Давньоєврейська мова кохалася в таких складених іменах, що на їх початку було Jehovah, Господь; це Jehovah в іменах з бігом часу скоротилося на Jeho-, а пізніше навіть на Je- або на Jo-. Напр.: Jehoachaz, Jehojakim, Jehošua — Ješu, Jonatan, Jeroveam і т. ін. Ось

чому серед біблійних імен так багато складених імен на *Je-* та на *Jo-*, що вказують у скороченні Господь, Jehovah.

Але перша наша т. зв. старослов'янська Біблія прийшла до нас не від давніх євреїв, але від греків, — св. Кирило та Методій ще в IX віці переклали цілу Біблію на старослов'янську мову, але переклали не з єврейського оригіналу, а з грецького перекладу його. Таким чином до нас дісталися біблійні імена не з їхньою оригінальною вимовою, але з вимовою грецькою, що була зовсім чужа мовам слов'янським¹.

Грецька мова зовсім не мала й не має звука *j* (наше *й*), — має тільки *i*, і вживає цього *i* зовсім вільно навіть перед голосними; сполучення *ia-*, *ie-*, *io-*, *iu-* (*iu-*), зовсім неможливі в українській мові, мова грецька вільно вживає навіть на початку слів. Ось через це грецькі перекладачі Біблії ще десь у III віці до Христа, перекладаючи власні біблійні імена, всі їх погредцизували, цебто початкові *Ja-*, *Je-*, *Jo-*, *Ju-* давньоєврейського оригіналу передали по-своому: *Ia-*, *Ie-*, *Io-*, *Iu-*, передали так, бо йнакше не могли, не маючи в своїй мові звука *j* (*й*).

Старослов'янські перекладачі не пішли

¹ Див. про це мою статтю: „Вимова біблійних імен“ у РМД 1939-69.

слідами перекладачів грецьких, цебто не знаціоналізували початку власних імен, але по-рабському пішли за текстом грецьким і запровадили до свого перекладу фонетично нам зовсім неможливі та штучні *Ia-, Ie-, Io-, Iy-*. Ці форми були рідні для греків, але зовсім чужі для нас!

Як бачимо, обманули нас хитрі греки й тут: самі знаціоналізували собі єврейські біблійні імена, а нас змусили прийняти по-рабському зовсім неприродні нам сполучення *Ia-, Ie-, Io-, Iy-!*

Що ж маємо робити тепер? Логічна відповідь насовується дуже легко: оригінальним і святим текстом Біблії був і буде для всього людства тільки текст давньоєврейський. Як я показав у своїй статті: „Вимова біблійних імен“ (РМ чч. 67-69), давньоєврейська вимова біблійних імен зовсім природна українській мові, тоді як вимова грецька нам неприродна. Отож, маємо вимовляти тільки так, як подає давньоєврейський оригінал, цебто: *Ja-, Je-, Jo-, Ju-*, по-нашому: *Я-, Є-, Йо-, Ю-*, а не по-неприродному нам грецькому: *Ia-, Ie-, Io-, Iy-*. Зрештою, наша жива мова й сама борониться проти неприродної грецької вимови від найдавніших часів і вимовляє: Єрусалим, Яків, Єремія, Йосип, Юда і т. ін. Неприродні нашій мові *Ia-, Ie-, Io-, Iy-* живуть тільки в мові церковній і російській, та почасти в мові тієї української інтелігенції, що не орієнтується в цій справі й іде за вимовою російською.

Але грецька вимова біблійних імен не була єдина в християнському світі, — вона була неприродна також західноєвропейським мовам, чому вони за нею не пішли від початку християнства. Як знаємо, бл. Єронім (330-419), родом слов'янин, переклав усю Біблію на латинську мову головню з давньоєврейського оригіналу, а в мові біблійних імен пішов так само головню за вимовою оригіналу. Ось через це в латинській Біблії (Vulgata) завжди маємо в нашій справі тільки *Ja, Je-, Jo-, Ju-*, напр: Jared, Japheth, Javan, Jacob, Joseph, Jordan, Juda, Jair і т. ін. Усі європейські мови так само пішли за цією природною вимовою, і всі вони в на-

шому випадкові дають *Ja-, Je-, Jo-, Ju-* на початку власних імен, цебто заховують давньоєврейську вимову.

Православні серби давно вже запримитили цю штучну нам грецьку вимову й давно вже вернулися до вимови оригіналу, а тому й пишуть у Біблії й вимовляють: Jared, Jafet, Javan, Jakov, Josif, Jordan, Juda, Jair, Jerihon, Jonatan, Joilo, Jesej, Joav, Joram, Josafat, Jerovoam, Josija, Jezaveľ, Ju, Joahaz, Jona, Joakim, Jov, Jeremija, Jezekij, Jovan, Jerusalim і т. ін. (серби завели собі до своєї азбуки дуже всім слов'янам потрібну *j* зам. *й*, і пишуть добре й науково: *ja = я, je = є, jo = йо, ju = ю*). Як бачимо, серби мають послідовно проведену давньоєврейську вимову *j* на початку власних імен.

Грецька вимова тримається тепер ще тільки в мові російській. Російська літературна мова сильно взорувалася на своїй старій церковній мові, а тому в ній защепилася грецька вимова біблійних імен. напр: Jaredъ, Jafetъ, Jakovъ, Josifъ, Jordanъ, Jovъ, Juda, Jairъ, Jerihonъ, Jesej, Joavъ, Josafatъ, Jerovoamъ, Josija, Jezaveľ, Ju, Joahazъ, Jona, Joakimъ, Jeremija, Jezekij, Joannъ, Jerusalimъ і т. п. Усе це вимова штучна, неприродна, чисто грецька, що далеко відбігає від свого єврейського оригіналу. Українська інтелігенція, не знаючи докладно цієї справи, так само сліпо йде за вимовою російською, єдиною в цілому світі. Тільки ще самі болгари не свідомо підтримують цю штучну й неприродну для слов'ян вимову, хоч і вони вже пишуть у своїй Біблії: Явалъ, Яредъ, Яфетъ, Яванъ, Яковъ. Йорданъ, Юда, Яиръ, Єрусалимъ і т. ін.

Українська мова, звичайно, мусить іти в цьому випадкові тільки за вимовою оригіналу, цебто за вимовою давньоєврейською, а вона дає: Javal, Jared-Jered, Javan, Jaakov, Josef, Jehovah, Jair, Jericho, Joel, Jonatan, Joav, Joram, Jonah, Jerusalajim і т. ін. Жива українська мова, як казав я вище, з найдавнішого часу йде вже за цим. Напр. ув Остромирській Київській Євангелії 1056 р. маємо: Єрусалимъ 22. У Збірнику царя Святослава 1073 р. знаходимо: Исусъ

24 б., 254 і т. ін., — такими формами переповнена наша стара література.

Як я вже писав у ч. 67-68 РМ на ст. 343-4, греки сильно змінили навіть правдиве ім'я Христа, змінили тому, що в своїй мові не мали засобів на правдиве віддання його. Старовврейська назва була Jehošua-Ješua, жива арамейська — Ješu. Греки взяли цю останню народню форму Ješu й змінили її на Ἰησοῦς; у цій формі такі зміни: 1) не маючи *j*, греки передали його на початку слова через *i*, 2) з тієї ж причини *š* передали через *s*, 3) грецизували кінець, додавши на кінці своє *s*. Старослов'янські перекладчики незручно передали це через *Исѹсѣ* — *Исѣсѣ*, в якому два *i* на початку нічим не оправдані. Але написи *Исѣсѣ* з одним *i* чи *и* надзвичайно часті в українських пам'ятниках, починаючи з найдавнішого часу. За два *i* (*и-*) на початку імени Христа в Москві довгі роки точили криваву боротьбу, що навіть покінчилася розколом Церкви. Для українців, людей західної культури, така боротьба і дивна, і незрозуміла, чому в Україні завжди писали й тепер пишуть тільки *Исус*, а форма *Исусѣ* — це форма російська. Серби пишуть так само *Исус*, а навіть болгари пишуть *Исусѣ*!

Галичина територіально й історично все була тісніше зв'язана з культурою західною, а тому віддавна вимовляє ці слова, про які тут пишемо, з *й* на початку, напр. *Йосафат*, *Йона*, *Йордан*, *Ерихон*, *Яред* і т. ін.

На закінчення цієї статті подаю імена з початковою *й* з календаря: *Єзекііль*, *Єзекіль*, *Єракс*, *Єремій*, *Єремія*, *Єротей*, *Єроп*, *Йоад*, *Йоаким-Яким*, *Йоаникий*, *Йоан-Іван*, *Йосаф*, *Йов*, *Йоїл*, *Йона*, *Йосип*, *Йосій*, *Исус*, *Ювенал*, *Ювентин*, *Юда*, *Юліян*, *Юлій*, *Юстиніян*, *Юстин*, *Юст*, *Ядор*, *Якисхол*, *Яків*, *Ямвлих*, *Яникит*, *Януарій*, *Ясон*.

А ось імена з Біблії: *Євстей*, *Євсей*, *Єгова*, *Єзавель*, *Ерихон*, *Єровоам*, *Єрусалим*, *Єхонія*, *Єуй* (євр. *Jehu*, серб. *Juj*, рос. *Иуй*), *Йзав*, *Йоас*, *Йоах*, *Йоахаз*, *Йов* (євр. *Ijov*), *Йодай*, *Йонатан*, *Йорам*, *Йордан* (євр. *Jarden*), *Йосафат*, *Йосія*, *Юда*, *Юдея*, *Явал*, *Яван*, *Явок*, *Яір*, *Ямврій*, *Яній*, *Яред* (євр. *Jered*), *Яфет* і т. ін.

Отож, на початку власних імен пишемо й вимовляємо тільки *Я*-, *Є*-, *Йо*-, *Ю*-, цебто так, як робить увесь християнський світ, православний і католицький, а не *ла*-, *ле*-, *ло*-, *лу*-, як роблять тепер самі росіяни.

Іван Огієнко.

Асоціації, як стилістичний засіб М. Хвильового.

Микола Хвильовий уперто шукав новаторства в стилі, й це проявляється м. ін. у тому способі, як він нанизув асоціації. В його творах зустрічаємо часто асоціації ось такого типу: Редактор Карк проходить повз магазин і цей будинок викликає в його душі цілу низку образів і спогадів. „Біля цього магазину — тут тепер державний шоколад продають — одного зимового ранку він зустрів нову владу. Згадав, як шумувала Україна, — хохол упертий чоловік, а може тут десь проходив Скворода Григорій Савич, великий український філософ, а тепер, кажуть, могила бур'яном поросла, й бджоли не гудуть біля дупла, тільки пчїлка іноді пролетить, і шумують революції, повстання в Україні знову. — Григорій Савич Ско-

ворода — так російська інтелігенція любить: Григорій Савич, Ніколай Романович, Владимир Ілліч, Тарас Григорович. І єсть у цьому якась північна солодкість, упертість, і калузькі нетри, і Іван Калита, і московська сила — велика велетенська, фатальна, від варязьких гостей іде. І нема тут вишневих садків“ („Твори“, I, 38-39).

Яка рація — наводити такий довгий ланцюг асоціацій? Найдивовижніші асоціації, що викликають враження якогось внутрішнього блукання, — явище цілком нормальне, зокрема виправдане в даній ситуації, де людина б'ється з суперечними почуваннями й думками: тут незамітна іронія з приводу „державного шоколаду“ чергується із згадками про бурливі дні революції та сумовитою

рефлексією про могилу Сквороди, що з свого боку викликає в душі образ бджіл і пасіки — улюбленого місця перебування мандрівного філософа; на зміну цьому йдуть міркування про особові назви, про Москву, про варягів, а це все замикається образом вишневих садків. Тільки як дивитись на такі асоціації ззовні, то здається, ніби утворені тут зв'язки мають чисто випадковий характер; це враження зміцнює трохи небайлива складня, хоча — треба признати — вона має своє призначення: відтворити мінливість душевного струменя.

Цікаво, як сам автор пояснює цю свою тенденцію відтворювати довгі асоціативні ланцюги. Він підсуває нам думку, ніби не хоче дошукуватись у них глибших душевних процесів. І так, подаючи низку асоціатив, що зроджуються на згадку про царську Росію: драти — ліси — тракти — поштові коні — злодії — стовпи, за стовпами шинки, далі хохол із квачем у царя, і знов станція — корчма — ліси — оселі — туман — дзвоники, — раптом автор обриває цей ланцюг своєрідною рефлексією: „Це ж до чого? Так собі“ (I, 179). Оце характеристичне „так собі“ має переконати читача, що автор милується самою химерністю асоціатив, самою грою, як такою. Так справді буває, особливо в тих випадках, коли асоціативі зроджуються на ґрунті звукової подібності слів, напр.: „На нічній зміні були: Остап, Юрко, Юра: гори Юри (Швайцарія), юрта, за юртою тайга (тайга тут, видима річ, тільки в уяві! Д. К.) — холодна, в снігах: бори, бори, і нема їм краю“ (I, 84). Хвильовий закоханий у слові („я приніс тобі запах слова“ — повторює він у „Арабесках“) та любить гратися словом.

Часом у тій грі асоціатив, побудованій на звуковій подібності слів, можна відчитати глибший психологічний підклад, як напр. у ланцюзі асоціатив із етюда „Кіт у чоботях“: „Отже про глухе слово: Гапка. Гапка — глухо, ми її не Гапка, а товариш Жучок. Це так, а то глухо. А от гаптувати — це яскраво, бо гаптувати: вишивати золотом або сріблом... А то буває гаптований захід,

буває схід, це коли підводиться або лягає заграва. Гаптований — запашне слово, як буває лан у вересні або трави в сіновалах — трави, коли йде з них дух біляплавневої осоки“ (I, 63). Тут „Гапка“ зв'язується з „гаптувати“, причому автор любовно зупиняється над цим словом, ніби вдихає з нього якийсь своєрідний аромат. Підсвідому основу цього явища не важко збагнути: „Гапка“ й „гаптувати“ тісно зв'язані з собою своїм чуттєвим змістом і кругом них утворюється сяйво глибоко-нижних переживань. У тому комплексі переживань зарисовуються характеристичні риси Гапки, овіяної надзвичайним душевним теплом та життєвою радістю.

Признаючи психологічну правду в таких асоціативах, не можемо все таки не раз опертися враженню якоїсь надуманості та менше чи більше прихованої протилігичної тенденції. Письменник ніби навмисне нехтує логічно-конструктивними вимогами та уникає ясности сполук, напр.: „У редактора Карка очі, як у Гаршина, а очі Гаршина писав Репін, а Репін оголошував себе за українця, і Нюсі здавалось, що в очах Карка — степи“. Не дарма Хвильовий говорить ув одному місці про „радість бунту проти логіки“, додаючи таку автохарактеристику: „Я такий же химерний, як Сатурн у телескопі в хаосі планетарного руху“ (I, 335).

Та поминаючи ту протилігичну тенденцію, хочемо вказати на один негативний момент психологічної натури, що приховується в такій накопиченні асоціатив, яке своїм багатством може, власне, зубожувати стиль. Маю на увазі блудний характер таких асоціатив з притаманною їм пасивністю психічної настанови. Зовсім інакше стоїть справа там, де поет уважає за конечне робити вибір між асоціативами. І так, коли Шевченко асоціює свої неспокійні думки з образом роя („За думою дума роєм влітає“), то він свідомо зрікається багатьох можливих асоціатив, а притягає одну, що має зробити образ пластичним; він зосереджує свою увагу на даному образі, вкладаючи в нього весь пал

своїєї душі. Де такого активного зосередження немає, там доводиться не раз

відчувати брак вольової напруги та розпорошеність почувань. Дмитро Козій.

Складня української мови.

г. Речення окличне.

Речення, що має в собі звернення до когось, зветься окличним. Це звернення може бути до присутньої другої особи, або й до відсутньої третьої; рідко — до самого себе. Окличне речення має свої власні ознаки, головні з них три такі.

1. Головна ознака окличного речення — його оклична інтонація, яка завжди така виразна, що слухач найлегше відчуває її. Оклична інтонація буває найрізніших типів, через що й окличні речення можуть бути, напр.: чисто окличні, приказові, бажальні й інші. Ці речення завжди вимовляємо з найбільшим суб'єктивним чуттям, якого віддати на письмі не маємо змоги, бо маємо на це тільки одного знака — окличника (!). Оклична інтонація, як і питальна, завжди надіє реченням великої суб'єктивності, творячи з них найрізніші типи, через що цих речень дуже багато, хоч їх логіка й не розглядає.

Міміка при окличних реченнях найрізніша, в залежності від змісту нашого оклику, й вона, як і інтонація, виявлює ясно радість, осторогу, гнів, прохання й т. ін., кожен раз із іншою мімікою, в залежності від чого твориться багато найрізніших типів окличного речення.

Жести при окличних реченнях так само найрізніші. Підняття рук догори при проханні відоме багатьом народам з найдавнішого часу, а в нас загально прийняте при молитві священника в церкві. Махання рукою при кликанні так само старе. Взагалі, жести рукою чи руками при окличних реченнях часті й виразні, а часом цей жест переходить у рух цілого нашого тіла, і тут вони сильно допомагають збільшити зрозуміння нашої мови.

2. Друга ознака окличних речень — це вигуки або вигукові займенники та прислівники, що ставляться на початку речення: *Який* хороший садок! *Що за*

дівчина вродлива! *Як* приємно тут сидіти! Напр. у Л. Українки т. VI: *Яка* хороша моя сестричка! 162, *Яка* холодна ніч! 209, *Ой*, та поміч! 101. Збірник царя Святослава 1076 р.: *Коль* сладька словеса твоя! За. Слово о полку Ігоревім XII ст.: *О* руская земле, уже за шеломянем еси! 99.

Вигук *що за* може розриватися вставними словами. Напр. у Піснях Чубинського: *Що за* користь з мене маєш 303, *Що* мені молодому *за* пригода стала 208, *Що ж* то в батенька *за* дочки 442.

Пор. Збірник царя Святослава 1076 р.: *Добро* єсть, братіє, почитаніє книжнє! 1а. Слово о полку Ігоревім XII в.: *Здорови*, князи і дружина! 130.

При сильнішим наказі (hortativus) звичайно маємо при дієслові й відповідні частки, препозиційні: *нехай*, *щоб*, *нумо*, або постпозиційні: *ж*, *но*, *лиш*.

Нехай або *хай* (західньоукраїнські також *най*, *няй*) — загальнослов'янські частки, відомі в нас з дуже давнього часу. Пересопницька Євангелія 1556 р.: *Нехай* назван будеть Іоанном. Учит. Єванг. 1637 р.: *Нехай* пильнуєть 33. „Ключ Розуміння“ 1665 р.: *Нехай* будеть 41. Чубинський V, Писні: *Подай* білу ручку, *нехай* поцілую 62, *Посадила* фасольку, *нехай* вона сходить 93. М. Рильський, Пан Тадеуш: *Нехай* же зна 150, *Хай* почекає 153, *Най* славен буде Шрам 189. Л. Українка, Лісова пісня, *Хай* скавучить, *нехай* голосить 55.

Для зазначення прокльону чи лайки вживаємо *щоб* або *бодай* з присудком минулого часу, або з дієменником, що разом визначає прокляття-побажання: *Щоб* ти пропав! *Бодай* ти не встав! Номис 3263: *Щоб* тебе в жито головою! В „Кобзарі“: *Щоб* ви не вертались! 249, *Бодай* його не кидала лихая година! 29, *Бодай* не дивитись, *бодай* не казати! 76. Попоміряв і я колись, *щоб* його не мірять! 22. *Бодай* же вас, *цокотухи*, та *злидні* побили! 14.

Прокльони — це надзвичайно давня форма; ними, напр., переповнений Псалтир. Так, у 69-му псалмі читаємо такі прокляття на ворогів:

Нехай пасткою стане для них їхній стіл,
а їх учти — тенетами!

Нехай їхні очі потемніють, щоб їм не бачити,
а їх клуби хай завжди хитаються!

Вилий на них свою лють,
а по ум'я гніву Твого нехай їх доганяє!

Нехай їхнє село опустошене буде,
хай у їхніх наметах не буде мешканця!

Пошли ж гріх на їх гріх,
щоб вони не ввійшли в справедливість Твою!

Нехай скреслені будуть із книжки життя,
й не будуть записані з праведними!

Пор. ще в Числах 16. 34: Щоб (реп) земля не поглинула й нас!

Легкий наказ заохотливого характеру висловлюємо через *нумо*, *нум* при діємнику. Напр. у Шевченка: А нумо вставать! 157. А нумо знову віршувать, нумо знову 553, Гонто, нум, брате Максиме 105.

Так само вживається й *а ну*, напр.: А ну співати! А ну заспіваймо! Слово о полку Ігоровім XII ст.: Абы ты сія плъкы ущекоталь! 95.

Найчастіша постпозиційна частка при присудку приказового способу — *же* (по приголосній) та *ж* (по голосній): Ходи ж до мене! Підійть же до лису!

З тим самим значенням уживаємо гортативних часток *но* або *лиш*: Ходи но додому! Гортативна частка *лиш* або *лишень* — це *но*; Шевченко: Пострівай лиш! 105, Побіжім лиш! 231, А ідіть лишень сюди! 194. Завжди *лише*, *лишень* — це *но*, але в західньоукраїнських говорах це *тільки*.

Різні частки для надання приказові певного відтінку знають усі мови, але все різного характеру. Напр. у давньоєврейській мові дуже поширена заохотлива й гортативна частка *па'*, що відповідає нашому *но*, напр., *sa' pa'* — вибачно, Буття 50. 17; на жаль тільки, греки не мали чим перекласти цієї частки, а за греками й старослов'янська Біблія пропустила цю частку, хоч могла легко її перекласти.

3. Третя ознака окличних речень: їхнього присудка ставимо звичайно в приказовім способі. Це т. зв. приказові або бажальні речення, напр.: Благо-

словіть дітей своїх твердими руками! Шевч. Покажи нам, о Господи, ласку Своєю! Пс. 85. 8.

В залежності від способу вислову присудка в окличних реченнях вони діляться на багато груп із різним значенням, завжди зо своєю власною інтонацією: Напр. приказово-окличні речення, навіть безпідметові: Годі лякатись! Сором недбалим усім! Грінч. Бажальні речення передають наші побажання, звичайно зафарбовані найрізнішими емоціями: Нехай не гасне світ науки! Куліш. Щоб усі слов'яни стали добрими братами! Шевч. Память довічна борцеві народньому! М. Стар.

Різні окличні речення сильно оживлюють нашу мову, а тому їх завжди багато в мові поетичній. — там вони звичайно зймають до 25% загального числа речень. М. Петерсон підрахував, що в „Слові о п. Ігор.“ XII в. аж 26% окличних речень („Slavia“ 1937 р. XIV. 4. 551). Навіть такий старий твір, як Псалтир, переповнений найрізнішими видами цих речень. Напр.: Наблизись до моєї душі, порятуй же її! Через моїх ворогів відкупи Ти мене! Пс. 69. 19. Устань же, о Господи, руку Своєю підійми, не забудь Ти про вбогих! Пс. 10. 12. Числа 20. 20: Не перейдеш! Або наш Збірник царя Святослава 1076 р.: Не томися гнѣвъмъ 1056.

В нашій мові не рідкі ті випадки, коли приказово-окличні речення зазначаються діємником. Напр. Л. Українка: Хреста хоч і спалити 215. М. Рильський: „Гомін“ 19: До Криму виїхать! Не думать, їсти й спать! Його ж, „13 весна“ 45: Заснуть, заснути! Діємникові форми звичайно зазначають сильніший категоричний приказ, звернений до особи другої, або й до інших.

Висловлення приказового речення діємником — це надзвичайно стара форма, відома дуже багатьом мовам, напр.: грецькій (рідко), німецькій, старофранцузькій, італійській і ін., а також усім слов'янським, цебто — це форма індоєвропейської прамови. Цікаво, що цю форму добре знають навіть деякі мови не індоєвропейські; так, вона часто в мові давньоєврейській, напр. Буття 43.

16: Зарізати худобу! Вихід 13. 3: Пам'ятати той день! Левит 2. 6: Покришити її на кришки! Числа 15. 35: Закидати його камінням поза табором! В грецькій мові ця форма мало знана, а тому Септуагінта перекладала її формою приказовою, а за Септуагінтою пішла й наша старослов'янська Біблія, що все перекладає: Да побієте, да розломиши, помните, заколи і т. ін., хоч могла легко передавати й діємеником, бо слов'янські мови цю форму добре знають. Ось через це, через цю відсутність у Біблії форм приказового дієменника ці форми не поширилися в староукраїнській літературі, хоч були їй рідні.

В нашій мові ці форми відомі з найдавнішого часу. Так, у Збірнику царя Святослава 1076 р. знаходимо: Не держати гнѣва ни на кого же! 105 б. Не вьздати зъла за зло! 107 б.

Приказові речення не рідко зазначаються й формами будучого часу; це звичайно буває тоді, коли говорить старший й нема мови про невиконання його наказу. Напр.: Упоравшись, доню, принесеш води! Ця форма надзвичайно часта в давньоєврейській мові, особливо тоді, коли наказує Бог, найбільше в Книгах Вихід (див. розділи 20 23), Левит (див. р. 18-20) і ін. Те, що наказує Бог, мусить бути конче виконане, про що й розмови нема, а тому Бог Свої накази передає в єврейській Біблії звичайно формою будучого часу, як ніби вже виконаною. Така форма — окраса біблійного стилю, що надзвичайно пасує до невідкличних Божих заповідей. А що ця форма добре знана й мовам грецькій та латинській, то й Септуагінта та Вульгата так само переповнені формами будучого часу з приказовим значенням, а за Септуагінтою пішла й старослов'янська Біблія, а почасти й Новий Заповіт.

Ось приклади з Книги Вихід розд. 20: „Не буде тобі інших богів при Мені, Не зробиш собі різьби, не будеш вклонятися їм і не будеш служити їм, Не присягатимеш іменем Господа, Бога твого, надармо, Шість день будеш працювати й будеш робити всю працю свою“

і т. ін. Ця форма будучого наказового способу відповідніша в устах старшого, аніж форма звичайного наказового способу. Бог Свої накази видає завжди формою будучого часу, цебто як уже dokonані, бо про їх виконання чи не виконання не може бути й мови.

Не рідкі випадки, коли наказове речення має присудок умовного способу, цебто зазначається часом минулим з *б, би*. Напр.: Узаявся б ти за роботу! Пішла б ти на прохід! Заспівали б ви пісню!

Окличні речення можуть бути справді окличні, цебто направлені до присутньої другої особи, але дуже часто вони риторичні, цебто направлені до особи третьої, несутньої. Таких речень завжди багато в кожній поетичній мові. Напр. у „Слові о п. Ігор.“: „О Бояне, соловію старого времени! Аби ты сія полкы ущекоталь! О руская земле, уже за шеломянемъ еси!“ Або в „Кобзарі“: Мені, о Господи, подай любити правду на землі! 557.

Часом наказ наш звертається до самого себе, цебто до особи першої; звичайно, таке речення — тільки бажальне, напр.: Щоб я вже вибився з біди!

Окличні речення, як і речення питальні, завжди переповнені кличними словами (про них див. ч II Складні, ст. 166-174). Напр. у „Слові о п. Ігор.“: О вѣтре-вѣтрило, чому, господине, насильно вѣши? Сѣдлай, брате, свои борзьи комони 96. Або в „Кобзарі“: Плавай, плавай, лебедонько, по синьому морю! Рости, рости, тополенько, все вгору та вгору! 40.

Окличні речення, як і питальні, сильно пересякнені емоцією, а тому вони завжди короткі; тільки речення риторичні можуть бути значно довші.

Для зазначення різних видів окличної інтонації маємо тільки одного знака розділового — окличника (!), якого звичайно й ставимо на кінці цих речень. По приказово-окличній реченні, висловленім із великою силою, часом ставимо два, а то й три окличники: Сором!! Ганьба!!! Тут знову бачимо, що в нас великий брак розділових знаків для зазначення емоціональних речень.

Література. Овс.-Куликовській 302-307.

1. Łoś: *Jezyk polski 193-194*. В. А. Богородицькій: *Общий курс русского языка, 1913* р., ст. 295-305. — Гростниковъ М. А.: *Виды (формы) предложений, „Пед. Сб.“ 1903* р. т. III кв. 12, ст. 522-525. — Dubrawski: *Der slavische Interrogativsatz mit besond. Berücksichtigung der Kleinrus. Sprache*, Стрий, 1881 — А. Будиловичъ: *Синтаксисъ 317-319*. — Н. Грунський П. 63. — Зъвъковскій 41-42. — Е. Будде: *Основы, РФВ 70* ст. 223. — Е. Карскій: *Синтаксисъ бѣл. яз. 1912* р. ст. 206-211. — Пешковский: *Русск. синт. в науч. осв.* 44, 54, 227-230, 444-454. — Kern: 435-441.

2. Одночленні й двочленні речення.

В українській мові, як і в мовах інших слов'янських народів, ще з глибокої давнини широко знані так звані одночленні речення. Внутрішня наша думка найчастіш виливається в таке слівне речення, коли психологічним суб'єкту й предикату відповідають у граматичнім реченні також суб'єкт-підмет і предикат-присудок. Речення, що має обидва основні члени, підмет і присудок, зветься дво-члєнним, напр.: *Сердитий вітер завива*.

Ці двочленні речення панують у нашій мові, чому наука довгий час приймала тільки їх за прототип речення; часто так роблять і тепер. Дійсно, звичайне наше речення — найчастіш речення двочленне підметово-присудкове, але ані історія повстання речення, ані факти живої мови не свідчать, що за прототип чи за постійну норму речення треба приймати тільки двочленне речення.

Навпаки, нерідко буває й так, що підмет і присудок нашої внутрішньої мови, цебто психологічного мислення, в зовнішній мові відливаються тільки в один головний член. Коли кажемо: *Пожар!* або: *Світає*, то в своїм внутрішнім мисленні маємо цілі речення, цебто двочленні, але ці речення назовні виливаються в такі речення, що мають тільки одного головного члена. Повне речення з одним головним членом звемо одночлєнним.

Формально (своєю формою) головний член одночленного речення може прирівнюватись або до підмета, або до присудка, а тому одночленні речення ділимо на дві групи: речення підметові чи

безприсудкові й речення присудкові чи безпідметові. Але треба пам'ятати, що одночленні речення не мають ані правдивого підмета, ані правдивого присудка, — вони мають тільки головного члена, що є одночасово висловом і втіленням обох головних членів нашого мислення: в головнім члені одночленного підметового (безприсудкового) речення зілявся підмет із присудком, а в реченні присудковім (безпідметовім) — зілявся присудок із підметом; навпаки, в реченні двочленнім маємо наявні правдиві підмет і присудок. В двочленних реченнях основні члени виразно розмежовані, чого не маємо в реченнях одночленних.

Отже, такі речення, як *Мороз! Блискає!* треба вважати за речення повні, не еліптичні, бо в них нічого не опущено. Речення *Мороз!* треба розуміти так, що в нім уява про конкретну ознаку — *мороз* — повдналася з уявою про абстрактну ознаку буття чи існування. Речення ж: *Був мороз* — речення двочленне, що ми зазначаємо навіть вимовою (без інтонації). Речення: *Хліба! Води!* й т. ін. мають уже й еліптичну закраску, бо в них легко додати: *дайте чи хочу*, та й сам відмінок родовий свідчить, що це не підмет, але об'єкт.

Одночленні речення безумовно старші за двочленні й сягають прамови. Вундт твердить, що речення двочленні повстали через розпад одночленних. Дійсно, деякі групи двочленних речень легко можна виводити із речень одночленних. Так, давні одночленні речення з дієсловом 1-ої чи 2-ої особи з бігом часу розпалися на двочленні, з виділеним особовим займенником: давні: *пишу, пишеш, пишемо, пишете* дали: *я пишу, ти пишеш, ми пишемо, ви пишете*. Так само, з певною ймовірністю, можна з давнього одночленного *слабий батько* виводити двочленне *батько (є) слабий*, а це показувало б, чому присудком може бути й прикметник. Але повстання інших типів двочленних речень, таких речень, де за підмета править повновартісний іменник, трудно виводити з одночленних, як це робить Вундт, і твердження Шахматова (*Синтаксис I 148*),

що подібні речення повстали без розпаду („расчленения“) одночленних, бо складаються з двох самостійних слів, спосібних творити окремі речення, треба вважати за ближче до правди: такі двочленні речення повстають „через зближення двох уяв в одній комунікації“ (148). При розпаді одночленного речення (ходимо > ми ходимо) з нього виділюється новий підмет, але такий, що був ніби схований в ньому, в його присудкові, чого ніяк не можна сказати про такі речення, як: *Брат читає* й под.

Двочленні речення мають дві граматичні одиниці: одна з них гуртується коло підмета (*сердитий витеч*), друга — коло присудка (*віє з півночі*); одночленні цього не мають: в них підмет і присудок зливаються в один член: *Світає. Блиснуло. Іване!* — тут маємо одне неподільне уявлення про обидва основні члени речення. Крім цього, підмет одночленного речення може викликати в нас й деяке уявлення часу, напр. тепе-

рiшнього (*Зірка!*, *цебто: в тепер*), а в двочленнім реченні підмет часу ніколи не виявляє, — це завдання присудка або зв'язки.

Докладніше про одночленні речення розповідаю в розділі про речення безприсудкові та безпідметові.

Одночленних речень у нашій живій мові, як і по інших мовах, досить багато. Так, М. Петерсон нарахував, що їх у мові російського селянина 8%, у мові російських класиків 1,5%, а в мові нашого Слова о Полку Ігоровім XII в. — 0,6%.

Література. А. Шахматов: Синтаксис I 12. 13. 31-33. 44-45. 118. 146-148. К. Вугманн: Die Verschiedenheit der Satzgestaltung, „Berichte über die Verhandl. der Saks. Ges. d. Wiss.“, філ.-іст. відділ, 1918 р., Leipzig. О. В. Ржиґа: Основные виды предложений древне-славянского, русского, польского, лужицко-сербского, чешского, словинского, сербского и болгарского, Москва, 1890 р. XVI + 144 ст. М. А. Тростниковъ: Виды (формы) предложений, „Педагог. Сборникъ“ 1903 р. кв. 12 ст. 522-525.

Іван Огієнко.

Що кажуть назви осель¹.

Галицько-волинський літопис оповідає під 6784 (1276) р., що волинський князь Володимир Василькович, задумуючи збудувати за Берестям місто, вислав був людину досвідну в цих справах, на ім'я Олексу, який за володіння його батька побудував чимало міст, щоб він знайшов відповідне місце. Олекса вибрався з місцевими людьми на човнах угору ріки Лисни й, знайшовши пригоже місце, дав про це знати князеві. „Тоді сам князь поїхав (туди) із боярами та слугами й сподобав собі те місце над берегом річки Лисни, викорчував його й спорудив на нім город та надав йому ім'я Каменець, бо земля була камінна“².

Так повстало теперішнє містечко Кам'янець Литовський над річкою Лисною,

¹ Ця стаття була вміщена в „Нашій Батьківщині“ за 1938 р.; тут подаємо її в скороченій й деякій перерібці.

² „Въ лѣто 6704... Князь же самъ ѣха с бояры и слоугами и оулюби мѣсто то надъ берегомъ рѣки Лысны и отереби е, и потомъ сруоби на немъ городъ и нарече имя вмоу Каменѣцъ, зане бысть земля камена“, Полное Собрание Русскихъ Лѣтописей, II. т. С.-Петербургъ, 1908, 876 ст.

правою притокою Буга, коло 30 км. на північ від Берестя. З годішніх укріплень цього міста заховалася ще й досі округла вежа, мурована з цегли, із склепеленими вікнами, на три поверхи, біля 30 м. висока. З наведеного літописного оповідання довідуємося про те: 1) хто заснував це місто, 2) про ближчі умовини та докладну дату його заснування і 3) про те, відкіля він узяв свою назву.

Але таких оповідань про початки існуючих тепер осель знаходимо в наших історичних джерелах дуже мало, — вони належать до рідких виявків. А бажанням людей, що цікавляться старовиною, було б мати такі вістки, коли вже не про всі, то бодай про важніші оселі нашої землі, тобто знати, хто та коли заснував дану оселю й чому вона саме так називається. Задля браку таких даних у літературних пам'ятках, наука мусіла шукати відповіді на оці питання в інших родах історичних джерел і переконалася, що в багатьох випадках відповідь дають самі назви.

Коли переглядати реєстр назв осель

української частини давньої Галичини, не тяжко завважити, що ці назви, поза їх позірно великою різноманітністю, можна згуртувати в дві великі громади: а) назви, що мають краєзнавчий характер, б) назви, що походять від особових імен. Обидві оці громади охоплюють біля $\frac{2}{3}$ усіх назв взагалі. Поза ними остається ще кілька менших груп, що мають інші властивості. Поговоримо про кожну з цих громад і груп зокрема.

I.

Краєзнавчі назви зазначають деколи тільки, так сказати б, ієрархічне становище даної оселі, звичайно з додатком, для відрізнєння, прикметника або прийменника: Старе місто³, Староміщина, Нове Місто, Передміст'є, Старе Село, Нове Село, Руське Село, Волоське Село, Сілець, Сільце, Сільці, Селище, Селиська, Фільварки, Фуртори, Посада, Двірці, Двориська, Задвір'є, Хатки, Халупки. Деякі назви зазначають пізніший у порівнянні до інших доколишніх сіл час повстання даної оселі: Новосілка та Новосілки (з різними прикметниковими означеннями майже в усіх повітах східньої Галичини), Новосільці, Новоселиця.

Інші назви мають завдання зазначити якусь прикмету, властиву даній оселі, що її відрізнє від інших. Такою прикметою буває: а) Зовнішня форма оселі: Довга, Довге, Довжка, Довжи, Довжиця, Довжанка, Довголука, Довгополе, Кругле, Кругів, Кругель, Кривз, Криве, Кривець, Кривеньке, Кривка, Кривчиці, Кривиці, Кривки, Кривулянка, Криволука, Криворівня, Кривотули, Чорнокінці, Кут, Кути, Кутиська, Кутище, Перехресне.

б) Теренова або краєвидна признака: Біла⁴, Біле, Білина, Білінка, Білянка, Білявці, Білявинці, Білінівка, Більче, Білична, Білівці, Білівці, Бі-

логолови, Чорна⁵, Чорне, Чернів, Чернелів, Чернилава, Чернява, Чернявка, Чернихів, Чернихівці, Чернятин, Черношевичі, Чернелиця, Червінка, Зелена, Зелинці, Жовтянці, Жовква, Жовчів, Руда⁶ (з різними прикметниками майже в кожному повіті), Рудка, Руденко, Руданці, Руденка, Рудки, Рудава, Багна, Бахновате, Болотня, Мочари, Мокряни, Топільниця, Кальна, Кальне, Кальниця, Кальників, Луг, Луги, Товстолуг, Лука, Луки, Лучка, Лукова, Лукове, Лукавець, Луковець, Лукавиця, Поляна, Поляни, Полянка, Полянки, Полянчик, Поляниця, Гаї (з різними прикметниками), Садки, Садковиці, Чагарі, Діброва або Дуброва, Дубрівка, Дібровка, Дубравка, Дубровиця, До[у]бровляни, Бірки, Борове, Ліско, Ліски, Лісковате, Краснопуша, Великополе, Доброполе, Долина, Долини, Долиняни⁷, Суходіл, Суходоли, Глибока, Глибоке, Глибчок, Надоляни, Вікно,⁸ Могиляни, Горбків, Горбачів, Чистогорб, Гірка, Гірки, Горигляди, Гологори й Гологірки, Скала, Скальник, Висоцько, Височанка, Височани, Вижняни, Горянка, Нагірці, Погірці, Нагірянки, Нагіряни, Горішняни, Верхня, Стоки.

в) Прикмета, що означає положення щодо особливостей околиці: Загір'є, Загір'єчко, Загірці, Підгірки, Підгірці, Підгіряни, Межигір'є, Межигірці, Підвисоке, Підвисока, Підкамін'є, Під'ярків, Підлісе, Підліски, Залісе, Залісці, Залішки, Підбір, Підбір'є, Підбірці, Забір'є, Задубрів'є, Задубрівці, Підсадки, Підзвіринець, Підгайці й Загайці, Підгайчики, Залуче, Залуж, Залуже, Підлаже, Заруде, Зарудці, Зарудечко, Порудно й Поруденко, Заболотів, Заболотці, Заболотівка, Заболотівці.

г) Гідрографічні прикмети: Блишводи, Гниловоди й Маловоди, Доброводи, Зимноводи й Зимновідка, Чорновода й Біловода, Синевідсько, Водники, Криниця, Керниця, Кернички, Бі-

³ Назви вибираємо тільки з українських частин Галичини; очевидно, не всі, тільки як приклади, по кілька або по кільканадцять з кожної категорії.

⁴ Звичайно від виступів крейди, вапняка, білої глини.

⁵ Звичайно від лісів.

⁶ Болотнисте пасовище.

⁷ Тут і в інших подібню утворених іменах (-ани, -яни) назва населення заступає назву оселі.

⁸ Лійкувата красова заглибина в терені.

локерниця, Теплиці, Потік, Білий Потік, Чорний Потік, Золотий Потік, Сухий Потік, Потічок, Поточиська, Поточани, Річка, Річиця, Чорноріки, Річичани, Поріче, Заріче, Межиріче, Сухоріче, Чорторія⁹, Усте, Устєчко, Устеріки, Устрики, Розтока¹⁰, Розтоки, Розтїчки, Озерце, Озірна, Озерянка, Озеряни, Ставки, Ставища, Сухостав, Ставчани, Заставне, Застав'є, Заставчик і Заставці, Красноставці, Новоставці, Саджава, Саджавка, Підгать, Острів¹¹, Острівець, Острівчик, Береги, Беріжок, Беріжки, Бережани, Бережанка, Бережниця, Підбереж, Підбережці, Побереже, Забереже.

д) Якість ґрунту: Камінь, Білий Камінь, Камінна, Камінна Гора, Камінне, Камениця, Камінка (з різними прикметниками), Кам'янка, Кам'янки, Глинна, Глинне, Глинсько, Глинки, Глиняни, Вапнене, Піски, Пісочна, Піщатинці, Роміш¹².

е) Засоби лучби (комунікації): Мости, Мости Великі, Мости Малі, Зубів Міст, Княжий Міст, Містки, Мостиська, Замостє, Підмостє, Загробеля Пристань, Броди, Брідки, Межибрід, Межиброди, Каменобрід, Перевозів, Перевозець, Перегінсько, Перетоки, Переволока¹³, Переволочна, Підволочиська, Кобиловолоки, Розпуттє.

ж) Рістня (флора): Деревня, Задрєвач, Яблінка, Яблінка, Яблонів, Яблонівка, Яблониця, Грушка, Грушів, Грушова, Грушівка, Грушовичі, Грушатичі, Судова Вишня, Вишнів, Вишнівчик, Вишенка, Годвишня¹⁴, Сливки, Сливниця, Липа, Лип'є, Липна, Липина, Липиця, Липиці, Липовець, Липовиця, Липівці, Липник, Липники, Підлипці, Підлип'є, Залип'є, Ясінь, Ясінка, Ясенів, Ясенівка, Ясениця, Ясеновець, Ясенівці, Вербів, Верба, Вербівка, Вербиця, Вербіж, Вербовець, Вербівці, Вербляни, Верб(л)ятин, Вербівчик, Вербилівці, Підвербці, Топольниця, Дуб-

на, Дуб'є, Дубно, Дубне, Дубще, Дубки, Дубенко, Дубецько, Дубляни, Дубівка, Дубовиця, Дубівці, Дубківці, Піддубці, Граб, Грабів, Грабич, Грабова, Грабівка, Грабовець, Грабник, Грабківці, Грабівно, Грабовниця, Бук, Букова, Буковець, Буківна, Бучина, Буківсько, Буковина, Буковинка, Берест, Бересток, Берестяни, Явора, Явор'є, Яворки, Яворів, Яворець, Яворівка, Явірник, Березів, Березка, Березець, Березова, Березовець, Березівка, Березина, Березниця, Березівці, Березовиця, Підберезці, Білоберезка, Ольхова¹⁵, Вільховець, Вільхівка, Вільхівці, Вільхівчик, Вільховиці, Вільшани, Вільшаник, Вільшанка, Вільшаниця¹⁶, Тисів, Тисова, Тисна й Тисовець, Соснів, Соснина, Сосниця, Підсоснів, Смерек, Смереків, Смеречне, Смеречка, Смерековець, Ялина, Ялинкувате, Оріховець, Оріхівці, Орішківці, Оріхівчик, Ліщин, Ліщина, Тернівці, Тернава, Тернавка, Дернів, Дернівка, Калинів, Калинівка, Калинівщина, Черемха, Черемхів, Черемошня, Тростяна, Тростянець, Тростянци, Тростянка, Тростинка, Лози, Лозова, Лозина, Лозівка, Заліці, Бзовиця, Малинівка, Малинівці, Виноград, Винятинці, Хміль, Хмільно, Хмелева, Хмелівка, Хмелиська, Макова, Маковисько, Горохівці, Горохлина, Гарбузів, Бураківка, Капустинці, Хренів, Пшеничники, Просівці, Цвітова, Рожанка, Рожанівка, Барвінок, Лопушна, Лопушка, Лопушанка, Лопушниця, Лопушани. Кропивна, Кропивник, Кропивище, Покропивна.

з) Звірня (фавна): Кінське, Конів, Кобиля, Кобиляшня, Кобилець, Кобильниця, Волове, Воловець, Биків, Биківці, Теляче, Баранів, Баранівка, Баранчиці, Скопів, Скопівка, Цапи, Цапівці, Кізлів, Козова, Козьова, Козівка, Козївка, Козина, Козиці, Котів, Котівка, Котятічі, Коцурів, Сарни, Сарнки, Диків, Медвежа, Медведня, Медведівці, Вовків, Вовча, Вовче, Вовківці, Вовчків, Вовчківці, Вовчинець, Вовчатичі, Вовчагора, Вовковия, Вовчищовичі, Тур'я, Тур'є, Турка, Турівка, Турянське, Турянівці, Потури-

⁹ Вир у воді.

¹⁰ Місце, де річка ділиться на рамена.

¹¹ Місце, де річка робить закрут, обливаючи оселю із трьох сторін.

¹² Мішанина піску з глиною.

¹³ Місце, де переволікали човни з одної річки до другої.

¹⁴ Можливе, що декотрі з цих назв стоять у зв'язку із словом „вишній“, вишній.

¹⁵ Тут і даліше чергують форми: Оль... і Віль...

¹⁶ Можливе, що декотрі з цих назв стоять у зв'язку з іменем Ольга.

ця¹⁷, Зубря, Зубрець, Зубрик, Лосі. Лосяч, Лосинець, Лисівці, Лисятичі, Лисовиці, Лисями, Яричів, Білка, Більче, Білошкірка, Видрна, Видрне, Бібрка, Бобрівка, Бобрка, Соболівка, Хом'яків, Хом'яківка, Щуровичі, Качорівка, Труханів¹⁸, Гусаків, Гусятин, Голубиця, Вороблик, Вороблячин, Воробіївка, Воробловичі, Чайковиці, Чаплі, Чапляки, Куликів¹⁹, Куличків, Ворона, Воронів, Вороняки, Гайворонка, Сорока, Сороки, Сороцько, Зазулі, Зазулинці, Ластівки, Журавно, Журавин, Журавці, Журавенко, Журавиця, Журавків, Журавички, Журовинці, Косів, Косовець, Дроздовичі, Чижки, Чижів, Чижиків, Чижичі, Чижовиці, Гоголів, Пугачі, Сокіл, Соколя, Соколе, Соколів, Соколівка, Соколин, Соколець, Соколики, Білозорина²⁰, Шулганівка, Яструбець, Яструбів, Яструбків, Яструбичі, Крогулець, Орелець, Рибне, Рибно, Рибник, Коропець, Плотича, Пстружне, Жаб'є, Жабин, Жабче, Жабинці, Раків, Ракова, Раковець, Раківчик, Раківкут, Змиєвська, Комара, Комарів, Комарівка, Комарно, Комаровиці, Жуків, Жуківці, Жукотин.

Уся оця велика громада назв має безперечно своє значення для науки. Вона дає м. ін. підставу до вивчення

¹⁷ Називають також у повіті Сокальським Пугачів (метатега).

¹⁸ Трухан — індик.

¹⁹ Кулик — водяний дрозд.

²⁰ Білозір — сокіл.

поширення біля 50 гатунків рістні й понад 60 гатунків звірні в тих часах, коли повставали ними названі оселі. При допомозі цих назв можна також досліджувати стан залісіння нашого краю в давнині. Одначе, для розв'язки питань, поставлених на початку нашої статті, краєзнавчі назви не приносять майже нічого. Вони не кажуть, хто позасновував названі ними оселі, ані не означають часу, коли їх засновано. Майже всі досі вичислені оселі могли повстати або ще дуже давно, в передісторичних часах, або в князівській чи литовсько-польській добі, або зовсім недавно. Тільки в деяких зовсім виняткових випадках краєзнавча назва вказує також приблизно вік оселі. Оселі з назвами звірів, що вже взагалі вигинули, як, наприклад, тур, або яких уже віддавна нема в нашій краї, як, напр., лось, зубр, бібр, безперечно, походять із давніх, старовинних часів. Так само на старовинну добу вказують назви, що означають давні примітивні способи лучби, як, наприклад, Переволока, Переволочна й ін. Навпаки, такі назви, як: Новосілки, Новоселиця, Фільварки, Хатки, Халупки свідчать, що зазначені ними оселі повстали в пізніших, новіших часах. Але головна маса краєзнавчих назв не подає навіть таких приблизних вказівок.

(Далі буде).

Варшава.

Мирон Кордуба.

Герць¹.

Не спалося Ганнусі цієї ночі. Тільки те й робила, що переверталася на своєму ліжку з одного боку на другий, а очі, наче хто піском запорошив — не стулити. А тут іще місяць: в кімнаті — хоч голки збирай. Легенький, як мрія, едwabний халатик на голе тіло пече вогнем, де тільки доторкується; й подушка пече, й простирало також. А думки в голові крутяться, крутяться, немов обсячий рій, і наче аж гудуть... Розпука!...

Тихесенько, щоб няня не прокинулась, кидає Ганнуся гаряче ліжко, навшпиньки

по м'якому килимові підходить до віконечка й хоче нечутно відчинити його.

— Хто то? — злякано сідав на своєму ліжку няня.

— Це я, няню, — злегка затрепетавши від несподіванки, тихо відповідає Ганнуся.

— Що з тобою, дитино моя? що ти там робиш?

— Не спиться, няню... Душно, мабуть, у кімнаті: хочу вікно відчинити.

— Бог з тобою, голубко! Що ти вигадуєш?... Де ж таки: під самою брамою ціла орда буджацьких харцизяк, а ти — вікно відчиню...

— Що ви, няню! — ледве чутно смі-

¹ Уривок із нового ще не друкованого історичного роману: „На полі Киялімським“.

ється Ганнуся, — та ж тут високо над водою: зроду-віку ніхто не видряпається.

— Е, моя дитино, — махає старечою рукою бабуся, — лихий чоловік, як йому спаде на думку, то й на місяць дістанеться, не то що на скелю. А то ж іще татарюги...

Ганнуся на хвилику замислюється,³ але далі вперто кидає, не обертаючись:

— А я, няню, проте відчиню...

Рвйним рухом вона відчиняє вікно й сідає край нього на дзигличку. Няня понуро щось бурчить „для годиться“, а дівча дихає на всі груди, злегка шульється од свіжого вогкого повітря, що рине вікном у кімнату, запинає на грудях виложки халатика й кидає погляд свій в імлісту далечінь, а за поглядом і думки свої туди скеровує. І ввижається їй в сьйві місяця, що то не туман кучерявиться над заснулим прибережним степом, а що з далекого Криму, через Перекоп, линуть широким Диким Полем рухливі хвилі татар, що їм нема пину, й де вони перекотяться вперед, там трава не росте. На чолі їх, оточений славними бусурменськими лицарями, найславніший з них — красень з бистрими, чорними, жагучими очима, в зеленім убранні, з білою чалмою на голові, прикрашеною спереду великим червоним самоцвітом, із чорним волоссяним щитиком над ним! Бачить вона, як той лицар із почетом своїм — всі на чудових білих арабах — доїжджають до річки й зупиняються. Зупиняється й страшно, рухливе море за ними. Селім-бей добуває з піхов ятагана й показує вперед... на неї й щось промовляє до своїх лицарів. Не чує вона, що саме, але знає, добре знає...

— Он бачите, — каже Селім, — там, на скелі, у вікні — вона, прекрасна ханиня душі моєї!... Прохав я батька її віддати дочку свою, тую красу небачену, мені за жону, а він зневажив моє прохання, тим самим зневаживши й мене самого. Тож і йду звоувати її й помстити тую зневагу!...

І чує далі Ганнуся знизу, від річки, якийсь хлопотливий, глузливий регіт і тую мову козацьку, вигадливу:

— Ой же ти, татарине, не в міру

завзятий, та на розум не вельми багатий!.. Безліч зір на небі, та найкраща за всі — ранкова зоря; безліч дівчат красивих в Україні, та найкраща з них — полковниківна Ганнуся. Як не дістати тобі ранкової зорі в високих високостях небесних, за тучами-хмарами громовими, так не звоувати тобі красної Ганнусі в батька рідненького, за силою козацькою непереможною...

— Голота! — легко скрикує Ганнуся, пізнавши по мові співучій свого приятеля...

Та обмаріння щезає: з неба ласкаво й весело сміється місяць-характерник, а з глибокої прірви під вікном лине буркотливий шум води в частих порогах.

— Ти щось сказала, дитинко? — знову сідає на ліжку старенька няня.

— Ні, няню, я нічого не сказала, — одказує Ганнуся. — То, здається, сова вереснула десь на стрісі...

Вона раптом стукнула віконцем, посміхнувшись привітно срібному підглядчаві в небі, дрібненько затюпала до ліжечка, розправила на нім простирало й тихо вклалася, зібгавшись калачиком. Усмішка не сходила їй з уст: радісне почуття молодости й краси сповняло всю її істоту й збуджувало все нові мрії та думки.

— „А вони таки поб'ються за мене!“ — рішила вона врешті й трохи не розсміялася вголос.

І раптом у розпаленій уяві стає нова постать шляхетного молодого лицаря на високій скелі в проміннях вечірнього сонця. Усмішка зникає з лиця, а думка повертає в інший бік.

— „Хто він, такий красний і разом такий соромливий, несмілий, звичайний?... Видно одразу, що не простого роду, — чого ж на Запоріжжя простує?... Сумно, мабуть, і нудно молодій силі й нестримному завзяттю в великопанських розкошах, як і мені сумно під суворим батьківським доглядом і його навчанням та напучуванням безперестанним... Я сказала йому, що він... що всі вони, хто не вродився дівчиною, щасливі... Авжеж щасливі... Ханиня душі... Однаково нудно“...

Далі думки починають перескакувати

то на те, то на друге, крутяться, і Ганнуся врешті засипав.

Прокинулась від гомону людського й тупотняви десь у снігах.

— Що це?... Я не проспала?..

Замовкла, побачивши, що няня стоїть у кутку перед образом навколішках і тихо молиться. Протерла очі кулачками, поглянула на віконечко й, стрибнувши з ліжка, почала хутенько прибирати постіль і одягатись.

— Що проспала? — питала няня, підвівшись по хвилі з колін. — куди тобі квапитись, і чого так рано підхопилася, коли пізно заснула?

— Як куди? — кидала вривчасто Ганнуся, вмиваючись нашвидку над великою мискою коло дверей, — на герць.

Няня трохи не впала од несподіванки.

— Маєш... Що ти вигадуєш?... З ким тобі до герцю ставати? Чи не з нашим півнем?..

— Не мені, няню, — сміялася дівчина, — а Селім-бееві... не знаю, з ким... Мабуть, з Голотою... Вчора, няню, за вечерю він сватав мене...

— Що?! — аж хитнулася старенька, — хто сватав? Голота?

— Та ні... Мурза Селім-бей...

— Татарюга нехрищений?! — сплеснула руками няня. — Боже навождення... Та як він смів, невіряка замурзаний?..

— Е. няню, він гарний на вроду.

— Говори... Гарний... Вже не дарма зветься мурза.

— Та то, няню, в них великі вельможі так зветься.

— Вже не дарма, кажу, так зветься... А що ж батько? Не вигнав харциза як пса?

— Ні, няню, не вигнали, — сміялася Ганнуся, — а сказали, що як переможе на герці, — кого, не згадували, — тоді мене запитають.

— І таке ка-зна-що вигадася!.. Ну, а як переможе того драңця, то що тоді?

— Не знаю, няню, — тато знають.

— Знають... — бурчала старенька, тупцюючись по хаті. — Граються дитиною, як лялькою... Мабуть, добре випили за вечерю, коли аж до сватання дійшло...

Ганнуся похапцем помолилася перед образом і випурхнула з кімнати. Нянька тільки головою покрутила.

— Полетіла, — бурчала собі під ніс.

— Що то бусурменська кров, хай Бог простить... ні-ні, та, дивись, і об'явиться... Прохала небіжка-туркєня, вмираючи... царство небесне, вічний покій її душечці, — хрищена ж була... — прохала доглянути дитину, поки виросте... Таку доглянеш... Суший турчин, а не дитина... Сама аж горить до герцю... Піти хіба й самій подивитися, а то ще занাপастять мені дівчину... (Ківець буде).

Сп. Черкасенко.

Про власну книжку¹.

Намагаюсь забути, що звуся письменником, і пробую перенестися на становище „аматора рідної літератури“, рядового читача, що ризикує написати рецензію на прочитану книжку.

Перед кількома місяцями довідався я з часописів про вихід у світ однієї книжечки. Потім прочитав і рецензії на неї. Кілька разів прохав видавництво її мені вислати, бодай оказового примірника. Нарешті, через своїх знайомих її таки купив. Перечитав — і остаточно вирішив,

¹ Друкуємо цю статтю нашого старшого письменника без жодних змін, як небуденну сторінку історії нашої сучасної літератури та мови. Охоже дамо місце на відповідь на неї. Редакція.

що про неї саме в інтересах тієї нашої літератури, якої я — давній аматор, — visum est mihi scribere без зайвої соромливости, навіть, коли б „дотичні особи“ запевняли словом і друком, що нижче написане з'явилося в наслідок діткнення моєї вразливої амбіції.

Книжечка, про яку тут мова, кимсь названа „Милосердний самарянин“, а написана мною (дуже чітко на машинці, щоб полегшити працю панів редактора й коректора).

Мабуть не тільки згаданий, а й більшість авторів, праці яких нині видаються, — не відразу пізнають свої писання, побачивши їх під несподіваним но-

вим (річ видима — не завжди щасливим!) наголовком. Мені напевне відомо, що автор згаданої збірки оповідань про українських дітей наперед докладно промислив був для неї таку назву, щоб читач ураз мав уяву про цілий зміст усієї книжки. Коли ж рукопис потрапив до рук редактора, той перекреслив авторову назву, а написав свою. В данім випадку навіть не створив, як, творив її автор, а тільки, замість обгрунтованої назви на цілу книжку, дав цілком необгрунтований наголовок окремого оповідання, що пішло на некористь збірки. Чи ж те справно? Таки ж і а-ргіогі легко припустити, що автор більше міркував над своєю книжкою, яку й підписав повним найменням, ніж випадковий анонімний редактор. І чому ж автор, який, мабуть, знав, що писав, не вміє справно назвати свого писання, але ж редактор, пробігши рукописа поверхово (на це докази — далі), враз пізнав, що авторова назва — ні до чого, а його — буде ліпша?

Гадаю, що само це питання вже варте спеціальної дискусії, як і питання про ролі випадкового редактора в непроханому „співробітництві“ з автором літературного твору, коли той твір ніяк не може пошкодити видавництву (припустім, з огляду цензурного).

Не меншою загадкою для автора збірки оповідань має бути також і те: чому випадковий редактор ліпше за автора розуміє, в якому саме порядку мають іти в збірці оповідання? За дану книжку знаю напевно, що автор зовсім не випадково уложив у певному порядку свої новелі. Але ж редактор чомусь переконалий, що той, хто творив, не тямить, що робив, — за те він (невважно прочитавши рукописа й багато в ньому не зрозумівши), — знає ліпше за автора, як збірка має бути впорядкована.

Автор дав збірку більшу, ніж має бути розміром серіяльна книжка. Здається, було б натурально, щоб видавництво не пустило в друк останніх у черзі оповідань, або, як також натурально, щоб пустило в друк оповідання сильніші, а відложило слабші. Однак у збірочці „Мил. самарянин“ маємо якраз навпаки.

Що авторові думки й творчі інтенції нинішніми видавництвами не респектуються — це дух часу. Але ж чи виграє від цього культура, читачі й, нарешті, саме видавництво?

Поминаю багато інших питань, на яких може спинося в іншій органі друку, але для „Р. М.“ — висуюваю наперед тільки питання мовне.

Почнем ab ovo. Чи ж це в інтересі популяризації доброї літературної мови, щоб наша майже кожна книжка була повна коректурних анекдотів? Особливо — книжка наша, з якої багато читачів, що не ходили до рідної школи, мусять учитися своєї мови? Та ж з урочистого почоту славної дами-Літератури, почоту, що складається з автора, видавця, редактора, коректора й друкаря, — звичайно тільки один автор не дістає платні за свою працю, як що ж дістає, то — найменшу зо всіх перелічених. Коли ж друкар і коректор для рідного письменства задурно не схотять зробити ані найменшого руху. — то ж навіщо цим панам — явним „шкідникам“ письменства й мови — робимо сінекури при літературі? Хіба ж то не глум тих панів над рідним словом, коли убогий український читач мусить догадуватись, що замість слова „купанок“ треба читачи „жупанок“, під коректорським москалізмом — „лучше“ — треба відгадати „дужче“, замість „грізні“ — має бути „гризні“, зам. „пропові“ — „протопопові“, зам. „на оцім“ — „на отці?!.“

Мабуть наші видавництва й їхні коректори дуже певні, що український читач — вельми хитрий і враз пізнає всяку їхню дурницю. Крім того ж: редактор не відповідає за автора й з ним не рахується, коректор не відповідає за редактора й з ним не рахується, редактор не відповідає за видавця і т. д., — повний цілком взаємної невідповідальності ні перед убогим читачем, ні перед ще убогішою літературою. Тим то автор цілком позбавлений можливости подати читачеві, наприклад, колорит мови того кутка нашої землі, де діють його герої. Бож, коли автор пише цілком справно й щодо сенсу, й щодо правопису, то хтось із тих інших „служителів рідного

мистецтва“, переважно редактор і коректор — псують авторову працю й за-смічують нашу мовну ниву.

Що я знаю оригінал рукопису даної збірки, — то зазначаю конкретно так: автор пише: „шкільні дзигарі“, бож на Полтавщині так звуть більший прилад для відмірювання часу українською мовою, говорючи про один предмет, — анонімний редактор виправляє на „годинники“. Бодай би вже — годинник, як що його делікатне вухо не витримує такого немuzичного слова!¹ Або автор пише „роздивляється альбом“, а редактор справить на ліпше: — „роздивляє альбом“. Далі,

автор:	редактор:
кортіло	кортілось
чоловік Акилини	чоловік Акилини
Хомишни	Хомишин (?!)
чебчик	чебник (?)
„воняло смердоносними травами“	„воняло смертоносними (?!) травами.“

Автор гадає, що він дає гарний образ, коли написав: „туман запинав землю“ (як мати хусткою запинає охолоджену дитину), але редактор дає натомість „ще ліпший“ образ: „туман займав (?!) землю“ (тоб то її „посідав“ чи „розважав“). Автор написав: „Гості обсмикувались“ (вставши по довгому сидінні), а редактор „виправив“ на краще: „гості обшукувались“ (тоб то — або ж шукали бліх, або може трусили, „робили ревізію“, один одному).

Автор пише справно, по-соборному:	редактор виправляє на загумінкове:
„запускали“ грамофона	„запускали грамофон
Затуливши рукою рота	затуливши рукою рот
дияконове „адамове яблуко“	диякона „адамове яблуко“...

Прошу ласкаво: та ж редактор ніби навмисне псує авторову мову, а тямущі рецезенти вбувають: „старий письменник, а не вміє справно написати!“ Завіщо ж паплюжити бідного письменника,

коли йому „правили“ й „гладили“ його мову „знавці“ та „специ“?!

І хіба ж читач чи критик може догадатись, що з цілком розумного авторового виразу, після редакторової та коректорової „чистки“ стала явна дурниця, яка дивує читача. Наприклад:

автор пише: „з кружки“ а редактор справляє: „з кружка“.

„Кружкою“ бо звали в Україні спільну церковну касу. Але ж, куди редакторіві таке знати? Чисто, як у Щедрина: „Онi ж генерали, разве онi понимают“?...

Або автор пише слово „лащиться“. Редактор, дарма, що все знає ліпше за автора, слова того не розуміє, а до Словника подивитися лінується, але „погладити мову“ мусить, а тому виправляє: „ладиться“. Слова „гвіздочка“ редактор не розуміє, бо в Галичині кажуть „цвях“, але править: „гніздочка“. Тоді вже нічого не може зрозуміти читач, кидає книжку й лає автора. Так само редактор заміняє невідомі йому українські слова на власні „новотвори“: замість „цеглясті“ (голуби) пише — „іглясті“ (?), зам. „виграшка“ — „вигранка“, замість „ябеда“ — „ябеза“ і т. п. без кінця. Але між тими „поправками“ є й така, дійсно класична, на жидівський копил: „один калюш“ замість справно написаного автором — „одну калошу“¹. На це, очевидно, пан редактор, як і більшість наших спеціалістів від філології, завважить: „Та ж у нас так говорять!“ Однак „у нас“, у Полтаві в тій добі, яку змальовує автор, говорили інакше. І саме той мовний колорит автор намагався заховати в своїх белетристичних образах, як взірець минулого. Невже ж і така річ незрозуміла редакторіві творів красного письменства?... Та ж у данім випадку сталася ще й додаткова досада: редактор, що теоретично має бути більшим знавцем мови, як автор (інак, як же він може виправляти автора?) наскочив на автора, про якого говорять, що й він мову знає (написав б українських словників, був членом

¹ В Наддніпрянщині „дзигарі“ слово множинне, = годинник. І. О.

¹ В укр. літературній мові вживається тільки „калоша“ жіт. роду. І. О.

безлічі термінологічних комісій, а деякі його мовні новотвори заведено до словників інших авторів, дивись зн. „Кор.“) Про те редактор мабуть також мав би знати. Отож, коли йому здобалося слово незрозуміле чи нове, якого в своїх Глинянах чи Заліщиках він не чув, — мав би перевірити по Словниках, коли й не в інтересах справи загальної, то бодай в інтересах власного престижу, щоб себе не осмішувати й не давати поводу для оцих висвітлень...

Але, полишаючи на боці цей випадок, подумаймо собі, що ж такі пани редактори роблять з авторами, що з'являються на Парнасі поперше? Помисліть, яку вартість мають тоді уваги рецензентів і критиків, що смалють не по коневі, а по оглоблях, паплюжать не безграмотного чи ледащого редактора, — але ні в чім неповинного „дебютанта“ - автора, що незаслужено приймає догану за свою сумлінну, зіпсовану іншим працю, але не сміє відважитись на таку „безсромну“ самооборону, як, наприклад, оця...

Але відкиньмо роздраження й жарти, говорім спокійно й речево.

Вже давно час брати справу нашої культури глибше. Маємо вже право бажати, щоб вона розросталась не тільки в лінії поземній, ушир, але ж і в на-

прямі простопаднім — углиб. Потрібуємо не квантуму, а кваліти. Ми вже не дитинська нація й доросли до того, щоб біля Літератури — найвищого покажника дозрілості недержавного народу — її почот складався б не з аматорів, дилетантів та ігнорантів. Потрібуємо знавців і спеців без лапок. Наша дама — Українська Література — вже заслужила на те, щоб ті, хто має честь бути в її почоті (або навіть її коштом існує!), служили б їй сумлінно й уміло. Дійсно: служили б їй, а не були у неї лише на посадах, наймитами. А тому всамперед треба поставити кінець мовній анархії, регіональному мовному фанфаронству та ігноранції. В. Королів-Старий.

Postscriptum. — Річ видима, що „дотичні особи“, про яких навіть не маю чести знати, як вони звуться, — почувють себе ображеними цією заміткою. Таж нехай вони повірять, що мою метою не було їм „накладати“, бож для того я б знайшов слова гостріші й ущіпливіші. А коли ж беру цю тему й цей тон, то виключно на те, щоб викликати дискусію над зачепленими питаннями — взагалі важливими, а в данім періоді нашого національного життя — важливими аж надто. В. К.-С.

Кукіль у житі.

Ір. Вільде, Н. Когуска, Ю. Косач, П. Карманський, Ю. Опільський, М. Островерха, М. Посацький, У. Самчук, Ол. Цегельська, І. Чернява.

I.

Місцеві вирази в наших сучасних письменників.

Болить — це дієслово неперехідне, цебто ніколи не має по собі об'єкта в знахідному відмінкові. Літературна мова знає тільки: болить кому що: Братові голова болить, Сестрі ноги заболіли і т. ін. В зах.-укр. говорах, навпаки, уживають *болить* перехідно: болить кого що. Ір. Вільде: Метелики 19 пише: Мене голова болить, а треба: Мені голова болить. Навчаймося з Шевченкового „Кобзаря“: Щоб голова не боліла в Марка молодого 237.

Віді-, а не: відо-. Літературна мова знає дієслівну приставку тільки *віді-*, ніколи: *від о-*. А між тим Самчук: Волинь III пише: Відогнав 230, треба: *відігнав*. У О. Цегельської: Ганнуська: Відозвалася 105, а треба: *відізвалася* (пор. у неї таки: *відібрали* 105).

Відповіси, а не: відповіш. У Н. Когуски: В полеті до волі 47 читаю: як *відповіш*. Літературна мова знає тільки: *відповіси*.

Даси, а не даш. Ю. Опільський: Ідоли падають 166 пише: *даш*. Так само пише Ір. Вільде: Метелики 9: Як *здаш* до четвертої. Літературна мова знає тільки: *даси*, *подаси*, *здаси*, *віддаси* і т.

ін. Пор. у Шевченковому „Кобзарі“: Коли і нам даси жити 243.

Ганнуська, а не: Гануська. Олена Цегельська 1938-го року випустила повість: „Гануська йде до міста“, і скрізь у цій повісті пише Гануська. Літературне тільки: Ганна, Ганнуся, Ганнуська. Велика Україна здивовано погляне на цей титул повісті й скаже: Бодай би в з головкові книжки не робили помилки! Шевченко пише: Пішла Ганна 236, Не пила й не їла моя Ганна 239. А від Ганна буде тільки Ганнуся, в жодному разі не Гануся.

Заєдно — це провінціалізм, якого треба конче оминати. Чернява („Люди з чорн. підн.“) пише: Очі заєдно гляділи 24. А треба: Очі все (раз-у-раз, завжди) гляділи. Можна ще: о д н о́, пор. у С. Черкасенка: Дон-Хуан 12: Король і гранди ті — о д н о́ полюють.

Значев'я сильно в нас плавають, не знаючи значення цього слова, про що не раз писалося в „Рідній Мові“ (див. РМ 1936 р. ст. 436 438). В літературній мові з нечев'я рідке, визначає головню: від нічого робити, бездільно, нічого не роблячи. Напр. у Куліша: Хут. поезія 129: У нас мужицька мова піднялась із нечевля. С. Черкасенко: Дон-Хуан: Король і гранди ті — одно полюють, з достатків та значев'я, з жиру то 12. Словник Ак. Наук I 208 рос. „от нечего делать“ перекладає нашим значев'я. В Галичині „значев'я“ — це: несподівачо, зненацька. Напр. Вільде: Метелики: Зустріла його сьгодні значев'я 13. У Косача: Чад: Дмитрюк значев'я заридав 9/, Він значев'я спинився 13. Чернява: Люди з чорн. підн.: В його спалахнули значев'я гострі блиски 77.

Зойкнути — дуже мало знане слово в Великій Україні. У Ю. Косача: Чад 98 читаю: Кучмай зойкнув. В літературній мові скоріш напишуть: ойкнув, заголосив, залемнтував, викрикнув.

Коби чисто місцеве слово, в літературній мові не вживане. Геземан: „Утеча“ (переклав П. Карманський) ст. 67: Коби я тільки зміг найти картоплю. Не коби, а: коли б, якби. Пор. у Шевченка: Якби ви знали, паничі 479, Якби зустрілися ми знову 379, Якби мені,

мамо, наместо 419, Якби мені черевики 399, Якби то ти, Богдане п'яний 529.

Ліг, а не: ляг. В Галичині звичайно пишуть ляг, тоді як літературна мова знає тільки: ліг, приліг, заліг. Ю. Опільський: Ідоли падають I. 112 пише: Він ляг, а треба: Він ліг.

Очки, а не: очка. Літературна мова знає: очко, а множина від нього: очки, а не: очка. У Ір. Вільде: Химерне серце 62 знаходжу: Замикає очка, а треба: очки.

Па́даю, па́даєш, па́дав. Літературна мова знає тільки: падаю. падаєш, падає, падаємо, падаєте, падають. В Галичині пишуть: паду́, паде́ш, паде́, паду́ть, напр.: дощ паде́ (літературне: дощ іде). Бібліотека „Діла“ 1938-го року випустила історичну повість у двох томах пок. Юл. Опільського: Ідоли падають, а треба: Ідоли падають. Думаю, що наголовки творів треба давати конче мовою літературною. У Ір. Вільде: Химерне серце 65: Втомлена паде на отаману, а треба: падає.

Побки, а не: заки. Песацький: Греція 116 пише: Заки минемо Спарту. Н. Когуска: В полеті 29: Заки побачила його. Літературна мова слова заки зовсім не знає, уживає тільки: поки, покиль, доки, докіль. Пор. у Шевченка: Доки буду мучить душу 258. Поки відьми ще літають, поки півні не співають, посвіти нам 4. Нехай він лютує, поки сам загине 9.

Порівняння, а не порівняння. В літературній мові вживається: рівняти, порівняння, а в Галичині пишуть: рівнати, рівнання. У Самчука: Волинь III на ст. 249 знаходжу місцеве галицьке порівняння, а треба: порівняння. У Н. Когуски: В полеті 51: Зрівналися з Іриною, а треба: зрівнялися.

Потаха́ти — місцеве слово, в літературній мові незнане. У Ю. Косача: Чад 97 знаходимо: Очі потахали, а треба: тухнули, потухали, а ще ліпше: гасли, погасали.

Прикметники на -ній. В літературній мові панують прикметники на -ній (але не мало й на -ний), навпаки, в західньоукраїнських говорах панують ці форми на -ний. Треба тут бути уважним (ко-

ли нема чуття, треба мати під рукою словника до цих форм і не творити хоосу в літературній мові. Так, у істор. повісті Нат. Когуски: В полеті до волі (Вінніпег, 1938) багато форм на -ний замість літературних -ній; Літний будинок 3, Ранішну туалету 39, Літна ніч 55 і т. ін., а треба: літній, літня, ранішню.

Солов'ї - солов'я. Літературна мова знає тільки: солов'ї, солов'я, солов'їв, на солов'ї, множина: всі солов'ї усіх солов'їв, усім солов'ям, усіма солов'ями. В Галичині пишуть: соловій, соловія, соловієм, і т. д. У Самчука: Волинь III. 229 читаю: Соловії літали, а треба: солов'ї.

Справа, а не: орудка. Цегельська: Ганнуська 119 пише: Вийхав за орудками. Літературна мова зовсім не знає слова „орудка“, а тільки: справа, річ, діло.

Стати, а не: стануги. Посацький: Греція 162 пише: Те все стануло готове. Літературна мова зовсім не знає форми: стануги, а тільки: стати. Пор. у „Кобзарі“ Т. Шевченка: Серед поля тополею стала 41, Прийшла в Київ, у міщанки стала 237. У літературній мові ст а н у т и — це розтопитися, пор. у М. Вовчка II. 40: Ст а н у л а як віск.

Сумно, а не: банно. Гудульського б а н н о літературна мова зовсім не знає, бо це слово тільки місцеве. Завжди кажемо: с у м н о, т у ж н о, т у ж л и в о, с м у т н о, ж у р н о, т о с к н о за ким. Чернява: Люди з чорн. підн., ст. 93: Б а н н о їй було за прогулюю молодістю.

Танцювати, а не: гуляти. У Ір. Вільде: Химерне серце часто знаходжу „гуляти“ в значенні „танцювати“ (див. ст. 36, 63). Це чисто місцеве слово, в літературній мові не знане. На ст. 63 читаю: Всі танці прогуляв з тією; в літературній мові танці танцюють, а не гуляють.

Закохатися в кого, а не: в кому. „Любов оповита брехнею (переклав М. Островерха) 7 дає: Ми обидва закохались у гарненькій швачці. А літературна мова знає тільки: закохались у гарненьку швачку. Пор. у Шевченковому

„Кобзарі“: Закохались обидві в одного Івана 398 („Коло гаю“).

Трѳхи, а не: дещо. Літературна мова ніколи не вживає „дещо“ в кількісному значенні, а тільки: трѳхи. У Ір. Вільде: Химерне серце 67 читаю: Щоб дещо прикрити лице чоло; тут треба: трѳхи. Пор. у Шевченка: Трѳхи жовчі 217, Якось трѳхи полегчало. Так само в „Любов оповита брехнею“ (переклад М. Островерхи) 9: Щоб дещо побазікати, а треба: трѳхи.

Тямити — це: розуміти, затям — це: зрозумій, убий собі в тямки. В Галичині звичайно затямити — це запам'ятати, затям — це: запам'ятай. Самчук: Волинь III: Він те бачив і затямив 244, Йому хочеться на все надивитися, затямити, мати в собі 235. Юл. Опільський: Ідоли падають I: Одно затям собі 166. Пор. М. Вовч.: Мати вмерла — я ще малесенька була, добре й не запам'ятаю. Левицький I. 127: Весною була дуже велика вода, що й люди насилу таку воду запам'ятають. Мегелин. 395: Буду його вовік пам'ятати. Номис: Приказки ч. 1457: Хто в пір'я поростає, хай на бідного пам'ятає

Хрін, а не: хрон. У Цегельської: Ганнуська 84 читаємо: Тебе потребує до хрону. Літературне тільки: хрін, до хрину, хріном. У „Кобзарі“ Т. Шевченка маємо: Купили хрину 80, Накриши хрину 109.

В штáнях, а не: в штанáх. Ю. Косач: Чад 43 пише: В білих штанах. Літературна мова знає тільки: штані, штанів, штан'ям, штаньмі, у штáнях. Пор. у Шевченка: В червоних штáнях оксамитних матнею вулицю мете 332. В червоних, як калина, штáнях навприсідки вліта козак 372. Російське: в штанáх.

Дощ іде, а не паде. „Новий Час“ у ч. 223 1938 р. пише: „П а д е зливний дощ“. По-літературному: і д е зливний дощ. По-східних українських говорах звичайно говорять „дощ іде“. Те саме й по говорах західних у живій мові, але в інтелігентній мові Галичини панує „дощ паде“ за польським *deszcz pada*. В літературній нашій мові вживається тільки „дощ іде“. Наша старовина знала так само тільки „дощ іде“. Напр. в Остро-

мировій Єв. 1056 р. Мт. 7. 27: Сьниде дждь, те саме дають усі Євангелії X-XI в. Пор. ще Апок. 11. 6: Сидеть дождь. Слово о полку Ігоровім XII в.: Іти дождю стрѣлами 101. У Данила За-

точника: Ни сонце сіяєть, ни дождь идеть. Пор. пісню: Іди, іди, дощику, зварю тобі борщику. Дош капає, лє, січе.

Іван Огієнко.

На маргінесі книжки Я. Рудницького: »Українська мова та її говори«.

Львів, 1937, стор. 80 + 2 мапки, ц. зл. 2:50; вид. „Р. Школи“. В плані книжки такі розділи: 1. Вступні вьяснення, 2. Українська літературна мова та її зрізничкування, 3. Говори української мови, 4. Говори й літературна мова, 5. Кінцеві уваги, джерела. Де що є.

Власне на першій сторінці відчується брак хоч короткої передмови від автора, де було б з'ясовано, для кого він призначив свою працю. Якщо для „широких кол“ громадянства, — то вона замало популярна, якщо хотів її дати в руки учнів, — то яких (вік, тип школи, ступінь псих. розвитку)? Коли ж це допоміжна книжка вчителям української мови, — тоді матеріалу в ній замало, та й деякі місця науково слабкі, або й зовсім не обгрунтовані.

Примітка: Не звертаючись тут до шан. автора „Української мови“..., хочу на цьому місці висловити ось-таку зазально критичну увагу. Невідомими манівцями доходимо в останньому часі до того, що треба „боятись“ писати об'єктивні рецензії на друквані продукції, не стягнувши на себе гніву авторів і їх безапеляційних прихильників, — бо вони з олімпійських своїх висот готові громогласно прозвати вас „самородними на- (чи: по-, чи: ви-) правлювачами“ їх гуляйпільських автограматик. — З'явище, що вимагає авторитетної санації. К.

Ствердження цього недостатку проте не обезцінює працю, що, безперечно, добре й оригінально подумана й має свою вагу; але до нового видання прийдеться виправити в тексті (найбільш у примітках) деякі недокладності, бо ті 3-4 коректурні завваги на останній (паперовій) палітурці нікого не можуть задовольнити.

В першу чергу фонетична терміноло-

гія застаріла (шелестівка, голосівка, буква; з морфол.: родовик etc.); треба впровадити нову, заг.-українську.

Стор. 3. Може не треба було транскрибувати грецькі слова. Тут же, для порівняння, добре було б подати й готські паралелі (поруч, або замість німецьких). До слова „брат“ перше буде грецьке *φρατρ*, аж на дальшому місці стоїть *φρατωρ*. Коли в одних словах зазначено довготу голосних, тоді треба це зробити й по інших.

Стор. 5. Рос. форма льокат. не „в лесе“ — тільки: вь лѣсу, сучасне в лесу; замість „свівий“ знає рос. мова слово сѣдой (седой); а рос.: „волна“ це не „вовна“, як гадає автор, тільки: хвиля (на воді).

Стор. 6. Додати б, що повноголосся в рос. мові не дотримується консеквентно, бо дуже багато запозичено з церковщини: Пор. напр. рос. враг, вражда — укр.: ворог, ворожнеча; рос. сладкий, наслаждение, — укр. солодкий, насолода; хранить, охрана, — укр. хоронити (берегти), охорона; бранить — укр. боронити; награждать, награждение, наградные — укр. нагородити, нагорода; гражданин — укр. горожанин (громадянин); плѣнь, плен — укр. полон; у вимові рос.: барада, маладец — укр. борода, молодець (юнак) etc. Правда, зазначити б теж, що деякі укр. повноголосні форми, в еволюційному розвитку мови, здеформувались¹ (о, е > і, напр.: поріг, беріг), але тільки частинно, в одному відмінку, — в дальшій словозміні вертаються вони знову до повноголосних (порога, берега).¹

¹ У зв'язку з законом переходу давніших довгих о, е в нових закритих складах.

Стор. 10. (в примітці) краще буде: соромся.

Стор. 15. Не можна сказати, щоб уривок, зразок наукового стилю, був добраний щасливо. Не видно тут усіх, чи хоч головніших, характеристикних прикмет наук. стилю, а вже найбільш відчувається брак специфічно-наукової термінології, що притаманна кожній науковій праці. Цитований уривок має виразний історично-публіцистичний (чи популярний) характер. — Зразки чисто наукового стилю можна було взяти з дослідних праць М. Грушевського, О. Курило, Є. Тимченка, з праць визначних математиків, геологів, географів, фізиків, військ. стратегів і т. п.

Стор. 22. Поплутана справа східноукраїнських наголосів. Автор нічого не каже, де взяв такі наголошення, як: зámкнеш, зámкне, зáснеш, зáсне, дáвно.

Стор. 23, 70. „в словарному... матеріялі“. Краще: в словниковому (або: лексикальному).

Стор. 24. За приміткою 11-ою треба дати пояснення до слова: „же“ (= що).

Стор. 25. До примітки 10: замість „пійме“, треба: зловить (спіймає). Примітка 15-та неясна.

Стор. 28. До прим. 3. „кўтаци“ — це, либонь, не: їсть, а: одягається; до прим. 6. треба: потім.

Стор. 29. До прим. 2. „Нтуди“ — треба пояснити зворотом: он туди, а не: онтуда!

Стор. 32. До прим. 1. (виходить заміж); до прим. 2. хутко, швидко (не: скоро); треба дати примітку до слова „деликом“ (= кажаном).

Стор. 33. До прим. 13: кий, палиця, ціпок (не: довбня).

Стор. 38. До прим. 2: Україна — не: „місце на краю“, а просто: край (треба було покористуватись найновішими дослідями про назву Україна, напр. проф. Шелухіна, див. Наук. Збірник в пошану 30-ліття наук. праці проф. д-ра І. Огієнка).

Стор. 39. До прим. 14: суша (або ще: засуха) слово літературне, — не: „посуша“; до прим. 16: кішка — краще не пояснювати словом „кітка“, бо: кішка, кішечка, кошенья — слова літературні.

Стор. 41. До прим. 1: моріг, моріжок не треба пояснювати місцевою „муравою“ (добре на стор. 45).

Стор. 42. До прим. 3: „в буцена“ — треба пояснити польським: бу(о)ця(і)-ном, а потім: буслом, лелекою, чорногузом, — а не місцевим „бузьком“; до прим. 4: „по болоти“ — тут не множина, як пояснює автор (ніби: по болотах), а однина: по болоті; запис Е. Поліщука з с. Турова можна б віднести вже до говорів перехідних (від укр. до білор., пор.: не хоцев, одзін etc.).

Стор. 47. До прим. 9: паляниця, не: „палениця“; яблуками, не: „яблоками“.

Стор. 48. На таблиці не зазначено пом'якшення гуцульських: р, т; треба: бур'е(ə)ш'ка, јермарок і т. п.

Стор. 66. До прим. 10: слово „довкола“ не конче треба пояснювати словом „довкруги“; — до прим. 17: опівночі, зам. до півночі“; — до прим. 18: „в душі печальній“ — це не: „відчайний“..., як пояснює автор, тільки: в душі сумній (скорбній); до прим. 21: зайве пояснення (певно, що наголоси місцевий і літературний — тут неоднакові).

Стор. 71. До прим. 3: добре було б дати походження слова: бетежний; до прим. 8: дати б походження слова: шпоргед; до прим. 42: дати б походження слова: коштивал; (друкарські помилки в примітці 16, в числах 44, 45, 46, а в 47 і 48 бракує знак ь); до прим. 49: треба: на хрищенні, зам. „на хресті“.

Стор. 72. Примітка 37 зайва, бо „хльоскалися“ — краще й зрозуміле.

Стор. 73. До прим. 10: треба: квітками, зам. „чічками“; до прим. 11, 14: треба: качани, зам. „било“; до прим. 13: треба: гриви, зам. „кінці“; до прим. 15: треба: дерев'яна вішалка (або кілок), зам. „папка“.

Стор. 74. До прим. 5: зайве: „товстого“.

Стор. 75. До прим. 3: треба: куштуй, зам. „кушай“; до прим. 5: треба: викуштуеш, зам. „викушаєш“; до прим. 9: треба: дітища (чи: байстрята), зам. „дітвяки“; до прим. 14 треба: гадюки (чи: гадюче кодро), зам. „гаддя“.

Завваження загального характеру. Добре було б дати багатішу хрестоматію

говірок; на цьому книжка тільки виграла б (згадати б при цьому хоч декого з визначніших українських діалектологів). Не зашкодило б зробити трохи більший перегляд пам'яток української мови (церк. і світських) та передрукувати кілька найцікавіших зразків у хронологічній перспективі віків; це дало б образ історичного розвитку та зросту української мови (та й не перечило б призначенню книжки). Книжка корисна й дуже потрібна; варт було скласти її дбайливіше й трохи ширше, бо такий

титул книжки — з уваги на своїх і чужих — ставить сьогодні¹ авторів високі вимоги зразково трактувати кожне порушене в ній питання.

Як плюс на користь автора треба, поруч з іншими, піднести ще його щире намагання стосувати в праці заг. українську літературну мову й орфографію (в Україні, інший etc.).

Луцьке.

Б. Кобилянський.

¹ Т. зв. після поважних дослідів українських учених, напр. проф. І. Зілинського, А. Кримського, І. Огієнка, Є. Тимченка й б. ін.

Життя слів.

Матеріяли до етимологічно-семантичного словника української мови.

Тинятися — ходити попід тинню, попід чужими тинами; корінь „тин“.

Тиран — узурпатор, людина, що приєднала собі неправно владу. Таке значення — давньогрецьке; тирані часом були люди добрі, дбайливі про народ. Але вже Аристотель ознакою тирана вважав його прагнення до особистої вигоди, а не до загального добра. Звідси й повстало нове значення тирана — жорстокосердий, гнобитель, мучитель, насильник. — Слово „тиран“ виводять із давньоєвр. *seren*, князь (пор. Єгошуя 13 3); це *seren* — позичка з фінікійського *seren*, князь. В мовах семітських *s* та *t* вимовлялися близько одна до однієї, а з *seren* повстало грецьке *τύραννος*.

Тло праслово, на початку визначало „земля“, „підлога“; старосл. *тъло*. У нас у цім найстаршій значенні вже невідоме; наше „до тла“ — це до основи, до ґрунту, дощенту, а по-старому — до землі. Пор. лат. *tellus* земля, нім. *Dielle* підлога. „Тліти“ кажуть про огонь, коли він при „тлі“ — при землі, не підноситься.

Тлум, тлумити, стлумити, витлумити, потлумити — все це наші позички з мови польської; цікаво, що їх подає й Рос.-укр. словник нашої Академії Наук т. II ст. 214 (истребить). Польське *tłum* Etymol. Słownik Брукнера виводить від **tylp-m*, цебто від *тълпа*, наше товпа. „Тлум“ — це велика товпа, натовп; стлу-

мити — це знищити товпу, перемогти її, вичистити від товпи, а звідси й взагалі — знищити, перемогти. Пор. у Л. Українки („На полі крові“ ст. 34): Я досаду в серці стлумив. Словник Б. Грінченка подає тільки одне слово: „тлумити“. Куліш П. писав: Супротивних людей доостанку собі витлумити.

Товар визначало вдавнину скот, худоба, і це було його первісне значення. Але дуже рано слово „товар“ набуло собі того ж значення, як і „скот“ — маєток, гроші, бо товар був тоді головною частиною майна. Нарешті через те, що товар-худоба був постійним предметом торгу, повстало й третє значення товару — крам. Смоленська грамота 1229 р.: Аще немьчиць коупить товаръ, понесеть его домовъ. „Патерик“ Печерський: Алоумний, поймавъ товаръ (= взявши гроші), не хочеть писати твоих икон. В мові українській позосталось іще первісне значення товару — худоба, а товар-крам вживається рідко. Ось ця виписка з Полтавських Актів 1665 р. ст. 24: „Позосталося було товару трое й вовца“ показує, що наше „товар“ означає худобу рогату. Дуже рано слово „товар“ стало визначати обоз, табір. „Повість временных літ“: Володимерь приде въ товари, посла бирічи по товаромъ. Іпатіїв Літопис під 1116 р.: Володимерь нача ставити истьбу оу товара своего противу граду. Цього значення наша мова вже не знає.

Товариш повстало від „товар“ в значенні обоз, табір, цебто товариш — то член „товару“ — обозу чи табору. Слово відоме ще з XIV віку. В Словнику П. Беринди 1627 (вид. 1653) р.: Товаришъ, за товариша 38.

Торік з „той рік“, минулого року. Лемківське „тогід“ з „той гід“, минулого году.

Травень див. календар, май.

Трефи — масть у картах, від франц. trefle — трилистник. В Вел. Україні — жири. Звалися ще й жолуди.

Труна повстало з г. сакс. truhne, серг.-нім. truhe скринька. Перше визначало скриньку взагалі, а пізніше стало визначати тільки „скриньку для похорон померлих“. У наших пам'ятках слово „труна“ відоме з XVI в., напр.: Трупу лежить у труни „Арх. Ю.-З. Р.“ VI. 1 ст. 100, 1577 р.

Трусик див. кролик.

Туз, найстарша карточна фігура, з нім. Daus (düz), dus, з лат. duus, двійка (дві очки на кісточці) в грі в кості. Те саме, що єдинка (одне очко) чи ас, з нім. es, а те від лат. монети as.

Тюрма, в'язниця, польське турма, російське тюрьма. Назва повстала від латинського turris вежа, власне від західного відмінку turrem, звідки повстало нім. Thurm, а вже з Німеччини слово дійшло до Польщі, а від неї до Росії. Наша форма тюрма вказує, що ми взяли це слово від росіян. Довгий час тюрмою була глибока яма, звідки вихід без сторонньої допомоги був неможливий. Ось тому й Шевченко пише в „Кобзарі“ (Подражаніє Єзекиїлю): І в Вавилоні посадили в тюрму глибоку 553, — глибокі ями тюремні були знані в Росії ще на початку XIX го ст.

Іван Огієнко.

Рідномовне.

В Україні (а не образливе: на Україні) тепер пишуть: „Українські Вісті“, „Наш Прапор“, „Новий Час“ і ін.

Відрадна поява в Канаді. Під таким заголовком *М. Р.* (М Рудницький) у „Ділі“ ч. 207 щ. р. прихильно оцінив книжку лірики М. Ічнянського: Ліра емігранта, 1936 р. „Коли вважити, що в Канаді взагалі нема наших літературних творів, то така збірка симпатичне явище, і рідке серед низьких літературних вимог нашої канадійської еміграції“, — так закінчується оцінка.

Вимова біблійних імен. Ваша стаття: „Вимова біблійних імен“ дуже цікава. Львів, В. Березанський й.

Поширюймо знання рідної мови через св. Письмо. За 8 місяців розійшлося 20.000 окремих Євангелій українською мовою в перекладі проф. Ів. Огієнка. А це свідчить, що св. Письмо — могутній засіб для ширення знання рідної мови.

Новий роман С. Черкасенка. В 1 (73) ч. „Рідної Мови“ видруковане оповідання С. Чер-

касенка: „Герць“, розділ із нового його історичного роману: „На полі Кирилівським“.

Відповідь Ст. Мельничукові, Allentown, Pa, U. S. A. Так, десь на весну 1939 р. вийде з друку весь Новий Заповіт у перекладі проф. Ів. Огієнка. По кожнім вірші подано й т. зв. відсилачі, де саме в Біблії вжито того ж виразу чи тієї ж думки. До Нового Заповіту додано й Псалтиря.

Літургія в виданні Наукового Інституту в Варшаві. Не задоволює мене цей переклад. Взяли переклад проф. І. Огієнка та Київський та перемішали один з другим і вийшов переклад „новий“. Волинь, Протоверей.

Виправлення. В ч. 11 (71) РМ під віршем: „Теж авторитет“ на ст. 475 при друковій через недогляд відпав підпис автора: Сп. Черкасенко.

Нова складнева праця. З 2 (74) ч. РМ зачеться друком нова праця проф. Ів. Огієнка: Безприсудковий й безпідметові речення в українській мові.

„Наша Культура“ відновиться в 1939-м році.

Дописи Прихильників рідної мови.

А ти, Марку, грай! (з приводу нападів на „Рідну Мову“). Прочитав я чергове число „Р. М.“ і, хоча давно вже навчився не обурюватись на всякі прояви українського „патріотизму“, — а тут таки взяло мене за печінки! Дійсно, далеко вже ми зайшли, а з такою ментальністю не знати, коли й назад вернемось!.. Небіжчик Є. Х. Чикаленко було казав: „Дуже мені підозрілі ті „патріоти“, що не вистачає їм навіть такої відваги, як опанування рідної мови“. Що б же мав ска-

зати Небіжчик, коли б довідався, що існують вже „патріоти“, які б радше знищити часописа, що заступає українцям всеукраїнську школу мови та навчає „по своєму глаголать“? Бож факт, не факт, а тисячі фактів, що цього таки не вміємо. Ані редактори, ані професори, ані поети... Та я не сподівався, щоб хто протестував проти науки рідної мови! Таж живемо в добі всяких чудес. Огож просимо обоє: прийміть наші щирі кводеленції й згадайте знову Є. Чикаленка,

як ми його майже щоденно згадуємо, бож він часто казав: „А ти, Марку, грай!“ 14.IX. В. Королів - Старий.

Подяка Ректорів Д-р. Іванові Огієнкові. Управа „Української Студентської Громади“ в Варшаві має за шану зложити Вашій Магніфіценції щирю подяку за ласкаве виголошення доклада на тему: „Життя й праця студентів у Кам'янець-Подільському Державному Українському Університеті“ на урочистій Інаугурації академічного року „Української Студентської Громади“ в Варшаві в дні 15.X. 1938 р. Варшава, 5.XI. 1938. ч. 10/58. За Управу, підписано: Голова, Секретар.

Від Редакції й Адміністрації.

„Фонд Рідної Мови“. Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на „Фонд Рідної Мови“: І. Андрущенко 20 зл., Ст. Лотоцький 5 зл., Д. Щербинський 4 зл., В. Євфимчук 2 зл., М. Небелюк 1'74 зл., В. Полутранка 1'50.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на „Фонд Рідної Мови“ широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подаємо в наступному числі.

Передплата на РМ й далі зостається без зміни, цебто: 6 зл. річно, 3 зл. піврічно, 1'60 зл. чвертьрічно. Для Європи — 8 зл. річно. Поза Європою — 2 дол. річно. Для Чехословаччини й Угорщини — передплата крайова. За зміну адреси — 30 гр. Сердечно просимо наших передплатників по змозі прислати повну річну передплату на адресу: Warszawa 4, ul. Stalowa 25 m 10. Передплату можна вносити або на РКО ч. 27110, або на розрахункові перекази ч. 6 (Warszawa 4). Посилаючи гроші, кояче зазначайте, на що їх призначаєте.

Передплату з-за кордону можна прислати

Забута річниця. „До В. П. проф. Івана Огієнка. В двадцять річницю заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету, першим Ректором якого Ви, Пане Професоре, були, нижчепідписані вважають своїм приемним обов'язком засвідчити свою до Вас пошану, як до неструдженого працівника на полі розвитку української культури, й побажати Вам здоров'я та сил для дальшої висококорисної праці для добра України, як також і скорого повернення в вільну, незалежну Україну. Варшава, 22 жовтня 1938 року. Яків Винник, О. ена Винник, Катерина Кобилко, Наталка Лопухович“.

й міжнародними поштовими значками, якщо не можна прислати грошми. Значки ці дістанете на кожній пошті.

Передплата РМ для Румунії дозволена урядовим розпорядженням: *Approbat pentru intrarea și răspandirea în Romania conform adresei subsecretariatului de Stat al presei N 1634 din 4 martie 1933.* Передплату для Румунії приймає Prof. Ioan Vasselășco, Cernăuți, Strada Șevcenco N 1, Romania.

Довіля „Бібліотеки Рідної Мови“ для Румунії виданий 13 жовтня 1933-го року. ч. 6902.

До наших передплатників у Бразилії. Повідомляємо, що представником нашого Видавництва в Бразилії є п. Семен Кравченко (Praça Hercilio Luz Nr. 6, Porto União, Sta Catharina), до якого треба звертатися в усіх справах „Рідної Мови“.

Виправлення рукописів. Редакція „Рідної Мови“ приймає виправлення рукописів для друку й провадження корект. Умови — листово.

Листування. М. Матвійчук, Львів, Ринок 43. Ваша РМ. верулась з допискою пошти: Rynek 43 Adresat nieznany. — Д-р Кобиланський в Рівному: Всі числа РМ висилаються Вам своєчасно й акуратно.

Читачу, поплати свої борги!

ЗМІСТ 1 (73)-го ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ“: І. Огієнко: Вимова біблійних імен з її напочатку. Проф. Д. Козій: Асоціації, як стилістичний засіб М. Хвильового. — І. Огієнко: Складає української мови: Речення окличні, Одночленні й двочленні речення. — Проф. д-р. М. Кордуба: Що кажуть назви осель. — Сп. Черкасенко: Герць, уривок з нового роману. — Д-р В. Королів-Старий: Про власну книжку. — І. Огієнко: Кукіль у житті, Місцеві вирази в наших сучасних письменників. — Проф. д-р Б. Кобиланський: На маргінесі книжки Я. Рудницького: „Українська мова та її говори“. — Життя слів. — Рідномовне. — Дописи Прихильників рідної мови. — Від Редакції й Адміністрації. — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1.60 зл.; за границею в Європі 8 зл., поза Європою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають „Рідну Мову“ від 1 числа. Річник 1 (без 1-3 чисел) 5.00 зл.; річники II, III, IV, V і VI по 6.00 зл., оправлений II і III по 7.50 зл.; в Європі по 10 зл., поза Європою по 2.35 дол. річник оправлений. Конте чекове П. К. О. ч. 27.110.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV,
UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110,
— РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУ-
СЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МА-
ШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНИШЕ РУ-
КОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ТА ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР
Проф. д-р ІВАН ОГІНЬКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ
1'60 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ: В ЄВРОПІ
8 ЗЛ., ПОЗА ЄВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО.
ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕД-
ПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІР-
НИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК VII.

ЖОВКВА, ЛЮТИЙ 1939 РОКУ

ЧИСЛО 2 (74)

Велетенське завдання.

Св. Письмо рідною мовою.

1. Слова й думки.

Назагал ми думаємо словами. Слова від дитинства аж до останніх днів життя приймає мозок одиниці не раз, навіть поза свідомістю, і ці слова настирливо, виразно, міцно вияскравлюються, коли приходить оформлення думки. Найчастіше вони покривають думку від її повстання, і більшість людей звикла утотожнювати думку з словами.

Це може й тому, що думка без слів, в чистому стані, як блискачка вхоплення зв'язку між життєвими з'явками, трапляється дуже рідко. Думка, не зформулована словами, приходить до людини тільки в часі надзвичайної напруженості й чистоти духа — це ті, знані кожному, „думки без слів“, під час смертельної небезпеки для себе, чи для близьких, або думки під час будови того чи того людського твору. Є щось божеське в їх виблиску, і не раз нелегко перекласти їх на слова, логічно укладені. Як блискавка, прийшла була до Н'ютона думка про існування закону всесвітнього тяготіння, але треба було цьому генієві десяти літ обрахунків, щоб довести це логічно і собі самому, і людям.

Назагал, слова репрезентують думки, й завдяки словам впливаємо на людей. Як же важко вміти їх відповідно висловити!

2. Ритм і вимова.

В другім десятилітті ХХ-го століття цікава була спроба футуристів та дадаїстів в європейських літературах. Бажаючи „відмолодити“ літературну мову, вони відкинули цілковито крапки, коми й взагалі пунктуацію. Вони звільнили слова від того, що їм зазначає міру, відкинули тим самим вимір речення, а вкінці й ритм думки. Ми звільняєм мову, — казали. Однак мова не стала в них легшою від того, — вона обважніла. Їхня думка (образи й емоції) перестала бути гнучкою. Вона, ця мова футуристів, перестала звучати в людських вухах і серцях. Люди не вміли її вимовити. Вони не знали, з якою дикцією (вимовою) треба читати ці накопичені слова. Бож дикція, це — душа слів.

Зворушення думки є передовсім у ритмі, що висловлюємо дикцією (а на письмі пунктуацією). Це так само важке й у словній творчості окремих людей, — бо в першій мірі характеризує людину її власний, часто дуже делікатний ритм вислову. Ритм мови дозволяє розкрити багато загадок. Так, напр., останні англійські дослідувачі Шекспіра прийшли до висновків, що „творчість Шекспіра“ — це величезна збірна праця поетів Єлисаветинської доби, і що вдасться кожного поета, чи кожен первень у цій

збірній праці викрити завдяки чисто індивідуальному ритмові мови.

Отже, не тільки слова, але ще в більшій мірі ритм зближує читача до божеської глибини думки. Як же мусять про це пам'ятати перекладачі! То мало із словником в руках перекласти слово за словом, — треба підійти до вимови цих слів, треба вислухати звучання кожної фрази, треба відчутти музику ритму!

Майже жахом обгортає людину думка про ті труднощі, що їх мають перекладачі св. Письма!

3. Перекладачі св. Письма.

Св. Письмо, — це ж книга найглибша й найсильніша, це — книга народів і рас, — слаба людина нехай не приступає до його перекладу! Пилип Морачевський (1806-1879) мав похвальне бажання дати в 60-х роках XIX ст. переклад Євангелії. Та однак було щось безсиле в тому перекладі, і коли ця Євангелія була видрукувана в 1906 р. — вона не мала більшого успіху, — заслабіли були слова Морачевського, а особливо Комісії, що його виправляла, до тієї великої Думки, й читачі відчували це.

Так само не може душа людська прийняти й перекладу, звуженого якоюсь тенденцією в мові. Коли читаємо барвистий переклад П. Куліша, то відчуваємо, що ця пристрасна й нещаслива душа умаює св. Письмо новими, не завжди ним самим відчутими словами. Їхня архаїчність звучить не завжди переконливо, не раз це — тільки бляха, підроблена під стару шановану мідь. Св. Письмо просте й ясне, і в тім його повага, — св. Письмо Куліша ані просте, ані ясне, і повага його штучна. Можливо, зрештою, що тут завинив і поспіх, з яким Куліш відновлював свій кілька разів знищений переклад.

Не згадуємо про інших перекладачів останніх десятиліть. Всі вони, взявши разом, слабі й „інтелігентські“ навіть тоді, коли дуже стараються зблизитися до народньої мови.

Нема в них універсальності, повсюдності, що не треба змішувати з простонародністю. Власне перший наш переклад св. Письма, „Пересопницька

Євангелія“, зладжена в 1556-61 рр. у монастирях Дворець та Пересопниця на Волині архимандритом Григорієм, має на свій час ту повагу, силу й простоту, яку відчуває кожен, але та повага не простонародня.

Говоримо про ту простоту, що є в св. Письмі в перекладі на німецьке Мартина Лютера, та в св. Письмі в перекладі на англійське Тіндала. Цією простотою висловлено дуже багато, вона не щоденна, вона не часта і в століттях. Не дарма ж і англійці, і німці затримують уже кілька століть обидва ці переклади аж досі, лишень від часу до часу обережно поправляючи архаїзми. Цієї простоти перекладу не можна нічим заступити. За нею криється дуже глибокий ритм душі перекладача.

Не помилилось, коли назвемо його ритмом молитви. Це їхній стан душі і це їхнє світовідчуження.

Українцям усе більше знайомим і близьким стає цей стан душі й це світовідчуження.

4. Потреба нового українського перекладу.

„Як тривога, то до Бога“, говорить ця трохи смутна для людей приказка. І тепер маємо часи тривоги.

Втрати матеріальні, непевність завтрашнього дня та упадок моральності, — це ті прикмети, якими теперішність відрізняється від недавнього минулого. Тривога ця, ця незрівноваженість душевних первнів, усе зростає. І разом з нею зростає потреба висловлення перед Богом усієї глибини людської душі ревними українськими словами. Як же мають виглядати ці слова?

Варто затриматися над спором між прихильниками сучасної української мови в цих книгах і прихильниками т. зв. старослов'янської мови, тільки з українською вимовою.

Тим часом життя розв'язує поволи цей спір на наших очах. Два головні закиди прихильників старослов'янщини були досі дуже важні. Перший закид, що впровад української мови ламає традиції, і що вистачить те, що досі вистачало, — старослов'янський переклад.

Та цей закид поволі став нежиттєвий. Старослов'янська мова забувається, а може вже й забулася на більшості земель України. Процес цей прискіпили більшовики, бо їм залежить на знищенні пам'яті не тільки про Службу Божу, але й взагалі про релігію. На північнозахідних землях навіть уміння читати старослов'янщину цілком зникає. Губиться традиція старослов'янської мови і в культурі, і в щоденному житті. Тепер певним насильством було б, власне, відкидати українську мову, як посередника між українцем і Богом.

Противники української мови в св. Письмі особливо напірають на свій другий закид, — мова щоденности й сірости буднів не зможе висловити, як слід, надхнення молитви.

Чи ж справді можна таки засадничо ствердити безсилість української мови в надхненні взагалі? Смішно було б застановлятися над тим: відповідь є тільки одна, — надхнена мова є там, де говорить надхнене серце.

Отже, тепер найважлишим є цілком не питання мови, але питання перекладача. Потреба такого нового українського перекладу, практично беручи, є величезна, але до українського перекладу св. Письма треба бути надхненим перекладачем.

5. Проф. Іван Огієнко.

З'осередкування всіх своїх сил у праці, і праця витривала, конструкційна праця — це головна прикмета професора І. Огієнка і як ученого, і як суспільного діяча, і як приватної людини. Міцне здоров'я та енергія дозволили йому довершити впродовж його життя кілька речей, що з них кожна вистачила б іншому на ціле життя, як: „Історія українського друкарства“, „Історія церковнослов'янської мови“, „Історія азбуки й літературної мови в слов'ян“, „Українська культура“, „Українська літературна мова XVI ст.“ і т. д.

Знана також його кипуча праця, — чи як суспільного діяча, чи то як організатора Кам'янецького Університету, або Міністерства Освіти, чи Української Автокефальної Церкви.

Коли ця енергія вбрана тепер у дуже тісні рямці, то це не його вина. Це вина безрадісних обставин... Безрадісна для нього, як ученого-емігранта, і як людини, голови родини.

Бо що ж може бути більш важким і безрадісним для людини, як хтось найближчий, хворий на невилічну хворобу, відходить на протязі років у незносимих болях від життя?

Власне в цих роках безмежної душевної муки розпочав професор, сам глибоко релігійна людина, свій переклад св. Письма, як забуття на нелюдські страждання свого найдорожчого...

Переклад цей — це один із найдокладніших перекладів в Європі. Кожне слово чи речення перевірене не тільки за оригіналом, але й за кращими сучасними перекладами.

Але не тільки ця пильна вірність оригіналові характеризує переклад. Є в нім дивна ясність думки та простота вислову. Так якби хтось — дуже гноблений супротивенствами й боєм сучасного життя — старався віддати з цілою силою спокій та прозорість св. Письма...

На упіднення людське й на нахабну пиху гнобителів і їх прислугачів, на тих, що ошукують не одного „з малих сих“, — чим відповісти? Тільки словом гучним, як сурма, тільки оповіддю ясною, як радісна новина, тільки запереченням сильним, як виблиск лева. І власне в цьому напруженні духа зродився ритм нового перекладу св. Письма.

І власне ритм, повний сили та чистоти, характеризує переклад Євангелії Івана Огієнка. Послухаймо тільки цього чудового розділу:

...„А всіх поколінь від Авраама аж до Давіда — чотирнадцять поколінь, і від Давіда аж до вавилонського виселення — чотирнадцять поколінь, і від вавилонського виселення аж до Христа — поколінь чотирнадцять“ (Єв. Матвія 1. 17.).

В цьому реченні чути якби кроки поколінь, ходу важку та мавстатичну.

Або ось інша мова, мова простого глибокого голосу, що віддає кришталевість сумління: ...„Оці люди устами шанують

Мене, серце ж їхнє даліко від Мене“ (Єв. Марка 7. 6.).

Ритм серця є в цім перекладі, ритм сили й дозрілості почування!

Не буду подавати тут більше прикладів з нового перекладу Євангелії, — відсилаю читача до самої книжки. Звернім увагу на тонке викінчення напр. таких місць, як притчі (про блудного сина, багатого й Лазаря й ін.), або страждання й смерть Христа, зрештою на всю Євангелію Луки, а особливо — Івана.

Зовнішньо наголоси на словах дозволяють відчутти цей ритм, навіть у його мелодії. Часами це є ритм пісні, але переважно це — містерія й легенда, ритм молитовний...

Не дивуймося, що серце перекладача пішло в своєму надхненні власне на цю путь, — серця інших таких перекладачів (і то класичних перекладачів) давали часом навіть римовані переклади. Зрештою, і в оригіналі св. Письма, як знаємо, не одне місце звучить, як поема, а то й цілі книги (напр. Псалтир) є збірками віршів.

Переклад Огієнка звучить, і то звучить чисто й маєстатично. Та величавість, що випливає з його глибокої простоти, вирізняє цей переклад від усіх інших українських перекладів.

В перекладі проф. Ів. Огієнка ніде не видно якихсь протиприродних інверсій (переставлень членів речення), — все на своєму звичайному місці, а інверсія тільки там, де треба було саме нею підкреслити те чи те слово. Ставлення при судка на кінці речення надає йому більшої сили.

Ця ритмічність мови Огієнка в св. Письмі — це найбільший наш скарб, який дістаємо в українській культурі останніх часів, бо це прагнення сили, й то сили Божої для українських людей!

Проти цього перекладу не можуть уже вжити свого закиду прихильники старослов'янщини, ніби то — мова щоденности. Тут не мова щоденности, — це мова українців у молитві!..

6. Мова перекладу Івана Огієнка.

Ще не можна охопити всіх наслідків, що будуть по виході повного св. Пись-

ма в перекладі Ів. Огієнка. Але дещо вже можна передбачити.

Передовсім уже тепер треба зазначити, що двадцять кілька тисяч Євангелій в перекладі Огієнка розійшлися в короткому часі по українських селах.

Це підкреслює не тільки потребу в українських Євангеліях взагалі, але й те, що мова нового перекладу не є „інтелігентська“. Вона — повселюдна.

Сам професор походить із села, ціле життя підтримував з ним тісний зв'язок, а що найголовніше — заховав у собі й донині багато з міцних, духових, давніх підстав українського села. Цих підстав він не розгубив, і вони йому зберегли цілість душі. Більше п'ятдесят прожитих літ дали йому силу утвердження в вислові цієї цілности.

Від цілности душі походить і цілність мови його перекладу, її устійненість, виразність, дозрілість і певність пов'язання.

Додаймо ще до того, що проф. І. Огієнко є один з найбільших знавців української мови та її законів (на еміграції може одинокий), — і це разом з його відчуттям мови дало свій вислід у його перекладі св. Письма. Це якби підсумок його діяльности, як пуриста й пропагатора чистоти рідної мови.

Українські села й міста, позбавлені зв'язку через школу чи театр з культурою української мови, можуть тепер культивувати мову чисту, як кришталь, завдяки перекладам Ів. Огієнка. Така важна в тім культивуванні справа правильного наголосу — облегує тут поставлена акцентуація та ритмічність мови Огієнка. Можна вчитися тепер всеукраїнської літературної мови, вивчаючи просто напам'ять уривки з Євангелій в його перекладі.

Врешті, коли вдуматися глибше в можливі наслідки творчої праці Ів. Огієнка, то хто знає, чи вони не перейдуть поза межі теперішнього століття. Річ тут про водностаїння української літературної мови, над яким так багато працює проф. Огієнко.

Мова перекладу св. Письма (коли цей переклад справді був великий і в чи-

стоті серця, і в чистоті мови) завжди була вирішальним чинником у стабілізації літературної мови якогось народу чи нації. Не дарма кільканадцять, навіть дуже неподібних до себе германських племен, датують початок німецької літературної мови власне від появи Біблії в перекладі Мартина Лютера. Бож на-

роди кладуть ув основу своєї літературної мови, — мову свого св. Письма. Це часто найважніший критерій, що ним справджують правильність, значення й пов'язання слів, а також наголосу й ритмічної мови.

Варшава.

Д-р Юрій Липа.

Ритмічність мови св. Письма.

Євангелія — це особлива книжка серед усіх книжок цілого світу. Зміст її такий глибокий, він так сильно захоплює читача, так високо підносить його душу та серце, що кожна людина, перечитавши бодай одну, аще цілу Євангелію, завжди почуває велике й глибоке духове задоволення... Цієї духової насолоди не відчуває хіба тільки людина, остаточно ожорсточена та скам'яніла. Але щоб повно відчути всю неземну велич та глибоку красу Євангелії, потрібна конче одна умова, — перечитати бодай одну Євангелію цілу, перечитати за одним разом, не відриваючись. Розкрийте, скажемо, величного Луку чи глибокого Івана й не встаючи перечитайте, — духовна насолода ваша буде несподівана й така, якої ви не отримете від читання жодних інших книжок.

Усе це накладає на перекладача великий обов'язок перекласти Євангелію так, щоб і мова відповідала змістові та впливала на піднесення молитовного настрою читача. У нас звичайно перекладають Євангелію такою „буденною“ мовою, що вона мало заохочує до читання цієї Доброї Новини, тому в нас так мало осіб, що знають правдиву велич цієї Новини. У нас так є, але бути так не повинно.

Ось виходячи з цих причин, я переклав Євангелію ритмічною, щепто мірною мовою. Була ще одна причина, що сильно тягла мене до Доброї Новини, — довголітній невилічально хворий у хаті, що повільно вмирав у нелюдських муках, створював настрій шукати бодай духового відпочинку... Сама зболіла душа стала молитовно співати Євангелію, а це вкінці й допровадило мене до думки перекласти Євангелію, цю

правдиву Добру Новину, ритмічною мовою. Не віршами, не „анапестами“, але величною ритмічною мовою.

Д-р Ю. Липа в вищеподаній статті назвав ритмічність мови мого перекладу — „молитовним ритмом“. Я отримав багато десятків листів від людей різних шарів, що все підкреслювали в моєму перекладі власне цей „молитовний ритм“, що душу людську підносить до Вічного. Один із цих листів — лист заслуженого дослідника бойківського говору о. Ю. Кміта — був видрукуваний на сторінках „Рідної Мови“ (1937 р. ч. 12 ст. 465-466)), а тут подам із нього тільки уривок.

„Ці переклади Євангелії (І. Огієнка) мають у собі щось таке таємномогутнє, що примушують читача повертатися туди раз-у-раз... Тут полонює нас і глибина думок, а не менше й майстерна передача... Скажу коротко: Глибинні, божественні речі в чарівній одежі, витканій, вимережаній дорогоцінними едвобами, видобуваними зо скарбівні мови українського народу... Думаю, що не вчиню ересі, коли скажу, що наперейми відсвіжую свого духа цими перекладами Св. Писання, як теж цінностями незрівняного Гомера... Коли бурі гудуть над моєю головою, коли дурощі, негідні людства, чиняться й заливають усе вартісне своїми „колотними“ намульницями, тоді беру до рук прислані переклади, або речі безсмертного Гомера“...

Деякі пасторів подали на мене до Бритійського Біблійного Товариства, що друкує мій переклад св Письма, дописа, вказуючи на те, що проф. Огієнко переклав Євангелію „анапестами“, і що канонічне право не дозволяє їм уживати такого перекладу з „анапестами“, а

тому вимагають, щоб Євангелія була перевидана звичайною прозою.

Під темним, згїрдливим висловом „анapestи“ дописувачі певне розуміють ритмічність мови мого перекладу, й на це я тут відповім.

1. Так, мова мого перекладу ритмічна, мірна, але ця ритмічність така, що де її трудно було запровадити, там її нема. Я скрізь оминав т. зв. інверсій (переставлення слів), щоб речення було зовсім зрозуміле й просте при своїй ритмічності. Я вжив трискладових розмірів взагалі, — найвеличніших у нашій мові.

2. Староврейська Біблія переповнена віршами. Цілі книжки писані віршами, напр.: Йов, Псалтир, Приказки Соломона, Пісня над піснями, Плач Єремії, більшість пророків і т. ін. Окремі вірші вставлені майже до кожної з книг св. Письма. Усі нові видання тепер не бояться цього й друкують віршами все те, що й у Біблії написане було віршами.

3. Євангелія переповнена цитатами з віршованих книг Старого Заповіту, і ці місця тепер усі друкують просто віршами, а духовна влада благословляє такі видання й до церковного вжитку.

4. Євангелія переповнена місцями високо поетичними, які належно віддати можна тільки мовою ритмічною. А деякі місця, напр. пісню Діви Марії (Лука 1. 46-56) всі нові переклади друкують просто віршами.

5. Грецький оригінал Євангелії не писаний „простою мовою“, — це високо стильна велична мова. Наука припускає, що деякі Євангелії були написані давньоєврейською мовою, а коли так, то багато місць напевне були віршовані в оригіналі.

6. В світовій літературі багато є поетичних або віршованих перекладів окремих місць з Євангелії. Єпископ Львівський д-р Йос. Боцян року 1919-го видав у Львові „Великодню Євангелію“, яку він переклав віршами, — ямбом. На цім перекладі читаємо: „Переклад одобрений Впреосвящ. Митрополитим Ординаріатом у Львові до церковного вжит-

ку“. І цей переклад читали по багатьох церквах Галичини.

7. Нагадаю тут, що деякі Отці церкви писали свої молитви віршами. Т. зв. канони, тропарі, кондаки й т. д., що ними переповнені Служби Божі, писані по-грецьки віршами. Запричасна молитва Метафраста написана віршами. Та й тепер по церквах хіба мало вживається різних віршованих Співаників?

8. Про давньоєврейську поетичну будову багатьох біблійних книжок наука не знала аж до середини XVIII-го ст., і тільки р. 1753-го R. Lowth перший докладно про це розповів (див. мою статтю: Давньоєврейська поезія, „Рідна Мова“ 1938 р. ч. 5-6). Ось власне через це в нас запанувала неправдива думка на св. Письмо, як на книжки чисто прозаїчні, тоді як багато з них навіть писані віршами.

9. Глибоко поетичний зміст Псалтиря давно вже наводив думку, що це чиста поезія, поки наука не відкрила, що ця книга написана давньоєврейськими віршами. Так, ще р. 1578-го в Кракові вийшов Psalterz Dawidów, віршований переклад Яна Кохановського. Віршами перекладено Псалтиря й на українську мову чи не всього; з цього перекладу залишився 42-й псалом в актовій книзі Житомирського городського суду 1635 р. Наш таки вихованець єпископ Семен Полоцький р. 1680-го випустив у Москві книгу: „Риемотворная Псалтирь“, — віршований переклад усього Псалтиря. Отож, Псалтир — поетична книга, а цитатами з неї переповнена Євангелія.

10. Будова давньоєврейського біблійного віршу власне така, що на нашу мову найкраще віддавати його просто метричною чи мірною мовою, що я й роблю в своїх перекладах св. Письма.

Мірна мова — це найвища, найкраща й насильніша форма людської мови. Уважаю, що власне такою мовою й треба перекладати Євангелію. Відповідь на це дали вже самі читачі, розкупивши десятки тисяч окремих Євангелій. Так, на українському ґрунті я перший запроваджую цей „молитовний ритм“, але роблю це тільки тому, що вірю, що власне

він тісніше єднає нашу душу з Небом, що власне він окрилює нашого духа.

Отож, на основі всього вищеподаного роблю такі висновки:

1. Перекладати Євангелію, цю справді Добру Новину для всього людства, „високою“, ритмічною мовою не тільки ні-

ким ніколи не заборонялося, але навпаки, так власне й треба перекладати.

2. Твердження згаданих пасторів, ніби вживати перекладів з ритмічною мовою забороняє канонічне право, це — непорозуміння.
Іван Огієнко.

Ідея чи форма?¹

Уже те саме, що на один і той самий твір людської уяви маємо багате число різних форм, каже догадуватися якийсь „позаформальної“ причини, що диктує різноманітність форм одного й того самого поняття.

В уяві народів, напр. поняття „чорт“ має багато різних і питомих собі форм. Напр., у „Повісті временних літ“ один монах оповідає, що йому з'явився чорт, — чорт цей сидів на свині, а прийшов „од ляхов“ і був подібний до ляха. Польський люд оповідає, що чорт походить від німців, має отже звичайно вигляд фіглярного, вифраченого німчика, що його часто рисують польські карикатуристи. Німецький знову чорт завсіди мусить мати „щось із француза“. Безперечно, ці різні форми одного й того самого поняття подиктовані різними ідеями. Коли не зрозуміємо цих ідей, мертвою й не цікавою буде для нас форма, бо тільки ідея оживляє форму й приковує нашу увагу до мистецького твору. Найбільша краса полягає власне на пізнаванні ідеї мистецького твору, бо тільки тоді ми зачинаємо „жити“ даним твором, допіру тоді його „кров“ зачинає пульсувати в наших жилах. З цієї причини ідея твору не може бути чимось байдужим, чимось другорядним. Так можуть говорити тільки люди байдужі: ні теплі, ні холодні.

Думаю, що для мене правдиву вартість має тільки „моя ідея“, а для нас „наша ідея“ — та й ще хіба така, що допомагає „виявитись“ моїй і нашій.

Форми диктують нам якісь більш або менш свідомі сили нашої душі. Між ними не можна легковажити тих, що їм

на ім'я: любов і ненависть. Те, супроти чого відчуваємо любов, буде перед очима нашої уяви щораз більш вибілюватися, аж прийме форму „ангельського“ вигляду; а те, до чого відчуваємо ненависть, буде все приймати форму протилежну. Закохані, напр., завсіди вибілюють і ідеалізують предмет своєї любови, байдуже, що сторонні люди на цей предмет мають зовсім інші погляди. Коли ж закохані розкохаються, чомусь одночасно з тим і предмет колишньої їхньої любови набирає відмінних форм. Форма найкраща звичайно стає найпоганішою під сонцем.

Зненавиджений тип має звичайно свою питому форму — напр.: жаб'ячі очі, руду наїжену бороду і т. п. Ось як виглядав Миронів учитель Валько²: „Це був середнього росту чоловік, з коротко обстриженим волоссям на круглій баранчій голові, з рудими короткими вусами й рудою еспанською бородою. Його широке лице й широкі, міцно розвинені вилиці, враз із великими, на боки повідгинаними вухами, надавали йому виразу тупої впертості й м'ясоїдності. Невеличкі жаб'ячі очі сиділи глибоко в ямках і блимали звідти якось злобно та неприязно“.

Московська цариця в московських панегриках вийшла першою красунею, та в Шевченка її портрет зовсім інакший:

... „Обік його
Жіночка небога,
Мов опеньок засушений,
Тонка, довгонога,
Та ще й на лихо сердешна
Хита головою.
Так отсе-то та богиня?!“

¹ Доповнення до статті автора в „Нашій Культурі“ 1936 р. кн. 1 ст. 18-22. Друкуємо цю статтю, як дискусійну. Редакція.

² Іван Франко: Оповідання, Львів, 1929, ст. 53.

Лишенько з тобою!
 А я, дурний, не бачивши
 Тебе, цяце, й разу,
 Та й повірив тупорилим
 Твоїм віршомазам!...
 От і читай
 І йми ти їм віри!“

Додаймо до цього опис гетьмана Богдана Хмельницького в повісті „Ogniem i mieczem“, а будемо мати аж надто пластичний образ процесу повстання форм різних мистецьких творів. Щоб мистецький твір міг нам дати правдиву естетичну насолоду, то передусім такому творові треба „йняти віру“, треба дати йому віру. Та чи можемо дати віру всьому, що гарно оформлене? Як часто тяжко покутують саме ті, що дали віру гарнооформленому й нічого більш не питали! Вони не слухали тих, що їх остерігали перед „побіленими гробами“. Коли ж даному мистецькому творові не можемо повірити, чи можемо тоді говорити про його повну естетичну вартість? Найбільше власне тоді тратить твір на своїй вартості, коли ми не можемо йому „дати віри“. Тому безмежно тужать великі мистці саме за тим, щоб їм „дати віру“, щоб їх прийняли:

... „Прийми ж цей спів, хоч тугою повигий,

Та повний віри, хоч гіркий, та вільний,
 Твоєму генію мій скромний дар весільний!

Коли форма — найголовніше, чи володарі нової Європи нищили б безпощадно „гарно оформлених“ Пітігрілів і інших „кокаїністів“? Дехто скаже, що вони грубошкурі й не розуміються на мистецьких творах; дехто скаже, що вони мають фальшивий підхід до мистецьких творів і роблять діло зовсім „позаестетичне“. Та „некокаїністи“ признають за ними правду й скажуть: „Вони поступили добре, бо поза гарно

оформленими пігулками кокаїну відкрили отруку“.

Гарний „стиль“ мали класики, та їх ненавиділи романтики; гарну форму мали твори мистців-романтиків, та вони ніколи не дали повного естетичного задоволення позитивістам. І класики, і романтики, і позитивісти були вічно розсварені. Коли приглянемо до причин цих незгод, знову переконаємось, що полягали вони не на формі, а в першу чергу — на ідеї їхніх творів. Маємо цілі десятки (може навіть сотні) різних дефініцій на поняття романтизму чи позитивізму, а серед них не стрічаємо таких, щоб окреслювали ці поняття від форми. Вони ніколи не кажуть, що романтизм або позитивізм — це форми... Такі окреслення зачинаються звичайно від ідей, бо йнакше були б — фальшиві. Дуже мало була б внесла в життя „форма“ романтиків, коли б вони були не кинули нових гасел, нових ідей. Те саме треба сказати й про позитивізм.

Ідея впливає на форму, а форма не в силі змінити ідеї. Про це найкраще говорить наша народня мудрість: „Не дай, Боже, з Івана пана“.

Наш вік — це вік найбільш вигладжених товариських форм, вік найвищої „товариської культури“. Та тяжко мусів би розчаруватися той, хто думав би, що вік найбільш вигладжених товариських форм дає найбільше добрих і щирих приятелів. Чомусь одне з одним не хоче йти в парі. Тому не повинно нас дивувати, що стародавні говорили про одного тільки Діогена, а за наших часів є їх нескінчене число. Навіть серед найбільш досконалих форм, серед найвигіднішого комфорту напевно відчуємо порожнечу, буде нам тісно й душно, коли серед них на знайдемо ідеї.

(Кінець буде).

Тернопіль. М-р Волод. Решетауха.

Складня української мови.

3. Безприсудкові речення.

Звичайна будова речення — двочлена, цебто підметово-присудкова, бо так ці речення повстають і в нашій психологічній думці. Але в нашій мові, надто

в мові живій буденній, а особливо в мові зворушеній, коли говоримо з певним піднесенням чуття, надзвичайно багато й таких речень, що складаються тільки з одного основного члена, що відпові-

дав граматичному підметові чи присудковій, а часом і без них обох; ці речення звемо одночленими. Напр.: *Пожар! Дош! Мовчи! Ого! Ох! На!*

Дуже багато в нашій мові таких речень, що не мають присудка; їх ми звемо безприсудковими або бездієслівними. Вони надзвичайно давні не тільки в нашій мові, але й по всіх інших мовах, і походять ще з прамови. Так, бездієслівні речення добре знають мови: санскритська, грецька (*Σοφία! Εὐρήνη πάνσι!*), латинська (*Pax vobiscum!*), французька, німецька, англійська й ін., а також усі слов'янські. Так само часто знають безприсудкові речення й мови угро-фінські, семітські й інші; напр. у мові давньоєврейській: *Šalom lecha!* (Спокій тобі, Судді б. 20). Ось через це безприсудкові речення треба вважати формами ще індо-європейської доби, а деякі типи їх, напр. речення вигуків, зародилися ще в початковій людській мові. Взагалі одночленні речення треба вважати за старші від двочлених. Початкова примітивна мова не знала складних речень; одне слово, емоціонально закрашене, найчастіш було тоді звичайно й реченням. В початковій мові, як знаємо, часто дієслово й іменник збігалися, ще не розрізнялися, як тепер, (порівняй це в мові давньоєврейській) а це давало широку змогу творити такі одночленні речення, що в них у одному слові збігався підмет і присудок.

Через це треба думати, що в давній мові безприсудкових речень було більше, як у мові сучасній. На жаль тільки, давні старослов'янські пам'ятки зберегли нам дуже мало цих форм, бо їхній поважний церковний зміст звичайно оминав такі емоціональні речення.

Бездієслівні речення вже через свою частоту в живій мові мають велике значення. На жаль тільки, до ХХ ст. наука займалася ними зовсім мало й звичайно не вводила їх до складні. Тільки поодинокі члені звертали на них більшу чи меншу увагу; напр., про них писав ще учень Потебні, А. Попов у своїх „Синтаксических изслѣдованіяхъ“ 1879-1881 рр. Чеський учений Zubatý звернув на бездієслівні речення велику увагу й не

раз про них писав; він ділив речення на дієслівні й бездієслівні, а ці останні на номінальні й вигуківі. Синтаксис А. Шахматова 1925 р. уже має великий розділ про „односоставные предложения“ (32-117), а в нім і підрозділ про речення „односоставные бесказуемо-подлежащные“ (ст. 32-44). Нарешті, року 1930-1931-го вийшла окрема дуже цінна двотомова праця учня Зубатого, що вся присвячена бездієслівним реченням: Frant. Trávníček: Neslovesné věty v češtině.

На бездієслівні речення не можна дивитися тільки як на речення неповні, з опущеним дієсловом. „Пауль вважає за помилку те розуміння, що речення повинно мати собі *verbum finitum*, і сполучення, як *Summum jus summa injuria* і т. ін. має за такі самі речення, як і дієслівні, додаючи, що в семітських мовах, хоч вони й мають явно виражені дієслівні форми, подібуються ще частіш речення без зв'язки-дієслова“ (Principien 120; Є. Тимченко: Номінатив 16).

Ол. Потебня, що в нас перший займався глибоким науковим виясненням складневих питань, за найменшу частину речення вважав присудка, як найголовнішого члена речення; з такого погляду безприсудковий вираз — не речення. Тепер така думка зовсім відпадає, і ми вже не дивимось на бездієслівні речення, як тільки на зав'язки речень, — слухач сприймає ці речення за повні й досконало їх розуміє. Як у дієслівних реченнях основою їх є дієслово, так у бездієслівних за основу править іменник або вигук, чому вони мають таку саму реченеву функцію, як і речення двочленні. На бездієслівні чи безприсудкові речення треба дивитись, як на такі, що в них присудок і підмет збіглися й злилися в одному члені, цебто, що тут підмет перебрав і деяку присудкову силу.

Такі речення, як *Пожар! Холод!* — речення повні, де сам підмет заховує й присудкову силу. В цих реченнях ніколи не було дієслова *e*; добрим доказом цього буде те, що ті мови, напр. німецька й французька, що ніколи не опускають зв'язки чи дієслова *e* (*ist*), знають

іменні речення без цієї зв'язки; так само й угро-фінські мови знають ці речення без помічного дієслова. Взагалі „в підстава гадати, що помічне дієслово в іменному реченні є вислідом пізнішого розвитку йменного речення“ (Є. Тимченко: Номінатив 16). Цебто, одночленні речення самостійні й їх неможна виводити із двочленних.

Такі речення, як *Пожар! Холод!* і т. ін. звичайно стверджують, що те чи інше явище існує зараз, у цей саме мент, цебто такі речення виразно часу теперішнього, вони — екзистенціальні.

Усі бездієслівні речення, взагалі одночленні речення конче мають одну характерну рису, що робить із них правдиве речення, — це їхня інтонація: ми їх вимовляємо з підкресленим чуттям (емфаза), з виразно збільшеною інтонацією, а часто й з відповідним жестом та мімікою; без цієї підвищеної інтонації *пожар* було б тільки звичайним словниковим словом, а не реченням. Цю інтонацію в бездієслівних реченнях зазначаємо знаком оклику (!). Одночленні речення підметові вимовляємо з підвищенням інтонації, а безпідметові — з пониженням її (Шахматов, Синтаксис, ст. 38).

Повній інтонації завжди відповідає та чи та міміка обличчя, що все буває різна при різних типах безприсудкових речень, починаючи від міміки мало помітної й кінчаючи найвиразнішою. Так само найрізніші жести при різних типах цих речень. Напр. при реченнях оклику, коли кличуть на поміч, у нас часто підіймають руки: *Рятунку! Пожар!* При легких окликах: *Біда!* хитають головою. При нетерпеливих реченнях вимоги б'ють кулаком об стіл: *Лива!* При кличних формах кивають рукою замість *йди сюди*, при переляку разом з окриком присядають чи нагинаються. І т. ін., — при безприсудкових реченнях маємо силу найрізніших жестів, на жаль тільки, в нас зовсім не досліджених.

В українській мові безприсудкових речень надзвичайно багато; це будуть або речення йменникові (номінальні), або вигуківі (інтер'єкційні), або висловлені іншими частинами мови, часто прислівником. Головні типи їх такі:

1. Речення оклику. При сильнім зворушенні людина часто висловлюється тільки одним словом, сильно закрашеним чуттям, чому воно наближується до вигуку: *Пожар! Грім! Мороз! Жах! Сонце! Спекота! Божа кара! Погода! Біда! Сором! Трус! Ганьба! Слова! Глупота!* і т. ін. У Шевченка: *Село!* і серце одпочине 307. *Вона!* 5.

Таким чином ці речення висловлюються назовним окликовим (nominativus exclamativus). Взагалі, ми часто так висловлюємо всі свої душевні зворушення й переживання. Такий емоціональний іменник уживається або сам, або з прикметниковим поясненням, часто з вигукком, або з часткою *от*. Напр. у Номика: *Е, чоловік!* чорт заволік 2896. *Чоловічина!* Одна душа в чоботі, друга в животі 2970. *А, лиха година!* 3545. *От біда!* *От сором!*

Або ще приклади з Шевченкового „Кобзаря“: *Лихо тяжке!* 24. *Лихо!.. серце мліє* 25. *Яка фуґа!* 27. *Який сором!* 29. *Село! Село! Веселі хати! Веселі здалека палати!* 308. *Така її доля!* 2. *Свято скрізь!* 10. *Рай та й годі!* 10.

Коли при таких реченнях маємо й об'єкта, то такі речення можна приймати за неповні, цебто еліптичні, з пропуском того чи того слова, напр. у Шевченка: *Бог з тобою!* 18. *Лишенько з тобою!* 15. *Так само: Мирь вам!* Єв. Луки 24. 36. *Слово о п. Ігор. XII в.: Княземь слава а дружинь!* 130.

2. Дуже часті в нашій мові речення окликові прислівникові, цебто такі, що висловлені самим тільки прислівником, напр.: *Добре!* *Знаменито!* *Чудово!* *Кепсько!* *Скоріш!* *Тихше!* *Вліво!* і т. ін. Певна, питома цим висловам інтонація робить їх за окремі самостійні речення, які ми дуже добре розуміємо. Це дуже стара форма, відома ще з давньоєвр. мови; пор. Кн. Суддів 3. 19: *А той сказав: Тихо!*

3. Авторські замітки до чужої мови: *Так!* *Sic!* і т. ін., — це теж одночленні безприсудкові речення, висловлені найчастіше прислівником. Ці речення звичайно вставляються до іншого, як психологічні замітки, а в щоденній пресі їх звуть примітками складача.

4. Речення наказово-бажальні дієйменникові, напр.: Спати! Мовчати! Їсти! Пити! Їхати! Читати! Писати! Таких однослівних речень у нашій мові дуже багато, коли ми висловлюємо чи наказ, чи своє побажання. Дієйменник — це колишній іменник (пор. дієйменник у мові давньоєврейській), а тому такі речення — іменні одночленні.

5. Речення бажальні: Добраніч! Добридень! Добривечір! Увага! Вічна пам'ять! Пам'ять довічна борцєві народньому! М. Стар. Правда, такі речення можна вважати й неповними, бо маємо тут об'єкта в давальнім.

6. Речення вимоги близькі до бажальних, але інтонація тут значно сильніша; ці речення звичайно висловлюються родовим або знахідним: Хліба! Чаю! Води! Пива! Рятунку! Шапку! Звичайно, тут легко догадатися про опущене *дай, дайте*, цебто можна вважати їх за речення еліптичні, але подібні речення ми висловлюємо завжди без цих *дай, дайте*, що звичайно ослаблюють силу одночленного речення.

7. Кличні форми: Тату! Мамо! Петре! Жінко! Вище я вже розповідав про кличні слова в реченні, дуже близькі до підмету (Складня II, 166-174). Коли ж кличне слово стоїть у реченні саме, з самостійним значенням, то воно сильно наближується до закінченого речення й психологічно ми сприймаємо його за окреме речення. Форма *Іване* має кілька значень, залежно від своєї інтонації: остерога, поклик, нагадування й т. ін., цебто замість: Не роби того, Будь уважний, Бережися, Йди сюди, Шануйся й т. ін. Деякі вчені (напр. Jan Łoś: *Stosunek zdania*, ст. 205-207) не визнають кличного слова за одночленне речення. Звичайного граматичного речення в цій формі нема, але психологічно ми таки сприймаємо його за речення, чому Brugmann рішуче вважає ці форми за одночленні речення (Kurze vergl. Gramm. 1904 р. ст. 625).

Кличної форми часто вживаємо при закликанні кого до себе: *Юрку! Семене!* з окремою виразною інтонацією, що надає нашому окликові форму самостійного речення.

8. Речення вигуківі (інтер'єкційні): надзвичайно давні в нашій мові, — може це перші речення, що їх знає мова людська. Ці речення звичайно в одному слові передають нам скупчено страх, біль, переляк, задоволення, здивування й т. ін., передають так, що слухач досконало їх розуміє. Коли чуємо вигуки: *Ох! Ах!* ми добре розуміємо, про що тут мова, цебто сприймаємо їх за окремі правдиві речення. Вдавнину таких речень було значно більше, як тепер, але багато вигуків з бігом часу перейшли, напр., у дієслова (бац-бацнути, мик, стук, грюк. В *на!* (бери) чуємо ще сильну дієслівність. Такі вигуківі речення часто з'єднуються з номінальними, напр. у Шевченка: *Ух! Ух! Солом'яний дух, дух! З.*

Вигуківі речення показують найрізніші внутрішні переживання людини, напр. її радість, біль, подив, переляк, здивування, задоволення, гнів і т. ін. Зміст вигуківих речень завжди дуже широкий, часто малоусталений. В нашій мові, як і в кожній іншій, особливо живій, вигуківих речень дуже багато найрізніших типів. В мові поетичній, як у мові взагалі чуттєвій, звичайно маємо чимало вигуківих виразів, як засобів окраси стилю.

Ще Потебня часто підкреслював, що вигук — це не слово. Так, вигук — не звичайне слово, бо звичайне слово завжди має окреслене значення, в більшості тільки одне. Зовсім не те бачимо в вигуках, — кажучи *ах! ой! о-о-о!* ми висловлюємо ними найрізніші наші душевні переживання й почуття, цебто значення *ах!* без порівняння ширше, ніж значення, напр. слова *лямпа*.

Вигуки звичайно висловлюють наші різні душевні переживання, цебто вони завжди зафарбовані виразним афектом. Походження їх таке: під впливом, напр., жаху чи переляку людина інстинктивно викрикує: *ах! ой!* і в цих вигуках (часом не артикулованих) криється сильно згущений широкий зміст: я в небезпечі, рятуйте мене. Що ширший зміст, то коротший вигук. Подібні вигуки знають і звірі, просячи ними допомоги або остереігаючи своїх. При більшій свідомості

вигрикуємо вигуки граматично вузші й виразніші: *Рятунку! Гвалт!* А ще при більшій свідомості кричимо вже правильним коротким реченням: *Рятуйте! Горимо!*

Таким чином вигук — це рід дуже широкого речення, але не звичайного граматичного, бо в нім нема ніяких синтаксичних членів речення. Через це й той, хто почув наш вигук, зрозуміє його тільки в головних рисах: щось сталося, треба допомагати. Коли на такі вигуки кажемо „вигукові речення“, то це термін зовсім умовний, бо *ох!* немає виразних ані підмета, ані присудка, хоч їх можна б і догадатися: я терплю, мені болить, я в нещасті, я здивований і т. ін. Зміст надає вигукові тільки його сильна інтонація, — з неї ми легко пізнаємо, що саме сталося; в цім відношенні людські вигуки в'яжуться з криками звірів.

Кожне звичайне синтаксичне речення має рефлексійний елемент, цебто має завдання передати словами наше правдиве спостереження, досвід, переконання і т. ін., а цим воно сильно різниться від вигуку, що з природи своєї тільки афект, і такого завдання собі ніколи не ставить, і що сильніший афект, то докладність вигуку — речення меншає.

Вигукових форм надзвичайно багато, бо багато маємо різних душевних переживань. Докладна аналіза „вигукового речення“ не належить до граматики, — це завдання психології.

Вигукові вирази можна поділити на три групи, залежно від нашої свідомости, з якою ми їх вимовляємо: вигуки несвідомі, напівсвідомі й свідомі. До першої групи належать вигуки інстинктивні, що вриваються в нас при великій загрозі чи при великому переляку; ці вигуки в'яжуть людську мову з мовою звіриною, бо й звірі їх мають. При меншій небезпеці родиться вигук артикулований, зафарбований певною свідомістю, чому він приймає артикуловану форму: *Рятунку!* Нарешті вигук може бути й зовсім свідомий, — передача назовні нашого задоволення, остороги й т. ін., що наближує ці одночленні речення вже до речень окликових, бажальних і т. ін., напр.: *Прегарний день!*

Яка розкіш! Тут *прегарний*, яка — атрибути до своїх іменників, що бачимо з їхньої препозиції; це не присудки, що мусли б бути постпозиційні.

Деякі вчені (напр. Ł o ś: Stosunek zdania 202-206) вигукових виразів не вважають за речення.

9. Речення оповідні, чи описові, дуже часті в мові літературній, напр.:

Птах — ріка — зелена вика,
Ритми соняшника, П. Тичина.
Гармидер, галас, гам у гаї,
Срамотні співи, Шевченко 315.

Такі йменні речення — добрий засіб прикрашувати поетичну мову, чому поети часто їх уживають, позоставляючи уяві читача чи слухача домалювати собі відсутнє дієслово, напр. у Шевченка: *Ні родини, ні хатини... Шляхи, піски, горе... 30.*

Гарний приклад описового йменникового одночленного речення знаходимо в цьому загальнознаному вірші російського письменника А. Фета, де читаємо:

Шопоть. Робкое дыханье.
Трели соловья.
Серебро и колыханье
Соннаго ручья.
Свьѣтъ ночью. Ночныя тѣни,
Тѣни безъ конца,
Рядъ волшебныхъ измѣненій
Милаго лица.
В дымныхъ тучкахъ пурпуръ розы.
Отблескъ янтара.
И лобзанія, и слезы,
И заря, заря!

10. Безприсудкові кількісні речення. Числівники *два*, *три*, *чотири* вимагають по собі родового однини, що заступив старий назовний; числівники кількісні *п'ять*, *шість*, *десять* і далі були колись іменниками й вимагали по собі родового часткового. Кількісні числівники давно вже втратили своє давнє значення, але родовий по них не втрапився й тепер. Форма *три козак*, *п'ять яблук* і т. ін., цебто числівник із іменником уважаються тепер за неподільне ціле, а тому в одночленних бездієслівних реченнях правлять ніби за підмета. Напр.: *Дивимося ближче — п'ять козаків, два офіцери.*

Така сама доля й кількісних прислів-

ників *багато, мало, скільки* і т. ін. з родовим: *Гляньте, — скільки народу! Сила війська!*

11. Речення питальні: *Пожар? Місяць повний? О, Петро? У Шевченка: Що, весілля, моя доню? 17.*

12. Іменні речення в дитячій мові надзвичайно цікаві, бо показують, як розвиваються наші речення взагалі. Дитяча мова, особливо в часі від 1 до 2 років життя, переповнена одночленими іменними реченнями. Однослівні дитячі речення широко змістовні, бо до одного слова звичайно вкладається різний зміст; напр., коли дитина говорить *мама!* то цим вона висловлює найрізніші свої бажання. Звичайно, дитячі слова стають реченнями тільки завдяки певній модуляції голосу та різним жестам чи міміці обличчя. І тільки значно пізніше, десь по другім році життя, дитина поволі переходить до двочлених речень. Цей шлях розвою мови переходить кожна дитина, і певне цей же шлях перейшло й людство¹.

13. Сюди ж належить і звичайна частина наша відповідь на сумнівне питальне речення: *так* або *ні*. З чисто граматичного погляду ці *так, ні* ніби не речення, але з погляду логічного вони скупчують в собі цілий запит, додаючи й відповідь, чому слухач, відповідаючи *так, ні*, усе досконало розумів, бо тут, власне, опущення ясних і без того членів, цебто повне еліптичне речення. На питання: *Чи ти йдеш до школи?* можу відповісти: *Я до школи йду*, або: *Я до школи не йду*, але замість цієї повної відповіді зовсім зрозуміла буде й коротка: *так, ні*.

Як розуміти це *так*? Łoś (Stosunek zdania, 232-233), здається, добре бачить тут давнє: *так* є, як говориш, а це *так* з тако єсть, пор. польське *так jest*. Часом по *так, ні* повторюємо й запитання: *Так, я до школи піду*.

Відповідь на питання зазначаємо найрізнішими словами: *Так. Ні. Добре. Правда. Неправда* і т. ін., і кожне з них сприймаємо, як закінчене речення.

Відповідь на питання одним словом надзвичайно давня, й відома з найдавніших пам'яток. Так, у „Книзі Буття“ Мойсея 29. 5-6 читаємо: І сказав їм: „Чи ви знаєте Лавана, Нахорового сина?“ І відказали: „Знаємо“. І сказав їм: „Чи спокій із ним?“ І відказали: „Спокій“. Або Числа 22. 30: „Чи ж звикнути звикла я робити тобі так?“ І він відповів: „Ні“!

14. Титули творів, назви кораблів, вілл і т. ін., адреси, написи на візитовних картках, на вивісках і т. ін.: „Гайдамаки“, „Кобзар“, „Швидкий“, „Книгарня“ і т. ін. нормального речення не складають, — це такі ж окремі вирази, як і слова в словниках. Але можна всі ці титули приймати за йменниковий присудок, уважаючи за підмета опущене *це*; напр. „Гайдамаки“ = *це є „Гайдамаки“*; пор. „Се повість временныхъ лѣтъ“ (пор. В. Богородицькій: *Общий курсъ*, 1917 р., ст. 295). А в такому випадку — це речення безпідметові.

Як бачимо, одночлених бездієслівних речень у нашій мові дуже багато найрізніших типів. Не всі визнають їх за повновартісні речення; часом дослідники не визнають їх (напр. Лось), підкреслюючи, що вони речення ніби тільки з погляду логічного, а з погляду граматичного, не маючи присудка, або й обох основних членів, вони речення не складають, — це ніби тільки зарідки речення або неповний вираз нашого психічного переживання, хоч воно, як таке, має в нашій уяві закінчену цілість. Правда, тепер такі голоси — рідкі й відосіблені.

Але все таки треба добре відрізнити речення бездієслівні від речень неповних, з опущеним дієсловом. „Подлежащими односоставными предложениями признаем только те предложения, в которых утверждается или отрицается бытие, наличность представления, выраженного существительным“, добре твердить А. Шахматов у своїм Синтаксисі ст. 38, цебто такі речення — часу теперішнього, бо „только такое именно проявление восприятия не нуждается в выражении посредством того или другого глагола конкретного значения“. Коли ж

¹ Літературу про дитячу мову див. у моїй *Складні*, ч. I ст. 84-85.

таке безприсудкове речення уявляється в часі минулим, або має ще залежний прислівниковий чи іменниковий додаток (об'єкт), тоді таке речення вважаємо не за одночленне; номінальне, де в головнім члені злилася суб'єкт із предикатом, але за двочленне з опущеним присудком, щєбто за речення еліптичне. „Формальним отличіем — там же твердить Шахматов 39 — двусоставных от односоставных является наличие в двусоставных обстоятельства (точнее — зависимого обстоятельства) или такого дополнения, которое не зависит от существительного, составляющего главный член односоставного предложения“. От із цього погляду речення: *Дяка і шана робітникам щирим, сором недбалим усім* (Грінченко) — можна вважати за неповне двочленне речення, з опущеним присудком „належить“.

Література. А. А. Шахматов: Синтаксис русского языка, Спб. 1925, I, 32-44. I. Zubaty: O jistém způsobu užívání zajmen *an* a *on* a o jeho původě, „Listy filologické“ XXXVI, 25 sq. Його ж: Na li, na li-t' L. f. XXXVII, 217; див. ще його рецензію на Порівняльну граматику слов'янських мов Вондрака в „Rozsl. Slaw.“ 1909 р. т. II. Frant. Trávníček: Neslovesné věty v češtině, díl I: Věty interjekční, Brno,

1930, 255 ст.; díl. II: Věty nominální, 1931, 223 ст.; див. Spisy Масарикова Університету в Брні ч. 31 і 32. А. В. Поповъ: Синтаксическія изслѣдованія, „Филолог. Зап.“ 1879-1881, Воронеж. С. Тимченко: Номинатив і датив в укр. мові, Київ, 1925, 16, 29-30. Н. К. Грунскій: Очерки по исторіи разработки синтаксиса, Юр'ів, 1911 р., т. II ст. 44-45. 81. 84. 116. 120. K. Brugmann: Die Syntax des einfachen Satzes im Indogermanischen, Berlin, 1925, ст. 10-42. Ph. Wegener: Der Wortsatz, „Indogerm. Forschungen“ 1920 р. т. 39 ст. 1-26. I. Ries: Was ist ein Satz, ст. 114-120. F. Oberpfalzer: Jazykozpyt, 1932, 152-158. 334. Łoś: Język polski 189-190; Stosunek zdania do innych typów morfologicznych, 1910 р., ст. 202-207. 213. 214. 232-233. Е. Карскій: Бѣлоруссы т. II ч. 3 ст. 9-11. Meillet A.: La phrase nominale in indoeuropéen, „Memoires de la Société de ling. de Paris“ 1906-1908, т. XIV. Fr. Trávníček розповідає про номінальні речення в LF т. 47 ст. 22-27 і т. 48 ст. 239-249, 1920-1921 р. А. Klouda: Nápis — věta, „Cas. Mod. Fil.“ XI, 141-143. Богородицькій: Общій курсъ 284-285, 295. Будиловиць: Начертаніє 291-292. Кудрявскій: Введеніє 113-115, Псих. и языкозн. 72. Овсянко-Куликовскій: Синтаксисъ, вид. 2 ст. XXII-XXIV, XXVIII. Пешковскій: Русск. синт. в науч. осв. 202-209, 434-438. Потєбня I. 373, 410-411. Фортунатовъ: О преподаваніи „РФВ“ 1905 р. т. 53 кв. 2 ст. 65. 68-70. Е. Истрина: Синт. явл. Новгор. лѣтоп. 51-57. Е. Будде: Основы, 1912, 25-26, РФВ т. 64 ст. 18.

Іван Огієнко.

Герць.

(Закінчення).

Ганнуся в легенькій сукенці, в тій самій, що в ній бачив її в яру Ружинський, вибігла з хати й зупинилася. Посеред двору невидно було нікого. Козаки попримлипали до частоколу й дивилися — хто в шпари, хто в діри для гаківниці та стріл — на те, що діялося за фортецею, а декотрі стовпилися в одчиненій брамі. Ганнуся хутко перебігла двір, протислася поміж козаками в брамі й опинилася перед незвичайним видовищем: геть-геть перед фортецею стояло з півсотні кінних татар, готові до походу, а перед ними, ледве стрімуючи дужою рукою білого араба, тупцювався на одним місці вчорашній гість, мурза Селім-бей. Він ніби чекав чогось. Попід брамою, теж на конях, вишикувалися ліворуч гусари полковника Тадея Цибуха з ним самим попереду. Батько Ганнусі пішо стояв тут же таки й

щось говорив з Голотою, що нахилився до нього з коня й, лукаво посміхаючись, ускосом позирав на татар. З яру з криком знялося гайвороння й, деруче крякаючи, крутилося високо в повітрі.

Селім-бей нетерпляче смикнув поводдям: гарячий араб кинув головою назад, став дибити й, крутнувшись на місці, рвонувся вперед. Татарин під'їхав до Дубського, по дорозі самою головою легко вклонився Ганнусі, від чого вона спалахнула, як рожа, що не умкнуло винозорого татарського ока.

— Давай же твій козак, — звернувся Селім-бей до старого полковника, — час нам їхав...

— Та ж козак давно чекає, — відповів Дубський.

— Де? — озирнувся татарин.

— А осььдечки, — показав полковник на Голоту.

Глянув татарин на Голоту, на його драну семирягу, що „й на хлів не годилася“, на його шапку-бирку, що „травою шита, вітром підбита, а зверху дірка“ й грізно зсунув брови.

— Ти що, — смієшся на мій? вигукнув несамовито. — Яка це козак?

— А тобі не все одно — каже Дубський, посміхаючись йому — котрого на той світ загнати, поціливши з лука в серце?... Вибрав найгіршого, щоб не шкода було.

— Ставай! — грізно покрикнув бундючний мурза на Голоту, а потім до Дубського: договора?

— Тричі ти, а не поцілиш — тричі він.

— Так, добре, буркнув Селім, облив Голоту зневажливим поглядом, від'їхав аж до гусар і став чекаюче.

Голота посміхнувся, пхнув долонею шапку на потилицю й під регіт глядачів, — навіть татари зуби скалили, — від'їхав геть до зарані покладеного на вигоні каменя, зупинив коня й, узявшись лівою рукою в боба, а другою тримаючи карбача, став чекати.

Старий полковник Тадей не розумів, що воно й до чого, а побачивши, як легко Дубський дав на поталу Богу винного козака, торкнув коня острогами й під'їхав до приятеля.

— Слухай, що ти химородиш оце? почав обурено. — Послав би татарюгу к лихій матері, коли таке діло, та й по всьому, а то...

— Е, ні, — похнюпо відповів Дубський, — нехай: це йому помста за вчорашню образу.

— Помста?! — аж хитнувся в сідлі Цибух. — Добра помста!... Та ж він того твого обідранця першою стрілою з коня скине, пропади я пропадом!...

— Ну, то ще побачимо, — загадково завважив Дубський.

Цибух обурено пересмикнув плечима й від'їхав до своїх гусарів, що так само не могли нічого зрозуміти в тому, що бачили, й стояли понуро, слідкуючи з острахом, як татарин спокійно добув лука з-за спини, розважно спробував, чи добре натягнуто тятиву, висмикнув

із сагайдака стрілу, оглянув її й теж спробував, чи гнучка.

Спокійно, хоч і з величезною цікавістю, стежили за всім тільки свої козаки: вони знали Голоту, знали й те, що свого доведе й не осоромиться. Ружинський, хоч також був переконаний у цім, але трохи хвилювався, припускаючи гру випадку. Побачивши панну, він підійшов до неї, привітався й запитав:

Не боїтеся за того одчайдуха?

— Ані-остілечки! — весело показала Ганнуся кінець рожевого мизинчика. — А от Селіма шкода: гляньте, який він самопевний... Дивіться, дивіться, — зараз...

Настала томлива, важка тиша. Тільки гайворони вгорі незадоволено крикали.

Селім-бей, не поспішаючи, наклав стрілу на тугого лука свого, пильно поглянув на „мету“ й став цілитись. Голота пхнув свою бирку ще далі назад, ізнов узявся в боба й гукнув, сміючись:

— Ти і в бою так моляєшся, Селіме?... Ага!...

Свиснула стрілка з непомильної татарської руки, махнув Голота корбачем, сплонував набік і поляскав коня по шиї долонею.

— Чого ти здригнув, дурню! — промовив і знов узявся лівицею в боба. — Раз! — гукнув через вигін Селімові.

Татарин остовпів і не зводив з козака поширених здивуванням очей. Цибух дивився, дивився ошелешено, врешті гукнув:

— Пху, мара!... Характерник, пропади я пропадом, характерник!...

— Що, Селім-бею, не казав я? — завважив голосно Дубський.

— По-мистецьки, бігме! — звернувся Ружинський до Ганнусі.

Вона в відповідь дзвінко засміялася.

Почувши цей сміх, татарин здригнувся й немов би прокинувся. Вся кров ринула йому в обличчя. Рвачким рухом висмикнув він із сагайдака другу стрілу, покwapно наклав на лука, натяг тятиву до нікуди вже, уважно прицілився й пустив. Зойкнула перната в повітрі смертельним свистом і впала геть-геть від мети, одбита корбачем.

— Два! — зареготав Голота й насунув шапку, аж на лоба.

Селім оскаженів. Хутко добув третю, наклав на лука й, уже сливе не цілячись, пустив на завзяття.

— Три! гукнув Голота й відбив стрілу далеко набік. — А тепер держись!...

Він добув свого лука, бистро висмикнув стрілу із сагайдака, наклав на тятиву й почав цілитися в Селіма, що й корбача в руці не мав. Забелькотали перелякані татари, загомоніли гусари, причаїли духа козаки з залоги Дубського, завмерли на місці Ганнуся й Ружинський, а Селім, як тримає лука в лівій руці, так і застиг із виразом неспівського жаху на пополотнілій тварі.

— Шайтан... — шепотіли його побілілі уста, — шайтан...

— Романе! — гукнув урешті, не витримавши напруження, Цибух, — та ж він уб'є його, а мені в Варшаві не показують за це...

— Спокою, Тадею, спокою! — озвався байдужно Дубський, не спускаючи задоволеного погляду з татарина: Селімов переляк, видимо, вельми тишив старого Ганнусиноного батька.

А Голота все цілився. Він якось химерно схилив набік голову, немов би не стріляти мав, а гравів у небі лічив. Панувала томлива тиша, й напруження в глядачів дійшло до найвищого ступня.

— Петре, кинь! — розітнувся раптом серед зловісної тиші Ганнусин голос. — Не смій! — аж ніжкою тупнула дівчина.

Здрігнув лук у вправній козацькій руці, вістря стріли підскочило вгору: ще мить — струною дзенькнула натягнута тятива, свиснула вгору стріла, і пронизаний нею вльот гайворон млинком почав падати з високости вниз.

— Раз! — лічив Голота, з блисквичною швидкістю висмикнув і наклав на лука другу стрілу.

— Два! — гукнув, пронизуючи нею того самого гайворона.

Кілька чорних пер'їн закрутилося високо в повітрі.

— Три — крикнув переможно Голота й пустив третю стрілу.

Пронизаний трьома стрілами птах важко гепнувся на землю.

Всі оніміли.

— Тепер ми з тобою платні, головозій! — гукнув до Селіма козак і стиснувши коліними та стьобнувши корбачем коня, пустився підтюпцем через вигін до Дубського.

Але тут сталося щось зовсім уже несподіване. Цілком ошелешений і збитий з пантелику тим, що допіру сталося, Селім-бей, побачивши, що Голота наближається, раптом з усієї сили стиснув араба коліними й сказано рванувся з місця до своїх.

— Шайтан! шайтан! — кричав до них у неспівськім жаху, а наблизившись, щось нашвидку пробелькотав до них і з усією своєю вагагою, не обернувшись навіть, подався в степ, аж земля під арабами задудніла.

Вражені таким несподіваним поворотом справи, глядачі, спочатку мовчки й нічого не розуміючи, дивилися один на одного; але нараз розкотистий регіт покотився наздогін невірним, злякав гайворонів угорі, й вони, ще голосніш деручи повітря криком, відлетіли аж за яр.

— Сказився, бігме, сказився клятий мурза, пропади я пропадом! — сміявся Цибух, під'їжджаючи до Дубського. — Ну, й устругнув ти штуку, Романе! Перелякав магамета на смерть.

— Чи щиро він перелякався, чи ні — не знаю, — казав, посміхаючись, Дубський, — але що хитро викрутився з прикрого по програній становища перед своїми, то це правда: все звернув на шайтана.

— А хіба не шайтан твій отой... як його... — реготав Цибух, — правдивий шайтан, пропади я пропадом!... Де він?... Гей, ти!...

Голота тим часом під'їхав до брами, скочив з коня й кинув поводдя козакові, а сам підійшов до Дубського.

— Ви до мене, пане полковнику? — запитав старого велетня.

— До тебе ж, до тебе, — оглянув його пильно Цибух. — Що це на тобі за убір, скажи ти мені, — собак дражити?

— Те саме й я вже казав йому, — засміявся Дубський.

— Убір? — сміючись оглянув свою драну семирягу Голота. — Саме для ступу, щоб вітер провівав — прохолоджав.

— Химерник, пропади я пропадом, химерник! — реготався велетенський полковник. — А де ти вивчився отих своїх штук із нагаєм і так гарно з лука стріляти?

— На полі Киліємським, пане полковнику, на голомозих головах, а не в Варшаві у війську королівському.

— Но-но-но! ти не дуже! — образився Цибух. — Чи ти ж був у Варшаві, що ганиш так нас?

— Аякже... І там стріляв... очима по красних кобітах.

— Ов?... І влучно? — знов зареготав старий гусарин.

— Бувало всяко, пане полковнику.

— Чого ж утік звідти?

— Підстрелив ненароком жар-птицю.

— Ну?

— Декому це не до мислі було — й казали мені слизнути: Варшава, мовляв, про тебе затісна. Я й сам бачив, що тісно мені в ній, і подався в степи.

— І що ж... яково тобі в степах!

— Як риби у воді! — засміявся Голота.

— Чим же ти був у Варшаві й як звався? — допитував далі старий.

— Чим був — уже забув, пане полковнику, а того, як звався, — давно відщурився. Тепер собі Голота-здобичник: б'ю поганих, як трапиться нагода,

а ні — то сам їх шукаю. Не без користі час уводжу.

— Хм... шкода, шкода, — ще раз оглянув його досвідченим оком Цибух. — Добрий би з тебе гусарин був... Може кинеш оті... свої химери та з нами до Варшави?

— Дякую за ласку, пане полковнику, — здійняв свою шапку-бирку Голота. — Шкода маєток кидати без господаря, шкода й проміняти його на гусарську казарму.

— Який маєток? — здивувався Цибух.

— А оцей! — махнув Голота рукою на степ, — від славного Буга аж до тихого Дунаю, від Саврані аж до Килії.

— Ну, як хочеш, — заспокоївся врешті Цибух. — А нам уже час у дорогу...

— Е, ні! — обурився Дубський, — без сніданку не відпущу...

Він зупинив погляд на Голоті.

— Слухай, пане Петре... так, либонь, дочка моя назвала тебе?... — скинь ти до біса оте дрантя, що на тобі, та одягнись по-людському, й підемо з нами снідати...

— Ой, пане полковнику! — засміявся Голота, — коли ж кармазини свої в Насті Горової заставив...

— Матею! — гукнув Дубський старшого, — дай там, щоб є в нас краще з одежі, перебрисся панові Петрові: він сьогодні добре дбав і заслужив цього... Ну, старенький мій Тадею, злізай з огира свого та прошу до господи.

С. Черкасенко.

Що кажуть назви осель.

II.

Зовсім інакше представляється справа з особовими назвами. Тут кожна назва подає ім'я засновника й первісного власника або управителя оселі. Особові назви виступають у двоякій постаті: іменниковій або прикметниковій; кожна з цих постатей має окремі властиві собі закінчення, що, звичайно, відповідають способам та часам повстання оселі. На цій підставі ділимо всю громаду особових назв на кілька окремих відділів або груп.

а) Іменникові назви на *-ичі*,

-иці. Ці закінчення повстали з старослов'янського *-ишть*, що первісно надавало слову зменшуюче значення (демінутівум), а пізніш прийняло патронімічну прикмету. Визвук пня може перед закінченням відпасти або перейти на *-ов*. Назви осель із цим закінченням мають звичайно форму множини. Візьмім, як приклада, назву села Бояничі в Сокальському повіті. Вона зложена з імени Боян (від бой = бій, боротьба) та закінчення *-ичі*. Це закінчення надає назві значення патронімічне, тому назва Бояничі значить: родина, потомки,

челядь Бояна. Так само назва села Мальчиці в Городецькому повіті, зложена з імени Малк(о), здрібнілого з Мал = малий, та закінчення *-иці*, значить: родина, потомки, челядь Малка. З цього ж імени утворено також назву сіл Малковичі в Перемиському та Городецькому повітах. Як знаємо, хоч би з Початкового Літопису, первісне поселювання слов'янських племен відбувалося родами. Оселя складалася з головного двора, де жив голова роду з найближчою ріднею, а біля двору тулилися добудівки для інших членів роду та челяді, яку також зараховували до роду, та різні господарські будинки. Від імени голови роду діставав назву цілий рід; назва оселі відповідала на питання: хто живе в цьому дворі?

З цього бачимо, що оселі з патронімічними назвами повстали ще в прадавніх, доісторичних часах початкової колонізації нашого краю українським населенням. Це потверджують також прадавні поганські імена осіб, що з них ці назви утворені. В попередню наведених прикладах Боян — це імя, яке носив також напів мітичний співець, згадуваний у „Слові о полку Ігоревім“; імя Мал відоме з Початкового Літопису, як імя деревляньського князя, з яким у X-ому ст. воювала київська княгиня Ольга. Очевидно, не всі імена, що виступають у назвах осель, можна віднайти в наших старовинних літературних пам'ятках; багато давно вживаних імен заховалося тільки в цих саме назвах і тому патронімічні назви осель — це заразом цінне джерело до пізнання нашої стародавньої ономастики осіб та родів.

До цієї групи назв належать: Бабичі (від баба = старуха, бабуня¹, Баличі (від імени Бал), Бирчичі (від Бирко, Берко), Бойовичі (від Бой), Болестрашичі (від Болестраш), Боневичі (від Бон), Боратичі (від Бората), Бориничі (від Борина), Братковичі (від Братко), Вишатичі (від Вишата; так називався київський воевода в XI ст., згаданий у Початко-

¹ Частина з поданих тут імен пояснив відомий славіст Фр. Міклошич у праці: „Bildung der slavischen Personennamen“, наново виданій у Гайдельбергу, 1927.

вому Літопису), Войславичі (від Войслав), Войковичі або Вуйковичі (від Вуйко), Воютичі (від Воюта), Глібовичі (від Гліб, імени багатьох князів), Глуховичі (від Глух), Гонятичі (від Гонята), Гориславичі (від Горислав; так називає „Повість временних літ“ чернігівського князя Олега Святославича), Гиновичі (від Гон), Гнатковичі (від Гнатко, із пня гна = гнати, проганяти, не мав із християнським Ігнатієм нічого спільного), Городиславичі (від Городислав), Даровичі (від Дар; це імя стрічається в зложеннях: Даро-слав, Даро-мисл), Дерезиці (від Дерез; стрічається в здрібнілому: Держко й у зложеннях: Держи-край, Держи-мир, Держи-слав), Дитятичі (від Дитята), Дідушиці (від Дідух), Добковичі (від Добко), Добряничі (від Добрян, споріднене з Добриня, іменем дядька Володимира Великого), Дроговичі (від Дрог, виступає у зложеннях: Дрого-мил, Дрого-мир, Дрого-люб і ін.), Дуньковичі (від Дунило, здрібніле Дунко), Жидовичі й Жидятичі походять від кореня жьд = ожити, з якого повстали імена Ждан і Жидята (відомий новгородський проповідник) та не мають із жидівським народом нічого спільного; Завидовичі (від Завид), Кривчичі (від Крив, здрібніле Кривко), Крисовичі (від Крѣс, виступає у зложенні: Креси-мир), Куровичі (від Кур), Лисеничі і Лисятичі (від Лис = лисий), Маличковичі (від Мал, здрібніле Маличко), Мервичі (від Мерв), Милошовичі й Милятичі (від Мил, здрібнілі Милош і Милята), Мишлятичі (від Мысл, виступає у зложеннях: Добро-мисл, Радо-мисл, Пере-мисл, Мислбор і ін.), Молодовичі (від Млад = молодий), Мужилловичі (від Мужь = муж, згрубіле Мужило), Надичі (від Над, у жін. роді Нада = надія), Нестаничі (від Стан, Нестан, виступає у зложеннях: Станимир, Станислав і ін.), Нижатичі (від Нѣга = веселість), Ниновичі (від Нин, виступає в зложеннях: Нино-гнів, Ниномисл, Нино-слав), Ніговичі (від Нѣга = веселість), Первятичі (від Первята), Пикуличі (дід Пжк, згрубілі: Пукала, Пикула, Пукина, Полнятичі (від Полнята), Путятичі (від пжть = дорога, Путята, імя воеводи, згадуваного в „Повісті врем. літ.“), Ра-

диничі й Радошичі (від Рад = швидкий, Радина, Радоша), Рихтичі (від Рихта), Русятичі (від Рус = русий, рудавий, Русята), Садковичі (від Садко), Страшевичі (від Страх), Судковичі (від сѣд, здрібініле Судко, виступає у зложеннях: Суди-вой, Суди-мир, Суди-слав), Сулятичі (від Сул = сильний), Сулята; виступає у зложеннях: Сули-мир, Сули-слав), Томановичі (від Том = томити, непокоїти, Томан; виступає у зложенні Томи-слав), Тустановичі (від Стан, Тустан; див. Нестаничі), Унятичі (від ун = ліпший, Унята; виступає у зложенні: Уни-слав), Хлопичі (від Хлап = невільник), Ходовичі (від Ход = ходити, провадити; споріднене зо знаним із літописів іменем Ходота), Худиківці (від Худ = худий, здрібініле Худик), Чудовичі (від Чудо, виступає в зложенні: Чудо-мил), Ярославичі (від Яр = строгий, суворий, зложене: Ярослав) і інші.

Коли розміщення осель із патронімічними назвами слідимо на мапі, переконаємося, що вони найгустіше виступають у Перемиському повіті. Потім стрічаємо їх у більшій кількості в повітах: Самбірському, Рудецькому, Мостиському, Ярославському, Львівському, Дрогобицькому, Городецькому, Сокальському, й Перемишлянському. В інших повітах виступають лише спорадично, а на схід від лінії Стрий — Перемишляни — Радехів майже зовсім зникають. Треба ще згадати, що не всі оселі з назвами, закінченими на *-ичі*, *-иці*, походять безумовно із прадавніх, передісторичних часів. Подекуди надавано й пізнішим оселям назви з такими ж закінченнями просто з аналогії до сусідніх. Так, зустрічаємо оселі, з назвами такими, як, напр.: Катериничі (Рудки), Михалевичі (Дрогобич), Максимовичі (Самбір), Ільковичі (Сокаль), Дмитровичі (Мостиська, Львів), Олексичі (Стрий) та ін. Тут патронімічне закінчення — дочіплене до християнських особових імен: Катерина, Михайло, Максим, Ілько, Дмитро, Олекса — й саме тому пізнати пізніше походження цих осель. Подекуди знову стрічаємо закінчення *-ичі*, *-иці*, дочіплені до звіринних назв, напр.: Вовчатичі (Бібрка), Лисовичі (Долина), Щу-

ровичі (Броди), Чайковичі (Рудки), Дроздовичі (Перемишль, Городок), Яструбичі (Сокаль), так, що тяжко вирішити, чи це назви краєзнавчі, чи патронімічні, похідні від особових імен: Вовк, Лис (= лисий), Щур, Чайка, Дрозд, Яструб¹.

б) Прикметникові назви, закінчені на *-ь*, *-ів*, *-ин*. Назви з закінченням на *-ь*, *-ів*, *-ин* мають значення присвійних (посесивних) прикметників і відповідають на питання: чий це двір або город? Напр.: Перемишль = город Перемисла, Павлів = двір Павла, Боратин = двір Борати. Ці назви вже не вказують на спільне родове господарство, але на приватне особисте посідання. Тому мусимо прийняти, що вони походять із трохи пізніших, ніж патронімічні назви, часів, із доби розвитку приватної особової власності й державної влади, що забезпечувало цю власність.

Найстарший гурт з-поміж цих осель творять оселі із прикметниковим закінченням на *-ь*, про що свідчить уже сама старинність цієї граматичної форми, тепер уже неживаної, бо її місце зайняла присвійна форма на *-ів*. Сюди належать: Борислав [ль], (із Борь = боротьба + Слава), Дрогобич [ь], Будомир [ь] (із Буд = чувати + мир = супокій), Вербіж (Рудки, Сокаль — із Врьб, якого значення, — не з'ясоване), Добромил (із Добрь + Миль = милий), Добротвір [ь] (Камінка Стр. — з Добрь + Творь = творити, робити), Домажир [ь] (Городок, — із Домь = дім + Жирь = життя), Дрогомишль (Яворів, — із Драгь = дорогий + Мысль = думка), Жизномир [ь] (Бучач, — із Жизнь = життя + мирь), Збараж (із Събы, Збы = статися, діятися), Калуш (із Каль = чорний), Любін (Городок, — із Любь = люблений), Мединь (Збараж, — із Медь = мід), Остробіж (Рава Р., — з Острь = острый + Богь), Перемишль (див. вище), Поздимир [ь] (Сокаль, — із Поздь = пізно + Мирь), Самбір [ь] (із Самь + Борь = боротьба, Μονοβραχος), Станмир [ь] (із Стань = стояти + Мирь), Тумир [ь] (Стани-

¹ Wojciechowski: Chrobacia, Kraków, 1873, зараховував ці останні назви до т. зв. військових осель, але до цього нема ніякої підстави.

славів, — із Томъ = знуцання + Мирь), Тустань (Станиславів, — із Ту + Станъ = стояти), Урмань (Бережани, — з Ур, невідомого значення, з якого повстало сербське ім'я Урош, + Ман), Хотимир [ь] (Городенка, — з Хотъ = бажання, воля + Мирь), Хотинь (Калуш, — із Хотъ), Ярослав [ль] (із Яръ

= строгий, суворий + Слава) й інші. Як бачимо, закінчення *ь* виступає виключно у зв'язку з старовинними поганськими іменами, що також вказує на стародавність осель, означених цими назвами.

Варшава.

Мирон Кордуба.

Український літературний наголос.

Для Карпатської України.

Радійові повідомлення Пресового Бюро Карпатської України звичайно подаються в місцевій закарпатській українській вимові. Думаю, що в Карпатській Україні урядова мова, вимова й правопис мусять бути тільки соборні українські, бо для всієї української інтелігенції, де б вона не жила, існує тільки одна мова й вимова.

Подаю тут різниці в наголосі закарпатським та українським літературним, — може це знадобиться для тих, що захотять учитися загальноукраїнської літературної вимови¹. Подані тут Закарпатські форми чув я від спікера українських радійових повідомлень Пресової Служби Карпатської України.

Закарпатське: *Літературне:*

апостольський	апостольський
бабський	бабський
бажання	бажання
батьківщина	батьківщин
була, було, були, буде	була, було, були,
вибори, відомий	вибори, відомий
головний	головний
голосовання	голосування
грамота	грамота
деякий	деякий
домогання	домогання
духовенство	духовенство
завдання	завдання
завтрішній	завтрашній
закон	закон
запропонований	запропонований
заробіток	заробіток
зачнуть	зачнуть
іменовання	іменування

Закарпатське:

з каналу
з Китаю
корабель
листопад
Мадярщина
міністерство
надіятись
найбільший
найвищий
найліпший
наладнання
нарядна
нарядний
Німеччина
обід
одноголосно
орган
питання
підкреслити
піддержка
підписання
побажання
повстання
посли
пробують
продовжити
пробвіта
прямий
реалізування
свідомість
свобода
сенаторський
Словаччина
союз
список, всі списки
спільний
сьогоднішній
теперішній
удар
Україна
український

Літературне:

каналу
Китаю
корабель
листопад
Мадярщина
міністерство
надіятись
найбільший
найвищий
найліпший
наладнання
народ, народний
Німеччина
обід
одноголосно
орган
питання
підкреслити
піддержка
підписання
побажання
повстання
посли
пробують
продовжити
просвіта
прямий
реалізування
свідомість
свобода
сенаторський
Словаччина
союз
список, списки
спільний
сьогоднішній
теперішній
удар
Україна
український

¹ З 3 (75) ч. РМ значе друкуватися моя праця: „Український літературний наголос“.

<i>Закарпатське:</i>	<i>Літературне:</i>
фабрика	фа́брика
цілий	цілий
час, часу́	ча́су
Чехословаччина́	Чехослова́ччина

Цікаво, що всі ці Закарпатські наголоси однакові з наголосами західньоукраїнськими взагалі.

Іван Огієнко.

Кукіль у житі.

Битися об що, а не: до чого. У. Самчук: „Волинь“ III добре пише: Його кулак ударивсь об стіл 241, Б'єте об мур головою 245. Або Опільський: „Ідоли падають“ I: Ударило об його шолом 107. Пор. у „Кобзарі“ Т. Шевченка: Об землю вдарили 77. Об каміння розбивали 118. Ударивсь об поли 402. I об мур старою головою ударилась. У Ір. Вільде: „Метелики“ знаходимо зовсім місцеце (буковинське?): Гримнути гітарою до стола 73. Б'є кулаком до стола 112. Мама потовкла нею кілька разів до стіни 133. В цих випадках у літературній мові вживаємо *об*, а не *до*. Ліпше й *по* тут не вживати: Б'ються по висохлах грудях (Геземан: Утеча, переклав П. Карманський).

Заснути, а не: вснути. П. Карманський в перекладі Геземана: „Утеча“ 1938 р. пише: Я вснув 83, Я не вснув 62, Від холоду не всну 112. В літературній мові вживається тільки: заснув, засну.

Одуріти, а не: вдуріти. Західньоукраїнські говори знають цікаве явище: *в-* замість *о-*, напр.: вдуріти, вженитися, вбіцяти, вборона, вбутий і т. ін. замість літературних: одуріти, оженитися, обіцяти, оборона, обутий і т. ін. Ненаголошене початкове *о-* перейшло тут на *у-*, а це вже дало *в-*. Пор. Ір. Вільде: „Метелики“ 1936 р.: Чи той Костик вдурів? 99.

Прибіжить, вибіжить, а не: прибігне, вибігне. Цегельська: „Ганнуська“: Прибігне хтось 137, Вибігне ввечір (цебто: ввечері) 43. В мові літературній тільки: вибіжить, прибіжить.

Трубити, а не: трубіти. П. Карманський, переклад „Утечі“ Геземана, 51: Трубіти. Так само пише Гренджа-Донський у „Петро Петрович“ 1938 р. ст. 181: трубіти. А літературна мова знає тільки: трубити, трубили. Пор. у Шев-

ченковому „Кобзарі“: В поход затрубляли 13, У труби затрубляли 414.

В Україні, а не: На Україні. Державницька форма: в Україні замість васьольної: *на* Україні все шириться. Так, Чернява: „Люди з чорним підн.“ пише на ст. 80: Голод в Україні. У. Самчук: „Волинь“ III: Тепер їх царство в Україні 174, Я був в Україні 257.

Закарпатські місцеві вирази. В радійових повідомленнях Пресового Бюра Карпатської України запримітили ми такі провінціалізми (в дужках подаємо форми літературні): Польща а (та) Со-віти, богато (багато), ввечером (ввечері), гарда (гвардія), заніматися (займатися), днешній (сьогоднішній), наприклад, права, котрі (що), звіт о працях (про праці), зменшено о (на) три, просимо о (про) матеріяли, оба (обидва), перешкаджати (перешкоджати), персонал (персонал), проти ворогові (ворога), зміст слідуючий (такий), на (в) Карпатській Україні, щоби (щоб), рівнож (також, теж) і т. ін. Спікер має занадто вже ясну чеську вимову звука *л*.

Уживаємо -енький, а не -онький. Пишемо й говоримо: м'якенький, слабенький і т. ін., так само: скріньчка, шляхетний, шляхетність. Уживання *о* в цих випадках — локалізми. Напр. В. Гренджа-Донський: „Петро Петрович“ 21: м'ягонько. М. Посацький: „Греція“: слабонька 82, скриночку 195, шляхотним 95.

Уживання ні при прийменниках. При займенниках *ніхто*, *ніщо* прийменника ставимо по *ні*, а не перед ним. У „Кобзарі“ читаємо: Ні з ким (а не: з ніким) говорити 32. 119. Ні до кого (а не: до нікого) прихилитися 304. Ні на кого не жалкую, ні у кого не прошу 365. Не нарікаю ні на кого 567. Зносити бривоньки ні за що 489. 343. Західньоукраїнські говори в цьому випадкові не розділяють *ніхто*, *ніщо*, цебто ставлять.

прийменника перед *ні*, чого літературна мова не знає. Напр.: Ю. Косач: „Чад“: Все це до нічого 12 (треба: ні до чого), Тоді про ніщо (треба: ні про що) не думав 26. У. Самчук: „Волинь“ III: Не звертав на ніщо (треба: ні на що) уваги 89. М. Посацький: „Греція“: Не оглядаючись на нікого (треба: ні на кого) 116, Не жадаючи від нікого (тре-

ба: ні від кого) 116, Незалежну від нікого 110. Ю. Опільський: „Ідоли падають“: Я не чув таких слів від нікого (треба: ні від кого), Такої сили не було в нікого (треба: ні в кого) 134. Уживається тільки: Маю тебе за ніщо, напр. у Ю. Косача: „Гад“ 47: Має їх за ніщо.

Іван Огієнко.

Як писати назви урядових і т. ін. інституцій.

В писанні назв урядових інституцій маємо хаос. Преса в одному й тому числі пише: Міністерство Культу Шкіл і Народньої Освіти, то знов тільки перше слово Міністерство з великої букви, а вже далі з малої: культу шкіл і народньої освіти, а то й усе з малої букви. Або пишуть у нас так: Краєвий Суд, Краєвий суд, краєвий суд і т. д. В цьому відношенні в чехів справа простіша: велику букву вони ставлять тільки на початку складеної назви установи, а всі інші частини пишуть з малої букви: Ministerstvo školství a nar. osvěty. Чи не добре було б і нам прийняти цей спосіб? Хуст, 8.I 1939 р. Д-р Роман Кирчів.

Р. С. В Україні віддавна вже зацепився звичай писати з великої букви кожную частину складених назв урядових, приватних, наукових і т. ін. установ. Академія Наук ухвалила цю звичку й ламати її нема підстав та потреби. Ось тому треба писати так: Міністерство Культу Шкіл і Народньої Освіти, Краєвий Суд, До Краєвого Суду, Головна Фінансова Дирекція, Рішення Головної Фінансової Дирекції, Хустський Український Державний Університет і т. ін. Про писання великих букв див. у моєму „Рідному Писанні“ ст. 115-118, а про Ваше питання § 317. В моєму „Рідному Слові“ ч. I див. ст. 23-34. І. О.

Денник літературного критика.

Нові видання.

Наталка Когусяк: В полеті до волі, історична повість. Вінніпег, 1938, 102 ст.

Яскравими фарбами молода авторка вміло описує жахливу трагедію волинського села й родину вчительки за руйнних більшовицьких навал. Учителька Ірина Мовчан, українська патріотка, не може спокійно дивитися на руйну села, організує повстання проти більшовиків, а в кінці гине за це в більшовицькій Чрезвичайці.

Повість написана вміло й сильно, читається легко. Авторка глибоко захоплює читача й увесь час тримає його увагу в своїх руках описом жахливих подій озвірілої більшовицької товпи. Події ці може аж занадто драматичні, опис їх занадто реальний, — авторка не щадить нервів читача.

Усіма силами авторка намагається писати сорбною літературною мовою, але це не зовсім вдається їй. Не вдається, бо — літературної мови треба вперто й завжди навчатися, щоб знати її. А особливо письменникові, — він же тепер мовний учитель загалу!

В мові повісті Н. Когусяк ще дуже багато місцевих нелітературних виразів. А жаль, — повість цікава, написана „з душею“, а тому шкода, що вона через місцеву мову не може стати всенациональним добром.

Напр. Н. Когусяк підрядні речення все розпочинає займенником *котрий*: Протікала маленька річка, котра журчала... 3, Це була селянка, котра йшла 4, Скочив на насипі рова, котрий славив... 7 і т. п. на кожній сторінці. Хто сьогодні так пише? Пощо нам цього полонізму *który*? В українській мові панує тут *що*: Річка, що журчала, Селянка, що йшла і т. ін.

Десятки раз Н. Когусяк пише *грудь*: Рвали грудь 97, Клали голову на її грудь 96, шарпають грудь 49 і т. п. Цього слова в однині ми ніколи не звиваємо, звиваємо тільки в множині: Рвали *груди*, Клали голову на її *груди* і т. ін. Уживати в однині — це чистий русизм.

Н. Когусяк пише: *Отворила* фіртку 5. 25, Ольга отворила очі 10. 63. Отворилися двері 30. 38, Отворений рот 59 і т. ін., — це все місцеві вирази, бо в літературній мові фіртку й двері відчиняють, рота розкривають, очі розплющують. Подам іще трохи прикладів із цієї цікавої повісті; у дужках подаю, як треба писати: вертали (верталися) 3, літний (-ній) 3, скорше (скоріше) 4, прочі (інші) 4, молодець (юнак) 5, пожелая (побажаю) 6, щоби (щоб) 9, для него (для нього) 13, рішаюча (вирішна) хвиля 13, царювала (панувала) 14, ню (її) 15, перестереги (перестереги) 16, аби (щоб) 16, більше, чим (ніж, як) 16, встидатися (соромитися, стидатися) 17, виховавчі (виховні) інститути 18, минушого (минулого) 19, корчі (кущі) вільшнина 21, свободна (вільна) 22, ожидає (жде, чекає) 23, знакомих (знайомих) 24, зівстав (був) убитий 24, скрити (сховати) 25, обиджалися (сердилися, гнівалися) 26, загадочно (загадково) 27, заки (цоки) 29, жиеш (живеш) 29, давив (чавив) 29, завтрішній (завтрашній) 32, на (в) Україні 33, обида (образ) 37, ціла (вся) дрижала 39, ранішну (-ню) 39, побідити (перемогти) 41, сподіюся (сподіваюся) 41, битва (бій) 42, вітчина (батьківщина) 43, свобода (воля) 43, підійми (підійми) 46, відповіш (віповіси) 47, зрівналися (зрівнялися) 50, згоріло всьо (все) 51, родичи (батьки) 52, літна (літня)

ніч 55, цілий (увесь) мокрий 57, запавшими (запалими) 61, склонилася (схилилася) 63, трутила (кинула) 65, боляло ціле (все) тіло 67, зброя (зброя) 69, де (куди) ти йдеш 70, цього (цього) 73, орудки (справи) 96, замужна (-ня) 98, він самий (сам) 98, весь (весь) 98, потрохи (-ху) 100 і т. ін.

„Рідна Мова“ в Карпатській Україні.

Чис. 45.796/38. Хуст, 23.12. 1938.

Усім дирекціям середніх шкіл, усім дирекціям горожанських шкіл, усім шкільним інспекторам.

Розпорядженням уряду Карпатської України з дня 25 листопада 1938 р. ч. 23 державною мовою в Карпатській Україні була встановлена мова українська. Проведення цього розпорядження вимагає, щоб усі урядники на державній та громадській службі в урядовім листуванні, а також у зносинах із петентами (сторонами) практично знали українську літературну мову, вимову та її правопис.

Щоб у всіх урядах та дирекціях була одностайність, МКШІНО звертає увагу на помічну мовознавчу літературу, й радить, щоб професори й учителі кожного уряду заізналися з відповідним її відділом.

I. Загальні мовознавчі питання.

1. „Рідна Мова“, видає проф. д-р Іван Огієнко у Варшаві, річна передп. 6 зл., чи 35 Кч. Тепер виходить VII рік. Адреса: Варшава 4, Стальова 25.

2. Д-р Іван Огієнко: Рідне писання (український правопис і основи літературної мови). 1 зл. чи 6 Кч.

Ще раз: літературної мови треба вчитися, щоб знати її! Про все, що тут писано, легко довідатися з кожного річника „Рідної Мови“, але, — треба читати його!

Іван Огієнко.

3. Д-р Іван Огієнко: Словник місцевих слів, 9 Кч. чи 150 зл.

4. Д-р Іван Огієнко „Рідне Слово“, початкова граMATика української літературної мови ч. I і II. (6 Кч. і 12 Кч.).

5. Д-р Іван Огієнко: Складня української мови, чч. I і II (9 Кч. і 12 Кч.).

6. Д-р Іван Огієнко: Сучасна українська літературна мова, 6 Кч.

II. Термінологічні статті.

Термінологія канцелярійна — „Рідна Мова“ з 1937 р. ст. 4-14.

Термінологія спортова — „Рідна Мова“ з 1937 р. ст. 437-440.

Термінологія броварнича — „Рідна Мова“ з 1937 р. ст. 168-170.

Термінологія цукрівяна — „Рідна Мова“ з 1937 р. ст. 168.

Термінологія авіаційна — „Рідна Мова“ з 1934 р. ст. 113-114.

Термінологія автомобілева — „Рідна Мова“ з 1936 р. ст. 216-264, 361, 401, 449.

Термінологія пожежна — „Рідна Мова“ з 1937 р. ст. 167-168.

За міністра: А. Штефан.

Випишуйте наші видання.

I. „Рідна Мова“.

Науково-популярний місячник, присвячений вивченню української мови та теорії літератури. Річна передплата 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 160 зл. Для Європи — 8 зл. річно. Поза Європою 2 дол. річно. Для Чехословаччини й Угорщини передплата крайова. Видає проф. д-р Іван Огієнко.

II. „Бібліотека рідної мови“.

Видає проф. д-р Іван Огієнко. Містить більші праці, головні підручники й словники для вивчення української літературної мови й для масового поширення серед українського громадянства та шкільної молоді. Уже вийшли такі книжки:

1. Вчімося рідної мови! 24 ст. Ціна 20 гр.

2. „Рідне писання“: Український правопис і основи літературної мови. 146 ст. Ціна 1. зл. Випродає. Готується нове видання.

3. Словник місцевих слів, у літературній мові не вживаних. 156 ст. Ціна 150 зл. З зазначенням наголосів.

4. Як писати для широких мас. 24 ст. Ціна 30 гр.

5. „Рідне Слово“, початкова граMATика укра-

їнської літературної мови. Ч. I: Фонетика й правопис. 154 ст., ціна 1 зл. Ч. II: Морфологія й складня, 288 ст., ціна 2 зл.

6. Складня української мови. Ч. I: Вступ до вивчення складні, 196 ст., ціна 150 зл. Ч. II: Головні й пояснювальні члени речення, 240 ст., ціна 2 зл.

7. Сучасна українська літературна мова. 68 ст., 50 гр. Випродає.

8. Наука про рідномовні обов'язки. 72 ст. 50 гр. Випродає.

III. Бібліотека „Нашої Культури“.

Видає проф. д-р Іван Огієнко. Вийшли такі видання: 1) Парастас або Велика Панахида, 1 зл. 2) Проф. К. Студинський: П. Й. Шафарик і українці, 30 гр. 3) М-р В. Баратура: Суть і завдання літературної критики, 50 гр. 4) Похорон світських людей, 1 зл. 5) В. Приходько: Повстання Українського Державного Університету в Кам'янці на Поділлі, 1 зл. 6) А. Животко: Українське питання в поглядах представників російської суспільної думки XIX ст., 50 гр. 7) Митр. Діонисій: Євхаристичний Культ в Україні, 25 знімків, 1 зл. 8) Сп. Черкасенко: Вель-

можна пані Кочубеїха, Історична родинна драма на 4 дії, 1'50 зл.

IV. Річники „Рідної Мови“ та „Нашої Культури“.

Набувайте річники РМ за попередні роки! Вислаємо річники РМ за попередні роки: 1933 р. (крім чисел 1-3) 5 зл.; 1934 р. 6 зл., в оправі 7'50 зл.; 1935 р. 6 зл., в оправі 7'50 зл.; 1936, 1937 і 1938 р. по 6 зл.

Вишукуйте „Нашу Культуру“ за роки 1935-1936-1937, книжки 1-32. Дано сотні статей з українознавства. По 1 зл. книжка.

V. Окремі праці проф. Ів. Огієнка.

1. „Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян“ — це велика праця, 300 ст. in 8°, присвячена найважливішому питанню славистичної науки. Книжка має 75 знімків з рукописів. Праця дає змогу кожному легко познайомитися з головними питаннями сучасної славистики, чим вона став необхідним вступом до україністики. Ціна книжки 8 зл., а для передплатників „Рідної Мови“ або „Нашої Культури“ — тільки 4 зл., за границю 1 дол.

2. Євангелія від св. Матвія, Марка, Луки та Івана, 293 ст., з наголосами. Ціна 60 гр., з пересилкою 85 гр.

3. Новий Заповіт Господа й Спасителя нашого Ісуса Христа, з грецької мови на українську переклав проф. Іван Огієнко. З додатком Псалтиря. В оправі, з 5 мапами. Ціна 1'50 зл., з пересилкою 2 зл. Вийде в квітні цього року.

4. Нариси з історії української мови: Система українського правопису. Популярно-науковий курс з історичним освітленням. 1927 р. VIII + 216 ст. Ціна 5 зл.

5. Костянтин і Мефодій, їх життя та діяльність. Історично-літературна монографія. Том I, 324 ст., ціна 10 зл. Том II, 400 ст. 27 малюнків, ціна 12 зл.

6. Найважливіші пам'ятки церковнослов'янської мови. Ч. I: Пам'ятки старослов'янської X-XI віків. Історичний, лінгвістичний і палеографічний огляд пам'яток з повною бібліографією їх. Альбом 155 знімків з пам'яток X-XI віків і 55 стор. їх кирильського відчитання та старослов'янський словник. 493 ст. Ціна 15 зл.

7. Словник наголосів Чудівського Нового Заповіту 1355 р. 104 ст. 5 зл.

8. Українська культура. Коротка історія куль-

турного життя українського народу. 272 ст. Ціна 4 зл.

9. Українська літературна мова XVI-го ст. і Крехівський Апостол 1560-х р. Літературно-лінгвістична монографія. Том I 520 ст., том II 192 ст. Ціна 20 зл. за два томи.

10. Зразки кирильського письма X-XVII вв., ч. I 56 знімків в відчитанням, ч. II 64 знімки По 10 зл. частина.

11. Загублений Крем'янецький стародрук: „Синод Луцький“ 1618 р. 50 гр.

12. Богослужбова мова в слов'янських церквах. I зл.

13. Лисеївська Тріодь 1734 р. З історії української мови в XVIII віці. 1 зл.

14. Вербська Волинська Євангелія 1560-го року. 1 зл.

VI. Умови набування видань.

Належне за книжки чи за передплату РМ можна вносити або на РКО ч. 27110, або на розрахункові перекази ч. 6 (Warszawa 4). Посилаючи гроші, конче зазначаєте, на що їх призначаєте.

Належне з-за кордону можна прислати й міжнародніми поштовими значками, якщо не можна прислати грошми. Значки ці дістанете на кожній пошті по 55 гр. за значка.

Належне з Чесько-словацько-української Республіки можна вносити на Šekový vplatný listek poštovní spořitelny, надписуючи на ньому: „Nr. 89600 Poczta Kasa Oszczędności, Warszawa. Dla Nr. 27110 Ridna Mowa, Warszawa“.

На пересилку додавати 5% замовлення в краю, 10% замовлення для закордону понад ціну видань. На посилку рекомендовану додавати 30 гр. в краю, 45 гр. закордону.

Замовлення для наших передплатників виконуємо тільки по присланні бодай половини ціни замовлення, а для передплатників — тільки по присланні всієї ціни замовлення.

Нашим сталим передплатникам даємо всі видання й на рати.

Уборг нікому нічого не посилаємо.

На комісовий продаж своїх видань не даємо. Передплати на „Рідну Мову“ через книгарні не приймаємо.

Просимо не переказувати нам належного через українські інституції, а посилати просто нашому Видавництву.

Адреса Видавництва: WARSZAWA 4, UL. STALOWA 25 m. 10.

ЗМІСТ 2 (74)-го ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ“: Д-р Ю. Луна: Велегенське завдання, св. Письмо рідною мовою. І. Огієнко: Ритмічність мови св. Письма. М-р В. Решетуха: Ідея чи форма? І. Огієнко: Безприсудковий речення. С. Черкасенко: Герць. Проф. Д-р М. Кордуба: Що кажуть назви осель. І. Огієнко: Український літературний наголос, для Карпатської України. Ку к л ь у ж и т і. Як писати назви урядових і т. п. інституцій. Денник літературного критика, нові видання. „Рідна Мова“ в Карпатській Україні. — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1.60 зл.; за границею в Європі 8 зл., цова Європою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають „Рідну Мову“ від 1 числа. Річник 1 (без 1-3 чисел) 5.00 зл.; річники II, III, IV, V і VI по 6.00 зл., оправлений II і III по 7.50 зл.; в Європі по 10 зл., поза Європою по 2.35 дол. річник оправлений. Конточекове П. К. О. ч. 27.110.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV,
UL. STALOWA 25 m 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110,
— РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУ-
СЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МА-
ШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНИШЕ РУ-
КОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ТА ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР
Проф. д-р ІВАН ОГІВНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ
1'60 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ: В ЄВРОПІ
8 ЗЛ., ПОЗА ЄВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО.
ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕД-
ПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІР-
НИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК VII.

ЖОВКВА, БЕРЕЗЕВЬ 1939 РОКУ

ЧИСЛО 3 (75)

Український літературний наголос.

Вступ.

1. Загальні відомості про наголос.

Коли ми вимовляємо якесь слово, то не вимовляємо всіх його складів однаково, — котрийсь із них ми вимовляємо сильніше від інших, кладучи на нього певний притиск голосу. Напр., вимовляючи слово *водá*, вимовляємо кінцевий чи другий склад *-дá* значно сильніше від першого *во-*. Притиск голосу на якомусь складі в слові зветься *на́голосом* (по-латинському акцѐнт, рос. ударѐніе). На письмі наголос зазначаємо ризикою над наголошеним голосним: *кóрінь*, *кóрoва*, *водá*.

За місцем у слові наголос буває рухомий і нерухомий. Рухóмим чи вільним акцентом звемо такий, який не прив'язаний до якогось одного складу в усіх словах та формах мови, але — по окремих словах — може бути на різних частинах слова. Такий вільний наголос бачимо в мовах: санскритській, литовській і в більшості слов'янських, а саме в південнослов'янських: болгарській, сербській і словінській, а також у східнослов'янських: російській, українській і білоруській. Так само рухомий наголос мають і мови романські: еспанська, португальська, румунська й ін., хоч у їхньому наголосі багато спільного з наголосом латинським.

Найвільніший наголос — це наголос східнослов'янський, а з давніх мов —

санскритський. В науці тепер признано, що індоєвропейська прामова мала наголос зовсім вільний, не прив'язаний до одного якогось складу, але цей рухомий акцент не всі мови зберегли від давнини однаково: одні мови втратили його зовсім, інші значно обмежили, як, напр., мови грецька та латинська. Праслов'янська мова, а також мова старослов'янська мали наголос іще зовсім рухомий, не прив'язаний до якогось одного складу в словах мови; але при своїй відміні цей наголос був переважно нерухомий.

Існують мови, що знають наголос не зовсім вільний, але до певної міри зв'язаний, здебто обмежений тільки деякими складами, як то бачимо, напр., у мовах грецькій та латинській. В мові давньоєврейській наголос найчастіше на останньому складі, рідко — на передостанньому. Є й новочасні мови з обмеженою рухомістю наголосу, напр. у мовах німецькій та англійській наголос також любить переважно певні місця, напр. у німецькій він тримається переважно корневого складу, а в англійській — початкового.

Нерухóмим (або стáлим, одномісним, постійним) звемо такий наголос, який постійно, у всіх словах та формах мови падає на один і той саме склад; так, напр., мови чудські — фінські, естонська й ін., мова латиська, мадярська

й чеська мають сталий наголос на початковому складі слова; мова польська завжди, так само й лемківське наріччя української мови, а мова італійська часто мають сталий наголос на передостанньому складі слова; а в мовах: французькій, перській, арабській, турецькій та татарських наголос знаходиться постійно на кінцевому складі слова.

По природі своїй наголос буває подвійний: музикальний та експіраторний. Музикальним (або тонічним, хроматичним, мелодійним) звемо наголос, що залежить від певного підвищення чи пониження голосу чи тону; такий наголос мали мови санскритська та грецька, а тепер його знають деякі східні, а в залишках — і слов'янські мови. Експіраторним (або видиховим, емфатичним, динамічним) звемо той наголос, що повстає тільки від певної сили голосу, залежить від тієї чи тієї сили повітря, яке видихають легені; такий наголос мали вже мови давні, — давньоіталійська, кельтська, германська, вірменська й ін., а тепер більшість індоєвропейських мов мають власне наголос експіраторний.

Сучасна наука встановила, що індоєвропейська прामова мала наголос музикальний, та з бігом віків багато мов утратили цей наголос, змінивши його на музикально-експіраторний, як то сталося в давній латинській мові, або й зовсім на експіраторний. Музикальний наголос знають іще мови: литовська та почасти шведська. Праслов'янська мова мала музикальний наголос, але рано почала втрачати його, так що на історичну арену з цим наголосом дійшла тільки мова сербська та почасти словінська. Який саме наголос мала мова старослов'янська X-XI віків, трудно сказати щось певне, але сьогоднішній стан південно-болгарських говорів свідчить до певної міри про музикально-експіраторний характер його. В окремих слов'янських живих діалектах проте нерідко спостерігаємо залишки, які можна рахувати останками давнього музикального наголосу.

Крім наголосу звичайного — його звать наголосом складовим, граматичним або

етимологічним, — буває ще логічний наголос, — це підкреслення голосом головного слова в реченні, чи так звана інтонація. По природі своїй логічний наголос має деякі ознаки тонічності, бо тут певним відтінком нашого наголосу чи інтонацією ми показуємо своє відношення до того, про що говоримо. В залежності від логічного наголосу речення отримує той або інший відтінок, напр. речення: „Ти це зробив“ можна вимовити потрійно, і кожного разу буде інший відтінок нашої мови в залежності від того, яке саме слово речення підкреслюємо логічним наголосом. Особлива сила логічного наголосу помітна в реченнях питайних, трохи менше — в реченнях окликових, коли одне із слів підкреслюється особною інтонацією голосу, і в цім слові наголошений склад вимовляється надто сильно.

Наголос — надзвичайно важливий фактор, що в житті мови має велике значення. Перш над усе, у всіх індоєвропейських мовах це один із засобів зв'язувати звуки в склад, а склади в певну звукову одиницю, яку звемо словом. Без наголосу самі звуки не спосібні були б скласти окремого слова, він їх єднає до купи, до певної норми, а вже логічний наголос єднає окремі слова в речення.

Крім цього, треба тут підкреслити, що в нашій мові з найдавнішого часу помічається велике намагання розрізняти однакові однозвучні граматичні форми наголосом. Закон розрізнення однакових форм взагалі дуже сильний в нашій мові по всіх мовних ділянках, — у звуках, формах і в складні. Пор., напр., повстання таких складневих форм, як „Написав листа“, бо в формі „Написав лист“ була б неясність, хто саме написав. Ось таке розрізнення форм дуже часте й у нашому наголосові, а з бігом часу воно зростає все більше та більше. Так, у нас помічається велике намагання розрізняти наголосом форми множини від форм однини, пор. ба́ба, ба́би — всі ба́би кни́жка, з кни́жки — всі кни́жки, вікно́, з вікна́ — всі ві́кна; або розрізнення форм двоїни від множини: два бра́ти — всі бра́ти, дві верба́

— всі вѣрби, дві слóві — всі слóва. Наголосом відрізняємо однозвучні родовий від місцевого: з мóсту — на мосту́, з пѣчі — на пѣчі, або родовий однини від назовного множини: з дівки — всі дівки́, з поля — всі поля́, з землі — всі зéмлі, з руки — всі рúки, зо слóва — всі слóва, з голови — всі гóлови.

Цей же закон розрізнення захопив і однозвучні слова взагалі, чому значення їх пізнаємо тільки з наголосу: мýка — страждання, мука́ — для хліба; образ — ікони, образи — уяви; замо́к — палата, замо́к — колодка, Прокóпович — син Прокопа, Прокопóвич — прізвисьце, сім'я́ — сім'я, правіло, — правіло, сторо́жа — сто́рожа, Ярина́ — ярина́, попа́дати — попада́ти, ко́штувати — коштува́ти, заплачу́ — заплачу́, прóбувати — пробува́ти, походи́ла — походи́ла і т. ін. Часто наголосом розрізняємо вид дієслівних форм: пізна́ємо — пізна́ємо, візнаю́ — визнаю́, посі́пали — посіпа́ли, прислу́хайсь, візна́є, пізна́ємо, посіпа́ли, призна́юсь.

Наголосом часом розрізняємо й частини мови: постелю́ постелю́, погрози́ погрози́, поживу́ поживу́, доро́га доро́га, бері́г бері́г, соли́ соли́, братова́ — брата́ва і т. ін.

Наголосом розрізняємо форми прикметника від родового множини: ба́тьків дві́р — усі́х ба́тьків, бра́тів бра́тів і т. ін.

Слів та форм таких дуже багато в кожній мові, що знає рухомий наголос. Похвдження такого розрізнення безумовно свідоме, особливо в мові літературній, пор., напр., форми: доро́га — доро́га, досі́пать — досіпа́ть і т. п.

У мовах із наголосом рухомим наголос може падати на різні частини слова. Так, у мові українській він може бути на корені — наголос накоренний, або на приставці — наголос приставковий, або на приростку — наголос приростковий, напр.: хóдом — по́хід — ходá.

Так само наголос може падати на найрізніші склади слова: на останній (наголос наконечний), на передостанній, на третій від кінця. Наголос в українській мові може бути й на складах 4. та 5.

від кінця, але рідко, а на 6. і 7. складі від кінця він надзвичайно рідкий.

2. Що розбивало стародавню систему нашого наголосу.

Як і кожне мовне явище, наголос — це явище живе, що з бігом віків помітно міняється в кожній живій мові. Так, праїндоевропейська мова мала рухомий музикальний наголос; а мова латинська, що повстала з неї, зчасом загубила стару рухомість наголосу й прив'язала його до другого чи третього складу від кінця слова; мова французька повстала з латинської, але вже від давнього вільного наголосу нічого не зберегла, — в ній наголос, через затрату та онімніня давніх кінцевих голосних, прив'язаний уже до кінцевого голосного в живій вимові. З бігом віків може змінитися не тільки місце наголосу, але навіть сама природа його; напр., давньогрецький наголос був іще музикальний, тоді як сучасна грецька мова вже не знає того.

Праслов'янська мова, як казав я, мала наголос рухомий, а по своїй природі музикальний. Але процес перетворення давнього наголосу почався дуже рано, ще за праслов'янської доби. А саме, коли давній наголос під різними впливами почав затрачати свою музикальність, переходячи поволі на наголос музикально-експіраторний, а пізніше на чисто експіраторний, тоді почали творитися й інші акцентні форми. Поволі стара праслов'янська система наголосу мінялася, на її місці виростала інша, нова, але міцно зв'язана з старою, звичайно, єдністю походження.

Зміни іраціональних звуків у старослов'янській мові, — збільшення або зменшення редукції головної сили їх, — ці зміни повели до помітних змін місця наголосу в слові. Коли, скажемо, кінцевий наголошений глухий ь чи ъ почав набирати більшої іраціональності, то він став глухнути, а з бігом часу, коли такий кінцевий зовсім затих, наголос перейшов на сусідній склад; скажемо, санскр. sa-pús, лит. sunús, medús говорять за те, що й праслов'янські відповідники мали наголошене ь на кінці: *sупь', *medъ'; але збільшення редукції цього кінцево-

го ь довело кінець-кінцем до пересунення наголосу на склад уліво, цебто стало сѣнь, мѣдь. Систематичність наголосу *копѣ'-копѣ́-копѣи́ втратилася, коли появилася нова акцентова форма ко́нь. Звичайно, перехід наголосу на склад уліво в формах *супѣ', *копѣ' відбувся перед повною зміною ь та ѣ на зовсім зредуковані звуки.

А з утратою глухих звуків у праслов'янській (на прикінці її життя) та старослов'янській мові починає впливати надзвичайно сильно невинний психологічний фактор у житті мови, — аналогія, цебто постійне намагання мови зрівнювати граматичні форми, взоруючись на сильнішу. Власне аналогія дуже багата й сильно змінила старий наголос на новий; головний принцип аналогії — підпорядковувати маловживані форми формам часто вживаним — у справі наголосу мав собі вільну руку.

Однією з причин, що впливала на зміну давньої системи наголосу, був іще т. зв. побічний чи другорядний наголос (або приголосок) у слові. Річ у тому, що в словах багатоскладових з наголосом на початковому складі завжди відчувається другий наголос чи приголосок на кінцевому складі, особливо, коли він відкритий, напр.: післани́мь, сіяно́го; а в словах з наголосом на кінцевому складі повстає приголосок на початковому складі: го́лова, пе́рейшли́ і т. п.

При певних умовах, особливо в людей з тягучим говором, ці побічні наголоси брешуть досить виразно, і тоді вони майже дорівнюють головному наголосові. Зчасом впливи цих приголосків довели до того, що багатоскладові слова стали вимовлятися з різним місцем наголосу, бо тут прояснювалися ці побічні наголоси, напр.: хо́лодно́ й холодно́, півтора́ й півторá, пригові́р і пригові́р і т. п.; пор. російські: мо́лодец і молодéц, ко́лесо й колесо́, яще́рица́ й ящери́ца і т. ін.

У старослов'янській мові, як казав я, наголос був рухомий, — міг бути на різних складових частинах слова, — на приставці, на корені, і на закінченні його, звичайно, не в одному і тим слові,

а в словах різних, бо одне слово звичайно має наголос у певній формі на одному й тому складі. Чому саме наголос падає на ту, а не на ту частину слова, цього остаточно ще не знаємо; крім інших причин, важним фактором у цьому безумовно була семасіологічна (значенева) вартість тієї чи тієї частини слова. Корінь слова був віддавна найголовнішою частиною його, а тому на нього найчастіше й падав наголос. Але коли до слова додавався префікс (приставка), який значно міняв значення кореня, або надавав йому іншого відтінку, то така важлива приставка й зазначалася наголосом, напр.: нести́ — винести́, бѣзум, нѣлюд, пра́ліс і т. ін. До кореня може приєднуватися такий суфікс (приросток), що виразно змінює його значення, — тоді значенева сила слова пересувається на цей суфікс і він стає наголошеним, напр.: го́рло-горла́тий, скотско́ти́на, м'я́кість-м'я́кий і т. ін.

3. Історія українського наголосу.

Український наголос у своєму історичному розвитку сильно й глибоко зв'язаний з наголосом східнослов'янським взагалі, цебто з наголосом мов російської та білоруської; а в своїй давнині він зв'язаний також із наголосом південнослов'янським. Але і в східнослов'янській родині українській наголос рано виділився в окрему систему, бо він дуже виразний уже навіть у першій акцентованій східнослов'янській пам'ятці — Новому Заповіті 1355-го року, в перекладі митрополита Київського й усієї Руси Олексія¹. А в пам'ятниках XV-XVII віків, коли зачинають зазначати наголос уже зовсім послідовно, український наголос бачимо вже в такій закінченій системі, що власне наголос дає нам повну змогу відразу сказати, якому народові належить ця пам'ятка².

На систему українського наголосу з найдавніших часів було кілька силь-

¹ Про наголос цієї надзвичайно важливої пам'ятки див. мою нову працю: Східнослов'янський наголос у XIV-м віці. Частина I: Словник наголосів Чудівського Нового Заповіту 1355-го року, Жовква, 1938.

² Див. мою працю: Наголос, як метод означення місця виходу стародрукованих книжок, ЗНТШ т. 136-137 ст. 197-224, Львів, 1925 р.

них впливів, що позоставили на ній дуже виразні сліди. Впливи ці, щодо наголосу, все були різні, й тому розбивали свою давню систему його. На першому місці з цих впливів треба поставити тюркський вплив на нашу мову взагалі та на наш наголос зокрема. Тюркська мовна вітка (урало-алтайської родини) складається з багатьох мов, але головно з татарської та турецької, що завжди мають наголос на кінці слова. З найдавнішого часу тюркські хвилі проносилися по наших степах і полишали по собі глибокі сліди не тільки самою руїною землі, — тюрки прийшли до нас із Азії вже з певною культурою, що безумовно сильно на нас впливала. По наших розлогих степах багато віків кочували найрізніші турецько-татарські племена: авари, болгары, берендеї, ковуї, чорні клобуки, печеніги, торки, половці, ногаї й т. ін. Цей тюркський вплив з половини XIII-го віку, коли татари підбили Україну, надзвичайно посилювався й тримався на наших землях аж до XVIII-го віку. Ось через це тюркська стихія глибоко відбилася на нашій мові та на нашому наголосові й позосталася тут аж до сьогодні.

Український наголос у своїй основі з найдавнішого часу був при відміні нерухомий; слова з рухомих наголосом були в нас, але в малій кількості, так що вони ще не надавали нашому наголосові рухомої закраски. Глибокий татарсько-турецький вплив сильно відбився на нашому наголосові й потягнув його до значно більшої рухомості. Всі тюркські мови мають наголос на кінцевому складі слова, і цю власне систему ці мови довгі віки накидали й нам. Культурні наші зносини зо східними народами були жваві й довгі, а це не могло не відбитися на нашій мові. Від тюркських народів перейняли ми сотні найрізніших слів, і все з наконечним наголосом, напр.: кагán, клобу́к, това́р, коза́, кума́, гапли́к, капшу́к, тага́н, очку́р, черга́, чаву́н, чума́к, каву́н, масла́к, тапча́н, коза́к, табу́н, база́р, орда́, курга́н, сагайда́к, капта́н, каба́н, сарана́, аршин, сурма́, казна́, тумáн, башта́н, каза́н, евша́н. бовва́н, баріш, буга́й, булава́, бун-

чу́к, гайдама́к (а), канда́лі, каранда́ш, тю́тун, чалма́, каравáн, качáн, курдю́к і сотні т. ін.

Багато українців говорили східними мовами, а така двомовність збільшувала в нас рухомий наголос. Немало тюрків навчалось нашої мови, але говорили зо своїм східним наголосом, бо відвикнути від рідної вимови трудніше, ніж навчитися чужої мови. Усе це сильно розбивало нашу стародавню акцентову систему й сильно потягло її на бік більшої рухомості наголосу.

Другий сильний вплив ішов до нас з іншого боку, й до іншого нахилював наш наголос. Це був вплив південнослов'янський, що сильно позначився в нашій культурі в XV та XVI-м віках. Глибоко освічений останній болгарський патріарх Євтимій Тирновський за другу половину XIV-го віку сильно змінив загальнослов'янський правопис і взагалі мав у слов'янській літературі безмежний вплив. Тирновська школа поширилася по всьому слов'янському світові, і тоді по всіх церквах, а надто в Україні, запанували „добрі тирновські книги“, що мали в більшості накорінний наголос.

Південнослов'янський вплив в XV-XVI віках панував у нашій літературі та почасти в церквах, але живої нашої мови він торкнувся зовсім мало, бо нових слів нам не ніс. Слід свій він позоставив головно в наших назвах свят, що ще й досі вимовляються з наконечним наголосом, напр.: Срі́тєння, Благові́щення, на Пе́тра, до Пе́тра, на Па́вла (але: пішов до сусіди Петра́, Павла́), До Дми́тра дівка хитра, а по Дми́трі хоч нею витри (але: в сусіди Дмитра́), і т. ін.

За останні два століття свого життя, XVIII і XIX, український наголос пережив новий вплив, що сильно шкодив його розвоєві, — вплив російський.

Церковна вимова кожного народу, коли вона до того підперта ще й школою, сильно впливає на розвій літературного наголосу, а в нас цей вплив за два останні віки, віки XVIII-XIX-й, був зовсім ненормальний. Через велику важливість церковного наголосу в справі розвитку літературного наголосу розповім про нашу церковну вимову трохи докладніше.

Стара церковнослов'янська мова вже з самого початку свого в Київській Церкві була до певної міри малозрозуміла. З походження свого церковнослов'янська мова — це мова давня болгарська, докладніш — македонське наріччя (з околиць міста Солуня, батьківщини Кирила та Методія), давньої болгарської мови. Ця церковна мова вже в X віці значно відрізнялася від мови живої української, а з часом ця різниця ставала все більша та більша.

Щоб церковну мову наблизити до мови живої, щоб зробити її більш приступною широким кругам, у бігу віків робилося для того багато різних заходів, як, напр., заміна малозрозумілих слів словами зрозумілими і т. ін. Але найголовнішим засобом наблизити церковну мову до своєї живої мови в усіх слов'янських народів постійно була церковна вимова, наближена до мови живої, а з нею й рідний наголос.

З часом церковна вимова ставала все ближча до живої народньої мови, аж покіль у XV-XVII віках вона не відлилася вже в певні сталі форми.

Своя власна церковна вимова надавала Церкві Українській певної поваги, як окремії дійсно самостійній одиниці. Церковна вимова новгородська, пізніш московська, може на початку своєму була однаковою з київською, — бож на північ Христову віру несли тільки українці. Але певне в Новгороді та в Москві скоро запанувала своя власна церковна вимова, що з часом ставала все більш відмінна від київської чи взагалі української.

Київська митрополія в церковнім відношенні об'єднувала увесь український народ; по всіх єпархіях цієї митрополії, в головних рисах, була одна церковна вимова — вимова київська; правда, як показують церковні пам'ятки XI-XVI віків, на окремих землях українського народу досить помітно пробивалася й своя місцева вимова, але головні риси цієї мови скрізь були однакові. Східнослов'янська вимова, як ми бачили, зовсім мало відбилася на нашій церковній мові.

Галичина, втративши в першій поло-

вини XIV-го віку свою самостійність і опинившись під Польщею, не порвала проте своїх церковних зв'язків із митрополією; так само й по Люблинській Унії 1569 р., коли вже всі українські землі приєднано до Річпосполитої Польської, увесь український народ у своїх церквах продовжував чути одну стародавню церковну вимову, — київську. Такою самою справа позоставалася аж по 1654-1667 роки, коли Лівобережжя приєдналося до Москви. Правобережжя позоставалося в Річпосполитій Польській, і тут, аж до розборів Польщі, по всіх українських церквах панувала одна тільки стара українська вимова, один тільки наголос. За цей час не можна вказати ані однієї доби, ані одного місця, коли й де б серед українського народу Правобережжя відома була якась інша вимова (про церкву білоруську не говорю).

Що ж до Лівобережної України з Києвом, що з Андруєвської умови 1667 р. остаточно лишилася за Москвою, то тут дальша доля церковної мови була інша. На початку довгий час традиційної церковної мови, а з нею й наголосу, не рушано. Навпаки, ще з віку XVI-го розпочинається значний культурний вплив України на Москву, а разом із тим відновлюється й вплив церковний. Ці впливи за XVII вік тільки побільшилися та поглибшали. Ось у цей час українську церковну вимову в багатьох її рисах занесено й до Москви.

Але проти української церковної мови рано виступив сам московський уряд. Перший, дуже дошкульний удар українській мові, а з нею й українському церковному наголосові, наніс цар Петро I своїм відомим наказом із 5 жовтня 1720 року, — цар заборонив тоді вільний друк книжок в Україні, а коли б хотіли друкувати які богослужбові книжки, то їх „для совершеннаго согласія съ великороссійскими, съ такими жь церковными книгами справливать прежде печати съ тѣми великороссійскими печатми, дабы никакой розни и особаго нарѣчія во оныхъ не было...“ Цей Петрів наказ мав дуже гіркий вплив на українську вимову, бо з того часу починають поволеньки виганяти українські

наголоси з богослужбових книжок, друкуючи книжки по московських зразках, з московськими наголосами.

За часів цариці Катерини II на українську церковну вимову та на наголос повели вже організований похід, щоб таки вивести їх із коренем. За цю справу з доручення св. Синоду взявся особливо завзято митрополит київський Самуїл Миславський (1783-1796), із походження, звичайно, українець. Року 1784-го 26 листопада він видав ось такого грізного наказу київській Академії: „Святїйшого Правительствующаго Синода членъ, Преосвященный Самуиль, Митрополитъ Кіевскій и Галицкій, усмотря, что многіе студенты, учившіеся богословіи и философіи, во время производства ихъ во священныя чины являютя вовся неисправны въ чтеніи по церковнымъ книгамъ, чрезъ что подвергають себя стыду, а на Академію и учителей навлекають предосужденіе, приказаль: Дабы всѣ студенты и ученики, особливо желающіе достигнуть священныхъ чиновъ, въ свободное отъ ученія время, упражнялись найприлѣжнѣйшимъ образомъ въ чтеніи церковныхъ всякаго рода книгъ, а паче Библии, съ приобрѣтеніемъ хорошаго и чистаго произношенія, особливо съ наблюденіемъ ударенія и(ли) силы, въ книгахъ напечатанныхъ, то есть, оксіи, что всего нужнѣе, — къ тому ректоръ съ префектомъ имѣють употребить такія мѣры, которыя бы исполненію сего предписанія дѣйствительно соотвѣтствовать могли. Вслѣдствіе сего отнынѣ впредь навсегда въ отвѣтахъ на вопросы или справки изъ Консисторіи, въ Академію посылаемыя, показывать безъ всякаго упущенія, кто чему обучаетя, съ какимъ успѣхомъ и поведеніемъ, колико лѣтъ въ ученіи проводиль, и правильно ль читаетъ по церковнымъ и гражданскимъ книгамъ. Наконецъ внушить всѣмъ учащимся, что если они и за симъ подтвержденіемъ не будутъ наблюдать всего того, что выше предписано, то имѣють быть исключены изъ духовнаго вѣдомства и отошлютя въ свѣтскую команду, дабы безплодно и

времени, имъ даннаго на приобрѣтеніе просвѣщенія, не теряли“.

Це вже був реальний наказ, бо за невиконання його дійсно виключали з духовного стану... Так нищили українську церковну вимову та український наголос, а замість них заводили вимову та наголос російський.

Але навчати російської вимови тільки студентів Академії було трохи замало й запізно, а тому Миславський скоро пішов іще далі й добрався й до малих дітей духовенства. Так, 8 червня 1787 р. він наказав київській духовній консисторії й дітей духовенства „малолѣтнихъ, оставшихся въ домахъ, въ удобное время благочиннымъ свидѣльствовать, чему они обучаются и съ какимъ успѣхомъ, и подтверждать родителямъ ихъ, чтобъ они учились дома и въ церквахъ читатъ по удареніямъ, въ книгахъ напечатанныхъ, то есть по оксіи неотмѣнно“. Так запроваджували в Україні російський наголос!

При поділах Польщі в рр. 1793 і 1795-м Росія приєднала собі землі, заселені українським народом, і зараз же почала заводити російську церковну вимову по новоздобутих православних церквах. Стара віковична церковна вимова на цих землях стала потроху завмирати.

Так викоріяли з України поволеньки давню церковну українську вимову, а на місто неї заводили нову — російську. Звичайно, справа була не легка й розтяглася на довгий час. Та й усього понищити не спромили, так що все таки українська вимова по деяких церквах на Київщині й Волині, а особливо на Поділлі, трималася навіть до другої половини ХІХ-го віку.

Зате стара українська вимова більше збереглася в тих частинах українського народу, куди не досягали суворі накази московського св. Синоду — це в Галичині та на Буковині. Але й тут помічається каламучення: нововиправлені книжки московського видання вважалися тут за останнє слово богословської науки і, вже з другої половини ХVІІІ-го віку починаючи, коли тут появилися сильні москвофільські тенденції, в Галичині дру-

кують свої богослужбові книжки з московськими наголосами. Тут російський авторитет робив те саме, що в Україні російській — державний примус, чому друкуються тільки з московських, а не своїх давніх українських текстів, та з московськими наголосами.

Крім цього, треба тут підкреслити, що історична доля українського народу надзвичайно сильно відбилася не тільки на розвоєві його літературної мови, але й на розвоєві літературної вимови, в тім і наголосу. Особливо дошкульною була відсутність своєї постійної рідної школи, де б цей наголос культивувався. Політична приналежність українського народу до кількох держав витворювала місцеві наголоси, давала волю чужим впливам, пор. сильний польський вплив на наголос по наших західніх говірках, такий же російський вплив на говірки східні, чеський вплив — в Карпатській Україні.

Додаймо до цього, що незмірно цінне для нашого народу гасло: „Для одного народу — одна літературна мова, вимова й правопис“ прийшло до нас недавно й до життя остаточно ще не проведене, а це давало й дає хаос у творенні соборного наголосу. Цього гасла ще не зрозумів зах. укр. театр, а тому продовжує попередній хаос у нашій вимові, через що він не має на наголос жодного додатнього впливу.

4. Сучасний стан українського наголосу.

Відсутність у нас одного усталеного соборного наголосу глибоко відбивається на розвоєві нашої духової культури. Найперше — це губить нашу поезію, бо більшість західньоукраїнських поетів, не знаючи соборного наголосу, пише нісенітницю з ритмічного погляду, які ніколи до правдивої української літератури залічені не будуть, бо людина з акцентним чуттям читати їх не може. З другого боку, багато поетів власне через це не відважуються писати віршів, добре розуміючи, що ритм — душа їх, а цього вони якраз і не втнуть. Усе

це разом сильно шкодить розвоєві нашої поезії, заснованої на ритмічності слова.

Серед нашого широкого громадянства сильно поширений ненауковий погляд, ніби мова наша не знає акцентних законів, ніби в нашій мові наголос зовсім довільний, — можна його ставити, де хочеш. Так можуть говорити тільки ті, що зовсім не розуміються на наголосі, — український наголос віддавна відлився в стройну й послідовну систему, системі свою власну; винятки від цієї системи нічого не доводять, бо завжди можна пояснити, як вони повстали; зрештою, по граматиках усіх мов повно „винятків“, а це не зменшує їхньої вартости. Кожна окрема форма нашої мови має свою акцентну форму, якої нарушити ніяк не можна, напр.: рука-руко, пиш-пійшеш, царю-о царю і т. ін. Наголос наш „вільний“ тільки в тому розумінні, що він не прив'язаний назавжди до одного якогось складу, як, напр., знають це мови французька, польська, чеська та інші.

У нас сильно поширений зовсім неправдивий погляд на т. зв. поетичну волю (licentia poetica). У нас звачайно кажуть, ніби поетові вільно вжити — за вимогами ритму якої він хоче форми чи наголосу. Такий погляд — зовсім помилковий. Поетична воля — це воля поетові вжити якоїсь однієї форми з тих, що літературна мова допускає їх декільки. Коли ж поет уживає такої форми, що літературна мова її не допускає, то це вже не „поетична воля“, але звичайний і недозволений прогріх супроти своєї літературної мови. Так само кожен поет у своїх віршах мусить уживати тільки загальноприйнятих у соборній літературній вимові наголосів; коли ж він цього не дотримується й уживає говіркових наголосів, то це не „поетична воля“, але звичайнісіньке незнання своєї літературної вимови. Поети з такою „волею“ не творять для нашої всенациональної культури, а їхні твори поза їхню місцевість не підуть. У нас сильно поширена згубна нам звичка: своє мовне лінивство та недбальство прикривати

ложнозрозумілою „поетичною волею“. Добрий поет не потребує такої „поетичної волі“.

В сучасних книжках звичайно не зазначаємо місця наголосу на всіх окремих словах, як то було вдавнину за грецьким впливом. Ця добра стара звичка трималася в нас ще й за 50-70-ті роки минулого століття, коли виходили твори, напр. П. Куліша, М. Вовчка й ін., з зазначенням акценту, а це привчало широкі маси читачів до літературного наголосу, що нормувало соборну українську вимову.

Ця звичка тепер зовсім припинилася, — тепер ставимо в книжках акцента тільки тоді, коли від вимови залежить розуміння тексту. Це робимо головню в трьох оцих випадках: 1) пишемо займенника *щоб*, щоб відрізнити його від звичайного сполучника *що*: *Щоб* посієш, те пожнеш; 2) однаково написані слова, для скорішого розрізнення їх на письмі, напр. *рукій-ру́ки*, *сло́ва-слова́* і т. п.; 3) пишемо займенника *та́* для відрізнення його від сполучника *та*: *Та́* заплакала *та* відмовилась. Напр., у перекладі „Пана Тадеуша“ М. Рильського 1927 р. знаходимо: *Щоб* ж то за знак? 161, *Щоб* йому рушниця 236, *Та* усміхнулась 133. *Та́* жось вирвалась 234. Часом М. Рильський зазначає *хто*: *Хто́* іде і пощо? 203.

У нас дуже часто вимовляють слова з неусталеним наголосом, вимовляють по-різному. Причиною цього була мала впорядкованість нашого наголосу, бо за вивчення наголосу в нас досі ніхто ще поважно не брався. Відсутність вказівок про вимову звичайно заступає нам аналогія, і власне вона й допомогла, що в нас повстало так багато подвійних форм навіть у вимові літературній, напр.: *блїзький*, *волода́р*, *волося́ний*, *га́ньба́*, *дївчи́на*, *до́нька́*, *за́мір*, *за́писка*, *звїча́й*, *зга́ньбіти*, *зда́ле́ка*, *зо́всім*, *крїпкий*, *ме́шканець*, *наблїзїтись*, *не́приятель*, *но́вий*, *ну́трб*, *обїгнїця*, *обри́зання*, *пїха́*, *підтри́мати*, *принесе́ти*, *прїся́га*, *ра́дій*, *ра́зом*, *раме́но*, *робітні́к*, *спа́сіння*, *спо́кій*, *стра́ху*, *темно́та*, *тру́дний* і т. ін. Те саме в формах: *лю́дьми*, *у го́рах*, *у кро́ві*, *Хри́-*

сте́, *зло́дії*, *а́нголі*, *в'язнї*, *кі́нці*, *в о́чах*, *о́чам*, *піс́ки* і т. ін. Часом одне й те слово вимовляється в нас аж потрійно: *ба́йдуже́*, *мі́дяний* і т. ін. Звичайно, такий стан нашої вимови — ненормальний, і ми мусимо пильнувати про стабілізацію нашого наголосу.

Подвійний наголос маємо ще й тому, що в нас існує інколи ще й наголос архаїчний, поруч нового сучасного, і обидві форми однаково часті: *у́ста*, *мо́рський*, *зе́мний*, *хва́ла*, *зе́рно*, *новий*: *уста́*, *морський*, *земний*, *хвала́*, *зерно́* і т. ін.

Ця моя праця має на оці головню практичну мету, — дати нашому широкому громадянству короткий опис нашого наголосу, щоб поширити знання наголосу літературного. Але автор готує й велику наукову працю про наголос, де дасть історично-порівняльне освітлення системи українського наголосу.

За основу української вимови стала в нас вимова кїво-полтавська, зафіксована й поширена особливо в 50-70-х роках акцентованими виданнями Т. Шевченка, П. Куліша, М. Вовчка і баг. ін., а пізніше — віршами М. Старицького, Б. Грінченка, Л. Українки, О. Олеся, Сп. Черкасенка, М. Рильського й баг. ін. Твори цих наших письменників і послужили мені головним матеріалом для написання цієї праці.

Західньоукраїнські говірки, як у формах, так і в наголосах часто мають архаїзми, давно вже не вживані в вимові літературній. Взагалі ж західньоукраїнський наголос сильно піддав польському впливові, чому часто відрізняється від наголосу східньоукраїнського, літературного, через що я тут завжди звертаю на нього пильну увагу.

Випускаючи в світ цю першу спробу опису повної системи українського літературного наголосу, я свідомий багатьох її недочот, хоч я й не новик на полі акцентологічних дослідів. Але пекуча потреба такої книжки зразу змусила мене таки випустити перше це практичне видання, а не видання наукове, яке я віддавна виготовляю. І коли ця

книжка задовольнить бодай потребу часу, то буду вважати своє завдання за виконане.

Література. Про український наголос писали: I. Hapuz: Ueber die Betonung der Substantiva im Kleinrussischen, „Archiv f. sl. Phil.“ том VII, 1883 p. — Д-р В. Охримович: Про наголос в українсько-руській мові, ЗНТШ т. 33 ст. 1-64, 1900 p. — Ол. Синявський: Норми української літературної мови, Київ, 1931 p., про наголос ст. 157-172. — Д-р Є. Грицак: Статистика наголосів в українській мові, „Рідна Мова“ 1938 p. ч. 12 (72) ст. 519-522. Проф. І. Огієнко: 1. Словарь удареній в русскомъ языкѣ и правила русскаго ударенія, Київ, 1911 p. 2. Русское литературное удареніе, Київ, 1914 p., 240 ст., вид. 2; тут на ст. 228-237 повна література про наголос. 3. Обь удареніи въ географическихъ именахъ, Київ, 1912 p. 64 ст. 4. Обь удареніи въ собственныхъ именахъ, Київ, 1912 p. 88 ст. 5. Обь удареніи въ иностранныхъ словахъ, употребляемыхъ въ русскомъ языкѣ, Київ, 1912 p. 6. Обь удареніи въ словѣ „музыка“, лекція pro venia legendi в Київськѣм Університеті св. Володимира, „Русск. Филол. Вѣстникъ“ 1917 p. ст. 1-26. 7. Удареніе въ украинскомъ языкѣ, див. Курсь украинскаго языка, Київ, 1918 p. ст. 104-113. 8. Свята служба Божя св. о нашого Івана Золотоустого мовою українською, ч. II, ст. 17-18, Львів, 1922 p. 9. Наголос, як метод означення місця виходу стародрукованих книжок, „Записки Наук. Тов.“ т. 136-137, ст. 137-224, Львів, 1925 p. 10. Український наголос на початку XVII-го віку, „Записки чина св. Василя Великого“, Жовква, 1926 p., т. II, вип. 1-2, ст. 1-29. 11. Укра-

їнський наголос в XVI-м віці, див. „Сборник статей в честь академика А. И. Соболевского“, 1928 p., ст. 444-451, видання Російської Академії Наук. 12. Наголос чужих слів в українській літературній мові, „Дніпро“ 1925 p., Львів. ст. 117-125. 13. Наголос іменників на -ння, акцентологічний нарис, „Рідна мова“ 1936 p. ч. 4 (40) ст. 145-158. 14. Східньослов'янський наголос у XIV-м віці, том перший: Словник наголосів Чудівського Нового Заповіту 1355-го року, „Записки Ч. С. В. В.“, Жовква, 1938 p., ст. 1-104. 15. Akzentzeichen in mittelbulgarischen Sprachdenkmälern, див. „Zeitschrift fur. slavische Philologie“ 1932 p. т. IX кн. 3-4 ст. 395-399. 16. Акцентні значки в наших писаних пам'ятках, „Рідна Мова“ 1937 p. ч. 6 (54) ст. 275-280. 17. Український церковний наголос „Elpis“ 1926 p. кн. 1 ст. 27-32, Варшава. 18. Середньоболгарський наголос в українських пам'ятках, „Вербська Євангелія 1560-го року“, див. „Сборникъ вь честь на проф. Л. Милетичъ“, Софія, 1933 p. ст. 221-224. — Проф. Л. Булаховський: 1) Порівня вно-історичні уваги до українського наголосу, „Зб. Центр. Держ. Курсів Українознавства“, Харк. 1928, 25 - 32 ст.; 2) Наголос українських прикметників, „Зап. Іст. Філ. Від. ВУАН“ т. XIII-XIV, ст. 294-303, 1927 p. — Ів. Верхратський: Über den Akzent im Kleinrussischen, „Archiv für slav. Phil.“ т. III, 1879 p.; Ein weitere Beitrag zur Betonung im Kleinrussischen „Arch.“ III, 1879. — Кл. Ганкевич: Ein Beitrag zur Lehre vom Kleinrussische Akzent, „Archiv“ т. II, 1877 p. — Д-р В. Охримович: Про виголос і наголос слова „Україна“, „Зап. НТШ“, т. 133, ст. 73-84.

Іван Огієнко.

Більше спокою¹...

В „Рідній Мові“ ч. 1 (1939) появилася, як дискусійна, стаття п. В. Королева-Старого п. з.: „Про власну книжку“. Стаття витримана в незвичайно подразненому тоні та повна важких закидів, головним чином на адресу літературних редакторів. Звичайно воно буває так, що молоденькі дебютанти найчутливіші на всякі редакційні зміни в їхніх творах. В цьому випадку річ іде про старшого письменника, і тому можна б очікувати, що стаття вийде спокійніша.

Вважаю своїм обов'язком підкреслити, що високу ціну літературне співробітництво п. В. Королева-Старого, з якого я мав і маю приємність деколи користати в своїй літературно-редакційній діяльності. Та все таки гостро-полеміч-

ний тон його статті спонукує мене забрати голос у цій справі, — тим більше, що автор сам уважає цілєю своєї статті викликати дискусію. При цьому підкреслюю, що з виданням чи зредагуванням книжки п. В. Королева-Старого „Милосердний Самарянин“, про яку тут мова, не маю нічого спільного.

Не перечу, що п. В. К.-С-ому могла статися кривда з його вгорі названою книжкою. Деякі наведені приклади (але не всі) доказують, що дійсно така кривда сталася, головним чином із-за недбалості коректи. Але ж з цього не виходить, що такі випадки — зрештою спорадичні — треба узагальнювати, і цим робити кривду загалом літературних редакторів, яких праця, на правду, нераз дуже велика, і недогляди часом мусять траплятися. Обурення п. В. К.-С-ого виходить тим непереконаливіше, що

¹ Друкуємо цю статтю без жодних змін, як дискусійну. Охоче ще дамо місце в цій справі. Редакція.

більшість вичислених у статті промахів, виразно приписаних редакторові — це безперечні коректорські перегляди, а не редакторські зміни (смертоносний чебник, Хомишин, займав, обшукувалися, кружка, гніздочка, іглярсті, вигранка, ябе-за і т. д.).

П. В. К.-С. бачить тільки одну сторону медалі: що часом редакторам трапляється дещо погіршити. Але не бачить, як часто ці редактори поліпшують, а то й взагалі уможливають вихід друком зовсім до друку непідготовлених творів, — навіть деяких авторів з іменем у літературі. Але річ у тому, що майже кожний автор уважає всяку, навіть найліпшу редакторську зміну в своєму творі, за погіршення. В цьому й трагедія літературних редакторів, які роблять у нас свою роботу на загальне солідно, нераз навіть з самопосвятою й самозапереченням. Воно правда, що за незручну зміну тексту читач і критик обвинувачує не редакторів, тільки автора; але ж є теж випадки, коли редактори стрічаються з гіркими закидами критики, що не зрадагували твору, або не справили мови, — а тим часом це автор рішуче застеріг собі, щоб не змінити „ніже тії коми“...¹

Зокрема прикро, що п. В. К.-С. так наче випомінає редакторам і коректорам їхній гіркий кусник хліба. Мовляв: платять вам, — тож ліпше робіть. П.

¹ Відносно мови: не перечу, що п. В. К.-С., як сам це дуже виразно зазначає в згаданій статті, знає українську мову; але ж, ніде праз-

В. К.-С. може не знає, які то гаразди наших професіоналів пера...

Так то, гадаю, справи, порушені в статті „Про власну книжку“, треба б обсудити спокійніше, а тоді й осуд вийде об'єктивніший.

Львів.

Д-р М. Гнатюк.

ди діти, і в нього навіть в обговорюваній статті, такій строгій супроти галицьких провінціалізмів, є деякі невлучні варваризми, а саме чехізми, такі, як напр.: справно (správně; по-українськи „справно“ значить щось інше), висвітлення (vysvětlení; по-українськи висвітлюють фільму), а навіть кваліта (kvalita), дитинський (dětinský; до речі, це чеське слово означає не те, що хотів сказати автор) М. Г.

Примітка від Редакції. Ми не бачимо в вище перерахованих словах явних чехізмів. Слово *справно* сильно поширене в Україні, визначає „добре, правильно“, рос. исправно, але наше „справно“ ширше. Його часто живають старші письменники. Напр. у Ганни Барвінок: *Жінка моя жвава, справна*. Слово це подає й словник Б. Грінченка. Рос.-укр. Словник II. 203 рос. „исправно“ передає: справно, гаразд. Приклад із Єфремова: *Треба спочити добре від роботи та лікуватися справно*. — *Висвітлення* в літературній мові — це висвітлення, і слово це в нас відоме ще до появи ків. Рос.-укр. Словник I. 156. рос. „выяснение“ добре передає через „висвітлення“; тут же приклад: *Треба висвітлити цю справу*. Словн. Б. Грінченка подає слово *дитинський*, пояснюючи: дѣтскій, ребячій. Пор. Рос.-укр. Словник I. 214: детство — дитинство, „с детства“ — з дитинства, і вираз В. Королева: „Ми вже не дитинська нація й доросли“... 34 добрий, бо тут „дитинський“ протиставляється „дорослому“. — В українській мові нема втертої чужої форми для вислову „кількість“, „якість“, а тому п. К.-С. ужив чеської форми: квантум, *кваліта*, пор. польські: quantum, kwalita в Словнику Арцта. Зрештою, власне ці „квантум, кваліта“ зачинають ширитися й у нашій мові. І. О.

Недуги графічної мови.

Графічна мова, як проблема.

Соціологія, антропологія та всі інші науки, що цікавляться розвитком людської культури, зазначають границю поміж дикуном і цивілізованою людиною там, де з'явилася графічна мова. Бо це їй завдячуємо той ступінь безперервності історії, права, науки й літератури, що запевнює скорий і постійний поступ людства. Це письмо в'яже поодинокі племена з собою, воно уможливає різним людським групам порозуміватися.

Воно причиняється в великій мірі до заспокоєння вродженого людині „подиву“ й „сумніву“, що — як навчає філософія — є двигуни розумового життя. З письмом зв'язані врешті всякі угоди і угоди, в щоденному практичному бутті.

Не зважаючи на таке багате й таке всебічне значення графічної мови для життя й культури, досліди над нею не належать до найпопулярніших. А не заставляємося над нею в такій мірі, як

заслуговує, бо, навчені читати й писати в дитячих роках, уважаємо звичайно ці дві умілості тільки знаряддям до студій над всякими іншими питаннями. Забуваємо, що графічна мова має свою власну проблематику, що, може, й мусять бути не тільки знаряддям, але й предметом досліду.

Початки письма сягають у добу проісторії, але перші обслідування цієї форми вияву психічних станів людини завдячуємо допіру історикові, що розважає питання з обсягу теорії історичного пізнання, творчого процесу в історії та методи історичних дослідів. Після устійнення, що предметом історичних розважань є розгляд таких подій, що затягали на культурному житті людства, історія дуже рано звернула увагу на писані документи всякого роду та виду, і до нинішнього дня вони найважливіше джерело історичного пізнання. Бажання видобути з них історичну правду зродило згодом відрубну науку, „палеографію“, з численними підвідділами. Її висліди, упорядковані хронологічно, дали почин новій галузи історії, — „історії письма“, що без неї не можуть обійтись тепер історія літератури, історія людської мови, історія культури, соціологія, психологія і врешті педагогіка, головне ж та, що сперта на психології.

Але ані палеографія, ані історія письма не вичерпують усієї проблематики графічної мови. З конечности залишають на боці, або тільки торкають злегка питань, як відбувається процес читання й писання в людському організмі, чи, як хто хоче, у людській психіці: як започатковується там, як наростає та як викінчується. Тим часом ці питання не менше важні від тих, що їх розглядає палеографія чи історія письма, а навіть від відповіді на них залежить, чи деякі погляди тих уповні згідні з правдою.

Питання, що дотичать інтрапсихічних процесів графічної мови, це предмет розгляду психології та педагогіки. Але хоча обидві вони започатковані давним давно, то до часу народин експериментального методу в обслідуванні явищ, не добачували проблематики графічної мови, навіть тоді, коли письмом стала

цікавитися історія. Коли ж то тут, то там ця проблематика накидалася сама, так збували її кількома фразами, кількома „забобонами“. Достарчали їх головню вчителі початкових шкіл, що намагались винайти найдосконалішу методу навчання читати й писати. Вони то замість розпочати пошукувати пізнанням суті процесу графічної мови, а потім вже достосувати до вислідів своїх пошукувань метод, робили навпаки. З успішности методи розумували про суть процесу. Через це витворився великий хаос поглядів і на методи навчання, і на самий процес графічної мови. Кожний хвалив свою методу й творив власну теорію. Але те, що один підносив до канону, другий стягав з висот абсолютної правди в болото фальшу.

Завдяки такому станові речей ще на початку ХХ століття Альфред Біне, один з великих співтворців експериментальної психології й такої ж педагогіки, не визнає окремої здібности до читання. Каже, що коли дитина на протязі року шкільної науки не навчиться читати, так це свідчить або про кволість уваги, або про невідповідну методу в навчанні.

Намагання знайти найкращу методу навчання графічної мови, потім згаданий погляд Біне, врешті обкроена фраза Руссо, мовляв „книжка це знаряддя найважчої недолі дітей“ довели, що ділянка графічної мови була гуляйполем різних здогадів, пересудів та інших ересей. А все те мстилося — а й досі мститься — болюче на дитині, і вже в перших днях її взаємовідносин зо школою викликувало між ними напруження, а то ворогування й ненависть.

Тепер маємо вже чимало праць про характер процесів, що відбуваються під час читання й писання. Одні з них спирають звичайно свої твердження на якомусь одному експерименті, до речі досить обмеженому часово та чисельно, й односторонньому, щодо якости обслідуваних осіб. Так роблять ті, що шукають за самою суттю графічної мови й не мають ані охоти, ані спроможности сконтролювати, чи висліди їхніх пошукувань надаються бодай на робочі гіпотези. Інші знову виходять з якогось за-

ложення, видвигненого тими, і стараються виказати, що воно доведене, бо видержує вогонь практичного застосування. Так поступають практики, що все ще шукають найкращої методи навчання графічної мови.

Згадувані вже нами колишні їхні предгечі видвигали цю чи іншу методу, звичайно таку, що була згідна з їхньою психічною своєрідністю, і, стосуючи її практично, збирали всі ті факти, що свідчили на їхню користь. Для них найсильнішим аргументом вартости якоїсь методи була її успішність у практичному приміненні. Але мірилом такої успішности бувало вже те, що кількоро учнів навчилося дуже скоро такою метою читати та писати, або навіть лише читати.

Світ практиків тепер заховується в відношенні до цього питання так само. Тільки, щоб скріпити своє становище, вибирають вони ще можливо всі факти, добуті в науковому обслідуванні. Але

виключно ті, що свідчать на їхню користь. А промовчують, або трактують побіжно те, що противиться їхнім поглядам.

Щоб не піти слідами одних і других, нашим завданням буде розглянути все те, що пророблено досі в цій ділянці; порівняти з собою висліди цієї роботи; доповнити їх власними спостереженнями, зібраними на терені лікувального шкільництва. Бо кращою треба безумовно признати не методу, що виявиться успішною у відношенні до кількох найспосібніших, ані навіть ту, що надається також до середніх учнів, але таку, що її можна приміняти навіть до позбавлених можливости засвоїти собі якусь умілість чи справність. А тому контролю вартости поглядів на навчання графічної мови слід проводити в допоміжній та лікувальній школі, де зібрані всі ті, що виявились на терені початкових шкіл сто-процентовими невдачами, і то саме в ділянці графічної мови.

Проф. П. Кривоносюк.

Д и в . Легенда.

У білосвітляних правіках молода вогнекровна Земля, одружившись з буйновладним, гулящогарячим Сонцем, по довготривалій надії уродила була на радощі райдужногрозозвучні — свого перворідного сина: малого, немічного червячка.

І в тій же хвилі зо злорадим реготом злетів із понад хмар на землю безсмертний Див, що завжди бажає зла, але воно переборюється на добро.

І негайно послав на невинного червячка свою улюблену дочку — Муку-Терпіння.

Вона, вдавшись в батька, болюжадібно, раптово накинулася на новородка допековим, неблагальним голодом...

Огож сталося, що в високім літі, саме опівдня буйновладне гулящогаряче Сонце скритоперелатно покохало молоду Муку-Терпіння.

І несподівано вродився їй син зо вдячею, подібною до Сонцевої. І назвав його втішений батько: Хотіння.

Огож, оцей нежданий син за Сонце-

вою згодою добродично надхнув червячка непереможним прагненням: донче рухатися, поживностей роздобувати!

І зненавідів безсмертний Див свого онука Хотіння, та дико забажав його вбити.

І шалено розпочалася нещадіма боротьба.

Хотіння, підкрпившись поміччю мільйонів змагливих років, творчовладно перемайструвало червячка на різнорідні лади.

Воно йому доліпило водоплавні плавки, добудувало легкопері крила, докувало бігомозні ноги, дорізьбило штукодійні руки. Воно йому викресало сонценосний зір, вифабрикувало піснерадий слух, видумало квітолюбний нюх, витончило осудливий смак, виніжило вістеносний дотик.

А безсмертний Див, що завжди бажає зла, але воно переборюється на добро, злобно регочучись, невговно по

силав-під'юджув Муку - Терпіння, — горем бити, нагаями бичувати, розжареним залізом допикати, щоб то доконечно знищити довір'я до противного онука, — потім вже й його та безвісно стлумити.

Але Дивове зложадне змагання поспідовно обертається йому на пекельну злість.

Хотіння, одержавши вічних сил від батька, запопадливіше вишляхетнює здібності, поглиблює, розширює, дотворює їх, та вигадливо видосконалюватиме в безконечність отого колишнього черв'ячка, що його вродила була молода вогнекровна Земля, одружившись з буйновладним, гулящогарячим Сонцем.

Хотіння вже зуміло вчисто одягнути постарілу Землю в вибагливі шати новітньої культури. Воно на своїх золотоперих крилах носить гасло, вилане яскравими діамантами: „Кого Бог любить, до того допускає мого діда Дива“...

Українського народа Бог закликав був незмірими багатствами. Кинув йому був непроглядні чорноземи сонцевої плодоносності, морської невичерпності, тепловітряної буйності та павинодівочої принадності.

І довго обминав безсмертний Див нашу молочномедову батьківщину.

Брязкіт нежурної чарки, медвином наповненої, заливав запашне повітря над степовими медодержними квітами та чарзіллями. А вони, взявшись з закоханим місяцем і з жартівливим леготом, мрійним хороводом заворожували срібнокрилу казку.

Хмаросаяжна пісня підлітала розніжено до мистецького сонця, та пестошами трилюбіснькими обцілювала його сидодайні проміння.

Вихроногий гопачок у божевільнім шалі — блискучими підківками зранював неорану землю, та порохкуруяву вверчував між закохані яснолиці хмари.

(А в тому часі твердий німець із каплями-перлами поту на завзятому лиці викорчовував темні, змійоховні праліси на багнистих мочарах, — п'ядь плідної оранини роздобути. Так то й не навчився, бідорака, гопачка ушкварювати!)

Наше лицарське козацтво з розперли-

вої буйності, з пересиченої розкоші кидалося в походи гордими левами, з турком попогулювати, чи татарина попочувати. Та й вдавали! Гей-гей, вигулювали аж смертно!... Та й уміли! Ге-гей, почували угрібно!... А все ж таки, отак собі бездумно, безцільно, на вигоду сусідам. Отак собі безкорисно, наче соловей, що то над річкою в гаї, та в місцяці маї нічого більш не вимагає, як тільки що весняні квіточки надхненними своїми піснями та цілувати. Отак собі, на радість сусідам...

Аж от — ізмілосердився наш Бог над нами! Аж от — безсмертного Дива допустив. А цей, прикликавши свою дочку, з громітливим реготом послав нам дара: зо всіх боків запеклих ворогів.

І почало в нас буйно розростатися краканаторозлоге, широколисте дивдереве. І почало в його загрозливо колючих головах-шишках, ув отрутних, прерозплідно, зловіщо дозрівати насіння глухонічно-чорне.

І почали вони, отії вороги, здирати нам полуди щирости з розніжених очей. І почали вони з великого — ох! — братолюб'я мечем ядовитим упихатися в нашу мистецькодобротливу душу. І почали вони з глибокого — ах! — рівностелюб'я кровоточильними багнетами нас запрягати у свої тяжкі ярма залізні. І почали вони з гарячого — ой! — миролюб'я наш рай розкішний та розжарювати на зубоскреготливе пекло.

І почали вони — нас бити... Це мало-важне! Нас катувати... Це маломовне! Мов австралійських кріликів на тлум розстрілювати... Та це ж якесь аж нудно забуденне!

Ой почали вони — на забавнішу переміну — нас виголоджених, попухлих — насеред благодатних щедростей врожаю, — почали вони та нагодовувати нас — чи чуєте? — стервом з брата рідного, з голоду загиблого!...

Зворушено хвалити Господа! Ото вже жаклива чаша їді-жовчи понадмірно переллялася.

Ото вже відроднобистрим струмом соняшного світла самопевно влетіло межі нас — Хотіння.

Воно нам серед заморозливотрісучих

морозів, викрісуючи кременем горючі іскри, розпалило й роздувом піддержує вічно загрівальний, святий огонь. Воно творчою громовиною боротьбливо на- снажило нам душі. Воно сталювою незломимою пружиною одчайдушно напру-

жило нам м'язи — до скоку лівового в високії ряди великих націй!

Щиродумно хвалити Господа, що в безкрайній книзі життя записав і для нас доступ безсмертного Дива!

О. За дум а.

До систематики словотворення.

І. Іменники на -иво (-ево).

*На вічну пам'ять
проф. д-р. Ст. Смаль-Стоцькому
поминальне коливо.*

Окремих українських праць, розвідок, оглядів, чи нарисів, присвячених класифікації й систематизації словотворення, дуже мало; може найменше в категорії йменників (усього кілька: про йменники з повноголоссям, з наростками *-ище*, *-ицько*, з подвоєними приголосними, тощо). Більше пощастило прикметникам та формам дієслова, напр. дієприкметникам. Загальні відомості з цієї частини граматики див. у працях ак. А. Кримського, проф. І. Огієнка, Є. Тимченка, В. Сімовича, Ст. Смаль-Стоцького й ін.

Питання про первісність (пріоритет) категорії слів у прамові, здається, досі не вирішене. Коли візьмем гурток слів якоїнебудь корінної спільноти, напр.: рідний, рідня, родич, родина, — й шукатимем їх джерела, то дійдем до кореня: рід (родъ); субстантивний же корінь віднесемо ще до дієслівного кореня в слові род-ити¹. Річ у тому, що ці два корені, — хоч і одного визначального гатунку, — змагаються за першество буцїмто на рівних правах.

Доречі, 1931 р. появилася була цікава нім. книжка Sprache, Mensch und Mythos², у якій автор, на підставі багатих етнографічно-археологічних матеріалів, що ілюстровали культуру старо-

винних і примітивних народів, доводив первісність коренів дієслівних. Увесь наш словний матеріал повстав, на його думку, з руку-міміки, чину-дії. Концепція дуже можлива. Тому, гадаю, й наші виводи (від деномінативних, чи девербативних) мають свою вагу тільки в відношенні до історичного й молодшого часу, торкаються словотворення в історичному розвитку мови.

Група йменників ніякого (середнього) роду на *-иво* невелика й либонь не вельми стара³.

До старших, безперечно, залічити треба йменники типу: кладиво, коливо (церк., остан. позичка з грецької мови, див. нижче), та слова селянського (агрикультурного) вжитку, як напр.: меливо-мливо, прядиво, топливо і т. п.

Інші, гадаю, молодшого походження, напр. (діял.): видиво, молодиво, молоти-во, морозиво, париво, точиво, радиво, й т. п.

Слова ніяк. роду на *-иво* знають усі слов'янські мови. В одних (більшості) вони мало, а то й зовсім непродуктивні, у других, — серед них найінтенсивніш в українській мові, — проявляють іще свою живучість, а навіть творяться що-

¹ Пор. серб. радити (rāditi) = працювати, робити; інд. radhnōti, radhyati = здобуває; авест. radaiti = способить; ст. перськ. awahja radij = дрого ради (тому); нім. rat(h)en, ст. саск. radan = радити, reden = говорити, гот. urredan = рїшати, garredan = дбати, rōdjan = говорити; лит.: rodyti = показувати (A. Brückner: Słown. Etymol. Jęz. Polsk. str. 460).

² Кайг. Fr. Deuticke, Wien I. авт.: d-r H. Ro-biesek.

³ В хрестоматіях староукраїнської мови, що я їх переглянув, а вл. М. Возняк: Старе українське письменство, П. Бузук: Нариси з історії української мови, О. Шахматова й А. Кримського: Нариси..., І. Свенцицького: Нариси..., не знайшов ніодного зразка-прикладу. На жаль, більших хрестоматій, чи видань пам'яток, не мав під рукою. Не мав я і праці проф. І. Огієнка: Пам'ятки старослов. мови X-XI вв., де подані українські пам'ятки XI-го віку.

раз нові. Приклади з різних слов. мов: болг. на *-ivo*: меливо-мливо, коливо; серб. на *-ivo*: мелживо, і млијево, і мелјава, (кладиво), коливо-кољиво, словін. на *-ivo*: kladivo, mlezivo, i mleziva; чеськ. на *-ivo*: mlivo, польськ. на *-ivo, -ivo*: mieliwo i mlewo, mięsiwo, pieczywo, łuszywo (в останніх корінне *k* в позиції перед *i* > *ч* (*cz*), а по *ч* *-iwo* > *-ywo*); білор. на *-ivo, -iva*: маладзива і младзива; рос. на *-ivo* (з вимовою *-iva*): коливо-колево, меливо-мелево, молозев¹.

Походження й значення. Слова на *-ivo* в переважній більшості віддієслівні (девербіяльні), тільки деякі пішли від іменників (і прикм.) через проміжну дієслівну стадію, напр.: діял. зарі(е)во < жариво — від жар, — через жарити; молодиво — від молодий, — через молодити; морозиво — від мороз, — через морозити.

До дієслівного кореня пристав формант *-ivo* (ivo, див. Miklos.: Vergl. Gramm. d. slav. Spr. II, ст. 225) і творить іменники ніякого роду зазначенням абстрактним і реальним (матеріальним), напр. діял. (пок.) точ-иво (точити) може означати: а) точення (абстр.), б) те, що точиться, те, що призначене до точення (конкретне, одиничне, напр. ніж, і збірне, напр. ножі), в) те, що з точеного відпадає (збірне матеріальне, напр. порошок з дерева, точеного червяками). Інші мають значення тільки матеріальне, напр. коливо = варена пшениця з медом для поминок покійних; морозиво = заморожений крем з ячок, цукру, сметани й ароматної есенції; поливо (пок.) = рідина, що нею поливають глиняний посуд; плетиво = річ виплетена (вироблена, виготовлена). Ще інші бувають тільки абстрактні, напр.: (діял.) видиво, мариво.

Значної зміни, вл. редукції кореня, зазнало дієслово „лити“ в новому (діял.) йменнику: поливо (літ. полива, польськ. polewa, див. Brückn. PSE). Корінь цього дієслова (ли-, лі-, лє-) зводиться до основної бази *lēi, -lyi- (пор. BEW 709-710). В різних формах кон'югації різних слов.

мов виступає цей корінь у змінній по-статі: ляти, лю-лєш, польськ. lać, leję, чеськ. lit(ě); а в неслов. ще -и-, -ei-, напр. латиш. lē ju, альб. l'um, l'ums (= річка), грецьк. ἄλεισον (посуд на вино) і т. п. Незмінне залишається весь час тільки саме *л'*. Треба прийняти, що в діял. (пок) слові (поливо) за корінь слова було це — підсилене прийменником по- зм'якшене *ль-* (чи *льб-*), яке, опинившись в позиції перед *-и-*, свою м'якість стратило².

Старе кладиво, що має за корінь *клад-* від дієслова класти, повстало з *klad + ivo* (або й < *kold + ivo, див. BEW 506-508). Чуже коливо, взяте з мови грецької: κολλιβον — варена пшениця, що її на поминках роздавали в церкві вбогим (див. Sophocles — Грецьк. лексикон римськ. й візант. доби. Ньюйорк 1900, ст. 675; BEW 547; MEW 125; Vasmer: Griech.-slav. Etym. 92).

Мели(е)во < мел + иво, від дієслова молоти (кор. *mel-, див. BEW II, 36), має діял. ще двоскладову форму з редукованою корінною голосною (м-иво).

Молозиво < melz + ivo від повного кореня мельз- (в дієслові mьzo, melzti, див. BEW II. 35), що дав в українській мові повноголосну форму молоз- (молоз + иво).

Двоскладове „жниво“ виступає частіш у множині (жнівá); пішло від дієслова жати (жати), що має форми з вокалізованим і зредукованим коренем: жати, жав, жала, жали, женці, піджинати; жну, жнеш, жнем, жни, жнець і т. п., < жьн + иво (пор. Є. Тимченко: Курс яз. 161; Brugmann: Kurze vgl. Gramm. d. idg. Spr. §§ 196-197; A. Brückner PSE 662-663)³.

Наголос. Іменники на *-ivo* мають одностайний наголос, власне на третьому складі від кінця, напр.: вáриво, мо́лбзиво, мо́рбзиво, ме́рєживо, плéтиво. Тільки двоскладові мають наголос на передостанньому складі: жнівó(а), млівó.

Приклади. В ари(е)во: Марєво не

² Коли прийняти за корінь *-ли-*, тоді формантом буде *-во*, як: пи-во.

³ За винятком „жнива“, інші йменники на *-ivo* множини звичайно не творять.

¹ Приклади з етимологічних словників Бернекера і Брюкєра.

варево, не нагодує. *Ном. ч. 5245; див. слов. Грінч. I. 168 і II. 784.*

Видиво (діял., пок.): Так ніби-м якесь видиво видів (с. Хотим. на Пок.); Робит з себи диво-видиво (там же); *Словн. Грінч. цього слова не знає.*

Жниво: Допіру по жнивах показалося, що зима буде голодна (М. Коцюбинський: Фата Моргана). Настали жнива — давай нашу ціну (там же) Прошу пана, сьогодні не можна почати жнива (там же); у *словн. Грінч. (I. 530): Тепер у мірошника жнива: води багато по дощеві, є чим молоти (Кам. пов.); Ой вже ж бо ми біле личко запаляли, ой ходячи ранесенько та на жнива (Чуб. III. 251).*

Зари(е)во: (арх., діял., пок.) = заграва. На пужницькім небі велике зарево (с. Хотим. на Пок.). Від вогню червоне зариво (там же), пор. польсь. *zagzewie*, моск. зарево. *Словн. Грінч. цього слова не знає.*

Їстиво: Посвятив піп паски, та друге їстиво (Грінч. Твори) *Словн. Грінч. I. 735.*

Кладиво (арх., див. BEW 506).

Коливо: Царство небесне, пером земля! (примовляють, як їдять коливо) *Ном. ч. 252. Слов. Грінч. I. 804.*

Кури(е)во: То гуляла скажена наша недоля... то розстелеться по степу пекельним чадом і на десятки літ не опам'ятається народ од того диявольського курува. *Стор. I. 248. Словн. Грінч. I. 865.*

Мари(е)во: Котиться марево понад селом та нивами, і танцюють у ньому — ліворуч гуральня, праворуч двір (М. Коцюбинський: Фата Моргана). Башти домен росли чорними велетнями в тремкім рожевім мариві (Ю. Косач: Клубок Аріядни 138). Марево мріється, неначе діється. *Ном. ч. 13431. Словн. Грінч. I. 942.*

Меливо-мливо: Оце змелю мішок, то усього млива (Канів. пов.). І вітер добрий, так млива нема (там же). У млиня з мливом раз прийшов (Млак. 41). Нема млива, треба до млина йти (Кам. пов.).

Тепер вітер хороший, мливо гарне (Ган. Барв.). *Словн. Грінч. I. 952. і 971.*

Мереживо: Ріки сріблом миготять, як мереживо прозоре, течуть, ллються в Чорне море (М. Підгірянка: Юркова мандрівка). *Сл. Грінч. цього слова не знає.*

Молодиво: (діял.) — А де-с брав того молодива. шо-с с'ї так омолодив? (с. Хотим. на Пок.). *Словн. Грінч. цього слова не знає (тут тільки: молодило I. 977).*

Молозиво: Ітї до кóго на молóзиво (Полт.) *Словн. Грінч. I. 978 — без прикладів.*

Морозиво: Маємо морозиво двох гатунків. Одно... з води, цукру й сирих овочів; друге з молока, жовтків, сметанки й ароматичного додатку („Морозиво“ стаття в „Новій Хаті“ 1938 ч. 13-14). *Словн. Грінч. цього слова не знає.*

Паливо (топливо): Нема палива, хоч замерзай у хаті (Под. губ.) *Словн. Грінч. II. 93. Зрубай тоту стару вирбу — буди на зиму паливо (с. Хотим. на Пок.).*

Печиво. Печиво хліба спечемо (Грінч. тв. III. 104). Паляниця-забудька, що з усього печива сама зосталася в печі забута (Ном. ч. 259). *Словн. Грінч. II. 153.*

Плетиво: ...вплітається новим шнуром у літературне плетиво... (Л. Білецький: Волод. Леонтович як письменник. *Наук. Збірн. в 30 ту річн. наук. праці проф. д-ра І. Огівнка, стор. 43. Варшава 1937).*

Поливо (діял.): На ринці гет пооббивалос'ї поливо (с. Хотим. на Пок.). *Словн. Грінч. знає — за Шух. — слово жін. роду: поліва II. 286.*

Прядиво: Тепер мені погодило, що прядиво не вродило (Нп.). Та на тобі круг прядива, щоб ти його пом'яла (Рудч. Ск. II. 44). І прядива на вірвовки не настачишся (Стор. Марко II.) — *Словн. Грінч. II. 498.*

Топливо: Того топлива вам на зиму ни фатить (Рівен. пов. Вол.). Топлива нікому привезти — (Г. Барв. тв.) — *Словн. Грінч. II. 784.*

Луцьке.

Б. Кобилянський.

Читачу, поплати свої борги!

Стефаникове назовництво.

Метода й техніка назовництва в творах Стефаника.

При досліді Стефаникового слова звертає на себе увагу його назовництво, а головню його назви особові¹ (цебто імена й прізвища), і то не цікаве воно своєю словотворною чи морфологічною структурою поодиноких назов, що здебільша в такій формі в нас загально знані й уживані, не приносять нам нічого характеристичного й прикметного.

На цьому місці нас більше цікавить сам спосіб, техніка й метода Стафаникового назовництва, частість уживання поодиноких імен, а то й прізвищ. Та й не всіх своїх героїв поет називає повним іменем і прізвищем: одних так, а одних тільки по імені або тільки по прізвищі, а деяких таки й не охрестив, і вони „безіменними“ стали. А залежало це від того, хто з героїв „заслужив“ собі на те, щоб ім'я йому дати, а заслуга ця лежала в тому, чи письменник буде дивитися на поодиноких своїх героїв зблизька, чи тільки здалека буде їх оглядати, чи походять вони з близького довкілля автора, чи може тільки „нахапані з усіх усюдів, розплились, як хмари...“, чи являються вони одинцем, чи громадно. Словом, у Стефаника є своя й питома техніка називання, й саме зо становища тієї своєрідної ономастичної техніки хочемо кинути декілька своїх думок на особові назви нашого письменника, як маленький причинок до назовництва в українській літературі взагалі.

Поет наш здебільша знав своїх героїв особисто, бож брав їх звичайно з родинного села або й найближчого свого родинного-рідного довкілля... „Вона Земля“ — це була, як каже поет, розмова мойого батька Семена з людь-

¹ Місцеві назви у Стефаника — це рідкість — (Грутева 21, Луховиска 89, Канада 71, Хина, Сибір 170, Станиславів, Коломия, Україна 97, Снятин, Русів 7). Стефаник взагалі не любить локалізувати своїх образків. Як можна імплиціте з говірки носити, то вони відбуваються на Покутті, а деякі з них (Вона — земля) відбуваються в родинному селі автора, — в Русові (Порівн. „Нов. Час“ ч. 5. р. 1937. ст. 7).

ми, утікачами з Буковини. Мій батько навіть дуже негарно говорив про жінок, яких Данило привіз на його подвір'я. Ті нечемні слова — я пропустив, а решта так і було. „Сини“ написані для наших жовнів, що повернулись з визвольної боротьби. а Максим дійсно лишився сам... „Марія“ — початок війни Січових Стрільців. Вона донедавна жила тут близько коло мене... „Злодій“ — з третьої картини... оповідання остільки неправдиве, що жінка Гьоргія таки урятувала злодія, а потім лежала хора зо два місяці, і я її лічив та все вона була вдоволена, що не дала вбити, а навіть її Гьоргій був дуже задоволений...

По виставі, їдучи до дому, ставали передо мною інші герої моїх оповідань, особливо Іван Дідух з „Камінного Хреста“... Він дійсно ще довго жив у Канаді... А я добре пам'ятаю старого Федора з „Палія“ — і він таки підпалив Курочку, бо сам мені признався, але Курочка зараз побудувався, а Федор пішов жебрати селом. Тома Басараб з „Басарабів“ — це один з багатьох Басарабів, що зробили самовбивство. Як моя мама не заходилася коло всіх них, щоб не вішалися, то ані одного не врятувала, вони чотири зробили самовбивство. Більш я не міг собі нагадати своїх персонажів тому, що мабуть вони нахапані з усіх усюдів, а я вже забув про них...“ Так писав поет під враженням вистави „Землі“ (Пор. „Новий Час“ ч. 15. з 25.І. 1937 р. ст. 7).

Отож, як бачимо, то назви деяких героїв узяті з безпосереднього життя й його дієвих осіб. Він, як каже Б. Лепкий, як не розширив своїх обріїв, не літав думками високо й далеко, тримався свого села й своїх людей, свого шматка землі... (Пор. Вступне слово на вечері Стефаникових творів у Кракові 7.ІІ. 1937. „Нов. Час“ ч. 24. з 17.ІІ. 1937), а ми додамо: ще й тримався назов своїх і прізвищ. І в тому своєму називанні має автор теж свої способи, методи. І так:

1) Одних героїв називав повним іменем і прізвищем¹, напр. Павло Дзвіньо 19, Павло Лазиренко 30, Яків Єримів 30, Андрій Космиця 65, Гриць Лютючий 97, Михайло Печенюк 98, Петрик Синиця *ibid.*, Онуфрій Мельник 99, Яків Дідик 100, Касіян Кропивка *ib.*, Петрик й Іван Ковалюки 101, Андрій Курочка 126, Николай, Іван, Василь Басараби 143, Максим Онищук 191, Іван Гусак 216.

2) В багатьох випадках маємо тільки імена, рідше тільки самі прізвища героїв, напр.: Іван 3, Іванко 33, Семен 43, 169, 204, Василь 22, 33, 196, 203, 214, Василько 14, 181, Микола 56, 194, 195, Миколайко 47, Михайло 89, 153, Андрій 37, Андрійко 51, 62, (Д) Митро 69, 174, Максим 27, 153, 184, 186, 197, Лесь 51, 110, 147, Данило 122, 169, Федір 35, 126, Проць 21, 40, Тимофій 27, Тимко 66, 195, Юрко 196, 203, Юрчик 68, Ілищ-(ко) 72, Гриць 199, Гриць 199, Мартин 111, Гьоргій 154, Лазар 206, Кирило 207. З жіночих стрічаються такі: Марія 13, 18, 37, 172, 203, 204, 216, здрібилі: Марійка 33, 34, 37, 81, 131, Катарина 13, 37, 120, 180, 208, Катруся 54, Настя 34, 181, 191, 195, Доця 30, Доцька 75, Гандзуля 75, Оксана 119, Параня 184, Парасочка 213, Марта 216 (цитовано за ювілейним виданням).

Тільки самі прізвища героїв виступають у Стефаника головню в назвах жінок, утворених від імен або прізвищ їх чоловіків пристомком *-иха (-іха)*, напр.: Василя 13, Романиха 22, 72, Сасіяниха 27, Грициха 33, 74, Семениха 43, Іваниха 57, Михайлиха 62, Тимчиха 66, Митриха 69, Дмитриха 113, Тимофіха 89, Верприха 208 Інші випадки — це рідкість, напр.: Пан Титник 162, Куфлюк 191, Палата (старий) 219.

В тому всьому треба ще підкреслити

¹ Головно в громадних сценах. В тягу акцій подає автор чи ім'я, чи прізвище знаної нам уже постаті. Напр. Петро Антонів 21, Війт поглянув на Петра 24, Павло Лазиренко — Павло 3, Яків Яримів 30, Яків 31. Або знову зпочатку назве по прізвищі, а пізніше ім'я скаже, напр.: Третильник, а на кінці новелі виступав його ім'я Яків 142.

одне цікаве явище, а саме, що автор або сам від себе називає своїх героїв, або поодинокі герої в бігу акції себе називають.

Здебільша автор називає свої постаті зараз при першій зустрічі з нами, гейби таки зараз знайомив нас із ними, а деякі новелі таки прямо від самих назов починав. Напр.: Мала Доця ходила 30. Семен та Семениха прийшли з церкви 43. Лесь своїм звичаєм украв 51. Як Катруся приходила до пам'яті 54. В суботу рано вбігла Михайлиха 62. Стара Тимчиха грілася на призьбі 66. Митро латав жіночі чоботи 69. У Романихи заслабла корова 72. Відколи Івана Дідуха запам'ятала 86. Ковалюк підняв орчика 97. Данило чекав коло білої брами 122. Сільський багач Андрій Курочка сидів коло стола 126. Тона Басараб хотів повіситися 140. То як Семен із заходом сонця вернув 169. Марія сиділа на призьбі 192. Васильку, бери Настю 185. Сидить мала пістунка Парася 184. Старий Максим волочив яру пшеницю 286. Старий Лазар досвітком сапав грядки 206. Стара Верприха підперлась високим костуром 208. Вдова Марія хоче вмирати 216. Деколи з назвою героя стрічаємось у середині дії, або на самому кінці (напр. постаті радних у новелі „Радні“, Іван у новелі „Майстер“).

В громадних сценах названі тільки елементи творчі (ті, що діють або говорять) і саме їх ця функція активності висуває на перше місце, пасивний елемент звичайно безіменний.

Часто теж при поодиноких іменах чи навіть і самих прізвищах автор додає іменникові або прикметникові пояснення, що ближче характеризують дану постать. Напр. Старий Максим 186, мала Парася 184, Малий Іван 188, Старий Куфлюк 191, Стара Варвара *ibid.*, Старий Лазар 206, Стара Верприха 208, вдова Марта 216, Старий приятель Гриць 199, мала пістунка Парася 184.

Є одначе й такі новелі, де не стрічається ані однієї назви, крім таких загальників, як: дід, баба, або як в „З міста йдучи“ назвою поодиноких бесідни-

ків: перший, другий, третій, так як вони по черзі з початку бесідували¹.

Ціла система Стефаникового назовництва зв'язана стисло з його технікою й композицією поодиноких новель-вирізків з життя, в яких поет часто бере безпосередньо участь, поодинокі поста-

¹ В своїх автобіографічних новелях автор себе називав Василем або говорить про себе в першій або в третій особі. Порів. ст. 8, 83, 107. Маємо теж гарну сцену, як то наші селяни знайомляться ст. 169. Деколи сам автор якби показував нам свого героя, знайомив нас зо своєю постаттю, подаючи його назву, напр. Отсей Антін ст. 17.

ті, добре знані йому одиниці. Деколи Стефаник тільки оком заглядає через вікно, щоб бачити, що в хаті діється, або тільки прикладає ухо до стіни й слухає голосу душі, серця й тіла незнаної йому ближче людини... Часом тільки вітер доносить йому слова його героїв. Здебільша автор свої постаті конкретизує, подає перед читача певно й точно означену одиницю, як постать живу, безпосередню, конкретну, творчу, знану наскрізь до глибини своєї душі, людину, що не позбавлена свого чесного імени

Львів.

Іван Ковалик.

Як у Галичині розуміли Шевченка.

Звертаюсь до Вас з однією пропозицією. Знаю, що як ходив я до гімназії, ніхто з учителів української мови не пояснював нам змісту Шевченкових творів (певно, жоден цього й не зміг би). Це аж так, що, напр., поеми: „Чернець“, „Гамалія“, „Кавказ“ і інші я цитував майже механічно. Тепер, коли читаю ці поеми та вглиблююся в їхній зміст, набираю про Шевченка зовсім іншого поняття, набираю піетизму до його слова, відчуваю безмежну любов до своєї батьківщини. Тоді Шевченко й його твори викликували в мене щонайменше — велику байдужість. Тепер, хоч я й ляїк, розумію все інакше. Тому 4 роки жили в мене в помешканні 12-літні гімназисти. Увійшовши до їхньої кімнати, я прислухувався, як вони вчили напам'ять „Гамалію“. Запримітив я, що вони з цієї поеми нічого не розуміють і читають просто, якби по-турецькому. Питаю, що значить: „Загула Хортиця з Лугом“. Відповідь: „Загулила кертиця в лузі“... Про хід і зрозуміння думок — найменшого поняття. Допіру як я їм здебільшого пояснив, дітям стали в очах сльози... Вони плакали над недолею закутих козаків та набрали подиву та любови

до завязятих запорожців, що відважно йшли братів визволяти, їхні серця загорілись любов'ю до Шевченка, до поеми й до свого народу.

„Дам лиха закаблукам“ і багато інших речень я в гімназії ніяк не міг зрозуміти, а був я учень „відзначаючий“.

По-мовму, безмежну заслугу положите для народу взагалі, коли щонайменше важніші твори Шевченка поясните змістово для вжитку в наших школах і взагалі для вжитку нашої суспільності, бо з браку такої пояснювальної літератури в нас Шевченка просто не знають. Зрештою, я подаю тільки думку, а Ви все те краще зрозумієте й зробите. Для Вас, Пане Професоре, це іграшка, а для нас — велике діло. Думаю, що з наступним роком така праця появлятиметься в „Рідній Мові“.

Рогатин. Д-р М. Бабюк, адвокат.

Р. С. На сторінках РМ вже не раз я пояснював Шевченкові твори, напр.: „Розрита могила“ (1936 р. ч. 6 ст. 271). „Заповіт“ (ч. 10 ст. 447-450), „Іван Підкова“ (ч. 12 ст. 545-546). А в РМ за 1937 р. дано цілу поему „Наймичка“ (ст. 419-426, 459-466, 1938 р. ч. 1 ст. 33-36), ця ж поема з поясненнями вийшла окремою книжечкою. Далі так само РМ друкуватиме Шевченкові твори з поясненнями. І. О.

Життя слів.

Убогий, = у-бог-ий, див. Бог.

Убрўс — див. обрус.

Ураз, враз. Із найдавнішого часу слово „уразити“ визначало: вдарити, вбити,

ранити. Так, уже в Збірнику 1073 р.: оуразити подруга 57. Пень слова „раз“ той самий, що і в „різ“ (чергування „різ — раз“, пор. „образ“ — вирізаний), а

тому „ураз, враз“ — рана, уразити — ранили. Пор. у Словнику П. Беринди 1653 р.: „Очи оуразовыи — то ест раненыи або удареныи“ 38. Слово в мові нашій надзвичайно розгалужене, пор. іще: вражливий, поразка, вираз (вирізаний) і т. п.

Урозмаїтити див. май.

Хай, хаяти див. нехай.

Хлап, так звуть у Бел. Україні наймолодшу карточну фігуру, цебто валета. Назва походить від старочеського *chlap* — найнижчий ступінь громадський, наше холоп (пор. влада, власний). Див. хлопець.

Хлопець, хлоп походять від ст. слов. *хланиъ* раб, слуга, східньослов'янське „хлоп“. Здрібніла форма „хлопець“ — це молоденький раб чи слуга, за польським *chłopiec*. З бігом часу значення слова змінилося на молоду людину взагалі, а старе „раб“ призабулося. Див. хлап.

Хрунь. „В деяких селах кажуть на свиню — вибачте за слово — хрунь. У нас кажуть, що свиня рохкає, а в інших селах, де я був на війні, кажуть, що хрунь хрунькає“ („Час“, Чернівці, 5 січня 1933 р., Рогізнянський).

Худоба — домашній скот, первісно може мізерний, пор. худий. Друге значення (чи не старше) — майно, маєток, мізерний спадок. В Національній Музеї у Львові на Апостолі 1573 р. є такий запис 1605 р.: „Войт надал с худоби своєє Апостол друкованы до храму“. Полтавські акти 1664 р.: Маю своєи ху-

доби досит, а чужои не хочу возит 8; 1668 р.: Рейстръ худобы Хвескосковой: подушок три, ложник, плахот двѣ 132. Розбили мене з усеи худобы, то ест грошей готових 56. Рудченко. Казки: От як умер батько, зосталася їм худоба: млин, і хлів, і кіт II. 12. А ось цей приклад з полтавських судових актів 1669 р. ст. 168 дуже влучно вияснює значення слова худоба: „Сеѣ осени викрадена в мене комора зо всѣмъ убозством моѣмъ, щомъ през немалий час вивѣдевалем, гдебис моя худоба появит мѣла. Теды теперъ позналем у Василя Собка власную мою воднику“.

Худобний, худібний — убогий, бідний. В західньоукраїнських творах слово часте, рідке в східньоукраїнських. „Етногр. Збірник“ т. III: Були два брата: іден був богач, а другий був худібний 108 (Угорщина); т. XXVII: Худобна жена 287 (Грибів). А мені дай спокій, худобний сироті, Головацький III. 393. Словник ред. Б. Грінченка, IV. 418 твердить, ніби „худібний“ визначає „состоятельный“, і дає приклад з Г. Барвінок: Да ще й без худоби вдова, а сам він худібний 422. Це не зовсім так: тут худібний — хто має худобу, звичайно, вже тим самим багатший від того, хто й худоби не має.

Хулїгїн — бешкетник, бандит. Назва повстала від прїзвища англїйської родини XVIII в., що була загально відома з свого злочинства.

Іван Огієнко.

Денник літературного критика.

Нові видання.

Михайло Мочульський: Погруддя з бронзи. Львів, 1938 р., 184 ст., 2:50 зал. М. Мочульський, одиє з видатніших наших дослідників нової української літератури, випустив оце під поетичною назвою: „Погруддя з бронзи“ дві цінні монографії: 1) Кв. Микола Андрїевич Цертелев, перший видавець українських народніх дум, ст. 1-84, і 2) Іван Манджура, український поет і етнограф.

Ім'я кв. М. Цертелева († 1869 р.) добре знане в українській літературі, — це він р. 1819-го перший видав зїрку українських Дум, видав зовсім добре, а тим заохотив багатьох інших збирати подібний матеріал. Автор дуже докладно змальовує ціле життя кв. Цертелева на тлі його

сучасності, яку він, як видно з праці, глибоко вивчив

Іван Манджура (1851-1893) все життя своє присвятив на збирання найрізнішого українського матеріалу. а крім цього, писав і вірші. Вчився разом із М. Сумцовим, усе життя допомагав йому його родич проф. Ол. Потебня. Сумна доля випала Ів. Манджурі, — школи не покінчив, не одружився, горілка вбила його й помер майже під тинном. М. Мочульський перший дає таку докладну монографію про життя та працю Ів. Манджури, яку він написав дуже тепло та мальовниче.

Обидві монографії майстерно змальовують нам не самі но „погруддя“, але на цілий зріст цих

двох заслужених у нашій літературі працівників. Читаються зовсім легенько, а тому доступні й широкому читачеві. Автор використав велику літературу, яку й подає в кінці кожної монографії. Мова скрізь літературна, як це звичайне в писаннях М. Мочульського.

Федір Дудко: Дівчата одчайдушних днів. Львів, 1937, Бібліотека „Діла“ ч. 17, ст. 190. Остання збірка оповідань Ф. Дудка показує, що талант автора сильно зріс. В збірнику вміщено 9 оповідань з випадків останньої революції, й усі вони читаються з захватом. Автор поволі позбувається своєї розтягнености в писанні, що помічається в деяких його попередніх творах. Мова літературна, поетична. Вплив місцевої мови дуже малий: мужна ст. 25 (селянство), очка 29 (очки), лискуці 43 (близкуці), закохайи у Зіночці 46 (у Зіночку), нога дуже його (йому) боля 87, в суботу ввечір 101 (ввечері).

Василь Ткачук: Зимова мелодія. Нариси, Львів, 1938, 62 ст. Головна прикмета В Ткачука, як письменника — його глибоко поетична мова. Всі його нариси, як цього збірничка, так і попередніх („Сині чички“ 1935 р. та „Золоті дзвінки“ 1936 р.), це, власне, поезія в прозі. Поезія правдива, з Божої ласки, якої в нас бракує більшості наших „поетів“, що пишуть віршами, в яких і натяку нема про поезію. „Зимова мелодія“ містить 9 коротеньких нарисів, всі описують гірке животіння нашого гуцульського села. Всі нариси — це не звичайні оповідання, це тільки коротенький, але завжди майстерний та поетичний шкід одного якогось переживання, що сильно хватає вас за душу, — і на тому поет і обриває, позоставляючи читача без відповіді не тільки про дальше, а є часом і про те, що власне описується („Аби не дати“). Через цю властивість всі нариси видаються сторінками одного більшого твору, ще не оголошеного поетом (скажемо, „Гуцульщина“).

Не дивуйтесь на те, що глибока, вірна поетичність — це перша ознака віршів у прозі В. Ткачука, він умів до болю реально змалювати безпросвітно-гірке животіння гуцула, як це бачимо в нарисі „Зимова мелодія“.

Хто прагне правдивої, вибагливої поезії, хто спрагнений на ніжні малюнки навіть трагічної людської неволі, нехай той читає Ткачукові нариси, — і знайде заспокоєння або примирення від життєвого сучасного бруду.

Дуже раджу поетові безперестань навчатися соборної літературної української мови. Нехай діві особи говорять гуцульським говором, — це тільки прикрасить твір, — але сам автор від себе нехай доконче промовляє вибагливою соборною мовою. Час уже нам творити цінності не тільки місцеві, але й всенациональні.

Коли книжка видається накладом автора, на його обов'язок спадає подбати про добру коректуру, чого в „Зимовій мелодії“ не видно. Прикро вражає брак перетинок там, де їх потрібно. Чи в сучасних письменників, що такі готові стати до творення найбільшого, брак сили волі... на вивчення правил ставлення знаків розділових?

Деякі місцеві вирази: на воротах (треба: воротах) 3, паде (падає) 7, книжочка (книжечка) 7, прецівав (ж, все ж) 11, видів (бачив) 13, щоби (щоб) 15, колісцятко (колішатко) 22, чухалася в плечі (чухала плечі) 23, друкть (деруться) 26, сікати (сякати) 30, цілим (усім) тілом 35, нім (поки) 42, заїхали пару кіньми (парою коней) 45 і т. ін.

Оксана Лятуринська: Гусла. Видавництво „Дніпрові Пороги“, Прага, 1939, 56 ст. Чепурно виданий збірничок віршів О. Лятуринської робить приємне враження. Авторка має безумовний поетичний талант, мова її поетична, розвинена, досить багата. Усі вірші — лірично-настровні, і всі — коротесенькі, 2-3 чотирьохрядкові строфи. Напр.:

Сонце світить ніби денно,
сонце гріє ніби літньо, —
не росте мій ду́з зеленю,
не цвіте мій квіт б акитню.

Щось віщує серцю смутку,
щось ведає, щось вороже.
Чорним оком жаско, люто
чорний ворон щось ворожить...

На сочисті епітети та малювничі порівняння, яких у „Гуслах“ не переливається, а які завжди є перша окраса поетичної мови, раджу авторці звернути пильну увагу. Взагалі ж поет мусть пишно працювати над виробленням найкращої поетичної мови.

Над мовою своєю О. Лятуринська взагалі мусть багатенько спинятися. В збірничку трапляються не раз нелітературні наголоси: прадіда (треба: прадіда) 11, берло (бэрло) 11, бороню (бороню) 26, обіруч (обіруч) 29, пере ічу (перелічу) 47, вгору (вгорну) 47, листопад (істопад) 47, будє (бўде) 52, досіть (досіть) 52 і т. ін.

Складневу чистоту своєї мови поет мусть берегти, як чоловічка в оці. „Мандрівна путь є довга“ 48, — тут є зайве; тільки *одолня*, а не *долонь* 24; *вдаритись об що*, а не *о що* 22, 23; *досяг чога*, а не *що* 15 і т. ін.

Є місцеві нелітературні слова й форми: горяча (гаряча) 5, кровавий (кривавий) 13, збруа (зброя) 15, нігда (ніколи), щоби (щоб) 25, темніше (темніше) 29, берігті (берегти) 33 і т. ін.

Хто розуміється на правдивій поезії та любить її, той не раз спиниться на милозвучних „Гуслах“ О. Лятуринської. Ось іще один приклад з „Гусел“, трохи відмінного змісту:

Ти не плач, ясна царівню,
не ридай горюче!
Натягайся тугю, луче,
тягаю та співуче!

Постій — певний, позір — рівний,
рук хвиляна напруга.
Понесе стрілу півкругом
лук, напнутий тугю.

Чість і голову, царівню! —
Перша з стріл улучить.
Пугар наливай кипучий,
через вінця ллючи!

Іван Огієнко.

Відповідь на запити наших Читачів.

Вибавитель. Чи ц. слов'янському слову „избавитель“ відповідає наше „збавитель“, коли „збавити“ — це „зпсувати“? о. М. Бухович.

Церк. сл. „избавитель“ перекладаємо: вибавити в, рятівник, визвольник. Гр. *λυτρωτής*. Пор. в моїм перекладі Дії 7. 35: послав за старшого й визвольника, ст. 191.

Волосожар (Яр. Марків, Бучач) — це сузір'я Плеяди. Пор. рос. стожари, серб. влашићи — Плеяди. Українське „волосожар“ — це переклад старослов'янського *κλωσεζαίτης*, *κλωσεζαίτης*, див. кн. Йова 9. 9, 38. 31, Острівська Біблія 1581 р. дав *κλωσεζαίτης* (цікаво, що нові московські видання Біблії, а за ними й греко-католицькі дають тут *παλάδι*). „Волосожар“ — це „жаркі, горючі волоси“, — як дивитися на Плеяди простим оком, то вони видаються горючим волоссям. „Волосожар“ загальмоване в Наддніпрянщині слово, пор. „Енеїда“ VI. 20: Уже волосожар піднявсь.

воскресіння. Чи можна виводити слово „воскресіння“ від дієслова воскресати (самоу), а слово „воскресіння“ від воскрешати (кого)? о. М. Бухович. Ні, не можна. У нас можлива для обох цих дієслів одна тільки форма: воскресення або воскресіння. Акад. Наук вибрала воскресіння. Але умовно можна розрізняти: воскресати кого — воскресіння, воскресати самому воскресення.

Георгіївчій імені (Т. Годівському). Деякі географічні імена, хоч може й прикметникового походження, втратили свою прикметниковість і мисляться, як іменники. Ось тому: Мшана, з Мшани, в Мшані, але: з Озірної, з Красною, в Озирній, у Красній.

Дощ іде, а не паде. „Чому дощ „іде“, а не „падає“, — він же справді падає, бо згори“. Ол. Дучимінська.

Є багато виразів, які кожен народ витворив собі по-своєму. Мова польська витворила раціоналістичне: *deszcz pada*. Але мова українська від глибокої давнини уособила (персоніфікувала) собі це явище, бо в давнину ми взагалі на більшості явищ дивилися, як на прояви живих сил. Ось цюмо й повстали персоніфіковані вирази: дощ іде, сніг іде. Пор. д. в р. *matar jored* — дощ сходить Нашу поетичну уособлену форму „дощ іде“ по всій Галичині жививає й селянство, а раціоналістичну форму „дощ падає“ жививає тільки інтелігенція за польським *deszcz pada*. Звичайно, не „падає“, а тільки „падає“. Слов'янські народи по-різному передають цей вираз, напр. серб каже: *падне дажд*, хорват: *dežuje*, болгарин: *вали дъждъ*, чех: *prší*, словак: *prší dážd*, росіянин: *идетъ дождь*. Українці затри-

мали стару слов'янську форму: *идѣтъ дождъ*, пор. в Новому Заповіті: *да снѣдѣтъ дождъ*.

Міра (Т. Годівському). В літературній мові жививаємо імена для міри на *-инѣ*: довжина, ширина, вишина, глибина, також: височина.

Наголок (Т. Годівському). Завжди кажемо: військо (не військ), всі зшитки (не зшиткі).

Ноги учнів (Т. Годівському) такі: зле, незадовільно, задовільно, добре, досковало або дуже добре. Достаточо — це за польським *dostatecznie*.

Очко — очки. „Не розумію чому має бути очко, а не очка. Село — села, а чому очко — очки? Вибачте, але як чогось не розуміємо, то треба поспитатися. А в кого ж, як не в Вас?“ Львів, Ол. Дучимінська.

Так, це цікава форма. Тільки треба пам'ятати, що це не множина, як *село — села*, але залишок колишньої двоїни (*dualis*). Від *око* двоїна *оці* по всій Україні; зменшена від цього форма буде *о́чко*, а множини воно не має. Бут не має багатьох очей, а тільки двоє, тому тут двоїна *о́чко — о́чки* (замість *оцці*). Не кажемо ж *оча*, а тільки *оці*. тому й *о́чки*, а не *о́чка*.

Маємо ще *о́чок*, напр. у картах, у сітці, від нього вже двоїни нема, а тільки множина: *о́чка*.

Отже, мова сама розрізняє: *о́чки* — це очіці, а *о́чка* — в картах, у сітці і т. ін. Таким чином літературне *о́чки* зовсім добра форма двоїни (а не множини), а західноукраїнська форма *о́чка* недолічна. бож маємо тільки двоє очей.

Поведінка. Думаю, що краще вживати в свідощтвах надпису: з поведінки, а не: з поведення“ Т. Годівський.

Так уживаємо: поведінка учня, кара за злу поведінку. Форма „поведення“ — це віддієслівний іменник від „вести“, напр.: Поведення корови на заріс.

Сьогодні. Чому пишеться сьогодні, а не сьогодні, коли в народній мові *чується сьогодні?*“ о. М. Бухович.

Вдавнину в Україні сильно поширена була, поруч форми *дня*, також і форма *дні*. Напр. ув Іпатієвому Літопису читаємо: *Того же двѣ* (1213 р., ст. 734), *съ Юрьева дни* (1194 р., ст. 679), *стоять до сего дни* (947 р., ст. 49). По всій Україні форма *дні*, особливо в зложенні *сьогодні*, так поширена, що нарешті стала формою літературною.

В штанях (Ол. Дучимінській, Львів). Слово *штани* відмічається так: *штані*, *-нів*, *штаня́м* і *штана́м*, *штаня́ми* і *штана́ми*, в *штана́х* і в *штана́х*. А чому це так, див. РМ 1933 р. ч. 10 ст. 335-336. Пор. пісню: „Шилом сіно косив, штаня́мй рибу ловив“, а форма „штаня́ми“ говорить про *н'я́ке*.

Рідномовне.

Український літературний наголос. „Рідна Мова“ в 1939 році присвятить велику увагу на вивчення українського літературного наголосу, щоб поширити серед нашого громадянства одну соборну літературну вимову.

Признання „Рідної Мови“. „Добрий Пастир“, тримісячник Греко-катол. Духовної Семінарії в Станіславові, в кн. 1 за 1939 р. на ст. 64 пише про „Рідну Мову“: „Піддержку цього журналу наша Редакція зокрема поручає“.

Ганнуся. Ділюся з читачами радісною новиною: „Українська Бібліотека“ вже пише: Ганнуся! Давно пора кинути польську *Hanusia*, й писати по-своєму: Ганнуся. Коли Ганна, то й Ганнуся, а не Гануся у М. Остромира в повісті „У вирій“ уже скрізь своє: Ганнуся.

Про „Рідну Мову“ в Румунії. В румунському науковому органі „*Arhiva*“, що його видає університет в Ясах, в останнім томі (кн. 3 4 за 1938-й рік) вміщено статтю асистента Б. Байдана (ст. 359-365) про „Рідну Мову“ та про статтю проф. Б. Кобилянського в ній (в ч. 12 за 1938 р.) про Слово о полку Ігоровім.

Польська мова в українських родивах. В оповіданні В. Будзинозського: Як чоловік зійшов на пана, 1937 р. (Бібліотека „Діла“ ч. 11, оповідання написане 1897 р.) читаємо на ст. 104 таке про мовний стан українських родин у Галичині в половині XIX-го ст.: „Хоч батько Стефана був українським священиком і свідомим українським

націоналістом, то вдома в них панувала польська мова. По-українськи говорили тільки зо службою, з парохіянами та з українцями, які приїздили в гості. Так було ще в неодній українській родині. Причина була в тім, що домашні огнище засновувано, ще поки обидві сторони, цебо поки ще наречені ставали свідомими ваги національних справ. Молоді починали балакати з собою по-польськи. За цим ішло, що до першої дитини мама зверталася теж не в рідній мові, — і так польщина залишалась у хаті. Обое були заліниві й не хотіли порушувати раз прийнятої звички.

Та в їхніх дітей бувало більше завзяття. Звичайно, як син пішов до школи до міста, то, приїхавши до батьків на ферії, балакав до них виключно по-українськи. Батько й мама соромилися залишатися позаду нових поступових ідей, і так у хаті запанувала українська мова“.

Дописи Прихильників рідної мови.

Поздоровлення. З нагоди Різдва Христового бажаю Вам, Високодостойний Пана Професоре, всього найкращого, доброго здоров'я й багато терпеливості до Вашої цінної й дуже для нас потрібної праці. З глибокою до Вас пошаною Авґ Штефан. Хуст. 5.I. 1939 р.

Пану Професорові пересилаю новорічні побажання всього доброго й великого Божого благословення у дальших працях. Бог з Вами! Хуст, 13.I. Єл. о. Діонисій (Нярад).

ривіт. Прийміть найкращі побажання для дальшої Вашої праці, такої корисної й потрібної досі, та ще потрібнішої тепер, в час творення нашої справжньої державности в Карпатській Україні. Хуст, 8.I. 1939 р. Д-р Роман Кирчів.

Признання. Хочу Вам написати кілька слів про місячника „Рідна Мова“, якого я перечитав за 1938-й рік. Коротко можу сказати, що „Р. М.“ — неоцінений скарб для українського народу. Праця, яку Ви взяли на себе, дуже тяжка й мольна, але цінні плоди її будуть на користь українському народу. 28.XII. 1938. Рашків. Іван Сидорак

Подяка. Сердечно дякую Вам за Ваш журнал та книжки, з яких я багато скористав Бажаю Вам, щоб Ваша праця принесла якнайкращий успіх! Торонто, Онт. 9.I. 1939. М. Юречків.

Бажаю довгих літ у науковій праці на рідній українській ниві. Ковель. 29.XII. 1938. П. В. Веремчук.

Від Адміністрації.

„Фонд Рідної Мови“. Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на „Фонд Рідної Мови“: Д-р Б. 100 зл., Радник Н. Павелчак 94 зл., Перемишська „Учительська Громада“ 5 зл., Гр. Дамашовець 3-50, Й. Біденко 3, Є. Радчук 1-50, Ст. Піжора 1-15.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на „Фонд Рідної Мови“ широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подаємо в дальшому числі.

ЗМІСТ 3 (75)-го ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ“: 1. *Огієнко:* Український літературний наголос: 1. Загальні відомості про наголос. 2. Що розбивало стародавню систему нашого наголосу. 3. Історія українського наголосу. 4. Сучасний стан українського наголосу. *Д-р М. Гнатшак:* Більше спокою *Проф. П. Кривоносок:* Недуги графічної мови. *О. Задума:* Див, легенда. *Проф. д-р Б. Кобилянський:* Іменники на -нво. *Мгр Іван Ковалик:* Стефаникове назовництво. *Д-р М. Бабюк:* Як у Галичині розуміли Шевченка. Життя слів. *Денник літературного критика:* Нові видання. Відповідь на запити наших Читачів. Рідномовне. Дописи Прихильників рідної мови. — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1.60 зл.; за границею в Європі 8 зл., поза Європою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають „Рідну Мову“ від 1 числа. Річник 1 (без 1-3 чисел) 5.00 зл.; річники II, III, IV, V і VI по 6.00 зл., оправлений II і III по 7.50 зл.; в Європі по 10 зл., поза Європою по 2.35 дол. річник оправлений. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІ: WARSZAWA IV,
UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ П.К.О. № 27110,
— РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУ-
СЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МА-
ШИНИ (АБО НАЙВИРАЗНИШЕ РУ-
КОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ТА ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР
Проф. д-р ІВАН ОГІВНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ
1'60 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ: В ЄВРОПІ
8 ЗЛ., ПОЗА ЄВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО.
ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕД-
ПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІР-
НИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК VII.

ЖОВКВА, КВІТЕНЬ 1939 РОКУ

ЧИСЛО 4 (76)

Сила й безсилля слова.

Сторінка з психології мови Лесі Українки.

Здавен-давня генії слова виявляють дивну суперечність у своєму відношенні до слова: віра в безмежну силу слова чергується в них із почуттям безсилля висловити те, що таїться в глибинах душі. Саме в мистців слова зроджуються такі парадоксальні, здавалося б, погляди, яким дав вираз російський поет: „Мысль изреченная есть ложь“. На думку того поета, слово не те, що не віддає повно наших внутрішніх переживань, а ще й викривлює образ нашого внутрішнього життя, воно здатне радніш приховувати, ніж розкривати суть і значення внутрішніх фактів. У такому ж сенсі говорить і Максим Рильський:

„Не показать, а захватить я хочу
В моїх словах душі моєї світ“.

У творах Лесі Українки натрапляємо теж на антитетику, що єднає пророчу віру в могутність слова з трагічними сумнівами. З одного боку слово може, здається, виразити весь внутрішній світ поета-творця, та водночас передати це другим, зробити його зрозумілим для слухачів, а з другого боку — воно заломлюється в безсильному мовчанні. Не так часто дає поетка вираз своїй вірі, але віра та вимовна, зроджена з глибин великого хотіння. Ось, напр., змальовує вона постать співця, що під час облоги стоїть на сторожі міста, а слово — його

могутня зброя. У його пісні відбивається все: і краса природи, „і темна ненависть, і ясна любов“. Її чарівній силі покоряються і свої, і вороги.

Віра в динаміку й сугестивну силу слова доведена тут до найдальших меж. Така віра горіла колись у Шевченковім серці, вона не дала Кулішеві попасти в зневіру, її „живущим вогнем“ бажав Ів. Франко надхнути свого „Мойсея“ (Пролог). Вона природно пливе з душі поетки, що хотіла закласти в пісні велике діло, що для неї слово мало стати зброєю („зброя моя“, Твори, I, 128), гострим, безжалісним мечем поетки, що давала слову бойове призначення:

„Промінням ясним, хвилями буйними,
Прудкими іскрами, летючими зірками,
Палкими блискавицями, мечами
Хотіла б я вас виховать, слова!“

(II, 81).

У такому розумінні слово виконує роллю не тільки викладача наших внутрішніх переживань, але й активізує їх далеко поза той момент, коли воно вишло з наших уст, запалює в людських душах огонь, що його поет заховав у слові, гартує „вогнем і холодом“, як слово пророчиці Тірци („На руїнах“ — V, 168). Воно не тільки передає другим зміст пережитого нами, але й виконує владу над душами.

Одначе Леся Українка дає вираз також іншим переконанням: вона знає й її межі слова, свідомо того, що слово не являється адекватним виразом наших переживань, а слідом за тим — не всілі передати їх другим. На ґрунті цього безсилля слова утворює поетка важкі драматичні конфлікти, де найглибші потрясення можуть бути висловлені хіба тільки — „мовою без слів“. При читанні таких драматичних творів, як „Кассандра“, „Руфін і Прісцилла“, „Йоганна, жінка Хусова“ тощо, де мереживо переживань ткане найніжнішою рукою, — не можемо опертись враженню, що за глибокими репліками персонажів криється часто велике мовчання. Воно являється тоді, коли перед людиною встають непереможні суперечності буття, а жодна розв'язка суперечностей не всілі цілком задовольнити морального почуття людини; коли між одною й другою людиною розкривається прірва чужих собі психік; коли близькі собі й душевно споріднені люди раптом відчують відчуженність завдяки якимсь протилежним духовим потугам, що заволоділи їх душами. Кілька прикладів докладніше з'ясують нашу думку. І так, „Вавилонський полон“ (подібно й „Оргія“) розкриває неперехідний мур чужости між переможцем і переможеними. Пророк-співець Елеазар приходить до гіркого досвіду, що марне його слово, звернене до переможця, що воно безсилльне проти пересудів, ворожости, глузу та зневаги, що перед переможцем пісня найлютішого болю, пісня, що „з серця рветься, мусить умирати“. Але немічне буває слово й тоді, коли вища одиниця несе правду своїй таки громаді, яку розточило, мов черв, зневір'я. Не має сили слово віщої Кассандри, бо її народ волисть ілюзії, як гірку правду, що вимагає невичерпної посвяти та героїзму („Кассандра“). Розсварена та роз'їдена незгодю й неволею юрба залишається глухою на слова пророчиці Тірци й проганяє її в пустиню („На руїнах“).

Такий самий мур чужости стоїть між одиницею й одиницею. З тієї хвилини, як Йоганна, жінка Хусова, відчула подих Неземного й пішла за Вчителем,

стала вона чужою й незрозумілою для свого мужа, як і для своїх римських гостей. Після даремних спроб порозумітися з мужем вона може вже тільки мовчанкою й нічим бодем реагувати на образі того, що для неї святе: між її правдою та правдою другої сторони таке непрохідне провалля, що в ньому гине гомін слова („Йоганна, жінка Хусова“). Віща Кассандра не має слова, що висловило б те, що вона почуває для коханого Долона. Але навіть там, де, здається, є всі передумови повного взаємного розуміння, де дві душі з'єднані глибоким і вірним коханням, встає якась темна заслона перед їхніми душами, і слово не може пробити тієї темряви, що їх ділить від себе. Так стоять напроти себе такі близькі й такі далекі собі Руфін і Прісцилла. Осяяна глибокою вірою первісних християн, Прісцилла стоїть загадкою в очах шляхетного й мудрого Руфіна. Він відчуває це й каже з бодем до неї: „Стою вже здавна за порогом душі твоєї“. Їх мучить раз-у-раз те, що стоїть між ними недосказане (пор. „Руфін і Прісцилла“ — VII, 163). Можна бути певним, що слабі душі не знесли б такого мовчання. Колись Шопенгауер сказав, що люди завдають собі фізичний біль: рвуть на собі волосся, роздирають груди, в'ються з болю на землі, щоб таким чином утекти перед душевним бодем, бо цей біль важчий. Подібно могли б ми сказати, що слабі душі хапаються за слово, щоб його гомоном заглушити важчий біль — біль мовчання. Справді, душа людини для другої людини — що темний ліс, а слово з чужих уст — чи ж не буває воно для нас раз-у-раз тільки глухим відгомоном?

Леся Українка дала глибокий вираз переконанню, що в найтрагічніших моментах „мова без слів“ мусить заступити слово, яке не всілі дістатись до спідніх шарів психіки слухача, темних і таємних, як морські безодні. Але одне треба ствердити: мовчання, що йому припала замітна функція в драматичних творах Лесі Українки, не менше владне, як владне слово віщої поетки. Одно й друге веде нас таємними стежками людського духа.

Бував ще й так, що там, де слово став безпомічним, приходиться йому з допомогою непереможна сила музики, яка й

вичаровує незрівняні акорди з нетрів нашого буття (пор. „Лісова пісня“).
Яворів. Дмитро Козій.

Складня української мови.

4. Речення безпідметові.

Література про безпідметові речення вже дуже велика, писали про них різні вчені, а серед них не мало й першорядних, — але головні питання цих цікавих речень остаточно ще не виявлені, хоч добре вже поставлені. Твердження вчених, що спеціально займалися безпідметовими реченнями, часом протилежні собі навіть у засадничих питаннях, а це завжди стримує дослідника говорити в цій ділянці догматично бодай про речі незасадничі. Але різного цінного матеріалу про безпідметові речення зібрано вже надзвичайно багато, і матеріал цей часом усе збільшується, а це вірна запорука, що в недалекім часі головні питання безпідметових речень будуть таки вирішені остаточно.

Сама природа безпідметових речень у головних зарисах ясна: речення, що не має ясно окресленого граматичного підмету, цебто йменника в назовному відмінку, зветься безпідметовим. Це речення одночленне, — має один тільки основний член, граматичний присудок, при відсутності граматичного підмета. Але ця одночленність безпідметового речення особливого характеру: ми зовсім не відчуваємо підмета, бо тут у прирівнім головнім члені збіглася уява підмета з присудком, збіглася так сильно, що й слухач сприймає ці речення за нормально-повні, зовсім не потребуючи доповняти собі відсутнього граматичного підмета, цебто тут нема ніякої еліпси. На думку Шахматова, це одночленні словесні вислови наших двочленних психічних уявлень, що органічно зливаються тут у один член.

Однієї усталеної назви для цих речень не маємо. Ще давні греки досліджували дійсну природу цієї форми й назвали її ἀπρόσωπος, impersonalis, неособове речення. Фр. Міклошіч, підкреслюючи в цих реченнях брак граматичного суб'єкта-підмета, назвав їх у своїй Складні

1883 р. „безсуб'єктними (subjectlose), і зчасом цей термін сильно поширився, бо його прийняли Потебня, Овсяннико-Куликовський і багато інших. Але термін „безсуб'єктне“ речення занадто широкий, чому останніми часами знову вертаються до традиційного impersonalis; так, А. Шахматов у своїй Складні 1925 р. вживає терміну „безличное предложение“, цебто безособове речення, а то з тієї причини, що „их главный член не вызывает представления ни о лице, ни о предмете“ (І ст. 72).

Правда, багато дослідників зазначають, що термін „безособове речення“ (по-російськи „безличное“, переклад давнього ἀπρόσωπος) недокладний і невідповідний, бо ж при кожній дієслівній формі особа її завжди зазначається, — не може бути дієслова без зазначення кінцівкою його особи, і вже тому термін „речення безособове“ невідповідний. Це так, але треба заважити, що в „безособових“ дієсловах зазначення особи так сильно вже зникло, вона постільки тут не виступає ясно, що перші грецькі дослідники цієї форми легко могли дати назву їй „безособового“ речення. Особу дієслова завжди сильно підкреслює приєвний підмет, а його тут власне нема, чому категорія особи в „безособових“ дієсловах справді сильно затерлася. Ось чому проф. Д. Овсяннико-Куликовський навчав про четверту та п'яту особу, — особи безпідметового речення (див. далі).

Фр. Міклошіч перший дав докладну аналіз безпідметових речень у своїй праці 1865 р.: Verba impersonalia, а особливо в другім виданні цієї праці 1883 р., — Subjectlose Sätze. Міклошіч подав надзвичайно багато відповідного матеріалу, особливо з мов слов'янських, і тим поклав міцний фундамент для вивчення безпідметових речень; у цім широкім матеріалі — головна цінність праці Міклошіча, що не тратиться ще й тепер.

Міклошіч перший поставив питання про наукову класифікацію безсуб'єктних речень. Він звертав головну увагу на граматичного присудка безпідметового речення і ділив ці речення на чотири великі групи з такими присудками: I дієслово активне, II зворотне, III пасивне і IV — іменник з дієсловом *бути*. Групи ці Міклошіч далі ділить кожен за матеріальним значенням присудка: існування предмета, явища природи, стан тіла й душі, чуттєві сприймання і т. ін. В питанні про давність безсуб'єктних речень Міклошіч рішуче стояв за їх стародавність і первісність, указуючи, що безсуб'єктні форми знають усі давні й нові індоєвропейські мови.

Ол. Потебня в своїй праці „Изъ записокъ по русской грамматикѣ“ 1899 р. т. III в розділі XII дає надзвичайно цінний і глибокий дослід про безпідметові речення („Устраненія подлежащаго“ 403-484). Потебня зібрав величезний матеріал, головню зо стародавніх східнослов'янських пам'яток та народньої мови, в тім числі й українських, і дав глибоку аналізу безпідметових форм. Взагалі можна сказати, що в цілій літературі про безсуб'єктні речення праця Потебні — найцінніша, на жаль тільки — незакінчена.

Загальна думка Потебні така. У первісних людей панувало субстанціональне, речеве мислення. Давня людина глибоко вірила в добрі й злі духи, широко персоніфікувала все, що бачила навкруги, а через це її речення звичайно були підметові там, де вони в нас безпідметові, особливо в явищах природи. Ми кажемо *гримить*, а для первісної людини це було може „бог гримить“. Таким чином сам давній світогляд не сприяв повставанню безпідметових речень. Вдавніну речення були підметові, і тільки пізніше з них повставали форми безпідметові. В глибоку давнину безпідметових речень було мало, — існували тільки деякі їх нечасті форми, але з бігом часу речення ці все збільшуються, форми їх стають найрізномірніші. Це загальний процес в історії нашої складні, — збільшення присудкової чи дієслівної сили в реченні коштом сили імен-

никової чи субстанціональної, що потроху губиться. Потебня займався окремими формами безпідметових речень, шукаючи для них в давнині форм підметових, двочленних. Взагалі, Потебня багато дав цінного матеріалу, щоб зрозуміти повстання безпідметових форм. На жаль, питанням про класифікацію безпідметових речень Потебня зовсім не займався; правда, ціла його праця, як і весь III том — незакінчений сировий матеріал.

Найліпший прихильник науки Потебні, проф. Д. Овсяннико-Куликовський року 1900-го оголосив свою працю про безпідметові речення (те саме маємо і в його Синтаксисі 1903 р.), а в ній виразно розвинув думки свого великого вчителя. „Навряд чи можна сумніватися в тому, — пише Куликовський — що тільки незначна частина безсуб'єктних форм, відомих у нових мовах, походить із далекої давнини. Для багатьох форм безсуб'єктності, таких характерних для граматичної думки нового часу, ми не знайдемо в давнині відповідних форм, або, якщо такі знайдуться, то це, без сумніву, твори не архаїчного типу, — вони в давніх мовах були явище все. Досить переглянути у Міклошіча зразки різних безсуб'єктних зворотів у нових мовах, щоб винести враження, що безсуб'єктність — це явище, що розвивається й поширюється все більше й більше, мало що не по всіх відділах граматичного мислення“ (1177-8).

Повстання безпідметових речень проф. Д. Куликовський змальовує так, як навчав Потебня. „Загальний релігійно-мітичний світогляд доби Вед — пише він — усі явища природи приписував діяльності певних богів. Суб'єкти таких дієслів, як *varsati* (pluit, дощить) були не тільки предметами граматичної аперцепції, але й глибокої релігійної віри. І якщо вони в тій чи тій фразі граматично не зазначені, то це або еліпса, або первопочатки відносно безсуб'єктности“ (1175). Зміст безпідметових речень найчастіш — це різні явища природи, що „з ними людина освітілася з найдавнішого часу й що з ними тісно зв'язані її матеріальні інтереси й увесь уклад її життя.

В ту далеку добу, коли тут уперше почався рух граматичної думки в бік відносної безсуб'єктності, мітичні діячі відповідних явищ були добре відомі людині, цебто підмети цих форм існували. За нормального життя, коли для думки найважливіше зазначити самий факт („пішов дощ“), а його діяча подавати не потрібно, бо він добре відомий, природно повставала в цих зворотах еліпса: *ὕει* зам. *Ζεὺς ὕει* (Зевс дощить)“ (1175-6), а це в кінці й допроваджувало до повстання безпідметових речень: гримить, блискає і т. ін.“

„Порівняльно-історичний дослід безсуб'єктних речень різних родів і відтінків — читаємо в Складні Куликовського 1903 р. ст. 189 — приводить до висновку, що всі вони повстали різного часу із суб'єктних, і що в сучасних мовах процес цей іде далі в тім таки напрямі. Безсуб'єктні звороти почали появлятися вже в далекій давнині, але спочатку було їх мало, і сумнівно, щоб тоді були вони абсолютно-безсуб'єктні. З бігом часу число їх усе росте, і що ближче до сучасного стану мов, то їх усе більше та більше; нарешті, за нашого часу нові мови, можна сказати, переповнені безсуб'єктними формами найрізніших відтінків і ступенів безсуб'єктності“. Уже через це на безсуб'єктні речення не можна дивитися, як на процес якогось упрощення, як дехто гадає.

За Потебнею й Куликовським підмета-діяча не зазначувано з багатьох причин, напр.: 1) непотрібність зазначати його, коли він загально-відомий, 2) діяч міг бути й не знаний, таємничий, 3) чаясом його вдавнину боялися згадувати, як сили злої (пор. наше: *Несе тебе*, орус: *Несе тебе нечиста сила*, пор. Потебня III 410).

Західноєвропейська наука, слідом за Н. Paul'em (Prinzipien) та W. Wundt'ом довгий час визнавала так само підметові речення за старші, і вже ніби з них пізніше повстали речення безпідметові.

Цікаву теорію позгання безпідметових речень (позилляючись на Wundt: *Die Sprache* 1904. II. 223-231) подав проф. Е. Будде („РФВ“ 1910. LXIV. 13-14. § 11), що так само не вважав цих ре-

чень за первісні. „Ті речення, — пише він — що ми їх тепер звемо безособовими („безличними“) і що можуть бути з одного слова, були колись, може, реченнями (словосполученнями) особовими, цебто в них могла бути словом зазначена особа мови, як про це можемо думати з аналогії до прикладів в інших мовах, напр. у нім., і в франц., де маємо в відповідних випадках займенника — граматичного підмета: *es blitz*, *es regnet*, *es friert* або: *il pleut*, *il neige* і под. Ці німецькі й французькі словосполучення — речення формально (формою) особові з достотним зазначенням формою особи в дієслові на стосунок ознаки, висловленої дієслівною основою, до особи речі, що зазначена назовним відмінком займенника. Але в мові російській це зазначення загубилось, а тому зникла форма особи, а дієслово стало безособовим. В слові-реченні „смеркає“, „морозить“ і под. за підмета буде сама ознака, що висловлена в основі цього слова, а за присудка — форма присудковості для сучасної доби мови. В давнину, коли особові закінчення дієслівних форм не страшили ще в почутті розмовника значення окремих слів — назов осіб, такі слова, як *pluit*, *ὕει* (дощить, гримить), „морозить“ мали за граматичного підмета особового суффікса. З такого погляду всі безособові слова-речення колись були особовими та словосполученнями. Тепер вони — вже неграматичні речення“.

Таким чином, як ми бачили, Овсянико-Куликовський, слідом за Потебнею, не вважав безпідметових речень за явища первісні, як то твердив був Міклошіч. Ця думка сильно поширилась, її прийняв Ягіч, і вона панувала в мовознавстві аж до останнього часу. Але думка Потебні й Куликовського про первісність безсуб'єктних форм тепер не видержує глибокої критики, головню тому, що за останні тридцять років, особливо в працях чеських учених Зубатого, Травнічка й інших, глибоко вивчено вже одночленні бездієслівні речення взагалі й міцно доведено їхнє первісне повстання. Глибокі вияснення Потебні й Куликовського про повстання безпідметових

речень надаються ще для тієї групи цих форм, що визначають явища природи, але в інших багатьох випадках вони мало нам допомагають.

Ось тому ясно, чому новий глибокий дослідник безпідметових речень, академік Ол. Шахматов приєднався до старого Міклошичевого погляду про первісність безсуб'єктних форм. „Питання про походження безособових речень — пише він у своїй Складні 1925 р. ст. 73 — ще докладно не в'яснене, а це частинно залежить від того, що між ужитком їх по сучасних індоєвропейських мовах і по старших не можна встановити прямої залежності; ужиток безособових речень у сучасних живих мовах без порівняння ширший, як по пам'ятках, що дійшли до нас. Це, а також низка переконливих фактів в історії окремих мов показує, що безособова конструкція може поширюватись на рахунок особової. Але звідси до висновку, що його роблять деякі мовознавці й філософи, про непервісність безособової конструкції, ще дуже далеко. Можливо, звичайно, теоретично допустити, що деякі безособові речення повстали з недостаточних особових, напр., що безособові речення, що визначають явища природи, розвинулися з особових із підметами бог, богиня, божество і т. ін., але довести це для мов індоєвропейських неможливо, бо, поперше, такі речення сягають у всякому разі індоєвропейської прамови, що бачимо із відповідних однакових даних усіх індоєвропейських мов (форми ці добре знають мови: санскритська, грецька, латинська, литовська й інші). Подруге, двочленні речення, що появляються рядом з одночленими, як *devo várshati*, *Ζεὺς ἀστράπτει*, *Juppiter tonat*, не можна визнати за давніші від речень одночлених; не можна доказати, напр., щоб *βροντᾶ* замінило повне речення *Ζεὺς βροντᾶ*... Крім явищ природи, безособові форми дієслова вживалися вже в індоєвропейській прамові і для внутрішніх переживань людини, фізичних і духовних... Маючи на думці такі форми, навряд чи треба сумніватися в тому, що, поперше, безособові дієслова сягають індоєвропейської прамови, по-

друге, що безособові форми не можуть бути в'яснені з особових, бо, хоч це формально можливе для зворотів, що зазначають явища природи, то для інших зворотів безособову форму ніяк не можна вивести з особової... Порівняльне вивчення слов'янських мов доводить велике поширення безособових речень у загальнослов'янській прамові“ (ст. 73-75).

Як бачимо, вчені різно дивляться на повстання безсуб'єктних речень. Зазначу ще, що Бругман, проаналізувавши ці речення (*Kurze vergl. Gramm.* 1904 р. ст. 525), правдиво твердить: „Чи підметовий, чи безпідметовий тип був первісний, того вирішити не можна“. Здається, треба пристати до думки, що з найдавнішого часу відомі обидва типи речення. Але в той час, коли дієслівні суфікси ясно відчувалися, як займенники, дієслова складали підметові речення; тільки це не вирішує нашого питання, бо доба суфіксальних дієслів не початкова в людській мові.

У всякому разі речення безпідметові й підметові відомі з найглибшої давнини; сам характер нашого думання взагалі такий, що ми часто двочленну нашу внутрішню думку висловлюємо назовні одночленно, втілюючи в цей один член і суб'єкта, і предиката. Ось тому твердження Яна Лося (*Język polski* II 206), що „безпідметові речення в жодній мові не мають осібної дієслівної форми для присудка, а тому граматично мусли повстати з речень підметових“, треба приймати тільки щодо граматичної форми цих речень.

Найдавніші пам'ятки багатьох мов показують, що в них безпідметові речення існують, але в обмеженій кількості. В сучасних мовах, а особливо в мові українській, дуже багато найрізніших типів безпідметових речень, чого зовсім не знають мови класичні, — там зовсім небагато цих типів. Так, напр., найдавніші пам'ятки мов санскритської, грецької, латинської й ін. добре знають безпідметові речення, але типи цих речень у них обмежені. Серед цих типів той тип, що його дієслово визначає явище природи, дуже давній. Дійсно, у Гомера, Геродота, Аристофана знаходимо форми:

Zeús ʋei, Zeús vífei, Zeús ʋostráptei, Zeús ʋronṯá, але дуже рано знаходимо ці форми і без *Zeús*. Німецькі форми з *es*, як і французькі з *il* — явище нове, бо ані готська, ані латинська мова цих *es, il* не знають, та й саме значення цих *es, il* не підметове.

Цікаві факти про безпідметові речення подає нам мова давньоєврейська. Вона не знає таких форм, як „дощить“, „гримить“ і т. ін., — ці форми в ній особові, — це все робить Єгова. Ось трохи на це прикладів: Бог не дощив (*lo him'tir*) на землю (Буття 2. 5), Посімох днях Я дощитиму (*tam'tir*) на землю (*ib.* 7. 4), І Господь дощив (*him'tir*) на Седом та на Амору сірку й огонь (*ib.* 19. 24), І гримів Господь (*vajjar'em Jehovah, 1 Сам. 7. 10*), Гримить з неба Господь (*jar'em minšamajim Jehovah, 2 Сам. 22. 14*), Він дає сніг, як вовну (*hannoten šeleg kaccamer, Пс. 147. 16*). Пор. Второзак. 11. 17: І стримає небо й не буде дощу. Пор. в Єванг. Матвія 5. 45: „Бог дощ посилає“.

Цікаво, що й у дальшому своєму розвитку євр. мова не виробила дієслів на ці означення, й тепер знає: *matar jored* — дощ сходить, *gaam nišma* — грим чути і т. ін.

Проте давньоєврейська мова знає чи-

мало різних інших типів безпідметових речень, зазначаючи їх головно пасивною формою дієслова при акузативному об'єкті, напр. Числа 32. 5: *Juttan et-haagel le avadecha* — „Нехай дасться ту землі невідникам твоїм“, що грецький і старослов'янський тексти передають реченням підметовим. Таких форм у давньоєврейській мові немало, — розповідаю про них далі, при різних формах цих речень. Це одна з найдавніших форм безпідметових речень, коли дієслово висловлено формою пасивною.

Давньоєврейська мова знає немало випадків, коли присудок у реченні в 3-ій ос. однини, але підмета ясного нема, — такі речення сильно наближуються до підметових, хоч чисто підметовими ще не стали. Напр.: І зробив їм так (Буття 42. 25), І сталося по тих випадках, і сказав був Йосипові (Б. 48. 1), І вигнав їх з-перед обличчя фараона (Вихід 10. 11), І кликнув ім'я того місяця (Числа 11. 34) і т. п. Ці речення при перекладі Біблії на нашу мову часто передаємо пасивними формами на *-но*: І зроблено їм так, І сказано Йосипові і т. ін. Оці власне приклади показують дорогу, якою повставали безпідметові речення.

Іван Огієнко.

Вплив дітей на розвій мови.

Всі ми знаємо, що мова в історичному часі змінювалася, але маємо теж докази, що в передісторичних часах було те саме явище. І заходить питання: чи в цих змінах відігравали якусь ролю діти, чи вони не мали ніякого впливу на розвій мови?

Над розв'язком цього питання працювали різні вчені, і, як звичайно, їхні погляди різні.

Одні твердять, що діти так досконало засвоюють собі мову старших, що їх не можна зачислити до тих, які впливають на зміну мови. Навпаки, кажуть інші, що найважливіше джерело розвою мови треба дошукуватися саме в переносенні мови на нове покоління. Які нерішучі погляди вчених у цьому питанні, найкращим доказом те, як Sweet у різних часах про те висловлювався.

В 1882 році закидає він Paul'ові, що цей звертає увагу тільки на відхили мови однієї й тієї самої людини, а водночас не звертає уваги на могутніші причини зміни, а саме на те, що молода генерація наслідуванням вивчає мову, і ще питання, чи дитина добре вчує її й добре наслідує.

В 1899 році каже він: навчання матерньої мови йде у повільному темпі й тому дитина не відтворює її докладно.

Оскільки кожна дитина виучувала б правильно матерню мову, ми говорили б ще й досі давньою, архаїчною мовою часів Володимира Великого, мовою давніх літописів, які з трудом тепер вдається нам відчитати й зрозуміти.

Мовні зміни — це малі похибки, які впродовж століть змінюють цілком характер мови.

Правдива мандрівка звуків — це органічно хибне наслідування, причини лінивства в вимові, тощо. У своєму першому виданні „Prinzipien der Sprachgeschichte“ Paul не признає впливу дітей на мову, натомість у пізніших виданнях признає, що головна причина мандрівки звуків лежить у переносенні їх на нове покоління.

Отож бачимо, що цей саме вчений змінив свій погляд на ту саму справу, тільки під впливом критики на його попередній твір.

Як бачимо, погляди вчених на цю справу різні, й тому пригляньмося до декількох із них ближче.

З новіших дослідників цим питанням займається Мерінгер, що придержується того погляду, що так як на соціальному, економічному чи іншому полі перед ведуть мужчини, так само й розвоєм мови займаються тільки вони, а в ніякому випадку жінки або діти. Правда, можна відмітити деякі зміни без участі дітей, але мусимо все одно признати, що, наприклад, творення аналогії лежить більше в природі дітей, як старших. Як твориться аналогія?

Хтось чує потребу висловитися про щось, та в даному часі немає під рукою відповідного слова, тоді він змушений зо знаного скарбу слів ужити власної форми вислову. Значить, рід чину остається завжди той самий, незалежно від цього, чи твориться він у мізку 3 чи 83-літньої людини. З цієї причини нема чого полемізувати, чи творення аналогії приписувати дітям чи старшим. Але водночас мусимо додати, що діти творять далеко більше аналогії, як старші, бо старші знають уже готові форми, а діти потребують творити нові.

Мова не тільки передача, але й новостворення, бо часто заходять випадки, коли треба творити нові поняття, нові вислови.

Якщо покинемо питання аналогії, а звернемося до чисто звукових змін, які приписуємо тому, що нова генерація виучується матерньою мовою, — наслідуванням, так цікаво буде нам приглянутися до теорії, що це питання приймає. Наприклад, коли ми якийсь звук щораз більш приглушено виголошуємо, то він змінюється на інший. Найкращий приклад маємо на англійському see, яке вимовляється тепер sii.

Своїми малими устами діти не можуть так вимовляти, як старші, і цей спосіб вимови вдержують часом і все життя, і в цій хибній вимові передають вони дане слово новій генерації. Інша річ, що ця теорія Герцога не є зовсім правильна, бо різне відхилення уст не є таким важним у вимові. Далекі правподібніше те, що кожна людина примінюється до звуків, які чує в своєму оточенні. На користь цієї думки, — регулювання вухом звуку — може бути те, що, наприклад „глухі“, що не мають контролю над голосом, стають по якомусь часі цілком незрозумілими для оточення.

Якщо одні звуки пішли своєю дорогою, інші іншою, ще інші осталися на місці, мусимо приписати це випадкові, так як випадковими є палички однієї міри, які витесав столяр у числі кількадесяти штук.

При творенні мовних звуків робиться те саме: при виголошенні даного слова, щоб надати йому якесь глибше значення, скажемо його голосніше, або знову, інакше виголосимо його в часі перетворення, тут і там є деякі відхилення у виголошуванні. Кожна людина живе під впливом інших людей, тому й відхилення ці переносяться на нову генерацію. Зміни ці не повстають по десяти, але по сотнях літ, так що їх легко не замічуємо.

Перемишль.

Я. М а н д ю к о в а.

Український літературний наголос.

I.

ІМЕННИК.

§ 1. Наголос слова сильно залежить від його граматичної будови, а тому найкраще досліджувати його за частинами нашої мови та за граматичними формами,

цебто так, як досліджуємо мову й взагалі граматично. Кожну частину мови досліджуємо не тільки в її основній формі, але й по всіх інших формах при відміні слова, бо місце наголосу часто зв'язується з певною формою.

Наголос при відміні слова може бути рухомий і нерухомий. Рухомим звемо такий наголос, що при відміні слова він не позостається на тому самому складі, але переходить на інший склад: нога́ — но́гі — всі но́ги. Нерухомим звемо такий наголос, що при відміні слова він зостається на тому самому складі: коха́ння — в коха́нні — всі коха́ння — коха́нням і т. ін.

Більшість слів української мови має наголос нерухомий, а це значно полегшує вивчення його.

В нашій мові найчастіший наголос — на другому складі від кінця (десь коло 50%) та на складі останньому (десь коло 30%), на третьому складі біля 17%, на 4 - 6-м складах — він зовсім рідкий, але знаний: Радомишельщина.

Дослід наголосу в іменнику ділимо на дві частини, — наголос в основній формі іменника, цебто в назовному відмінку, і наголос при відміні іменника.

А. Наголос у назовному відмінку.

Огляд кінцівок. Словотворення.

§ 2. Як повстали первісні наголоси в слові, чому вони займають те, а не те місце, це питання, на які остаточної відповіді не маємо, бо й початковий наголос прамови нам мало відомий. Але до певної міри наголос залежить від значенної сили однієї з трьох головних частин слова: кореня, кінцівки та приростка. Вдавніну наголос частіш був накорінним, як тепер, бо власне корінь відіграє головну роллю в слові, чому й зазначається наголосом. З бігом часу в мові творилися найрізніші кінцівки (під кінцівкою розумію флексію слова, або флексію й суфікс чи наросток його), що надавали слову іншого значення, а тому й підкреслювалися наголосом, пор. хлопець — хлопчи́на, баба́ — баби́ще, і т. ін. А то часом приставка в слові надає йому певного значення, чому й підкреслюється наголосом: росток — па́росток, отець — пра́отець і т. ін.

Як сильно кінцівка впливає на наголос слова, видно це особливо тоді, коли кінцівка додається до кінцівки. Напр. слова чол. р. на -ар звичайно рухомі з наконечним наголосом: бунта́р, -ря́, всі

бунта́рі; коли ж додамо до цього слова закінчення ж. р. -ка, то нове слово приймає наголос вже нерухомий: з бунта́рки, всі бунта́рки й т. ін.

Таким чином кінцівка в слові з погляду акценту має дуже велике значення, а тому й зачемо огляд нашого наголосу з огляду власне кінцівок.

Щоб легше орієнтуватися в усіх іменникових кінцівках, подаю тут їх за алфавітним порядком їх, зазначаючи по них §, де їх докладно описано: -а́ 47, -а 86. 88, -а́й 4. 51, -а́к 52, -а́ка 52, -а́ль 53, -а́льник 5. 63, -а́н 6. 54, -а́нець 62², -а́нин 7, -а́ніна 21, -а́нка 8, -а́ння 34², -а́нь 55, -а́р 56¹. 56⁴, -а́р 56². 56³, -а́рня 35, -а́сь 100, -а́ся 100, -а́тель 24, -а́тко 100, -а́ч 57, -а́ш 58, -ба 59, -ва́ 60, -во́ 61, -в'я́к 52, -дло 12, -евич 38, -е́нець 62², -ени́к 63, -енко 13, -ення 34³, -еня́ 14. 47, -е́ня 23. 47, -е́нь 84, -е́нька 99, -е́нько 99, -е́рик 63, -е́ць 62¹, -е́ць 100, -е́ча 15, -ечка 99, -ечко 99, -е́чок 99, -зтво 42, -йба 16, -иво 17, -ига́н 6, -ізна 18, -ик 63. 99. 101, -йло 19, -ин 20, -ина 21, -ина́ 64, -інець 62², -ини 22, -і́ня 23, -і́р 65, -і́тель 24, -і́ха 25, -и́ця 26, -и́ця 100, -и́ч 66, -и́ченька 99, -и́чок 99, -и́ще 27, -і́вля 33, -і́вна 28, -і́вна 38, -і́вник 63, -і́вня 35, -і́ж 67, -і́й 68, -і́льник 63, -і́ння 34⁴, -і́нь 69, -і́сть 29, -і́т 30, -і́тник 63², -і́на 21, -ка 31. 87. 100. 101, -ко́ 70, -ко 99. 100. 101, -ло 32, -ло́ 71, -ля 33, -ля́р 80, -м'я́ 47, -ник 63, -ння 34. 89. 90, -ня 35, -ня́ 72, -ня́к 52, -ня́р 80, -оба 36, -овець 37, -овець 62², -ові́к 63, -овина 21, -овина́ 64, -ович 38, -овник 63, -ок 83. 101, -о́к 101, -о́нька 99, -о́нько 99, -о́р 39, -о́та 40, -о́чечок 99, -о́чка 99, -о́чок 99, -о́ці 41, -ство 42, -ття 34¹, -ття́ 73, -тя́р 80, -ування 34⁵, -уга́нь 6, -у́к 74, -у́н 75, -у́нок 43, -у́ня 100, -у́ньо 100, -ур 44. 76, -уся 100, -у́сь 100, -у́х 77, -у́ха 45, -це́ 78, -це 100. 101, -цтво 42, -ця 62, -ча́к 52, -чина 21, -чу́к 79, -ччина 46, -щина 21, -ювання 34⁵, -ю́к 74, -ю́х 77, -ю́ха 45, -я́ 47, -я́ 48, -ява 49, -е́й 51, -я́к 52, -я́н 6, -я́н 54, -я́ник 63, -я́нин 7, -я́нка 8, -я́ння 34², -я́р 80, -я́рня 35, -я́ч 57, -я́чко 99, -я́тко 100.

Усі кінцівки з акцентологічного погляду можна поділити на оці шість груп, залежно від того, куди саме падає на-

голос; він падає: 1) на кінцевий склад слова з нерухожим наголосом, 2) на склад передостанній, 3) на склад третій від кінця, 4) на склад перед кінцівкою, 5) затримується наголос того первісного слова, від якого повстало наше слово, і 6) наголос падає на кінцевий склад слова з рухожим наголосом. Перші п'ять груп при відмінюванні слова мають наголос нерухомий, і тільки шоста група має наголос рухомий, чим вона й відрізняється від групи першої.

З бігом часу значення кінцівок сильно поширилося, чому та сама кінцівка набрала собі не тільки іншого значення, але й іншого наголосу; пор., напр., кінцівки *-ець, -ина, -ан, -ик, -ай* і т. ін.

До кожної з шести зазначених груп кінцівок належать іменники різних родів.

При перерахуванні складів слова треба завжди мати на увазі, що наша мова має багато т. зв. повноголосних коренів. Встаровину часто були поміж приголосними склади *ра, ла, рѣ, лѣ*, що в нашій мові дали *оро, оло, ере, оло*: *градъ* — город, *гладъ* — голод, *прѣд* — перед, *млѣко* — молоко. Отож, звичайно корінь нашої мови — один склад, але корінь повноголосний — двоскладовий, і це треба завжди мати на увазі, бо наші акцентові форми склалися ще тоді, коли в нашій мові панували короткі, не повноголосні *ра, ла, рѣ, лѣ*. Цебто, при перерахуванні числа складів у слові *оро, оло, ере* приймаємо за один склад.

1. Іменники з нерухожим наголосом.

§ 3. 1. Ось ці кінцівки приймають наголос на себе, цебто на кінцевий склад: *-ай, -ан* (*-иган, -уган*), *-ян, -ар, -еня* н. р., *-я* (по шелесних *-а́*) основ на *т*: *коровай, прочухан, туман, грубійан, дідуган, базар, каченя, козеня, лошá, молодя, горня, хлопчá* і т. ін.

2. Ось ці кінцівки приймають наголос на себе, цебто на передостанній склад слова: *-ада, -ака, -яка, -аля, -анець, -анин, -янин, -аня, -атель, -атор, -аха, -яха, -енко, -еня, -ета, -еча, -неча, -йба, -йва, -йга, -йзна, -йлно, -йло, -йна, -йнець, -йння, -йня, -йсько, -йще, -йтель, -йця, -івля, -івна, -ільник, -ія, -іяна,*

-оба, -оба, -ода, -ота, -уга, -юга, -уля, -унок, -ура, -юра, -уха, -юка, -юха, -яга:

громада, співака, вояка, пралья, вихованець, галичанин, індієнин, лисаня, каратель, агітатор, бідолаха, удовиченко, малеча, прикмета, тятіва, дідизна, грабілно, вітрило, долина, чужинець, ластовіня, грекїня, бабісько, учитель, телиця, бабіще, попівна, мологївник, чудасія, Шевченкіяна, хвороба, гідота, хапуга, злодюга, дівуля, подарунок, піпуга, кїюра, танцюра, брехуха, багнюка, добряга і т. ін.

Як бачимо, більшість цих імен — жіночого роду.

3. Ось ці кінцівки приймають наголос на себе, цебто на третій склад від кінця: *-овисько, -овище, -отнява, -ятина*: *видовисько, видовище, гуркотнява, трухлятина* і т. ін.

4. Ось ці кінцівки не приймають наголосу на себе, а мають його на складі перед кінцівкою, цебто на складі корінному: *-ава, -ално, -во* (з голосною перед ним), *-ень* (з рухожим *е*), *-дло, -иво, -ини* (слова множинні), *-ич, -їнь, -їсть, -їт, -ія, -м'я, -ня, -нява, -ор, -ощі, -ур, -я* (ніяк. роду, з *-іє, -ьє*), *-ява*:

держава (міць) — держава (земля), *джерално, млїво, сїйво, блáзень, скрүтень, вариво, прядиво, оглядини, дідич, камінь, святість, брєнькит, братія, вїм'я* (але: ім'я), *вітальня, возівня, крикнява, гóрдоші, качур, весілля, зілля, кїрюва, темрява* і т. ін.

5. При цих кінцівках позостається наголос того слова, від якого вони повстають:

а. Наголос свого дієслова: *-авка, -алка, -атель, -илка, -итель, -ілка, -альник, -ва, -во, -ло, -ля, -ння*: *бліскавка, гойдалка, лічїлка, сопілка, сапальник, молитва, пїво, шїло, читання, учитель* і т. ін.

б. Наголос свого йменника: *-ачка, м'ясива на -ина, -иха, -иця, -ка, -ович, -евич, -ство, -цтво, -зтво*: *втікáчка, барáнина, ковалїха, грїшниця, вївчáрка, попóвич, бїдáцтво, братство*.

в. Наголос свого прикметника: *-иня, -їсть, -овець, -ство, -цтво, -зтво, -чика*: *святїна, служóбець, багáтство, убóзтво, радїсть*.

г. Наголос свого дієприкметника: *-анна, -янка*: *збїранка, кóпанка*.

д. Наголос свого слова взагалі: *-иця*: *дєщиця, тїмениця*.

Про групу шосту див. § 50.

Важливіші кінцівки іменників з нерухомим наголосом.

§ 4. Оці слова на *-ай* мають наголос сталий, нерухомий: а) слова з приставкою: врожа́й, неврожа́й, урожа́й, одча́й; б) слова чужомовні: Дуна́й, Мама́й, поліца́й і т. ін.; в) корова́й, молоча́й, руча́й. Багато слів на *-а́й* мають наголос рухомий, див. далі § 51.

Вимовляємо звичай і звича́й, з наголосом нерухомим.

§ 5. Слова на *-альник* повстають від дієслів на *-ати* і заховують їхній наголос: прибира́ти — прибира́льник, кидати — кидальник, подава́льник, сапа́льник. Див. § 63.2.6, пор. § 1916.

§ 6. Слова на *-ан, -ян (-иган, -урган)* у своїй більшості — чужого походження, а тому при відміні їх наголос нерухомий, напр.: Андріа́н, баклажа́н, балаба́н, балага́н, бараба́н, Богда́н, грубіа́н, Дем'я́н, дідуга́н, евшана́н, каравана́н, лимана́н, майда́н, молдава́н, політика́н, Рома́н, прочуха́н, старига́н, Степа́н, тумана́н і т. ін.

Звичайно панує форма гетьман (з *hauptmann*), але й гетьма́н часта. Постійно цыган (у російській цыга́н). В західніх говірках тумана́н має наголос рухомий: тумана́ і т. д., але в мові літературній: з тумана́н, тумана́ном і т. д. Про *-ан* з наголосом рухомим див. § 54.

§ 7. Слова на *-анин, -янин* звичайно мають наголос на складі передостанньому, рідко — на третім від кінця, і дуже рідко на кінцевому складі. Наголос цих слів завжди однаковий з наголосом родового множини, з яким їх сполучує одність значення: вавило́нянин — один з вавило́нян і т. ін.

Слова на *-анин* за походженням діляться на дві групи: а. Слова, що походять від географічних назв країн чи міст, наголос їхній звичайно на передостанньому складі: галича́нин, ізраїля́нин і т. ін. Деякі слова цієї групи мають наголос на складі третім від кінця, підпадаючи впливу наголосу основного слова, від якого повстали, напр.: Вавило́н — вавило́нянин, Галиле́я — галиле́янин, ерусали́млянин, рі́млянин, юде́янин і т. ін. Слова цієї географічної групи тепер ніколи не мають наголосу на кінцевому складі, як то часто було

в нас вдавнину й який ще й тепер живе в західніх говірках.

б. Другу групу слів на *-анин, -янин* складають слова, що визначають члена якоїсь більшої спільноти, група соціальна. Ці слова звичайно мають наголос на складі передостанньому: магоме́танин, просвітя́нин і т. ін. І тільки ось ці слова цієї групи мають наголос наконечний: дворя́нин, края́нин, миря́нин, міщана́нин, селя́нин, слов'я́нин, христия́нин.

§ 8. Слова на *-анка, -янка*, визначаючи дію (часом її вислід), творяться від переємних (пасивних) дієприкметників на *-ний* і затримують їх наголос, щоби мають його на корені: бра́ний — бра́нка, вія́ний — вія́нка, жда́нка, вишива́нка, гуля́нка, гніва́нка, збіра́нка, ко́панка, ма́занка, полива́нка, несподіва́нка, сто́янка, пи́санка, чи́танка, міша́нка, співа́нка, обіця́нка. Див. § 254.

Коли слово з *-анка* визначає предмет, а не дію, тоді наголос за прикметником: коха́ний — коха́нка, жада́ний — жада́нка, лежа́нка, § 164. Ось тому розрізняємо:

<i>дія:</i>	<i>предмет:</i>
обіця́нка	обіця́нка
співа́нка	співа́нка
жада́нка (жадання)	жада́нка
коха́нка (кохання)	коха́нка

§ 9. Слова на *-атор* мають наголос на складі передостанньому, а при відміні наголос сталий: агіта́тор, льока́тор, такса́тор, провока́тор, сенато́р, усі сенато́ри. Але вдавнину, а в західніх говірках і тепер, ці слова в множині переносять наголос на склад *то*: сенато́ри, агітато́ри.

§ 10. Слова на *-ачка* походять від слів на *-ач* або *-ак* і зберігають їхній наголос: клепа́чка, втіка́чка, наглядча́чка, відвідувачка, переклада́чка, дописувачка, співа́чка, дива́чка, письма́чка і т. ін., щоби найчастіш на передостанньому складі.

§ 11. Слова на *-ва* від дієслівних пнів, зберігають наголос свого дієслова: біти — бітва, гонити — гонітва, ловити — ловітва, молити, жерти — жертва і т. ін. Пор. § 60.

§ 12. Слова на *-дло* завжди мають наголос на передостанньому складі: бі́дло, кова́дло, ко́дло, пові́дло, сма́рові́дло.

§ 13. В українській мові дуже часті

слова чол. роду на *-енко*, — вони означають назву сина за заняттям, станом чи назвою батька, напр.: безхатченко, безбátченко, бондаренко, гетьманенко, дяченко, княженко, коваленко, короленко, лимаренко, паламаренко, приймаченко, римаренко, сотниченко, токаренко, удовиченко, царенко, чабаненко, чередниченко, шевченко і т. ін. Це стародавнє місце наголосу, відповідне давньому наголосу імен малих звірят, дітей та дрібних речей на *-а*, що дало *-ен*, пор. наші: качá, лошá, вовчá, дівчá, ягнá, горнá і т. ін.

Але на наголос слів на *-енко* нерідко сильно впливає наголос того слова, що від нього воно повстало, — тоді наголос може бути на третьому складі відкінця, напр.: рибáлка — рибáлченко, тáрка — татáрченко і т. ін.

Простий народ до другої половини XVIII-го віку не мав окремих прізвищ — його називано тоді або по вулицьному, або за назвою чи заняттям батька. Так повстали численні й часті наші прізвища на *-енко*, що звичайно мають наголос на передостанньому складі: Андріенко, Бондаренко, Винниченко, Вівчаренко, Гордіенко, Грінченко, Дрозденко, Дорошченко, Золотаренко, Іваненко, Карпенко, Клименко, Короленко, Линниченко, Лисенко, Микитенко, Нестеренко, Огіенко, Петрченко, Стешенко, Стороженко, Тимченко, Федоренко, Ханенко, Шевченко, Ярошенко і т. ін.

Як ми бачили, на наголос слів на *-енко* сильно впливає наголос того слова, від якого вони творяться, чому часом буває наголос і на складі третьому (а то й четвертому) від кінця, напр.: Єфім — Єфіменко, Макар — Макаренко, Наум — Науменко, Гальченко, лисий — Лисенко, Лорченко, Омельченко, Оніщенко, Основ'яненко, Остапенко, Потáпенко, Рáдченко, Рúдченко, Фéдченко, Фéщенко і т. ін.

Дві системі наголосу прізвищ на *-енко* впливають одна на одну, через що повстають подвійні форми: Пилип — Пилипенко й Пилипенко, Огій — Огіенко й Огіенко, лисий — Лисенко й Лисенко й т. ін.

Вимова прізвищ на *-енко* на корінному

складі нагадує пестливі форми (див. § 99), тоді як прізвища до пестливих форм не належать; щоб цього не було, мова пильнує закріпити за цими прізвищами найчастіший наголос *-енко*. Пор. Гордіенко, Панásенко, Івáсенко — пестливі форми, і Гордіенко, Панасенко, Іваненко — прізвища.

§ 14. Слова на *-еня* визначають молодих звірят чи осіб і мають наголос завжди на кінцевому складі, а при відміні слова він позостається на тім самім складі:

бісеня́ — бісеня́ти — бісеня́та, ведмеженя́, вовченя́, вороненя́, вуженя́, гадейя́, гадюченя́, голубеня́, горобеня́, гусеня́, дяченя́, жабеня́, жиденя́, зайченя́, зозуленя́, каченя́, ковеня́, котеня́, курченя́, ластовеня́, левеня́, лисеня́, мишеня́, москаленя́, орленя́, паненя́, пташеня́, собаченя́, совеня́, сороченя́, старченя́, татарченя́, гурченя́, тхореня́, хлопченя́, цапеня́, цареня́, циганеня́, цуценя́, чапленя́, черепашеня́, чортеня́, шпаченя́, щуреня́, яструбеня́. Зменшені предмети: рученя́, серденя́, хлібеня́. Так само: жайвороня́ (зам. жайворовеня́). Пор. слова на *-я* § 47.

§ 15. Слова на *-еча* мають сталий наголос на передостанньому складі: ворожнеча́, гуркотнеча́, дорожнеча́, колотнеча́, малеча́, молодеча́, молоднеча́, холоднеча́.

§ 16. Слова на *-йба* мають наголос на передостанньому складі: садйба́, колыба́, кандйба́.

§ 17. Слова на *-иво* віддієслівні мають наголос на корінному складі: ва́риво, па́ливо, ме́реживо, твóриво, а від'їменникові — на складі передостанньому: гря́зиво, м'я́сиво.

§ 18. Слова на *-изна*, що визначають спадщину по кому, мають наголос сталий на передостанньому складі: бабйзна́, дідйзна́, отчйзна́, матерйзна́; так само: білйзна́, польщйзна́, гнилйзна́.

§ 19. Слова на *-йло* завжди мають наголос на передостанньому складі: ві́трило, дубйло́, здоровйло́, зубйло́, кро́пйло, мі́рило, мотовйло́, правйло́, стра́йло, щідйло́, чорнйло́ й т. ін. Пор. § 12.

За словом правй́й, прав́да повстало правйло́ — закон, відрізняючись від правйло́ — шевське знаряддя.

Вдавнину часто було правйло́ (закон), що зостало в зах. укр. говорах і тепер. Могильницький: правйло́. Лепкий З глибин: Мені байдужні всі правйла́ 16.

§ 20. Слова на *-ин* не мають усталеного наголосу, але звичайно мають його на складі передостанньому чи останньому, напр.:

а. Назви народів зберігають наголос свого прикметника на *-ський*: болгарин, волóшин, мадярин, сёрбин, рúсин, тата́рин, тۇрчин; вірме́нин, грузи́н, литві́н, половчи́н, сараці́н і т. ін.

б. Назви міст: Лебе́дин, Чиги́рин, Ба́ту́рин і т. ін.

в. Інші йменники: боя́рин, во́їн, карма́зин, челя́дин, черкаси́н (матерія) і т. ін.

При відміні цих слів наголос позостається на тім самім складі, але слова: вірме́нин, половчи́н, рúсин мають множину: вірме́ни, по́ловці, руси́ни, а литві́н має наконечний наголос як ув однині,

так і в множині: литви́на, литви́ном, литви́ни.

В західньоукраїнських говорах слова на *-ин* частіш мають наголос наконечний: болгари́н, татари́н, араби́н і т. ін., але це вимова місцева.

Іван Огієнко.

Призначаємо цей рік РМ на вивчення наголосу.

Для одного народу — одна літературна вимова!

Правильний наголос — ознака культури мови!

Без пильного навчання нема знання літературного наголосу!

Наші поети мусять писати свої вірші тільки з літературним наголосом!

Що кажуть назви осель.

Закінчення *-ів* — це найзвичайніша й найбільш поширена присвійна форма особових назв. Оселі з так закінченими назвами зустрічаються в більшій кількості в усіх повітах заселеної українцями частини Галичини. Наведемо тільки кільканадцять для прикладу: Бенів (із Бен = убивство), Блажів (із Благъ = добрий), Бовшів і Болахів (із Болъ = більше, ліпше, здрібніле Болек); Божиків (з Бог, здрібніле Божик), Боянів (з Бой = боротьба, Боян), Видинів (із Видъ = вид, зір), Витків (із Вить = користь, зиск), Глухів і Глушків (із Глухъ), Дідилів (з Дѣдъ = предок, згрубіле Дідило), Доброгостів (із Добр + Гостъ), Дорошів і Дрогоїв (із Драгъ = догрий, милий); Зборів (із Изборъ = вибір), Лисків (з Лысъ = лисий, здрібніле Лиско), Любачів (із Любъ = люблений), Малів (із Маль = малий), Малехів (із Маль, здрібніле Малик), Мужилів (з Мжь = муж, згрубіле Мужило), Немилів (із Миль — Немиль), Ожидів (із Жьда = ждати), Перемилів (із Перемиль = дуже милий), Русилів (із Русъ = русий, згрубіле Русило), Радехів (із Радъ = швидкий, здрібніле Радик), Стоянів (із Стой = стояти), Станьків (із Станъ = стояти, здрібніле Станько), Ходорів (з Ходъ = ходити, вести), Хоробрів (із Храбръ = хоробрий), Чернихів

(із Чрънъ = чорний, здрібніле Черник). У всіх оцих назвах прикметникове закінчення *-ів* виступає в сполучі з старовинними поганськими іменами, які ще до кінця XIV ст. мали в Русі більшу популярність, ніж християнські. Значить, названі вище оселі походять іще з давньої доби нашого державного життя.

Але не менш часто стрічаємо закінчення *-ів* у сполучі з церковними християнськими іменами. Тут у першу чергу доводиться згадати Львів, заснований, як знаємо з Галицько-Волинського літопису, коло половини XIII ст. королем Данилом у честь свого сина Льва. Сюди належать: Василів, Вікторів, Григорів, Дмитрів, Іванків, Карлів, Миколаїв, Михалків, Олешків, Павлів, Петриків, Семенів, Сидорів, Янів й багато інших. Замітимо, що оселі з назвою Янів не мусять бути польського походження, бо ім'я Ян було розповсюджене також і в Русі за княжих часів (напр., відомий боярин Ян Вишатич). Оці оселі походять уже з пізнішої доби, починаючи від XIII ст. аж до найновіших часів.

Рівнорядно та рівночасно з особовими назвами, закінченими на *-ів*, повставали назви, закінчені на *-ин*. Це присвійне прикметникове закінчення доцільно до особових імен із визвуком

-а, або на м'яку приголосну. Тут треба також відрізнити назви, утворені з старовинних поганських імен, від пізніших християнсько-церковних. До першої категорії належать: Бабин (див. Бабичі), Берлин (ім'я Берла — з Беръ = брати, забирати), Бобятин (ім'я Бобята — з Боб, нев'ясного значення), Богутин (ім'я Богута — з Богъ), Боратин (ім'я Бората — з Боръ = боротьба), Будинин (ім'я Будина — з Бъд, Буд = чувати), Дятин (ім'я Дията), Добрачин і Добрусин (з Добръ = добрий), Душагин (ім'я Душата — з Душа = дух), Жогатин (ім'я Жогата = Жегота — з Жег = палити), Журатин (ім'я Журата), Космирин (ім'я Космира — з миръ = супокій), Коростятин (ім'я Коростята — із Кръсть = хрест), Лабшин і Лапшин (з Лаб, не в'ясного значення), Ладичин (ім'я Ладика — з Лад = краса), Лопатин (ім'я Лопата), Мачишин (ім'я Мачиха — з Мат), Милятин (ім'я Милята — з Миль = милий), Митулин (ім'я Митула — з Мит, нев'ясного значення), Мокротин (ім'я Мокрота із Мъкръ = темний), Ператин (ім'я Перата — з Пер, нев'ясного значення), Поручин (ім'я Порука), Рогатин (ім'я Рогата — з Рогъ = ріг), Слав'ятин (ім'я Слав'ята — з Слава), Собетин (ім'я Собета — з Собъ = допомога), Станин (ім'я Стана — з Станъ = стояти), Стратин (ім'я Страта — з Страт = стратити), Тішатин (ім'я Тішата — з Тъха = потіха), Хлоп'ятин (ім'я Хлоп'ята — із Хлапъ = невільник), Шибалин (ім'я Шибала), Яротин (ім'я Ярота — з Яръ = суворий).

Назви, утворені з християнсько-церковних імен, стрічаються в цій групі доволі рідко: Васютин (ім'я Васюта — Василь), Олексин, Савчин (ім'я Савка), Хомчин (ім'я Хома, здрібніле Хомка), Настащин (ім'я Настася), Янчин (ім'я Янка). Сюди належить правдоподібно також Снятин (ім'я Коснята = Костянтин, при чім перший склад відпав. Цікаво, що особові назви осель із прикметниковим закінченням на -ин виступають найчисленніше в Сокальському, а потім у Рогатинському, Бережанському та Ярославському повітах.

в) Іменникові назви на -івці,

-инці. Ці назви повстали при допомозі дочплення додаткового закінчення -ці до назв осель із присвійними прикметниковими закінченнями -ів, -ин, на означення населення, що жило в цих оселях. І так, двір чи хутір, заснований Яцком, первісно називався Яцк-ів, а люди, що жили в цьому дворі, Яцк-ів-ці; згодом ця остання назва витиснула попередню й перейшла на самий двір. Так само двір чи хутір, заснований Микитою, початково називався Микит-ин, а люди, що в ньому жили, Микит-ин-ці; потім назва Микитинці приросла до самого хутора. Ці подвійні закінчення зустрічаємо як при старовинних поганських іменах, так і при християнсько-церковних. Очевидно, перші з них — старші, другі — молодші, пізніші. До першої категорії належать: Беньківці (із Бен = убивство, див. Бенів), Богатківці (з Богать = багатий), Болахівці (із Болъ = більше, див. Болахів), Братківці (із Братръ = брат, здрібніле Братко), Гинківці (з Гын, невідомого значення), Дитківці і Дятьківці — з імени Детко¹, Курівці (Кур = спів), Малашівці (з Малъ, див. Маличковичі, Малів, Малехів), Мичківці (з Мик — невідомого значення), Негівці (з Нѣга = веселість, див. Ніговиці), Семаківці, Семиківці і Смиківці — із Сѣм, Станківці (із Станъ = стояти, див. Нестаничі, Станимир, Станин), Худивці й Худиківці (із Худъ = худий); Бабинці (із Баба, див. Бабичі, Бабин), Балинці (з Бал, Бала), Вітошинці (із Вить = зиск, див. Витків), Путятинці (із Путь = дорога, див. Путятичі), Скородинці (із Скоръ = скорий) і інші.

До назв, що повстали із християнсько-церковних імен, належать: Андрушківці, Васильківці, Гринівці, Гринківці, Данилівці, Давидківці, Іванівці, Івашківці, Климківці, Касперівці, Лавриківці, Марківці, Матіївці, Несторівці, Остапківці, Томашівці, Янківці, Яцківці, Варваринці, Илинці, Микулинці, Микитинці, Олексинці.

г) Іменникові назви на -івка. Це закінчення надає назві характер

¹ Так називався боярин, що правив Галицькою державою після смерті князя Болеслава-Юрія ІІ. (1340 р.).

здрібнілий, пестливий, і тому можемо догадуватися, що первісно цього роду назви надавано невеличким, побічним оселям. Ще досі назви з цим закінченням мають переважно т. зв. кути (окремі частини села), присілки, фільварки, відокремлені групи хат, тощо, хоч попадають тут також і більші села. Оселі з назвами цього типу повстали вже в пізніших історичних часах, як вислід колонізаційної діяльності володарів та великих землевласників. Перші оселі з особливими назвами, закінченими на *-івка*, стрічаємо допіру в актах із XIV ст. Очевидно, імена, до яких доціплювано це закінчення, це вже християнсько-церковні, деякі з них мають навіть чужи-

нецький характер. Одиноким, наскільки ми могли перевірити, винятком є Пакошівка (Сянїк), що має назву, утворену із старовинного слов'янського імени Пакош (із Пакъ = сильний, здоровий)¹. Назви цього типу поширені в усіх українських частинах Наддніпрянщини. Наводимо декілька для прикладу: Августівка, Адамівка, Богданівка, Викторівка, Казимирівка, Климівка, Михайлівка, Панасівка, Романівка, Семенівка, Тарасівка, Теклівка, Якубівка.

Варшава.

Мирон Кордуба.

¹ Пригадуємо, що малопольський вельможа Пакослав володів кілька літ по умові у Спіжу (1214 р.) Любачівщиною, а Перемиська земля з Сянїчиною тоді належала до Польщі.

Відміни наголосу галицького від літературного.

Добра літературна вимова — основа знання літературної мови. Для засвоєння літературної мови в нас не мало вже зроблено, але ділянка літературної мови зостається й далі малоорана. Щоб заповнити цю прогалину, подаю тут відміни наголосу галицького від літературного в формі коротенького Словничка, потрібного для повсякденного практичного вжитку.

Західньоукраїнський наголос має дуже багато відмін супроти наголосу східньоукраїнського, цебто літературного. Довгі віки відірвана від матернього пня, Галичина і в наголосі далеко відійшла від Наддніпрянщини, витворивши навіть декілька помітних і засадничо різних відмін (пор., напр., ті дієслова, що в Словнику мають цифру 3).

Словника свого, щодо галицької частини, я склав головню на оцих джерелах, що мають місцевий наголос: вірші І. Франка („З вершин і низин“ 1887 р.), О. Маковея („Ревун“ 1911 р.), Б. Лепкого („З глибин душі“ 1905 р.), В. Щурата („Пісня про Роланда“ 1918 р. і „Слово про похід Ігоря Святославича“), М. Підгірянки („Мати-страдниця“) і В. Пачовського („Гетьман Мазепа“), та акцентовані видання: Граматика Ст. Смаль-Стоцького 1914 р., „Етногр. Збірник“ т. VI, „Коротка історія біблійна“ о. І. Рудовича, „Читанка для І-II р.“ Ол. Бар-

вінського 1921 р. та „Словар чужих слів“ З. Кузелі і М. Чайківського 1910 р.

В Галичині сильно поширені були акцентовані шкільні підручники, і всі вони подавали тільки місцевий наголос, зовсім не звертаючи уваги на наголос більшості українського народу, цебто на наголос літературний. Зо школи наголос переходив до життя, і власне це викопувало прірву між двома вимовами, — літературною та „галицькою“.

Для практичного вжитку подаю тут Словничка відміни наголосу галицького від літературного. До Словничка цього ввійшло все найпомітніше, чому він не буде зайвий для всіх, хто хоче навчитися літературної мови.

До свого Словничка вніс я також вимову чужомовних слів, бо вона в Галичині часто йде за вимовою польською.

Наголос при відміні слова показую для скорочення за допомогою трьох цифр.

1. Цифра 1 по слові показує, що наголос цього слова при його відміні по всіх формах все позостається на тім самім складі, на інший не переходячи. Напр.: вéжа 1: вéжі, вéжею, вéжами й т. д., або: вхóдяти 1: вхóджу, вхóдиш, вхóдить, вхóдять і т. д.

2. Цифра 2 по слові показує, що наголос цього слова при його відміні по всіх формах переходить на кінцевий

склад слова. Напр.: вояк 2: вояка́, вояко́м, вояки́, вояка́м, або: везти́ 2: везу́, везе́ш, везу́ть, везла́, везло́, везли́. Тільки в орудному множини наголос не на кінці: вояка́ми.

3. Цифра 3 по дієслові показує, що наголос у 1. особі теперішнього часу знаходиться на кінцевому складі, а в усіх інших формах теперішнього часу він переходить на корінь. Напр.: блудити 3 — блуджу́, блуди́ш, блудить, блудимо, блудите, блудять. Таких дієслів у нашій мові дуже багато, й на них треба звернути пильну увагу, бо це засаднича відміна вимови східної від західної, див. далі дієслово, § 242.

В першому рядку подано наголос галицький, а в другому — літературний.

Наголос місцевий:

Август
автограф
адвокат
азбука
акцент
альгебра
альфонс
Анатоль
антихрист
апетит
аптика
аптека́рський
аромат
артикул
бажання
батенько
Батий
батьківський
батьківщина
батько́ 2

дім батьків
блудити, блуджу́ 1

боги́ 2
Богдан 2
бойкий
болгарин
Борис
боронити, бороню́

бороти́, борю́

боярин

Літературний:

август 1
автограф 1
адвокат 1
азбука 1
акцент 1
альгебра 1
альфонс 1
Анатоль 1
антихрист 1
апетит 1
аптека́ 1
аптека́рський 1
аромат 1
артикул 1
бажання 1
батенько 1
Батий 1
батьківський 1
батьківщина 1
ба́тько 1, мн. ба́тьки́ 2
дім ба́тьків 1
блудити 3: блуджу́, блуди́ш
бо́ги, бо́гів 2
Богдан 1
бо́йкий 1
болга́рин 1
Бори́с 1
борони́ти 3: боро́ню, боро́ниш
боро́ти 3, боро́ю, боро́реш
боя́рин 1

бо́юся, бо́їшся

бра́ти, беру́
бре́шу

бриля́нтовий
бро́джу

буду́ 2: будеш, буде́

буду́чина

бу́зько 1

буйни́й

бу́кет

букóвий

бу́ла, бу́ло, бу́ли

була́ва

бурлако́вання

ва́гання

ва́лет

ва́лишся

варва́р

варва́рство

варити: ва́рю, ва́-

ри́ш, ва́рять

ввічли́вий

вгле́дити

вгору́

вда́лася 1: вда́лося,

вда́лися

вди́хання

вежа́ 2, мн. ве́жі 1

везі́р 1

везти́

везла́, -ло, -ли

вели́чний

верну́ти, верну́

верти́ти 1: ве́рчу,

ве́ртиш

верх, до верху́

весело́

весі́лля 2

вє́сти, вє́ла, вє́ло,

вє́ли

вечє́рати

вечє́ром

взя́ти 1: во́зьму,

во́зьмеш, взя́ла,

-ло, -ли

вї́димий

бо́їтися, бо́юся, бо́їшся 2.

бра́ти, беру́ 2

бреха́ти 3: брешу́,

брєшєш

бриля́товий 1

бро́дити 3: броджу́,

бро́диш

буду́ 1: будєш, будє

буду́чина 2

бу́зько 2

буйни́й 1

бу́кет 1

бу́ковий 1

бу́ла, бу́ло, бу́ли

була́ва 2

бурлакува́ння 1

ва́гання 1

ва́лет 1

ва́литися 3: ва́люсь,

ва́лишся

ва́рвар 1

ва́рварство 1

варити 3: ва́рю, ва́-

ри́ш, ва́рять

ввічли́вий 1

вгле́дити 1

вгору́

вда́лася 2: вда́лося,

вда́лися

вди́хання 1

вежа́ 1

везі́р 1

везти́ 2: везу́, ве-

зє́ш

везла́, везло́, везли́

вели́чний 1

верну́ти 3: верну́,

вернєш

верти́ти 2: верчу́,

верти́ш

верх, до верху́

вє́село

вє́сілля 1

вє́сти 2: веду́, ве-

дє́ш, вє́ла, вє́ло,

вє́ли

вечє́рати 1

вечє́ром, ввє́чєри

взя́ти 3: візьму́,

візьмєш, взя́ла,

-ло, -ли

вї́димий 1

виждання	вижданн ^я 1	входити, вх ^о джу	вх ^о дити 1
виносити	виносити 1	вх ^о пити 1	вх ^о пити 3: вх ^о пл ^ю , вх ^о пиш
високо	високо	в'язати, в'яжу	в'язати 3: в'яж ^у , в'яжеш
виходити	виходити 1	галичанін	галичанін 1
відати	відати 1	гасло 2	гасло 1
відбрешу	відбрехати 3: -ш ^у , брешеш	герольд	герольд 1
відвезти	відвезти 2: -з ^у , -зеш	гостей	гостей
віддала, -ло, -ли	віддала 2, -л ^о , -л ^и	глибоко	глибоко
відомий	відомий 1	глиняний	глиняний 1
відомість	відомість 1	глядіятор, мн. -тори	глядіятор 1, мн. гла- діятори
відомо	відомо	глядіяторів	глядіяторів 1
відплатити, -ч ^у 2	відплатити 3: -ч ^у , відплатиш	глядіяторський	глядіяторський 1
відплала, -ло, -ли	відплала 2, -л ^о , -л ^и	гнобити	гнобити 2
відповіла, -ло, -ли	відповіла 2, -л ^о , -л ^и	говорити, гов ^о рю	говорити 3: говор ^ю , говориш
відразливий	відразливий 1	гоєний	гоєний 1
відсоток	відсоток 1	гоїти	гоїти 1
відступити, від- ст ^у плю	відступити 3: від- ступлю, відст ^у пиш	гойдатися	гойдатися 1
відхід, відходу	відхід, -х ^о ду 1	голити, г ^о лю 1	голити 3: г ^о лю, г ^о - лиш
віжки 2	віжки 1	голосити, г ^о л ^о шу 1	голосити 3: г ^о л ^о - ш ^у , г ^о л ^о сиш
війна, на війну	війна, на війн ^у	голуб 1, мн. 1: г ^о - л ^у би	голуб 1, мн. 2: г ^о - л ^у би
військовий	військ ^о вий	голубий	голубий 1
вільний	вільний 1	гор ^а , на гор ^у	гор ^а , на гор ^у
він 1: й ^о го, й ^о му, ї	він 2: й ^о г ^о , й ^о м ^у , ї	гордий	гордий
вінчання	вінчання 1	горі	горі
вітчина 2	вітчина 1	горізон ^т	горізон ^т 1
вкрад ^у 2	вкрасти 1: вкра ^д у, вкрадеш	горожанін	горожанін 1
Владимір	Владимир	горшка, в горшк ^у	горшка 2: в горшк ^у
вносити, вношу	вносити 1	горячо	горяч ^е
воздушний	воздушний 1	Г ^о сподь 1	Г ^о сподь, Г ^о спода 1
возити, вожу	возити 3: вож ^у , во- зиш	грабл ^і 1	грабл ^і 2
Володимір	Володимир 1	грамот ^а 2	грамот ^а 1
Вольтер	Вольтер 1	гризот ^а 2	гризот ^а 1
воркотати, ворк ^о чу	воркотати 3: -ч ^у , к ^о чеш	грішний	грішний 1
ворожити, вор ^о жу	ворожити 3: воро- ж ^у , ворожиш	грозити, гр ^о жу 1	грозити 2, гр ^о ж ^у , гр ^о зиш
вороний	вороний 1	губити, г ^у блю	губити 3: г ^у б ^л ю, г ^у биш
Вороний	Вороний 1	г ^у зар	г ^у сар 1
ворот ^а	ворот ^а	г ^у сти, г ^у ла, -ло, -ли	г ^у сти 2, г ^у ла, -л ^о , -л ^и
вояк	вояк 2	г ^у цул	г ^у цул 1
впасти 1, впа ^д у,	впасти 2: впа ^д у, впадеш	г ^у ц ^у льський	г ^у ц ^у льський 1
вплести, впле ^т у	вплести 2: -т ^у , -теш	давний	давний 1
втікла, -ло, -ли	втікла 2, -л ^о , -л ^и	давно	давно
втомлений	втомлений 1	далек ^о	далек ^о
втопити, вто ^п лю	втопити 3: вто ^п лю, втопиш	дарм ^о вання	дарму ^в ання 1
втрачений	втрачений 1		

да́ти, да́ла, да́ло, да́ли	да́ти, да́ла, да́ло, да́ли	еґоїзм 1 еле́мент	еґоїзм 1 елеме́нт 1
два́йцятий	два́дцятий 1	е́вшан	е́вшан 1
Двіна 1	Двіна́ 2	еґиптянін	еґіптянин 1
Дека́мерон	Декаме́рон 1	епітет	епітет 1
де́кан	дека́н 1	ере́тик 1	ерети́к 2
де́крет	декрéт 1	жа́дання	жада́ння 1
де́ржати, де́ржу	де́ржати 3: де́ржу, де́ржиш	жа́жда 2	жа́жда 1
де́шевший	де́шевший 1	жа́лібний	жа́лібний 1
джу́ма 1	чу́ма 2	же́рело	джерело́ 2
дивні́й	ди́вний 1	же́ртівник 2	же́ртовник 1
ди́ван	ди́ван 1	же́ртвувати, же́рт- вую́ 1	же́ртвувати 1, же́рт- тую́ 1
ди́витися, ди́влюся	ди́витися 3: ди́влю- ся, ди́вишся	жи́ла, жи́ло, жи́ли	жила́, -ло́, -лі́
ди́вочка	ди́вочка 1	житте́пис	житте́пис 1
ди́лати	ди́яти 1	за́бороло	заборобо́ло 1
ди́лити, ди́лю	ди́лити 3: ди́лю, ди́- лиш	за́вдання	завда́ння 1
ди́ло 2	ди́ло 1	заверну́ти, за́верну	заверну́ти 3: за́вер- ну́, за́вернеш
до́вершити	до́вершити 2	за́вести, за́веду 1, за́вела, -ло, -ли	за́вести 2: за́веду́, -де́ш, за́вела́, -ло́,
до́вжник 1	до́вжник 2	за́видувати	за́видувати 1 [-лі́]
до́водило́сь	до́водилось	за́водити	за́водити 1
до́дала, -ло, -ли	до́дала, -ло́, -лі́	за́говір	загові́р 1
до́ктор 1, мн. док- то́ри 1	до́ктор, мн. 2: док- то́ри	за́густити, за́гу́ла, -ло, -ли	за́густити 2, за́гула́, -ло́, -лі́
до́лішній	до́лішній 1	заду́шу	заду́шити 3: заду- шу́, заду́шиш
дома́гання	домага́ння 1	зажу́рений	зажу́рений 1
до́нос	доно́с 1	за́кон	зако́н 1
доно́сити	доно́сити 1	за́мітний	замі́тний 1
до́нька	до́нька 1	замкне́ний	за́мкнений 1
до́певнитися	до́певнитися 1	за́мок (у дверей)	замо́к 2
до́повнити	до́повнити 1	за́непоко́їти	за́непоко́їти 1
до́помогти́, до́по- мо́жу 1	до́помогти́ 3: до́- помо́жу, до́помо́- жеш	запа́сти, за́паду 1	запа́сти 2: за́паду́, -де́ш
до́робити, до́роблю	до́робити 3: до́роб- лю́, до́робиш	запо́внити	запо́внити 1
до́сить	до́сить	запопа́дли́вий	запопа́дли́вий 1
до́ступити, до́стүп- лю́ 1	до́ступити 3: до́- стүплю́, до́стүпиш	запримі́тити	запримі́тити 1
до́ходити	дохо́дити 1	засло́нити, засло́ню	засло́нити 3: за- сло́ню, засло́ниш
до́цент	доце́нт 1	заспоко́їти	заспоко́їти 1
до́чка 1 і 2	до́чка 2	захо́дити	захо́дити 1
дро́ва	дро́ва	захо́пити	захо́пити 3: захо́п- лю́, захо́пиш
дру́жний	дру́жний 1	зацві́ла, -ло, -ли	зацві́ла, -ло́, -лі́
друко́вання	друкува́ння 1	за́чала, -ло, -ли	за́чала, -ло́, -лі́
ду́бина 2	ду́бина 1	збре́хати, збре́шу	збре́хати 3: збре́шу́, збре́шеш
ду́мати	ду́мати 1	збу́джу	збу́дити 3: збу́джу́, збу́диш
ду́ховенство́ 2	ду́ховенство 1	звэ́сти, звэ́ду, звэ́- ла, -ло, -ли	звэ́сти 2: звэ́ду́, де́ш, звела́, -ло́, -лі́
ду́шу, ду́шиш	ду́шити 3: ду́шу́, ду́шиш		
Еванге́лія	Ева́нгелія 1		

зга́шений	зга́шений 1	ка́занья	казáння 1
зда́ла, -ло, -ли	зда́ла, -ло́, -ли́	Ка́зань мій	Каза́нь 1 моя
здо́була, -ло, -ли	здо́була, -ло́, -ли́	ка́као	какао́
здо́ровлю́ 2	здо́ровлю́ 1	кале́ндар	календа́р 2
здума́ти	здума́ти 1	Калева́ла	Калева́ла 1
збра́ти, збе́ру 1	збра́ти 2: зберу́,	каме́ра	каме́ра 1
	збереш	ка́мінний	ка́мінний 1
зідха́ння	зідха́ння 1	ка́мка	камка́ 2
злази́ти	злази́ти 1	ка́м'яний	кам'яни́й 1
зло́манья	злама́ння 1	кана́л, мн. кана́ли 2	кана́л 1, мн. кана́-
змага́ння	змага́ння 1		ли 1
змило́сердітися	змило́сердітися 1	ка́праль	капра́л 1
зна́вець	знаве́ць 2	ка́птур	капту́р 2 і ка́птур 1
зна́комий	знайо́мий 1	капу́цин	капу́цин 1
зна́комство	знайо́мство 1	Ка́рл 1	Ка́рл 1
зна́тний	зна́тний 1	Ка́тон	Ка́тон 1
зна́чити	зна́чити 1 (мати зна́-	ка́шляти	ка́шляти 1
	чення) і значі́ти	керма́нич	керма́нич 1
	2 (робити зна́ки)	кива́ти	кива́ти 1
	зна́чення (ва́га) і	киво́т	киво́т 1
	зна́чіння (роблен-	кида́ти	кида́ти 1
	ня зна́ків)	києвля́нин	києвля́нин 1, кия́-
зна́чіння	зна́чення (ва́га) і		нин 1
	зна́чіння (роблен-	Киї́вщина	Киї́вщина 1
	ня зна́ків)	килі́м	килі́м 1
знесла́, -ло́, -ли́	знесла́, -ло, -ли	кланя́тися, кланя́-	кланя́тися, кланя́-
зніве́чити	зніве́чити 1	ю́сь 1	ю́сь 1
зно́ва	зно́ву	клеве́та	клевета́ 2
зно́сити	зно́сити 1	клони́ти, кло́ню	клони́ти 3: кло́ню,
зня́ла, -ло, -ли	зня́ла, -ло́, -ли́		кло́ниш
зоря́ний	зоря́ний 1	клопо́тати, клопо́чу	клопо́тати 3: кло-
зразу́	зразу́		почу́, клопо́чеш
зрани́ти	зрани́ти 1	кня́жна	кня́жна 2
зроби́ти, зроби́мо 1	зроби́ти 3: зроби́м,	кня́зь 2	кня́зь 1, мн. князі́ 2
	зроби́ш	ко́бур	кобу́ра 1
зупини́ти, зупи́ню	зупини́ти 3: зупи́-	ко́вер	кове́р 2
	ню́, зупи́ниш	ко́го, ко́гось	ко́го, ко́гось
зустрі́нути	зустрі́нути 1	коде́кс	ко́декс 1
Іго́р	Іго́р 1	кожу́х 2	кожу́х 1
Ігоре́вий	Ігоре́в	коло́ти, ко́лю	коло́ти 3: колю́, ко́-
ігуме́н	ігуме́н 1		леш
ігуме́ня	ігуме́ня 1	коло́тити, коло́чу	коло́тити 3: коло́чу́,
ідо́л	ідо́л 1		коло́тиш
ізраї́льтяни́н	ізраї́льтянин 1	ко́місар	ко́місар 1
Ізраї́ль	Ізраї́ль 1	ко́нання	ко́нання 1
ізраї́льський	ізраї́льський 1	ко́нтракт	ко́нтракт 1
іне́й	іне́й	ко́нцерт	ко́нцерт
інжи́нір	інже́нер 1	ко́няк	ко́няк 2
іні́ціал	іні́ціал 1	ко́піє	ко́піє 2
іно́к	іно́к 1	Ко́ран	Ко́ран 1
іпо́тека	іпо́тека 1	ко́рець 2	ко́рець 1
іра́де	іра́де	ко́сити, ко́шу, ко́-	ко́сити 3: ко́шу, ко́-
Йорда́н 2	Йорда́н 1	ше́ний	си́ш, ко́шений 1
ка́гла	ка́гла 2, мн. ка́гли 1		
каза́ти, ка́жу	каза́ти 3: ка́жу, ка́-		
	жеш		

край 2	край 1, в краю, мн. краї 2	магомеданін маїор	магометанін 1 маїор 1
крутіти, кручу	крутіти 3: кручу, крутиш	макаронізм малярія	макаронізм 1 малярія 1
кузін	кузін 1	маца 1	маца 2
купіти, куплю	купіти 3: куплю, купиш	машина	машина 1
курінь 1	курінь 2	машкара	машкара 2, мн. маш-
курятко	курятко 1	маштаб	маштаб 1 [кари 1
кутя 1	кутя 2	маятник 2	маятник 1
ладан 2	ладан 1	мене, мені	мене, мені
ластівкі 2	ластівки 1	меншати	меншати 1
легіон 1	легіон 1	мертвій	мертвий 1
ледво	ледве	Месія	Месія 1
лексикон	лексикон 1	меценат	меценат 1
лемент	лемент 1	Мірон	Мірон 1
летіти 3: лечу, ле- тиш	летіти 2: лечу, ле- тиш	мій 1: мого, моїй, мої, моїх, моїм, моє, моя, мою	мій 2: мого, моїй, мої, моїх, моїм, моє, моя, мою
ліла, -ло, -ли	ліла, -ло, -лі	мінитися 2, мінюся, мінішся	мінитися 3: міню- ся, мінішся
линути	линути 1	місця 1 всі	місця 2 всі
лист 1	лист 2	множество 2	множество 1
лишити, лишу 1	лишити 3: лишу, лишиш	множитися	множитися 1
лікар 2	лікар 1	мовчання	мовчання 1
літія	літія 2	моліти, молю 1	моліти 3: молю, молиш
літній	літній 1	молоти, мелю 1	молоти 3: мелю, ме-
ловець	ловець 2	монах	монах 1 [леш
ловіти, ловляю 1	ловіти 3: ловляю, ловиш	морозити 2	морозити 1
ловля 2	ловля 1	мотив	мотів 1
ломіти, ломлю 1	ломіти 3: ломлю, ломиш	моток 1	моток 2
ломання	ламання 1	мотор	мотор
любити, люблю 1	любити 3: люблю, любиш	мрячний	мрячний 1
людина 2	людина 1	мужчина 2	мужчина 1
людство 2	людство 1	мундур	мундір 1
люшня	люшня 2, мн. люшні	мурза 1	мурза 2
льокаль	льокаль 1 [1	муркотіти, муркочу	муркотіти 3: мур- кочу, муркочеш (Закіпчення буде). Іван Огієнко.
мадяр	мадяр 1		

Початкова мова дитини.

Кілька карток з денника п. з. „Душа дитини“.

Перші літа в житті дитини, коли народжується її мова, це найприємніший час для батьків, — прислухуватися до милого щебету своєї улюбленої дитини, а коли хто з оточення ще й цікавиться мовою, тоді радість подвійна, бо це неначе практичний курс фізіології мови.

Нижче подаю кілька карток з денника, що його я вів принагідно й записував

спостереження над мовою хлопчика, що тоді мав 11 місяців і 15 день (нар. 3 січня 1927). Перші записи походять із дня 19 грудня 1927 й тривають до 29 липня 1928, щепто: 7 місяців і 10 день. Хлопець нормальний, добре розвинений. Батьки відзивалися до дитини мовою дорослих, а не творили, — як це, на жаль часто діється, — спеціальної дитячої

говірки. Ім'я хлопчика означуватиму буквою *l*.

19/12 1927:

Людей, що приходять або відходять, вітає або прощає *l*. словами: *па-па-па*. Як щось упаде на підлогу, каже: *пав-пав*.

Їсти прохає словами: *дай-дай, дам-дам, там-там*.

Матір кличе до себе: *мам-мам*, або *гам-гам*, бо для дитини мати та їжа — ідентичні.

Песик гавкає: *гав-гав-гав*.

Книжка, це: *а-у, а-у*, бо чув, як його брат читав букваря.

Лямпя в нього, це: *пам-пам* або *бам-бам*, бо висить на стелі.

Щось велике або незнане, це: *у-у-у*, а при цьому сильно заокруглює губи.

Коли св. Микола приніс йому випханого песика, засміявся горлом і відтоді вправляв горляний сміх.

21/12 1927:

l. почав вправляти мовні знаряди в вимові зубних так, що притискає язичка зубками й старається витискати повітря поміж зуби та язика.

22/12 1927:

l. цілий час вимовляє: *д-д-д-д т-т-т-т*, при чому притискає язичка до зубків і пропускає повітря крізь зубки.

26/12 1927:

l. старається вимовляти: *л-л-л*.

1/1 1928:

l. вже говорить: *тю-тю, тя-тю, дай-дай*.

3/1 1928:

l. вимовляє носово-зубне: *н* і тому дуже часто повторяє: *ні-не-ні-не* й випускає повітря носом.

5/1 1928:

l. мішає *м-б* і говорить: *ма-ма, ба-ма, ма-ба*.

8/1 1928:

Перший раз вимовив *l*. слово: *ня-ня* й повторив коло 10 раз, щоб не забути.

Під час забави в т. зв. хованку вимовив: *де ти?*

Того самого дня зробив кілька кроків самостійно, без чужої помічі.

Від кількох днів *l*. мішає звуки: *т* та *к* і вимовляє: *тат-ку, та-ту, как-ку, ка-ку*.

Під час гри в хованку сказав: *ку-ку*.

Цілком докладно вже вимовляє *l*. *ня-ню, на* (при подаванні якогось предмету), *не-не* (при переченні), а при цьому хитає цілою верхньою частиною тіла.

Від кількох днів вимовляє: *ці-ці, ци-ці, чі-чі*.

10/2 1928:

l. уже виразно говорить: *так, ма* (нема), *дай-ну*.

Так само вже самостійно стоїть і ходить.

10/3 1928:

l. вимовляє вже: *ле-ле, ля-ля, ля-лю, ляль-ко*. Звук *л* вимовляє *l*. так, що висуває язичка до верхньої губи або до верхніх зубів й артикулює *л*.

31/3 1928:

l. часто вимовляє *ко-ко* (яйце), бо чув як курка „журилася“, якщо шукала місця знести яйце, *ка-ка, ку-ка* (курка), *тю-тя*.

9/4 1928:

Якщо *l*. б'є другу особу, говорить: *фа-фа*. Коли віє вітер, горить огонь або кипить вода, говорить: *фу-фу*.

11/4 1928:

Ня-ню, пап-ку, ну кричить, якщо нянька не спішиться дати йому хліба. Уже виразно говорить: *тат-ко, мам-ко, пап-ка*.

12/4 1928:

l. часто мішає *ля-лю* з *ла-лу*.

20/4 1928:

Та-ту, да-ти, ну — прохав, щоб йому дати капелюха бавитися.

14/5 1928:

l. говорив такі слова: *пуп-ка* (пупець), *буля-буля* (цибуля), *ка-ка* (все брудне), *му-му* (робить корова).

Ма-мо, дай гаму, тут (і показував на рота).

Ня-ню, дай ка-ву (кава, це все, що їсться на снідання).

27/6 1928:

Ну, ма-мо, тань (= встань).

Ну, лай, лай (зам. грай).

18/7 1928:

l. уже сполучував такі склади: *бап-цю, пап-цю, цяп-цю*.

21/7 1928:

Ма-мо, це (= пече), коли став на розпечених від сонця плитках.

23/7 1928:

Пив ка-ву — повторив за нянкою.
Ой-да-да, хоче, щоб його гойдати.
Ба-лам, ба-лам сказав І., коли вчув, як задзвонили на селі дзвони.

Як щось котиться по підлозі, каже: *куль-ку-лю-лю*.

Ма-мо, дай бу-ка, ма бу-ка (нема), на *бу-ка* (якщо подає).

Ма-ля, ма-ля — кличе теличку й дає їй пити води з горнятка.

28/7 1928:

Ті-лит зам. крілик.

Га-ний, га-ний — (= гарний), показує на себе ручкою по личку.

29/7 1928:

Мі-сяць — повторив по кількох днях, Яворів.

якщо побачив місяця, що його йому колись показано.

Ма-ма е? запитав братика, коли шукав маму.

На основі повищих записок інвентар мови 1½-літньої дитини представляється так:

- а) голосні: 1) тверді: а, е, и, і, о, у; 2) м'які: я, є, ю.
- б) приголосні: 1) губні: п, б, в, м, ф; 2) зубні: т, д, н, ц, ть, дь, нь, ць; 3) пливкі: л, ль; 4) гортанні: г, к.
5. Звук й.
- в) речення: прості, нерозвинені й розвинені в приказовій формі.

Іван Велигорський.

Рідномовне.

Блискавка, виблискувати — так прийнято писати й вимовляти в нашій літературній мові. В західноукраїнських говорах у цих словах із сполучення *бл* звичайно випадає *б*. Напр. „Утеча“ Геземана (переклав П. Карманський): *Лискавка* 54. Ю. Косач: „Чад“: *Вилискували* 68. Цегельська: „Ганнуска“: *в*илискувалося 61 (поруч: *в*иблискували 35). Пор. у Шевченка: *Блискавка* хмару роздирає 92. Але завжди: *по*лиск.

Відтак ще валандається в писаннях західноукраїнських письменників. Напр. Цегельська: „Ганнуска“ 42: *Дивиться, відтак* заплющує очі 42. М. Посацький: „Греція“ 18: *Спершу* неспокоїне шукання, *відтак* осягнення шуканої мети 18. Літературна мова знає: *потім*, *потому*, *згодом*, *тоді*, *опісля*. Пор. у Шевченка: *Мати* спершу сміялася, *потім* бачить, що не жарти 132. Пор. у Цегельської: „Ганнуска“ 17-18: *Раз* приловлює її... *згодом* починають чатувати 17-18.

Випадне е, о. В літературній мові слова: *вихор*, *перстень*, *щавель* мають випадне *е, о*: *вихор*, *віхру*, *віхром*; *перстень*, *пёрсня*, *пёрснем*, *всі персні*, *щавель*, *щавлю*, *щавлем* і т. ін., рідко: „*перстінь-перстєня*“. У Н. Королевої „*Предок*“ знаходимо: *Нагнало* вихорем хмари 22, *Покропив* перстєні 21, *Кінського* щавелю 106, а треба: *вихрем*, *персні*, *щавлю*.

Види дієслів: В головнім і в пояснювальнім реченні складеного речення дієслова мусять бути одного відповідного виду: багаторазового недоконаного, або одноразового доконаного, залежно від змісту речення. Західноукраїнські письменники дуже часто не мають тут відповідного чуття й плутають дієслівні види, про що я вже не раз писав (див. РМ 1937 р. ст. 142-143, 467-468, 1938 р. ст. 17 і 158). Тут подам ще приклади на це саме. В „*Метеликах*“ Ір. Вільде (буковинка) читаємо: *Коли Дарка* показала (треба: *показувалась*) там, чи над самим ранком, чи над самим вечером, *усе* застала Ориську за фортепіаном. А та Ориська *летіла* на все, що він загадав (треба: *загадував*), без думки й стриму 60. Я *інколи* три рази *надень* переходжу *попри* трафіку, *ніби* таткові *по тютюн* ходив (треба: *ходжу*). Я *граю*, так довго *граю*, що мене аж з хати *виженуть* (треба: *виганяють*) 131.

Новий Заповіт у перекладі проф. Івана Огієзка можна набувати по відділах „Бритійського й Закордонного Біблійного Товариства (British and Foreign Bible Society) по таких адресах: Польща: Варшава, Aleje Jeruzalimskie 15. Поза Польщею: Прага, Praha, 15, Lipová ul., Prague II. — Угорщина: 4, Deakter, Budapest. — Югославія: Knez Mihailova 47, Belgrade. — Румунія: Boulevardul Take Jonescu 36, Bucarest. — Болгарія: Ulitza Soloun 25, Sofia. — Німеччина: Bernburger Strasse 31., Berlin S. W. 11. — Франція — Бельгія: 58. Rue de

Clichy, Paris 9-me. — Англія: 146, Queen Victoria Street, London, E. C. 4. — Лотва — Литва: Blaumana iela 3, Riga. — Канада: British and Foreign Bible Society, 16, College Street, Toronto 2. — Аргентина: Calle La-

valle, 460, Buenos Aires; Calle Necochoia, 1726, Rosario de Santa Fé. — Бразилія: Rua General Camara, 86, Rio de Janeiro. — Америка: American Bible Society, Park Avenue and 57th Street, New York City.

Денник літературного критика.

Нові видання.

Іван Керницький: Мій світ. Оповідання. Львів, „Українська Бібліотека“ ч. 70. 1938 р.

В збірнику 4 оповідання: „Мій світ“, „За товаром“ (з дитячих споминів), „Празник“ і „Смерть“. Усі оповідання читаються легко й з захватом, — автор умів прикувати читачеву увагу до свого оповідання. Предмет оповідань — сільський побут — змальований тут яскравими правдивими фарбами.

Мова Керницького — багата й поетична, й він умів легко володіти нею. Шкода тільки, що автор не пише мовою літературною, — його оповідання варті того, щоб стати всенациональним добром, але мова, часто аж занадто місцева, буде на перешкоді до цього. Напр.: перебакирила 4, пайда хліба 7, погцикав 11, між тим теремешаля 15, трьох храпалів 17, сконопавися 17, йти на роздобенді 17, маркіруеш 17, розлеймані 22, перекабанися 32, гайдер 37 і т. ін. До таких слів треба б додати пояснювальний словничка.

Останнє оповідання, „Смерть“, аж занадто розтягнене, — як дядина Катерина ніяк не може померти, так і автор ніяк не міг скінчити свого оповідання!

Вячеслав Будзинівський: Як чоловік зійшов

на пана. Бібліотека „Діла“ ч. 11. Львів, 1937, 160 ст.

Цю повість пок. В. Будзинівський видав був ще р. 1897 в Чернівцях, а тепер, досить перероблена, вона вийшла другим виданням. Тема повісти — шкода від мішаного подружжя, цебо тема, що вічно пекуча в Галичині. Студент прав Степан Порубальський жениться з багатою полькою, а тому кидає всі свої попередні мрії про працю на користь рідного народу. На жаль, конструкція повісти аж занадто не пропорційна: автор найдокладніше розповів нам про парубочькі зальоти Степана, а панське життя його, власне — як чоловік зійшов на пана, збув парюю сторінок. А цікавіше було показати якраз духове пекло, витворене від такого подружжя.

Мова — часописна, часописний і стиль, позбавлений літературних ознак. Повно місцевих слів.

Але автор умів захопити читачеву увагу й повість читається з цікавістю.

Кидається в вічі, зрештою як і по всіх виданнях Бібліотеки „Діла“, занадто вже часто опущення перетинки там, де їй слід стояти.

Іван Огієнко.

Виклад про українську літературну мову.

В неділю дня 19. лютого ц. р. відбувся виклад Проф. Івана Огієнка, що в переїзді через Перемишль зупинився тут, щоб виголосити свою прекекцію на тему: „Українська літературна мова“.

Тема ця дуже актуальна й цікава. Скрізь тепер, чи в школі, чи в часописах, чи в установах, а навіть у приватному житті почуєте запити, дискусії, або й варікання на цю тему. А нарікає головню старше громадянство, що привикло до своєї передвоєнної, чистогалицької мови, яку вважає за найкращу, й завзято її захищає.

Свій виклад поділив викладач на дві частини. В першій вияснив, що це таке літературна мова, яке її відношення до говорів і говірок, чому вона завжди мусить бути до певного ступеня штучна, і чому говори не можуть нам заступити літературної мови. Далі пояснив референт, як постанала в нас літературна мова, який говір увійшов у її основу й чому так сталось, що мова Шевченка, цебо мова південної Київщини, стала мовою цілого українського письменства.

В другій частині свого викладу подав Проф. Огієнко короткий огляд історії української літературної мови від 10 сторіччя аж до наших часів, пояснивши гарно й наочно важні етапи її

зміни та розвитку, а наприкінці зробив висновки з цілого викладу, а саме, чому треба нам дбати про чистоту мови, чому повинна в нас бути одна літературна мова, які існують у нас перешкоди для її поширення і що треба нам робити, щоб цю одну літературну мову знати, нею говорити й писати. Професор Огієнко зазначив виразно: треба вчитись цієї літературної мови, треба читати популярно-наукові журнали, що обмірковують цю справу, і літературні твори, писані нею, вкінці пояснив, яке завдання має журнал „Рідна мова“.

Виклад цей прийняла громадно зібрана аудиторія з великим захопленням. Прелегент говорив із чуттям і запалом, приступно й цікаво. Тому теж один із присутніх громадян зокрема подякував йому за цей виклад.

Подібний виклад відбувся в грудні м. р. Це був дуже цікавий і глибокий виклад Проф. І. Зілинського на тему „Взаємини укр. літературної мови й народніх говорів“. Обидва виклади на подібні теми однією перемискою громадянство високо й своєю громадною присутністю вказало на те, що дуже бажані в нас популярно-наукові лекції з ділянки мовознавства. *Істина.*

(„Український Бескид“ 26. II. 1939).

Говори української мови.

Говірка Лиського повіту. Ввічливо прохаю помістити на сторінках Вашого цінного Часопису пояснення до деяких питань, що можуть ці-

кавити більше читачів, окрім мене, а знаю, що багато з них так само, як я, не вміли б на них дати відповіді. А саме:

1. Я мешкаю в Ліському повіті недалеко границь повіту Турка над Стриєм (між бойками та лемками), що зветься по-польському „Турчанський“, а також українська інтелігенція зве його Турчанський, і така ж ноемеклатура в українських наукових публікаціях про цей повіт, у підручниках географії і т. п. Але народ говорить: Турка, турецький, турецчина. Котра назва правильна: турецький чи турчанський? Я вважаю, що народна правильна, бо „турчанський“ могло б походити від Турчани, Турчан.

2. У нас є села: Устянова, Штефкова, Юркова. Як ці назви відмінити, чи: Устянової, Устяновій (як здорова, здорової, або як в польській мові: Устянова, Устяновой), чи Устянови, Устянови (як корова, корови, корові). Так, як в останньому випадку, відміння місцеве населення.

3. В наших сторонах кажуть: дві вікна, дві гнізда, дві села, дві помела і т. д. (при всіх іменниках ніякого роду). Чи це правильно й чи це ду ліс?

4. В наших сторонах є цікава вимова слів: а) *р* на кінці слова зм'якшене, нпр.: дцсарь, дцсарьський, писарь, слюсарь, ярь (в значенні весна, бо в значенні теренова заглибина, яруга, вимовляють яр, отже без м'якшення), календарь. б) *ч, ш, щ, ж* у середині слова зм'якшене, нпр.: шьафа (чи шяфа), жьаба, чьас, шьабель, чьаша, клочьа, жьбжьа, мацьаьна, шьавнік, вошьаднісьць. в) Цікаві слова й звороти: болотя (нпр.: „але болотя“, зн. скрізь болото), морозя (довготривалі морози), добьча (1 штука худоби), шматя (одж, білізна), поруганна (нпр., поруганна бійка — страшна бійка, поруганне болотя — страшне болото), пенья (біда, клопіт).

5. Є в нас багато прізвищ правдоподібно неукраїнського походження: Геряк, Гелічак, Федьма, Духняк, Папідюха, Гулич, Гббдич, Гомза, Дзіман, Кардась, Шеремета, Тарчанин, Чермерія, Лещицькяк, Гентош, Говдья, Гонимар, Гошїла, Гулєйбич, Лешковят, Фінковят, Пашівят, Гогнят і т. п. Якого вони походження (кельти, татари?) Устрики Долшні. Микола Негр ебецький й.

Р. С. До 2. Устянова (осада) й т. п. — це прикметники, а тому відмінюються прикметниково: 3 Устянової, в Устяновій. Видно, ці прикметники вже зміннювались, коли народ відмінює їх, як іменники. — До 3. Стара форма двь словь = дві слові; форма дві слова — це вже форма з аналогії до множини (всі слова) та до старого дуалісу чолов. роду (два стола). Ів.О-ко.

Германізми в українській мові села Остапівці. В мові сучасного нашого села зустрічаємо

дуже часто германізми. Позостали вони головню з часів світової війни. Селяни говорять дуже часто з домішкою цих і інших ще слів, не розуміючи навіть їх походження. Ось деякі із цих слів:

слово:	значить	із нім.:
трахт	лістаць	die Trasse
шпїц	вершок гори	Spitz
шпїчастий	гострий	„
вігайстер	щось	wie heisst er?
урльоп	відпустка	der Urlaub
швіцувати	бути в русі	schwitzen
штрека	залізничий топ	die Strecke
рехт, рехтель-ний.	правда, правдивий	die Strecke recht
гоф	подвір'я	der Hof
шус	скок	der Schuss
шпата	лопата	der Spaten
гибель	струг	der Hobel
швайсувати	злучувати	der Schweiz
шварц	чорнилець (до чобіт)	Schwarz
фірман	візник	der Führmann
штраф	кара	die Strafe
пляц	місце, майдан	der Platz
трунок	напиток	trinken
вінкель	кут, угольниця	der Winkel

Остапівці.

Богдан Попович.

Сарненська говірка. Бувши минулого року в місяці вересні на монтуванні робітків у рільничій школі, в селі Доротиці Садовського повіту на Волині, довелося чути самотню говіркову мову й вимову. Ось трохи прикладів: квець (кінь), квет (кіт), кветка (кітка), ствел (стіл), словен (ослів), вез (віз), двера (двері), жвенка (жінка), вел (віл), ловежок (ліжко), ствей (стії), невж (віж), тветка (тітка), бате (тато), ходете (ходіть), кришана (суп з картоплі). В. Крицюк.

3 українського Закарпаття.

Ой піду я в Марімáрош й отáу косіти. Прийшли д мені триє люде, ялів говорити. Єдин каже: побратіме, другий каже: куме, А тот третій погуд плечі мотузїще суне.

Записано від Петра Фанти, письменного, в Імстичові, округ Іршава, Закарпаття, 1937 р.

Слова, вживані в тім же селі: Когутя (малий когут). Іляккі — грушки, що дозрівають на св. Ілю. Цвітниця — menstruatio. Роботяз, водомїї, недїбавий, підїкші — малесенький (з мадярського рісі), житце, корчївал, бірточїна-маеток (з мадярського birtok). В селі Стрипа к. Ужгороду називають „глушанкою“ тиф, що від нього хворий оглухне. о. Антін Станканинець, ЧСВВ.

ЗМІСТ 4 (76)-го ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ“: Проф. Дм. Козїї: Сила й безсила слова, Сторінка з психології мови Лесі Українки. І. Огієнко: Складня української мови: Речення-безпідметові. Я. Мандюкова: Вплив дітей на розвій мови. І. Огієнко: Український літературний наголос. Проф. д-р М. Кордуба: Що кажуть назви осель. І. Огієнко: Відмінні наголосу галицького від літературного. Проф. І. Велигорський: Початкова мова дитини. Рідномовне. Денник літературного критика: Нові видання. Виклад про українську літературну мову. Говори української мови. — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1.60 зл.; за границею в Європі 8 зл., поза Європою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають „Рідну Мову“ від 1 числа. Річник 1 (без 1-3 чисел) 5.00 зл.; річники II, III, IV, V і VI по 6.00 зл., оправлений I і III по 7.50 зл.; в Європі по 10 зл., поза Європою по 2.35 дол. річник оправлений. Квято чекове П. К. О. ч. 27.110.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV,
UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110,
— РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУ-
СЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МА-
ШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНИШЕ РУ-
КОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ТА ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР
Проф. д-р ІВАН ОГІВНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ
1'60 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ: В ЄВРОПІ
8 ЗЛ., ПОЗА ЄВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО.
ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕД-
ПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІР-
НИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК VII.

ЖОВКВА ТРАВЕНЬ 1939 РОКУ

ЧИСЛО 5 (77)

Що кажуть назви осель.

III.

Поруч із краєзнавчими та особовими назвами можна серед назв галицьких осель підмітити ще кілька менших груп, з яких згадаємо найважливіші.

а) Колонізаційні. Чимало осель має назви, що означають різні племена, що живуть у ближчій або дальшій сусідстві нашого краю. Ці оселі повстали, очевидно, шляхом поселення людей, приналежних до цих племен. Отже, маємо тут до діла з чужеплемінною колонізацією й то, здебільша, недобровільною, примусовою. Відома річ, що в давнину, коли великі простори землі лежали облогом через брак поселенців, людська робоча сила мала велику ціну. Тому при нагоді воєнних походів було змагання забрати якнайбільше полонених, що їх потім уживали, як невольників, до послуги або осаджували на ґрунтах. Такі оселі називано назвою племені, з якого походили поселенці. Час повстання цих осель можна приблизно означити на підставі відомостей, які історична наука збрала про політичні та етнографічні відносини в різних добах. Так, напр., три оселі з назвою Дуліби (Стрий, Бібрка, Бучач) походять іще з передісторичних часів і, правдоподібно, це сліди останків того племені, що його головні маси пересунулися в VII-ому ст. під напором аварів далі на північ. Щодо назв

Деревляни (Камінка Стр.) й Поляни (Грибів, Коросно, Сянік, Жовква), то вони надто розповсюджені в слов'янському світі, — всюди були дерева (ліси) й поля, — щоб їх dokonче в'язати з літописними деревлянами й полянами, тому вважаємо їх скоріш за краєзнавчі, ніж колонізаційні назви. З більшою правдоподібністю можемо за колонізаційну признати оселю Лучани (Бібрка). З початкової доби руської державности походять оселі: Козара (Рогатин) і Козарки (Надвірна) з часів боїв із козарами. Цінною вказівкою є назва містечка й села Варяжа (Сокаль), тим більше, що літературні джерела нічого не згадують про варягів у цих сторонах. З XI ст. походять: Печеніжин (назва повстала з особового імени Печеніга), Торки (Перемисьль, Сокаль), Торське (Заліщики), Торчановичі (Самбір) і мабуть також Турка (Турка, Коломия) від степового племені, розгромленого синами Ярослава Мудрого в 1060. р., якого останки ці князі порозселювали по своїх землях. На місце торків насунули зо сходу половці, з якими українські князі продовж цілого півтора століття зводили люті бої. Сліди цього племені осталися в оселях: Половці (Сянік, Чортків), Полове (Радехів, — людей із цього села звать половчанами) й Команча (Сянік), що походять, мабуть, із часів галицько-волин-

ського князя Романа Мстиславича, погромника половців. Сини Романа, Данило та Василько, та Данилів син Лев вели війни з ятвягами, що жили над долішнім Бугом і Наровою, отже, оселі з назвою Ятвяги (Рудки, Мостиська, Бібрка) повстали в XIII. ст. Коли в 70-их та 80 рр. XIII. ст. Німецький Орден робив систематичне завоювання Пруссії, литовське плем'я прусаків масово кидало свою вітчину, шукаючи захисту перед гнобителями. Головна частина знайшла захист у Литовській Державі, де кн. Тройден поселявав їх по містах на Чорній Русі; дрібніші гуртки загналися до Галицько-Волинської Держави й дали початок оселям: Пруси (Самбір, Львів), Прусє (Рава Р.), а мабуть також: Поморяни (Зборів) й Поморці (Бучач). З XII. і XIII. ст. походить також доволі значна угорська колонізація: Мадярки (Сокаль), Угорці (Золочів), Угерці (Ліско, Самбір, Рудки, Городок), Угорники (Станиславів, Товмач), Угорка (Ярослав), Угерсько (Самбір, Стрий) та оселі, засновані особами, що походили з Угорщини: Угринь (Новий Санч, Чортків), Угринів (Калуш, Станиславів, Сокаль, Підгайці), Угринківці (Заліщики). Також не бракує татарських осель: Татари (Самбір), Татарсько (Стрий), Татарів (Надвірна), Татаринів (Рудки). На польське походження вказують: Ляшки (Ст. Місто, Ярослав, Рудки, Мостиська, Яворів, Львів, Бібрка, Перемишляни), Ляшків (Радехів), Ляцько (Доброміль), Ляцьке (Золочів, Бучач, Товмач), Ляховичі (Жидачів), Ляхівці (Богородчани). Час повстання цих осель із самих назв тяжко встановити, бо деякі з них могли бути осаджені полоненими ще за часів Галицької Держави, інші — прихожими колоністами за польських або австрійських часів; до цих останніх належать безперечно оселі: Мазури (Рава Руська) й Мазурівка (Жидачів). Зв'язок із козацтвом мали оселі: Козаки (Любачів), Козаччина й Козачівка (Борщів), також Черкаси (Львів, так українських козаків називано в московських актах) і Черкащина (Чортків). До пізнішої доби належать оселі: Голендри (Підгайці, їх спроваджували за польських часів, як

спеціалістів до осушування багон), Чехи (Броди), Чехів (Бучач), Чехова (Коломия), Цигани (Борщів). Доволі багато слідів оставило в о л о с ь к е (румунське) осельництво. Сюди належать не тільки: Волохи (Броди), Волоське Село (Долина), Волоща (Самбір), Волощина (Бібрка, Підгайці), Волошинова (Ст. Місто), Болохів (Калуш), Молдавсько (Турка), але також оселі на Покутті, що затримали румунські назви: Акрешори, Баня, Рунгури й мабуть сама Коломия (від *culmea* = верх, горб) в Коломийському повіті, Белелуй (так називають селяни, не Белелуї, у Снятинському), Брустури, Шешори, Ферескула в Косівському, і ще декілька інших. Так само чужими назвами виявляється німецька колонізація: Brundorf, Burgtal, Ebenau, Hartfeld, Neuhoft, Vorderberg, Weissenberg і ін. в Городецькому й багато в інших повітах. Ці оселі походять здебільша вже з австрійської доби, головню з кінця XVIII. ст.

б) Фортифікаційні. Цілий ряд осель має назви, що вказують на різні засоби оборони краю перед нападами ворогів. В першу чергу сюди належать назви, що мають зв'язок із „городом“, найдавнішою слов'янською формою укріплення, уживаною ще в передісторичній, а потім і в князівській добах. Город (Косів) і зложені: Балигород (Ліско), Голігради (Заліщики), Звенигород (Бібрка, Бучач, Борщів), Мригород (Сянік), Старгород (Сокаль), Червоногород (Заліщики); потім: Городище (Самбір, Сокаль, Бібрка, Бережани, Тернопіль), Городисько (Доброміль), Городок (Ліско, Городок, Заліщики), Городилів (Золочів), Городниця (Скалат, Гусятин, Городенка), Городенка, Городловичі (Сокаль), Городовичі (Ст. Місто), Городиславичі (Бібрка), Городятичі (Городок, офіційна назва *Rodatycze*), Підгородє (Рогатин, Станиславів), Підгородці (Сколе), Підгородище (Бібрка). Ці городи були обведені ровом і валом, на якому стояла дерев'яна огорожа (паркан або частокіл); відсіля технічний вислів на будування города „рубити город“¹; тільки у виїняткових ви-

¹ Див. цитату в Літопису в заввазі на початку цієї статті, РМ. ч. 73, ст. 17.

падках мурували стіни й вежі. На існування валів указують назви осель: Завалє (Снятин, Борщів), Завалів (Підгайці); Окопи (Рава Р., Борщів) походять уже з пізніших часів. В цілі утруднення ворогам нападів на край полишали в приграничних полосах невикорчовані смуги лісу. Із старих чеських джерел довідуємося, що такі охоронні пограничні ліси (*silva fipalis*) мали там назву „hvozď“¹; що цей термін існував також і в наших землях, доказують назви осель: Гвозд (Надвірна), Гвоздець (Коломия, місто й село), Загвіздь (Станиславів). Щоб уможливити торговельну лучбу, вирубували в лісах шляхи, звані просіками; звідсіля назви осель: Просік (Сянік, офіційна назва Prusiek) і Посіч (Турка, Богородчани). Для оборони таких просік робили в них засіки, т. зв. брани (борони); відсіля оселя Брониця (Дрогобич). В засіках були тісні переходи, ворота: Воротище (присілки до с. Дуби, Долина й до с. Довголуцька Воля, Стрий), Вороців (Городок), Пшевротне (Ряшів, в Гал.-Вол. Літописі назване Ворота-ми), які було дуже легко оборонити.

Почавши від XIV. ст., укріплені місця стали називати замками: Замок (Рава Р.), Замочок (Жовква). Під охороною замків радо поселювалися люди, повставали нові оселі: Підзамче (Перемишль, Стрий, Львів, Камінка Стр., Зборів), Підзамочок (Бучач).

в) Службові. Деякі оселі мають назви, що вказують на рід зайняття їх населення. Це походить з того, що в давнину князі, замкові старости, вельможі або й багаті монастирі осаджували на своїх ґрунтах людей, що за отриману землю мали обов'язок виконувати для них якусь означену роботу, робити якусь службу. Населення цих осель називано назвами, що означували чинність, рід служби, який вони виконували, і ці назви (подібно, як особові назви з закінченням на *-івці*) перейшли потім на самі оселі. Тому службові оселі мають завжди форму іменникову в 1-ому відмінку множини. Так от, саме з назов службових

осель довідуємося, яку службу робило їх населення в давнину. Здебільша було це плекання різних звірят або полювання на звірину. Сюди належать: Конюхи (Бережани), Конюшки (Перемишль, Рудки, Мостиська, Рогатин), Стадники (Яворів, присілок до Шкла), Псарі (Рогатин), Козярі (Збараж), Козільники (Львів), Бобровники (Бучач), Курники (Яворів, Збараж, Тернопіль), Пташники (Камінка Стр.), Сокільники (Львів, Підгайці), Куропатники (Бережани, Рогатин), Перепельники (Золочів), Журавники (Львів), Стрілки (Бібрка), Сарники (Бібрка), Вовчуки (Городок), Рибники (Бережани), Бортники (Бібрка, Бучач, Товмач). Інші виконували різні роди ремесла: Ковалі (Рава Р.), Шклярі (Сянік), Щитівці (Заліщики), Коритники (Перемишль), Тенетники (Рогатин, випітали сильні сіті, тенета, на грубого звіря), Винники (Дрогобич, Сокаль, Львів, вином називали горілку), Мельники (Любачів), Рудники (Жидачів, Мостиська, Підгайці, Снятин), Золотники (Підгайці), Скоморохи (Сокаль, Рогатин, Тернопіль, Бучач); ці останні виступали, як дієві особи, на ігрищах та забавах, маючи за головне завдання розвеселити публіку. Ще інші дбали про захист поодиноких частин панського маєтку: Лісники (Бережани), Возники (Бібрка, Станиславів), Сторожі² (Сянік). Деякі роди служби годі означити, напр.: Дев'ятники (Бібрка), Пшеничники (Товмач), Комарники³ (Турка).

Тут згадуємо також про деякі оселі з назвами іншого типу. Як відомо, за давніх польських часів мужики-селяни були обов'язані до панщизняних робіт і до данин, але не відбували військової служби. Все ж таки існували села, що їх населення було звільнене від панщизняних повинностей та податків і за це мусіло відбувати піхотинну військову службу. Такі села називано „вибранецькими“ і слід по них остався в назві осель: Вибранівка в Бобрєцькому, Гусятинському та Косівському повітах. В актах Галицької та Львівської земель із тих же часів серед останків невільничої верстви стрі-

¹ Richly: Prähistorische Verbindungen, Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft, Bd. 29, Wien, 1899.

² Можливо, що „сторожі“ виконували публічну сторожу, напр., при лісових просіках і бранах.

³ Може Коморники (?).

чаємо т. зв. „ординців“. Це були мабуть люди, визволені з татарського полону, що через це попадали в кабальну залежність від того, хто їх визволив; як зазнайомих із татарськими звичаями й мовою, їх уживали до послуг при по-

сольствах, висланих у магометанські краї. Слід по них знаходимо в назві оселі Ордів у Радехівському повіті.

(Кінець буде).

Варшава.

Мирон Кордуба.

Складня української мови.

4. Безпідметові речення.

Питання про наукову класифікацію найрізніших форм безпідметових речень не вирішене остаточно. Міклошч, як ми бачили, поділив ці речення за формою граматичного присудка. Але значно далі пішов Овсянко-Куликовський і дав поділ, ліпший від попередніх, — він звернув увагу на те, що безпідметові речення мають різну силу безпідметовості — в одних реченнях підмет нам зовсім невідомий і непотрібний, це будуть речення абсолютно-безпідметові (світає, гремить і т. ін.), а в інших ми можемо про нього догадуватися, — це речення відносно-безпідметові (говорять, просять не курити і т. ін.). Через цю знаність чи незнаність правдивого підмета-діяча й сама безпідметовість буває різна, — повна, коли до присудка зовсім не можна поставити питання *хто* (смеркає), або відносна, коли питання *хто* можна було б поставити, але того непотрібно („Тепер уже й літають“, цебто люди); в ще й посередні поміж цими форми. Дійсно, кажучи: *світає, нудить* і т. ін., ніколи не мислимо про підмета, ніколи не ставимо тут питання *хто? що?* та й відповісти на це питання ми не завжди потрапили б. Тут безсуб'єктивність повна, якоїсь еліпси й сліду нема. В реченні як: *Кажуть, що війна буде*, можна догадатися про підмета, але він нікому непотрібен, бо збірний і загально відомий. Таким чином приходимо до висновку, що підмета в безсуб'єктних реченнях не опущено, він злився з присудком, а саме таке речення — повне. „Одночленні безособові речення — твердить Шахматов (Складня, 74) — безумовно повні; тільки штучними натяганнями можна б при деяких безособових дієсловах уявити собі

наявність підмета, визнавши їх таким чином за присудки; але при більшій частині безособових дієслів ми ніякого підмета уявити не можемо“.

У нашій мові дуже часто бувають такі вирази, коли підмета зазначати зовсім непотрібно через те, що він докладно неокреслений, бо збірний, — дія присудкова може стосуватися до багатьох, або й до всіх, напр.: *Що посієш, те й пожнеш*, — тут підмет *ти* зовсім непотрібний, бо дія стосується до цілого людства. Отже, в таких виразах підмет не опущений випадком, — він тут непотрібний. Українська мова знає надзвичайно багато приказок, загадок і т. ін. змісту загального, безособового найрізніших форм, — і дуже часто це безособові речення. Це вказує нам і на стилістичну вартість цієї форми.

Підмет — це втілення дієслівної особи; в реченнях безпідметових присудкове дієслово є, має воно й особу, але не звичайну, — бо особи цієї тут ми якраз і не знаємо зовсім або знаємо мало. Маємо три звичайні граматичні особи: перша — та, що говорить, промовець, друга — що до неї говорять, слухач, третя — що про неї говорять, об'єкт. До безпідметових речень ці звичайні граматичні особи не стосуються, бо всі вони мають на увазі добре знану особу; через це проф. Д. Овсянко-Куликовський виставляє гіпотезу (Синтаксис рус. яз. 100) про існування ще двох синтаксичних осіб: четвертої — неокресленої, її звичайно заступає 3 ос. множини або 2 ос. однини: *Просять не курити, Тихше їдеш, далі будеш* (пор. нім. man: man sagt або фр. on: on dit), і п'ятої — уявної чи фіктивної, її зазначаємо 3 ос. однини, але вона безособова, напр.: *світає,*

смеркає, нудить (пор. нім. *es: es friert*, фр. *il: il pleut*¹; пор. наше: *воно йти* б не треба). Ось ці особи, неокреслену та уявну, ми звичайно й маємо в присудкових дієсловах безпідметових речень.

Глибокопродуману класифікацію безпідметових речень подає Ол. Шахматов у своїй *Складні* 1925 р. Він ділить усі ці форми на дві групи: I Речення безпідметові — такі одночленні речення, що не мають граматичного підмета, але про нього легко догадатися (у Овс.-Куликовського це в більшості відносно-безсуб'єктні речення); II Речення неособові — такі одночленні речення, що висловлені неособовим дієсловом. Неособові дієслова Шахматов добре ділить (*Складня II 52*) на чотири головні відділи: 1. Назви явищ природи, де зовсім нема уяви про суб'єкта-діяча дії: світає, смеркає, дніє, вечорів, розвиднюється, темніє, сіріє, капає, гримить, шумить і т. ін. 2. Назви внутрішніх фізичних переживань організму, де уява про суб'єкта застилається уявою про організм суб'єкта: нудить, палить, ломить, стукає в голові, болить, свербить, уші заклаало, душить мене, дух сперло і т. ін. 3. Назви зовнішніх переживань суб'єкта, де почасти через еліпсу замовчано про діяча дії: пахло, боліло. 4. Назви внутрішніх волевих і духових переживань суб'єкта, де уява про суб'єкта застилається уявою про його духову особу: від серця віддягло, на нього находить і т. ін. Звичайно, є ще групи безособових дієслів, але другорядні.

Для зазначення усіх цих переживань ще від індоєвропейської прамови по всіх мовах маємо безособові речення, що найчастіш висловлюються безособовим дієсловом, звичайно в 3 особі однини.

Правда, Шахматов подає й другу схему (ст. 72), звучи її ліпшою: всі ці форми звати реченнями безпідметовими, але поділити на дві групи: речення безпідметові особові (де підмета можна легко догадатися) й речення безпідметові неособові (що висловлені неособовим дієсловом).

¹ Цікаве розрізнення: коли підметом могла бути людина, встановилося в нім. *man* (з *Манн*), у фр. *on* (з *homme*), коли не людина — вказівний займенник: для нім. *es*, для франц. *il* (з *ille*).

Що до самих речень безпідметових, то їх — за дієсловом — Шахматов ділить на такі групи: форма незворотна, форма зворотна на *-ся*, дієслово перехідне без прямого об'єкта і з об'єктом у відмінку давальному, знахідному та орудному; бувають ще безпідметові речення, висловлені дійменником, дієприкметником (на *-но*, *-то*), прислівником і вигукком.

Таким чином, як бачимо, Шахматов сильно обмежив групу чисто безособових речень, різко відмежовуючи їх від речень особових, але безпідметових. Таку ж думку ще до Шахматова ясно поставив був проф. Є. Будде, що в своїй праці: „*Основи синтаксиса руссаго языка*“ 1910 р. дав розділ 9: „Як розмежувати особове речення від безособового“. „Уважаємо речення за особове, — пише Є. Будде — коли присудок стоїть в особовій формі, в формі особи, цебто коли формою присудковости зазначено відношення до особи речі. Таким чином, коли дієслово змінюється за особами й править за присудка в реченні, то саме речення, навіть коли воно складається з одного тільки слова, вважаємо за особове, і тому двочленне, хоч і однослівне. Пор. лат. *ато*, наше *люблю* і под. Напр. дієслово „смеркає“ і под. не змінюється за особами, бо форма „смеркає“ не має при собі інших відповідних форм осіб, а тому й речення, складене з слова „смеркає“, „смеркало“ і ін., буде безособове. Навпаки, речення: „йди, піди“ і под. будуть особові, хоч і зложені так само, як і речення „смеркає“, з одного тільки слова, і це тому, що форми наказового способу „йди“ і под. — форми особові, бо при них маємо й форми інших осіб, цебто 3-ої особи: нехай він іде й ін. Через це такі речення, як: *Сім раз помірай, один раз ріж*, або: *На Бога вповай, але рук не складай*, або: *Тихше ідеш, далі будеш*, або: *По одержі стрічають, по розуму провожають* і под. — речення особові, бо по всіх них присудки висловлено формами осіб, що показують стосунок до особи речі“ („РФВ“ 1910. LXIV. 11-12 § 9).

Безпідметові речення з дуже давнього

часу відомі по всіх європейських мовах, де більше, а де менше. В мовах слов'янських таких речень значно більше, як у мовах європейських; найменше безпідметових речень у мові англійській; в мові французькій їх менше, як у німецькій. В кожній живій мові безпідметових речень значно більше, як у мові літературній. В мові українській їх більше, як у російській; цікаво, що в мові сербській, як твердить Ягіч (Beiträge 15-16), безпідметових речень менше, як у російській. Українська мова по величезному числу безпідметових речень займає перше місце серед мов слов'янських і європейських.

В нашій мові часом буває й протилежний процес, — уосіблення безособових речень (за Шахматовим — „расчленение“ I 76), коли ми додаємо цього рідкого підмета. Напр.: *Справа йде добре. Тоска мене бере. Носить тебе — Чорт тебе носить. Лихе тебе розносило. Все було, всього було і т. ін.* Так само: *Грім гримить, День світає, Блискавка блискає, День вечоріє й т. ін.*

Безпідметові речення бувають, як побачимо далі, найрізніших типів, — одні з них часті в мові живій, інші в літературній. Звичайно, такі речення, як: *блискає, гримить*, в уяві селянина, наприклад, *що ще й тепер часто персоніфікує явища природи, і в уяві інтелігента відбиваються не однаково; правда, поширення знання фізики сильно зменшує нашу психологічну уяву безсуб'єктности цих і подібних виразів.*

Українська мова, як народня, так і літературна, надзвичайно кохасться в безпідметових реченнях і знає їх у багатьох найрізніших формах; ними часто користаються письменники, як добрим стилістичним засобом, через що безпідметові форми в нашій мові ростуть і множаться. По числу форм безпідметових речень і по частоті їх уживання українська мова, як я вже казав, займає перше місце серед усіх слов'янських мов.

Подаю тепер огляд головних форм безпідметових речень в українській мові. Як я розповідав, дослідники класифікують безпідметові речення звичайно за їх змістом, я ж даю далі класифікацію

за граматичною формою присудка, бо така класифікація найоб'єктивніша.

Література. А. Потєбня: Устраненіє подлежащаго, „Изъ записокъ“ III 403-484. — Д. Овсянко-Куликовскій 92. 119. 187-217. — Łoś: Język polski 204-206. — Е. Тимченко: Функції генитива 158-160, 163-165. — Е. Нерманн: Die subjektlosen Sätze bei Homer, „Göttingen Nachrichten“, 1926, 265-297. — Fr. Miklosich: Subjectlose Sätze, вид. 2, Відень. 1883, 73 ст., перероблене із „Verba impersonalia“ 1865 р., див. „Denkschriften“ т. XIV; рец. А. Соболевського в „РФВ“ т. X., Овс.-Куликовського в „Извѣстія“ V, 1151 і Marty в „Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie“ 1884 р. VIII, 56-94. 161-192. 294-340. — K. Brugmann: Der Ursprung des Scheinsubjekts es in dem german. und roman. Sprachen, „Sächs. Ber.“ 1917. Його ж: Syntax des einfachen Satzes, Berlin, 1925, 17-41. — E. H. F. Beck: Die impersonalien in sprachpsychologischer, logischer und linguistischer Hinsicht, Leipzig, 1922. — H. Corrodi: Das Subjekt der sogenannten impersonalischen Verben, „Zeitschr. f. Vergl. Sprachforsch.“ 1925 р. т. 53, ст. 1 sq., 1927 р. т. 55, ст. 150-155. — I. E. Heyde: Zur Frage der Impersonalia, „Z. f. v. Spr.“ 1926 р. т. 54, ст. 149 sq. — W. Brandenstein: Das Problem der Impersonalien, „Indogerm. Forschungen“ 1928 р. т. 46, ст. 1-26. — St. Szober: Quelques remarques sur les impersonnels, „Donum natalicium Schrijnen“, Nijmegen, 1929, 89-96 — F. Oberpfalzer: Jazykozpyt, 1932, 158-161. 334. — Д. Н. Овсянко-Куликовскій: Изъ синтаксическихъ наблюдений. I. Къ вопросу о классификаціи безсубъектныхъ предложений, „Извѣстія“ 1900 р. т. V, кн. 4, ст. 1146-1186. — А. А. Шахматов: Синтаксис русскаго языка, 1925, I, 44-71, 72-111. — Проф. Н. К. Грунскій: Очерки по истории разработки синтаксиса, 1911 р., т. I, вип. 3, ст. 69-74, т. II, ст. 22-30, 45-46, 58-60, 85-86, 106-112, 199-201, 209-212, 215, 250-251. — Jovanović: Die Impersonalien, Відень, 1896. — Fr. Miklosich: Vergl. Syntax, 1883, 346-349. — V. Vondrák: Vergl. Slav. Gr. 1908, II, 262-267 (Слабенько, літератури не використано). — Е. О. Будде: Основы синтаксиса русскаго языка, „РФВ“ 1910 р., т. LXIV, ст. 11-14, § 9-11. — Е. Андерсенъ: Къ вопросу о безличномъ предложеніи, „РФВ“ 1895 р., т. 34, кн. 3, ст. 143-157. — Jan Łoś: Stosunek zdania do innych typów morfologicznych, 1910 р., ст. 227-230, VI: zdanie bezpodmiotowe. — В. А. Богородицкі: Общій курсъ русскаго языка, 1913 р., ст. 291-8, 306-308. — Е. Карскій: Бѣлоруссы, т. II, ч. 3, ст. 11-20. — Wackernagel: Vorles. üb. Synt. I. 113-118. — St. Witkowski: Historyczna składnia grecka na tle porównawczem, Львів. 1936, 65-68. — Bystron J.: Przyczynki do składni polskiej, Краків, I, 1893 р., II, 1899 р., „Sprawozd. III gimn.“. — Procházka Fr.: O bezpodmětých větách, LF. 1895, XXII, 190-211. — Vyskočil B.: O větách bezpodmětých, LF 1906, XXXIII, 262-7, 354-65, 440-51. — I. Zubatý: Die man-Sätze, „Z. f. Vergl. Spr.“ 1907, XL, 478-

520. — S. Szober: Przyczynki do analizy zdań bezpodmiotowych, „Spr. Tow. Warsz.“ 1928. XXI. 42 sq. — И. Атанасовъ: Безлични изречения, „Извѣстия на семинара по слов. филология“, 1921 р. т. IV, ст. 366-376, Софія. — Т. В. Докучаевъ: Безличное предложение, „Педаг. Сб.“ 1891 р., т. II, кн. 3, ст. 299-301. — М. Тростниковъ: Безличное предложение, „Пед. Сб.“ 1903 р., т. III, кн. 12, ст. 522-3. — Будиловичъ: Начертаніе 292-3. — Поповъ: Синтакс. изслѣдованія 31-42. — Е. Будде: Основы, Казань,

1912 р., ст. 12, 21-3, 32. — Пешковский: Русский синтаксис в научн. осв. 396-433, 439-443. — Поржезинскій: Введение въ яз. 155-156. — Е. С. Истрина: Синтаксическія явления Новг. лѣт., „Извѣстия“ 1923 р., т. XXIV, кн. 2, ст. 45-51. — Е. Ф. Карскій: Наблюдения в области синт. Лавр. лѣт., „Извѣстия“ 1929 р., т. II, кн. 1, ст. 11-15. — М. Петерсон: Синтаксис „Слова о полку Игореве“, „Slavia“ 1937. XIV. 551, 567, 569, 590-1.

Іван Огієнко.

Ідея чи форма?

Закінчення.¹

Таким „душним і тісним“ комфортом є звичайно форма кожного безідейного твору. Важнішим у мистецькому творі є не „як“, але „що“. Оці „як“ і „що“ незвичайно субтельно розмежував у своїй поезії Шевченко. Тому дуже характеристичне для нас оце Шевченкове: „за що?“

...„І сам не знаю, за що караюсь!

А тяжко караюсь“...

...„Його святого мордували,

Во узи кували

І главу його чесную

Терном увіячали...

За що?“

...„За кого ж Ти розпинався,

Христе, Сине Божий?“...

Навіть у романтичних творах Шевченка на перше місце висувається оце саме істотне питання:

...„О, Боже мій милий!

За що ж Ти каравш її молоду?..

Прости сироту!“

...„За що мене, як росла я,

Люди не любили?

За що мене, як виросла,

Молодую вбили?

За що ж вони тепер мене

В палатах вітають?“...

А даліше Шевченко вчить нас, як маємо розуміти наші мистецькі твори:

...„Подивіться лишень добре,

Прочитайте знову

Ту ю славу, та читайте

Од слова до слова;

...Все розберіть, та й спитайте

Тоді себе: що ми?

Чій діти? Яких батьків?

Ким, за що закуті?

Та й побачите, що ось-що

Ваші славні Брути“...

„Ні гвалт, ні крик, ні гармонія, ні музика“ не ентузіязмували Шевченка

ніколи, коли поза блискучою формою бачив „гірку правду“. Звідсіля походить важкий та правдивий докір Шевченків: „Якби ви знали, паничі!“...

Формою ентузіязмуються тільки люди примітивної культури, люди ж вищої культури завжди шукають ідеї.

Примітивна публіка в театрі шукає „комедії“, шукає „блискучої форми“, її вдоволяють „дрібні характери й примітивні ідеї“. Тому звичайно ця примітивна публіка в театрі регочеться на цілу губу тоді, коли публіка вихована наставлена незвичайно поважно — святково. Бо коли одна вдоволилась формою, друга відкривала — ідею. Щоб справді зрозуміти мистецький твір, треба передусім зрозуміти його ідею. Критика мистецтва говорить часто про якийсь „ритм крові“, про якусь „внутрішню музику“, про якусь „містичне визволення“... Та профан не вміє „вдивлятися“ в твір штуки, не вміє відкривати „містичних сил“, він вдоволяється... формою. Тому так часто профани розчаровуються на правдиво мистецьких творах. Мистецький твір вдоволяє профана настільки, наскільки зможе вдоволити його „на перший погляд“.

Примітивна публіка має навіть свою філософію, ніби... на користь форми. Ось хоча б таку: „Як тебе бачать, так тебе пишуть“. Отже пише, як бачить. Вифраченого Івана пише — за „правдивого пана“, а мальовану Параню — за „найправдивішу паню“. Опінія про „правдивого пана“ йде з роду в рід, а профани ніяк не можуть вирости понад неї. Та й нині ще вона зморою висить над нами й чавить нас, як давній гріх. Тут

¹ Друкуємо цю статтю тільки як дискусійну. Ред. Див. РМ ч. 74, ст. 61-64.

усе передумане, „хитро, мудро й великим коштом“. І чому не скуштувати б овочів такої „практичної філософії? Вони ж такі дешеві, а їх так багато!.. Нема виходу, і профани все підуть за своєю філософією. Та ці, що повинні знати, нехай знають, що тут саме границя життя або смерті нашої культури! Або підемо за формою й спрофануємо її, або підемо за змістом-ідеєю та введемо її на „чисті води“.

На щастя, є в нас своєрідна філософія, що вказує правильний спосіб класифікувати життєві явища. Вона каже: „Не все те золото, що світиться“. І справді, не тому манить нас золото, що воно світиться, але тому, що воно „золото“. Ця, сказати б, позаформальна сторона надає йому дійсну вартість. Напівдикі індіяни не вміють оцінювати правдивої вартості золота; користають з цього хитрі європейці й за фарбовані пера, тандитні зеркала й інші „миляні баньки“ беруть цілими пригорщами щире золото й дорогі брильянти. Коли нас тягне тільки блискуча форма, то ми тоді подібні до індіян, а в найліпшому разі до наших хлопців-недолітків, що добачують „правдиву вартість“ у блискучих фарбах товченого скла чи кольорових камінчиків.

Коли змагаємося за нове життя, то хіба не змагаємо до того, щоб біле перемалювати на червоне, або червоне на біле. Ми хочемо тоді нового змісту, нових людей, нових ідей. А що не легко приходить ані одне, ані друге, то найчастіше змінюється власне самі тільки форми. Та вони культури не посувають ані кроку вперед; вони правдиву культуру „формалізують“ (деморалізують), а культура „формальна“ плодить примітивних горожан, як мудреців, — і копає гріб правдивій культурі. Коли ж від часу-до-часу деякі з цих горожан „оглянуть-ся“ й побачать пустку в своїй культурі, в них збудиться туга, — туга за чимось, без чого не годні жити, туга за „змістом“. Тоді їх природа не стерпить порожнечі, цією порожнечею заволодіє чужа культура — своїм змістом. Між культурами завжди йде боротьба, а на полі бою завжди конає культура формальна, як колись мусів сконати Сим — „мерзенний старець“.

Не легковажмо думки, що в культурі народу живе його душа! Цю власне душу треба віднайти й її плекати.

Якийсь час наші молоді малярі в Парижі тішилися великим признанням серед французів; якийсь час Франція була захоплена нашим малярством. Але французи — не індіяни, вони скоро отямилась; отямилась і здивувалась, бо в сотнях образів українських артистів вони не могли „відкрити“.. України!..

В українському малярстві (є виїмки) вони хотіли бачити „ідею“ цієї далекої й чужої їм країни, хотіли ввійти до її „святині“ — і прикро розчарувались!..

Мистецтво „формальне“ не сповнить ніколи жодної місії ані між своїми, ані між чужими; сповнити її зможе тільки тоді, коли в його формі пізнаємо „нашу Святиню“, а в цій святині знайдемо „нашого Бога“.

Не співати нам про чужі „Мадонни“, коли наша Софійська заплакана стоїть!..

Мистецький твір — це „наш край“ — „наша внутрішня музика“.

Кажуть філософи, що в формі всесвіту маніфестується ідея Бога, що Бог на те тільки створив світ-форму, щоб заманіфестувати своє існування. Отже, в формі всесвіту живе його безсмертний Дух. Кожного дня дивуємося цією формою й шукаємо в ній Божої ідеї.

Коли говоримо про першорядне значення ідеї, не можна незаслужено обезцінювати форми. Щоб дух міг лишити по собі знака, він мусить втілитися, мусить прийняти тіло. Так само ідея мусить прийняти форму, коли хоче себе зазначити. Коли в тілі живе здоровий дух, таке тіло напевно пошануєть (бездушне складають до гробу); коли в формі заживе здорова ідея, її теж пошануєть і дадуть довготривале життя.

Не можна не признати, що їм обидвом (ідеї й формі) судилося жити разом. Як мати хоче мати свій плід — свою дитину, так ідея змагав до своєї форми. Та з другого боку гірко тій дитині, що не може назвати своєї матері по імені! Твір мистецький — це якби мати з дитиною на руках. І немає кращого образа на землі, мовляв Шевченко!..

Тернопіль. М-р Волод. Решетаха.

Український літературний наголос.

§ 21. Слова на *-ина* (*-чина*, *-щина*, *-овина*) мають дуже широке значення, через що й наголос у них різний. Найчастіше наголос буває на передостанньому складі. Так вимовляються:

а. Назви дерев і рослин, а особливо підкреслення одиницності їх: вільшина, дубина, калина, кедрина, кленина, конопина, конюшина, ліщина, малина, ожина, тернина, хвоїна, хмелина, шипшина, яворина, ялина, ясенина і т. ін.

б. Йменники з підкресленням одиницності їх: бадиліна, берестина, биліна, вощина, жердіна, зерніна, намистина, перина, перліна, пір'їна, піщина, рибина, рослина, ростина, рядніна, скатертїна, стебліна, тварина, тканина, тростина, хворостина, цегліна і ін.

в. Назви істот: дитина, дружина, хлопчина, Ярина.

г. Означення місцевостей: доли́на, місти́на, полони́на, Украї́на. Вимова Украї́на, український — це русизм.

г. Числові ймення: полови́на, третина́, четверти́на.

д. Різні ймення: годи́на, дані́на, драби́на, карти́на, лати́на, осетри́на, павути́на, роди́на, скаже́нина, солони́на, торби́на, хвилі́на, части́на, цупри́на, щети́на і т. ін.

е. Слова на *-ов-їна*: верхові́на, домові́на, речові́на, хуртові́на. Вимова подвійна: Букові́на.

е. Йменники на *-ан-їна*, що творятьсЯ від дієслів на *-ати*: бігани́на, збирані́на, лякани́на, мішани́на, різани́на, тягани́на, хапани́на, шарпани́на.

ж. Йменники здрібнілі: діжчи́на, дощи́на, кобильчи́на, мищи́на, плящи́на, подущи́на, рибчи́на, шапчи́на, хатчи́на й т. ін.

2. Багато йменників на *-ина* повстають від інших частин мови або від йменників з іншою кінцівкою й звичайно затримують наголос того слова, від якого повстали. Сюди належать:

а. Імена від різних частин мови: гад — га́дина, горб́д — горб́дина, горі́х — горі́шина, гуща́вина, дівчи́на, дя́дина, займа́нщина, лі́сина, локши́на, підва́лина, протб́чина, осі́чина, прити́чина, сере́дина,

солда́тчина, спа́дщина, уся́чина, черво́тчина, чолові́чина.

б. Імена з приставкою, бо приставка відтягає наголос на один склад до початку: обста́вина, огу́дина, оде́жина, одрб́бина, окру́шина, очере́вина, прога́лина, розко́лина, розщ́лина і т. ін., див. § 81.

в. Назви м'яса: бара́нина, куря́тина, почере́вина, свині́на, ялови́чина, волб́вина, козя́тина, теля́тина і т. ін., — усе затримують наголос свого присвійного прикметника: теля́че (м'ясо) — теля́тина, бара́няче — бара́нина.

Див. ще *-ччина* § 46, *-ина* § 64.

Перша група імен на *-їна* сильно впливає на групу другу, через що творяться дублети: дівчи́на, займа́нщи́на, оде́жина; пор. західне середи́на, літерат. середи́на.

§ 22. Множинні слова на *-ини* мають наголос на третьому складі від кінця: знб́сини, обста́вини; але слова, що виначають час, мають наголос на складі передостанньому: треті́ни, дев'я́тїни, сорокові́ни, рокові́ни.

§ 23. Назви жінок за народностями та за станом на *-иня*, *-еня* мають нерухомий наголос на передостанньому складі: німкє́ня, туркє́ня, грекї́ня, господї́ня, рабї́ня, слугї́ня.

Так само віддієслівні йменники на *-еня*: варє́ня, печє́ня, суше́ня.

Імена на *-иня* (але не *-чиня*), що повстали від прикметників, затримують і їх наголос: пустї́й — пустї́ня, мїлостивї́й — мїлостиня́, святї́й — святї́ня.

§ 24. Йменники на *-итель* (рідко *-атель*) повстають від дієслів на *-їти* (*-ати*) й затримують їхній наголос, цебто на другому складі від кінця. Давня мова знала слів на *-итель* дуже багато, але тепер це закінчення видимо вимирає в нашій мові, а те, що маємо, це архаїзми, запозичені з церковнослов'янської мови: благові́ститель, вседержі́тель, гнобї́тель, гонї́тель, губї́тель, жі́тель, кара́тель, кропї́тель, мсти́тель, мучї́тель, навчї́тель, очисти́тель, правї́тель, ревнї́тель, роди́тель, сквернї́тель, служї́тель, спасї́тель, створи́тель, твори́тель, утішї́тель і т. ін.

Усі ці слова при відміні мають наголос нерухоми́й, виключаючи при́ятель та учи́тель, що в множині мають його на кінці́вці: всі прияте́лі, всім учителя́м. Правда, прия́тель вимовляється ще й прияте́ль, а в множині може мати й нерухоми́й наголос з однини. Звичайно кажемо неприя́тель але нерідке й неприя́тель.

§ 25. Слова на *-иха* завжди мають сталий наголос на *и*: горобчи́ха, дячи́ха, зайчи́ха, кравчи́ха, ткачи́ха, чорти́ха, шевчи́ха, ковали́ха і т. ін.

Імена на *-иха* від імен мають однакове значення з родовим однини свого імени, чому й задержують їхній наголос: жі́нка Васи́ля — Васи́ліха, Іва́ніха, Степа́ніха і т. ін., хоч часом вимовляють і ці слова за групою першою: Іва́ніха, Степа́ніха.

§ 26. Імена на *-иця*, *-н-иця*, *-ів-н-иця* звичайно затримують наголос слова, від якого повстають, дуже часто: іменника, прикметника, дієприкметника і т. ін., при чому часто від старшої форми, а не тільки від сучасної. Усі слова на *-иця* мають наголос нерухоми́й, а саме:

а. Наголос на складі передостанньому, цебто *-иця*, якщо те слово, від якого воно повстало, має рухоми́й чи наконечний наголос: вдова́ — вдови́ця, гіркий — гірчи́ця, дзвіно́к — дзвіни́ця, багряни́ця, блискави́ця, варени́ця, гви́ліця, дійни́ця, дурни́ця, духи́виця, жалі́бниця, живи́ця, жовтяни́ця, залі́зниця, зірни́ця, кисли́ця, кра́мни́ця, кривави́ця, криви́ця, лиси́ця, лоши́ця, мазни́ця, марни́ця, мідни́ця, ного́виця, орли́ця, осли́ця, патери́ця, перепели́ця, печери́ця, пивни́ця, плетени́ця, паляни́ця, полу́ни́ця, пра́циви́ця, пшени́ця, ремесни́ця, рі́зниця, рі́чви́ця, робі́тниця, рукави́ця, руши́ця, світа́ниця, сестри́ця, сини́ця, сочеви́ця, спідни́ця, столи́ця, суше́нниця, табли́ця, таємни́ця, танци́ви́ця, те́лиця, темни́ця, теплі́ця, учени́ця, цари́ця, чарі́ви́ця, чемери́ця, чередни́ця, черепи́ця, чужани́ця, ягни́ця, яли́ця і т. ін. Як бачимо, серед цих слів багато імен осіб, звірят, рослин і т. ін.

б. Коли ж імена на *-иця* повстають від таких слів, що вони мають наголос нерухоми́й чи не наконечний, то вони затримують наголос свого імени: гла́бли́ця, го́рлиця, го́рни́ця, де́щи́ця, ка́посни́ця, ме́сниця, мете́лиця, ми́лиця, міро́шниця, молóбни́ця, мри́ни́ця, па́лиця, п'я́тниця, ра́коти́ця, ра́ти́ця, рове́сниця, са́пальни́ця, сваві́льниця, ті́мени́ця, хаба́р-

ни́ця, химерни́ця, хри́щени́ця, шибени́ця, шовко́ви́ця і т. ін.

Сюди належать і імена з приставкою, що ніколи не мають наголосу на передостанньому складі, — у них наголос найчастіш на третьому складі від кінця: відда́ни́ця, відсту́пни́ця, дора́дни́ця, за́кóнни́ця, засту́пни́ця, зра́дни́ця, намі́сниця, напа́сниця, негі́дни́ця, нісені́тниця, обі́тниця, подéнниця, покійни́ця, помійни́ця, пора́дни́ця, посере́дни́ця, прихильни́ця, прорóбни́ця, розбі́йни́ця, розпу́сниця, улю́блени́ця, умива́льниця, учасни́ця і т. ін. Див. § 81 і 96. Але: загра́ни́ця, помі́чниця.

Обидва типи наголосу сильно впливають один на одного, витворюючи подвійні наголоси: ска́рбівни́ця, ци́га́рни́ця і т. ін.

§ 27. Згрубі́лість імени зазначаємо наростком *-ище*, що завжди затримує наголос на собі на передостанньому складі: ба́бище, ді́дище, до́мище, замчи́ще, ко́нище, хати́ще, чо́ботище, хло́пчище і т. ін. Багато слів утратили вже свій згрубі́лий характер, а проте мають наголос на *и*; це будуть назви терену, де щось міститься: ба́гнище, го́рище, горо́дище, коно́плище, манасти́рище, пожа́рище, пасови́ще, попе́лище, табори́ще; так само: топо́рище.

Але в словах, що повстали від іменників із наголосом нерухоми́м, що частіш мають наголос на початковому складі, наголос падає на корінь: верéтище, на́звище, прі́звище, ра́тище; назви містин: ба́за́рище, глі́нище, гні́бище, дво́рище, за́ймище, за́мчище, збо́йще, зга́рище, і́грище, о́гнище, рі́чище, се́лиця, урóчище, часом: пожа́рище.

В словах на *-овище* наголос завжди на *о*: видóвище, збі́говище, руйно́вище, середóвище, смі́ховище, станóвище, стра́ховище, гробóвище, кладóвище. Але назви терену часом можуть мати й *-ище*: бойóвище, гробóвище, кладóвище.

У словах віддієслівних наголос накорінний: з'я́вище, гу́льбище, сто́вище.

Треба завважити, що наросток *-ище* в глибоку давнину надавав слову здрібнілого значення, чому чимало слів цієї групи ще й тепер мають накорінний наголос за § 99.

Як бачимо, наголос слів на *-ище* не одностайний, чому повстають наголосові дублети. Звичайно кажемо: кладовище, але часом вимовляють іще й кладовище, а то й кладовище; так само: бойовище.

§ 28. Слова на *-івна* завжди мають сталий наголос на передостанньому складі: бондарівна, королівна, крамарівна, писарівна, суддівна, титарівна, царівна й т. ін.

§ 29. Імена на *-ість* походять від прикметників і затримують і їх нерухомий наголос: таємний — таємність, гордість, вищість, лагідність, кривність і т. ін.

Звичайно кажемо: з високости, рідко з високости.

Коли прикметник має наконечний наголос, то його йменник на *-ість* проте має нерухомий наголос на складі корінному: святий — святість, боязкий — боязкість, сумний — сумність, чепурний — чепурність і т. ін.

§ 30. Слова дієслівного походження на *-ит* (від дієслів на *-отати*, *-отити*) завжди мають нерухомий наголос на складі корінному, цебто на другому від кінця: бренькіт, брязкіт, бўлькіт, гуркіт, дзюркіт, клекіт, кліпкіт, лоскіт, регіт, скрегіт, стукіт, тупіт, туркіт, хрпіт, хряскіт, цокіт, шепіт і т. ін. При відміні цих слів наголос нерухомий: бренькоту, брязкотом і т. д.

Тільки воркіт та живіт мають наконечний наголос: воркотá, животóm і т. д.

§ 31. Слова на *-ка*, що повстають від слів чоловічого роду, зберігають і їх наголос: актór — актóрка, вівчár — вівчáрка, учíteль — учíteлька, найміт — наймічка, лікар — лікарка і т. ін.

§ 32. Кінцівка *-ло* в словах, що повстали від дієслів, наголосу на себе не приймає, зберігаючи наголос свого дієслова: шíti — шило, діло, згрéбло, зубило, калатáло, клепа́ло, кресáло, ма́сло, мйло, міняйло, м'яло, опудáло, пéкло, пйло, простира́ло, ра́ло, са́ло, сві́тло, сідало, стійло, тйрло і т. ін. Пор. § 12.

Чимало маємо й невіддієслівних слів на *-ло* з наголосом не на кінці: во́ло, гірло, ікло, корóмисло; так само слова чужого походження: берло, га́сло, кр́сло, пёрло, тй́тло й т. ін.

Про слова з наголошеним *-ло́* див. § 71.

§ 33. Йменники на *-ля*, *-івля*, що походять від дієслів, звичайно мають нерухомий наголос на передостанньому складі: годівля, грéбля, заготівля, зимівля, кра́пля, покрівля, пра́ля, торгівля й т. ін.

§ 34. Літературний наголос іменників на *-ння* відбиває східньоукраїнську наддніпрянську живу вимову їх, що багатьма рисами своїми помітно різниться від вимови західньоукраїнської чи галицької.

Слів на *-ння* в нашій мові надзвичайно багато, особливо в мові літературній; в мові народній їх значно менше. Ці слова зуться віддієслівними, бо вони звичайно повстають від відповідних дієслів. Ось тому наголос слів на *-ння* найтісніше зв'язаний із наголосом відповідного дієслова. Слова на *-ння*, щодо їхнього наголосу, можна поділити на кілька груп, кожна з них опишу окремо.

1. Двоскладові слова на *-ння* втратили дієслівного відтінка найбільше, чому вони наголосом зовсім не зв'язані зо своїм дієсловом, — всі вони мають наголос на кінцевому складі: брання́, гнання́, дання́, дбаня́, звання́, знання́, прання́, рвання́, слання́, спання́, ткання́ й т. ін. Як своїм значенням, так і походженням та наголосом ці дієслова однакові з віддієслівними йменниками на *-ття*: биття́, буття́, виття́, гниття́, дуття́, життя́, знаття́, лиття́, пиття́, тертя́, чуття́ й т. ін., див. § 73. Двоскладових слів на *-ння* взагалі не багато.

Але треба добре пам'ятати, що так вимовляються тільки двоскладові слова на *-ння*. Коли ж до такого слова додаємо приставку, то воно перестає бути двоскладовим, і вже наголосу наконечного не має й переносить його на передостанній склад. Напр.: брання́ — ви́брання, зібрання́, забрання́, дання́ — ви́дання, надання́, подання́, дбаня́ — зане́дбаня, придбаня́, звання́ — назва́ння, знання́ — незна́ння, пізна́ння. Пор. § 89. Цією зміною місця наголосу двоскладові йменники на *-ння* відрізняються від слів на *-ття*, що, стаючи трискладовими, наголосу не змінюють: дожиття́, добу́ття, перебу́ття, відчу́ття й т. ін., § 73.

Ці спроставковані трискладові слова на *-ння* часто вимовляють у нас неправильно, — з наконечним наголосом: зібрання, видання, надання, незнання й т. ін.; так вимовляти їх у літературній вимові недопустимо: вони трискладові, а тому наголосу на кінцевому складі мати не можуть.

Наголос діємника сильно впливає на наголос двоскладових слів на *-ння*, чому їх часом вимовляють із наголосом на першому складі: знати — знання, прати — прання і т. ін., але це вимова не літературна.

2. Друга група йменників ніякого роду на *-ання* — це слова три- й багатоскладові. Це найбільша група, бо таких слів у нашій мові дуже багато. Усі ці слова найтісніше зв'язані зо своїми дієсловами, а тому завжди зберігають наголос діємника, від якого повстали. Як бачимо, ця група, щодо наголосу, дуже легка: який наголос у дієслові, такий і в слові на *-ання*. Ось приклади:

бажати	— бажання
жадати	— жадання
зідхати	— зідхання
завдати	— завдання
здавати	— здавання
оповідати	— оповідання
питати	— питання
писати	— писання
тамувати	— тамування
царювати	— царювання
повторювати	— повторювання
двігати	— двігання
читати	— читання
одержати	— одержання
думати	— думання
снідати	— снідання
слухати	— слухання
сіяти	— сіяння

Це все слова, що повстають від діємників дуже великої класи дієслів на *-ати* й зберігають їхній наголос, § 227.

Цікаво, що ці слова на *-ання* в західноукраїнських говорах вимовляються звичайно з наголосом на корінному складі: бажання, завдання, питання, писання, оповідання, стрічання, читання і т. ін., — це все тільки місцева вимова, в літературній вимові зовсім не прийнята. Ця власне накорінна вимова слів на

-ання сильно відрізняє „галицьку“ вимову від літературної, надаючи їй місцевого забарвлення. Вона сильно поширена не тільки в живій інтелігентській вимові, але й у мові галицьких поетів у їхніх віршах; вимова ця йде за вимовою дієприкметника, § 254.

3. Третя група слів на *-ння* — це ті слова, що закінчуються на *-ення*. Це досить велика група, активна й жива. Цю групу творять дієслова на *-ити*, а їх у нашій мові дуже багато. Цікаво, що всі без винятку слова на *-ення* завжди мають наголос на корінному складі слова, цебто на складі третьому від кінця слова, напр.: бавлення, бачення, білення, враження, ношення, молення, прошення, творення й т. ін. Усі ці слова на *-ення* правлять у нас за закінчений витвір дії, що й підкреслюють накорінним наголосом. Творяться вони від дієприкметника на *-ий* за § 254.

Ця група в західноукраїнських говорах сильно впливає на групу другу (слова від дієслів на *-ати*), перетягуючи їхній наголос на склад корінний: читання, писання, прохання й т. ін. замість літературних: читання, писання, прохання й т. ін.

4. Від тих таки дієслів на *-ити*, а також від дієслів на *-ити*, твориться й четверта група слів на *-ння*, а саме — слова на *-іння*, що завжди мають наголос на *i*, напр.: біління, варіння, веління, носіння, хотіння, лазіння, бавління, радіння, ходіння, моління, вертіння й т. ін. Усі ці слова мають дію недоконану, протяжну й повторну, чим сильно відрізняються від слів групи третьої, — від слів на *-ення*, що мають значення безпереривності дії.

Форми на *-ення* та *-іння* дуже часто в нас плутають, не розрізняючи їх досить тонкого значення, хоч вони походять від однієї групи дієслів на *-ити*. Ось зіставлення цих груп, щоб докладніше збагнути їхню різницю:

-ення (безпереривність дії):

бавлення	бавління
білення	біління
верчення	вертіння
знання	значіння

ко́шення	косі́ння
мо́лення	молі́ння
но́шення	носі́ння
про́шення	просі́ння
хо́дження	ході́ння
тво́рення	твори́ння
ру́шення	руші́ння
блі́знення	блізи́ння
жму́рення	жму́ріння
ши́рення	ши́ріння

В багатьох дієсловах взагалі різниця закінченості й незакінченості дії дуже вже неясна, чому можливі й поплутання різних форм слів на *-ння*.

З попереднього ясно, що нема жодної рації писати значіння, — треба писати тільки значення. Від дієслова значити (визначати) правильно буде значення, — як сам вислід певної дії. Форма значіння — це протяжна повторна дія, що можлива тільки від дієслова значити (карбувати), напр.: „Наприкрило мені значіння своїх овечок“. Отже треба добре розрізнити: значення (від значити) — це сила, вага, а значіння (від значити) — це карбування. У нас цього розрізнення не знають, а тому пишуть тільки значіння зовсім у невласливому розумінні. В Галичині, правда, форми значити (= визначати, мати силу) нема, — тут панує значити, а тому від нього панує тут і значіння.

Так само зовсім неправильно пишуть і вимовляють у нас вражіння, — треба тільки враження, бо це ж не протяжна дія, а вже вислід її. Кажемо звичайно воскресіння, рідше архаїчне воскресення, без різниці значення.

5. Слова на *-ування* творяться від великої класи дієслів на *-увати* (§ 228) й завжди зберігають їхній наголос:

ві́рувати	— вірува́ння
да́рувати	— дарува́ння
ма́лювати	— малюва́ння
про́стувати	— простува́ння
ору́дувати	— ору́дування
по́яснювати	— пояснюва́ння

Більшість цих дієслів на *-увати* мають дівприкметник на *-ований*: опано́ваний, даро́ваний, мальо́ваний і т. ін., і власне ці форми тягнуть за собою й

наголос віддієслівних іменників, чому в нас часто по-місцевому вимовляють: пано́вання, даро́вання, мальо́вання й т. ін. В літературній мові панує *-увати*, а тому й віддієслівні іменники закінчуються на *-ування* й затримують наголос свого дійменника.

Але все ж таки трохи іменників на *-о́вання* маємо, і їх треба добре відрізнити від форм на *-ування*, бо їхнє значення різне, а саме: форми на *-ування* визначають протяжну й повторну саму дію, а форми на *-о́вання* (їх дуже мало) визначають вислід дії. Напр.:

Дія протяжна: Вислід дії:

будува́ння	будова́ння (будова)
малюва́ння	мальо́вання (малюнок)
мебльова́ння	мебльо́вання (меблі)
мурува́ння	муро́вання (мур)
риштува́ння	ришто́вання (лаштунки)
спростува́ння	спросто́вання (відпір)

6. Дієслова з приставкою *-ви*, коли визначають закінчену дію, кочче приймають наголос на це *ви-*; так само й іменники на *-ння* від цих дієслів мають наголос тільки на *ви-*: (за § 235):

ві́бачити	— вібаче́ння
ві́зволити	— візволе́ння
ві́клеїти	— віклеї́ння
ві́креслити	— вікресе́ння
ві́лучити	— вілуче́ння
ві́нести	— вінесе́ння
ві́рівняти	— вірівня́ння
ві́селити	— віселе́ння
ві́снажити	— віснаже́ння
ві́сушити	— вісуше́ння
ві́явити	— віявле́ння
ві́яснити	— віясне́ння

Але слова на *-ння* закінченої дії українська мова часто оминає, замінюючи їх безсуфіксовими словами чоловічого роду або словами на *-ка* жіночого роду, напр.: ви́бір (ви́брання), ви́віз (ви́везення), ви́гадка (ви́гадання), ви́зиск (ви́зискання), ви́їзд (ви́їздження), ви́клад (ви́кладення), ви́літ (ви́летення), ви́пис (ви́писання), ви́ріб (ви́роблення), ви́ряд (ви́рядження), ви́твір (ви́творення) й т. ін.

Дієслова незакінченої дії наголосу на *ви-* ніколи не приймають (§ 235), а тому не приймають його й їхні віддієслівні іменники, через що повстають подвійні наголоси з різним значенням:

<i>Дія закінчена:</i>	<i>Дія незакінчена:</i>
вiвiрення	вивiрiння
вiвчення	вивчiння
вiгоiння	вигiбування
вiголошення	виголошiння
вiключення	виключiння
вiселення	виселiння
вiяснення	вияснення

Часом рiзниця помiж закинченiстю й незакiнченiстю дiї дуже затирається, чому може позостатися тiльки один наголос незакiнченої дiї, заступаючи собою й дiю закинчену: вiдати — вiданнiя, вiконати — виконiння, вiзнати — визнiння, вiховати — виховiння, вiяснити — вияснення, а правильнiшi форми: вiданнiя, вiконання, вияснення — рiдшi.

Треба мати ще на увазi, що слова на *-ння* взагалi творимо головно вiд дiєслiв недоконаних i протяжноi дiї. Через це, скажемо, вiд дiєслiв *нз-нути* не може бути йменникiв на *-ння*, бо цi дiєслова визначають однократно доконанiсть дiї, тодi як у словах на *-ння* — дiя тягла; пор. свиснути, писнути i свистiння, писання. Так само й вiд iнших раптових доконаних дiєслiв, напр.: лягти, сiсти, стати i т. п., не може бути слова на *-ння*.

7. Ось iще замiтки про слова на *-ння*.
а. Наголос усiх слiв на *-ння* нерухомих, сталих, щeбто при вiдмiнюваннi iх вiн позостається на тiм самiм складi: мое знання — всi знання i т. iн.

б. Наголос слiв на *-iння* з iменниковим пнем такий самий: насiння, камiння, корiння; так само: смiттiя.

§ 35. Назви помешкань на *-ня* з попередньою приголосною (на *-арня, -ярня, -iвня* i iн.) творяться вiд iменникових пнiв, i мають нерухомих наголос на передостанньому складi. Таких iмен дуже багато: а) бровiрня, винiрня, друкiрня, дротiрня, книгiрня, лiхтiрня, лимiрня, молочiрня, рафiнiрня, свинiрня, сiчкарня, трупiрня, цвяхiрня, цукровiрня; б) голярня, дiгтiрня, каменiрня, малiрня, мiдiрня, смолярня; в) катiвня, харчiвня, шпакiвня; г) возiвня, дровiтня, iдальня, кахельня, ковальня, кiзня, корабельня, лiзня, майстерня, молiчня, олийня, панчiшня, папiрня, пекарня, прiальня, псiрня, рибальня, рисiвня, робiтня, спiальня,

стiйня, щегельня, читальня, шаповальня, шкiальня, шпалерня, ювелiрня й т. iн.

§ 36. Слова на *-оба* все мають нерухомих наголос на передостанньому складi: жалоба, хвороба, худоба, шаноба.

§ 37. Слова на *-овець* повстають вiд прикметникiв на *-овий* (див. § 193) i затримують iхнiй наголос: наукiвець, службiвець, бiкувець, верхiвець, урядiвець, народiвець.

§ 38. Назви по батьковi на *-ович, -евич, -iвна* завжди мають той самий наголос, що й iхнє iм'я: Iвiн — Iвiнович, Данило — Данилович, Карп — Карпович, Степан — Степанiвна i т. iн.

Але прiзвища на *-ович, -евич* завжди мають сталий наголос на передостанньому складi: Iвiнович, Данилович, Карпович, Степанович i т. iн. Так само й дiвочi прiзвища на *-iвна*: Степанiвна, Iвiвна.

Отож, треба добре розрiзняти:

<i>По батьковi:</i>	<i>Прiзвище:</i>
Степанович	Степанович
Маркович	Маркович
Остапович	Остапович
Степанiвна	Степанiвна
Маркiвна	Маркiвна
Остапiвна	Остапiвна

§ 39. Слова на *-ор* — усi чужого походження, i при вiдмiнi в однинi мають наголос незмiнний, напр.: iвтор, дiктор, дирiктор, посiсор, профiсор, редактор, цiнзор i т. iн.

У множинi цi слова звичайно мають наголос також незмiнний, як слова чужого походження. Але всi вони мають великий нахил у множинi переносити свiй наголос на кiнцевий склад, або на склад передостаннiй, через що потворилися подвiйнi або потрiйнi форми: всi дирiкторi, докторi, посiсори i посесорi, профiсорi, редакторi, цiнсори i цензорi.

§ 40. Йменники на *-ота* звичайно походять вiд прикметникiв або дiєприкметникiв i мають збирне абстрактне значення. Вони мають нерухомих наголос на передостанньому складi: босота, глупота, гризота, дивота, добротота, дрiмотота, збирнота, пишнота, робота, ряснота, скорботота, соннота, тiснота, турботота, чеснота i т. iн.

Коли слово на *-ота* втратило поняття

збірноти, то його наголос може бути й рухомий наконечний: красотá (= краса), самотá, сліпотá.

Російські слова на *-ота* звичайно з наголосом наконечним, а це й наші слова нахилає до цього ж.

§ 41. Слова на *-ощі* завжди мають нерухомий наголос на третьому від кінця складі: гóрдощі, дуро́щі, ліно́щі, лю́бощі, люто́щі, му́дрощі, немо́щі, пахо́щі, пе́стощі, свято́щі і т. ін.

Так само й слова з повноголосним коренем: мóлодоші, сóлодоші. Але в чотирискладових словах може прояснюватися і другорядний наголос, чому повстають акцентові дублети: мóлодо́щі, сóлодо́щі.

§ 42. Слова на *-ство, -цтво, -зтво* походять від пнів або іменникових, або прикметникових, і завжди зберігають їхній наголос, що тут буває найчастіш на передостанньому складі: бага́тство, біда́цтво, боя́рство, бра́цтво, брате́рство, гетьма́нство, дити́нство, диво́цтво, друка́рство, духо́вєнство, духи́вни́цтво, дякі́вство, жебра́цтво, жи́но́цтво, зди́рство, зє́мство, злочи́нство, кова́льство, калі́цтво, лю́дство, маля́рство, ми́щанство, наси́льство, опіку́нство, па́нство, парубо́цтво, підда́нство, проро́цтво, пта́ство, птахи́вни́цтво, п'я́нство, ра́бство, риба́льство, рима́рство, слі́дство, тира́нство, това́риство, уби́вство, убо́зтво, украї́нство, хазя́йство, чаба́нство, чле́нство, чума́цтво, ше́вство й т. ін.

А взагалі слова ці завжди мають той самий наголос, що й прикметники на *-ський*: злоді́йський — злоді́йство і т. ін. Стара українська мова добре знала слова на *-ствó* з наконечним наголосом, що позосталося ще й тепер по західніх говірках, але наша літературна мова слів на *-ствó* з наконечним наголосом тепер зовсім не знає.

§ 43. Слова на *-унок* завжди мають нерухомий наголос на передостанньому складі: грабу́нок, дару́нок, подару́нок, поцілу́нок, раху́нок, рису́нок, розраху́нок, ряту́нок, стосу́нок, трапу́нок, цілу́нок, шлу́нок і т. ін.

§ 44. Слова на *-ур* з нерухомим наголосом: ба́хур, ка́чур, ко́стур, ло́бур, стóвбур, ящур. Слова рухомі на *-ур* див. § 76.

§ 45. Слова на *-уха, -юха* мають сталий наголос на передостанньому складі: повиту́ха, цокоту́ха, чепуру́ха, щебету́ха, моргу́ха, реготу́ха, репету́ха, свєкру́ха.

§ 46. Імена на *-щина, -щина* походять від присвійних прикметників на *-ський* (§ 187) і завжди затримують їх наголос. Сюди належать:

а. Географічні назви країн: Волóщина — волóський, німецький — Німе́ччина, Пінщина, Пиря́тинщина, Прилу́ччина, Полта́вщина, Ра́домишельщина, Ромє́нщина, Су́мщина, Тараща́нщина, Турє́ччина, Уго́рщина, У́манщина, Хва́стівщина, Херсо́нщина, Хо́лмщина, Хорóльщина, Хоти́нщина, Черка́щина, Черні́гівщина, Чехослова́ччина, Чигири́нщина, Чорно́бильщина, Я́мпільщина й т. ін. Так само: ба́тьківщина, бувáльщина, будє́нщина, росі́йщина, ру́щина і т. ін.

б. Назви історичних доб: гайда́маччина, гетьма́нщина, коза́ччина, па́нщина, та́тарщина, Хмельни́ччина і т. ін.

Так само від Гáлич, гáлицький мусіло б бути Гáличчина. Але західні говірки звичайно вимовляють ці ймення з наконечним наголосом: Німе́ччина, Угорщи́на... або й фонетично: Німе́чина, а за цією місцевою вимовою повстало й Гáличина.

§ 47. Слова ніякого роду на *-я*, а по шелесних на *-а* (це *я* чи *а* тут із давнього *-а*), основ на *т*, завжди мають наголос на кінцевому складі: молодя́, бидля́, маля́, немовля́, орля́, пахоля́, теля́, янголя́, горня́, циганя́, ягня́, байстря́, звіря́, гуся́, дитя́, котя́, паруб'я́; княжа́, бахурча́, внуча́, вовча́, звірча́, курча́, москальча́, парубча́, собача́, старча́, татарча́, хлопча́, циганча́, лоша́, пташа́, горща́, коліща́. При відміні цих слів наголос позостається нерухомий.

Одне тільки слово зє́рня, як здрібіліе (за § 99), випадає з цього правила. Див. ще § 14.

Такий наголос мають і слова на *-еня́*: цуєня́, горобєня́, оленя́, жидєня́ і т. ін.

Слова на *-м'я* в українській мові мають сталий наголос ув однині, — на початковому складі: ви́м'я, плє́м'я, по́лум'я, ра́м'я, сі́м'я, ти́м'я; плє́м'я — з плє́м'я — плє́мю — плє́м'ям — у плє́м'ї. Тільки слово і́м'я перенесло в україн-

ській мові свій наголос на кінець: ім'я, хоч інші відмінки заховують ще свій давній напочатковий наголос: імени, імені, іменем.

Поруч із словами на *-м'я* витворилися нові на *-енó*: іменó, знаменó, племенó, раменó, стрепенó, і вже ці слова дають множину для слів на *-мя*. Правда, нерідко слова на *-ено* вимовляють і з наголосом на складі передостаннім: знаменó, іменó, племéно, рамéно, стремéно.

§ 48. Слова ніякого роду на *-я*, що

з давнього *-іє*, *-бе*, завжди мають наголос на передостанньому складі. Слів цих у нашій мові дуже багато: весілля, Поділля, зілля, волбєсся, Порбєсся, безладдя, галуззя, мотуззя, збіжжя, клбччя, безгрішшя, безхлб'я, пір'я, здорб'я, щастя, милосєрдя. Наконечний наголос тут рідкий: гаддя, обійстя, сміття, гілля.

§ 49. Слова на *-ява* мають нерухомий наголос на третьому складі від кінця, цебто на корені: курява, рівнява, сінява, тємрява. Іван Огієнко.

Мова сьогобічних (львівських) видань для дітей та молодняку.

Давно вже, бо ще до світової війни, перед 1914-тим роком, актуалізувалась справа сьогобічної дитячої літератури, — згадати б хоч історію видань Лиса Микити, — а за часу революції й державности стала вона негайною й невідкличною потребою. Та час не був пригожий. На закликах і незамітних спробах скінчилося.

По визвольних змаганнях це питання виринуло знову. Конечність розв'язки його зміцніла й виросла до почуття громадського обов'язку.

На протязі 30-ти років бачимо, як деякі видавництва — свідомо, то інстинктивно — роблять перші кроки в напрямку підтягання й рівняння місцевої гóвiрки до загально-літературної мови. Це перші ластівки нової весни, їх усе ще таки мало. До повного ренесансу ще далеко. Бо коли зважити велику кількість водночас друкованих „жаргонових“ видань, тоді кілька цих перлинок пропадають серед них, як крапельки в морі.

З кожним роком зростають домагання кращої дитячої літератури, в першу чергу домагання батьків, що розуміють вагу доброго виховання. Може замало ще про це пишеться, зате щораз більше говориться. Щораз менше тепер таких батьків, що, не заглянувши до змісту, купують дітям „казочки“, аби купувати; вже багато таких, що дивляться, хто й як скомпонував їх. Купецька калькуляція видавців повинна б зробити з цього висновок — і замість реклямуватися псевдопатріотичною роботою, могла б

просто служити великій ідеї для власного ж інтересу. Треба тільки на річ подивитися глибше й ясніш; треба не боятися ґрунтовної реформи, яка — до речі — для одних і других дуже корисна.

Що така реформа конче потрібна, підносив п'ять років тому в своїй глибоко продуманій і переконливій статті (див. Р. М. 1934 р.) проф. І. Огієнко. На стор. 85-88 читаємо: „Навчання української мови в школі сьогодні не задовольняє всіх потреб народу вже хоча б через те, що шкіл цих тепер занадто мало. Отже, навчання дітей рідної мови стає обов'язком батьків і письменників“. А шостий висновок-постулат цієї статті такий: „Всі дитячі журнали мусять покинути регіональну мову й перейти на мову літературну“. Таку думку висловив теж у цьому ж часописі (стор. 5-8) Ф. Коковський.

При кінці статті „Кілька уваг до сучасної часописної мови“ (див. РМ. ч. 10, 1938 р.) порушив я теж питання мови дитячих видань, ствердивши незадовільний стан цієї важливої справи. На жаль, і сьогодні можна повторити, що тоді було сказане: „Рятуйте душі дітей! Чому шановні видавці й видавництва не приєднають для цього діла фахових людей, — знавців мови й дитячої душі?“

Дивне диво... Тож друкуються різні речі, заповідаються щораз нові, — а чи справді цією культурно-виховною віткою нема кому заопікуватися? Чи шановні автори й видавці справді не бачать, в якому стані знайшлась дитяча література?

А щоб не взяли автора цієї статті під підозру, наче б то писав ці рядки під впливом якогось упередження, треба (sine ira et studio) підтвердити сказане, показавши факти. Мета? Її треба теж ясно сказати: добра воля й бажання причинитися до перегляду сучасної дитячої літератури, до відповідальної ревізії її стану, — з думкою послужити справі, яка варта уваги громадянства.

* * *

Матеріал, що на ньому збудована стаття, не надто великий, — усього кілька десятків брошурок. Певно, що це тільки мала частинка того, що досі тут надруковано (чи то ж не заширокий заголовок?), проте можна й на підставі цього матеріалу багато сказати.

Ось він: 35 народніх казок видавничого товариства „Українська Книжка“, „Читаночки“, „Нашим Найменшим“ за редакцією Антона Крушельницького, з ілюстраціями О. Кульчицької.

Друга група: „Сонечко“, часопис для молоді вселюдних шкіл, Рівне, річник 1937/38; „Дика Рожечка“, Діточа(!) Бібліотека ч. 1. Я. Вільшенко, Видавництво „Сині Дзвіночки“, Рогатин-Львів 1929; „Казка про змія, князівну та Гриця“ — Я. Вільшенко, Львів, 1936; „Лихо з вогнем“, Дід Модест, накл. М. Матвійчука у Львові, Золота Бібліотека, випуск 10, 1930; „Дві казки“ (1. Три бажання, 2. Журавель і Чапля) — Дід Модест, Львів, 1930; „Зух Клаповух“, В. Королів-Старий, „Наш Приятель“, Львів, 1936; „Золота Гвіздка“, Д-р В. Пачовський, Жовква, 1937; „Казки братів Грімів“, Харченко-Супрун-Корзуна, Відень-Катеринослав, 1919; „Казки Бехштайна“, Харченко-Супрун-Корзуна, Відень-Катеринослав 1919; „Українські народні казки“ (Рудченка) видання Ю. Магальського, Катеринослав-Кам'янець-Ляйпціг, 1920.

Третя група: „Дзвіночок“, часоп. для школярів, Львів, річники 1936/37/38; „Байки для дітей“ Микола Погідний, „Світ Дитини“ Львів 1936; „Збиточки у ванні“, Вільгельм Буш, переклав Ю. Шкрумеляк, „Світ Дитини“, Львів 1931; „Веселка“ збірка віршованих оповідань для Наших Найменших, „Діточа(!) Бібліотека“, „Світ Дитини“, Львів, 1923; „Звірячі пригоди“, Михайло Таранько, „Світ Дитини“, Львів 1938; „Пригоди Качурчика“, Герц, перекл. Коробочка, Жовква 1927; „Юркова Мандрівка“, казка, Підгірянка, „Рідна Школа“, Львів-Жовква; „Брисько, Гуска і Лисиця“, Підгірянка, „Рідна Школа“, Львів-Жовква; „Кравчина Маруся“, Підгірянка, „Рідна Школа“, Львів-Жовква; „Де глядиш так, любя Бивню?“ Ю. Шкрумеляк, „Світ Дитини“, Львів; „Що ангели нам принесли“, Ю. Шкрумеляк, „Світ Дитини“, Львів; „Пригоди Юрчика Кучерявого“, Вуйко Владко, частина перша, в-во „Світ Дитини“, „Діточа(!) Бібліотека“, кн. 31, Львів 1937; „Золота рыбка“, Мирон Доля, Золота Бібліотека україн-

ської дитини, (ілюстр.), Львів-Ньюйорк-Вінніпег 1927; „У Джунглях“, Кіплінг — Кирило Верби́н (справив мову Микола Матіїв-Мельник), вид. друге, накл. Р. Школи, Львів 1932.

Завваги до групи першої й другої. „Читаночки“, „Нашим Найменшим“, „Байки“ Видавничого Т-ва „Українська Книжка“, що перелічені в групі першій, це народні казки, названі чомусь неслухно „байками“. Мова в більшості гарна, літературна, тільки місцями говіркова. Найкраща київська серія („Читаночки“). У багатьох виправити б застарілій (довогенно-галицький) правопис, нпр.: сіно, діда, наїли ся і т. п.

У групі другій знайшлися кращі твори дитячої літератури. На першому місці треба поставити зразкову мову майстра слова Діда Модеста (Мод. Левицького: „Лихо з вогнем“ і „Дві казки“), потім переклади-перекази з нім. мови Харченка-Супруна-Корзуна: „Казки братів Грімів“ та „Казки Бехштайна“. Гарна мова в „Українських народніх казках“ (Рудч.) видання Ю. Магальського; поправна теж — з незначними винятками — в журналі „Сонечко“. На особливу увагу заслуговують „Зух-Клаповух“ В. Королева-Старого, „Дика Рожечка“ Я. Вільшенка і його ж „Казка про змія, князівну та Гриця“, та частинно „Золота Гвіздка“ В. Пачовського.

Останні дві книжечки поруч гарної мови, вражають кількома регіоналізмами, варваризмами та архаїзмами (їх у новому виданні дуже легко виправити). Ось вони в „Золотій Гвізді“: тоскувала (стор. 20), суче клак (стор. 26, 29, 40, 42...), філя (19), повернулися (22), мус добути (32), мус приказує (33), хвіється (37), персти (50, 54), зве на пир (51, 52, 53), рать (51). А в „Казці про Змія“: в злости (4), в вогни (5), вісти (5), ближше (6), туда (7), дальше (8), споро (9), в груди (9), мече (10, 12), лаби (10, 19), що є з вами (11), чіснику (12), глип (12), храпить (14), злитися (14, 16), попри (17), оба (20), з уст йде пісня (23), весільний пир (24); наголос: І не було б нам біди, треба: не було б то нам біди (стор. 10), Він ладен — краще: Ладен він (19), товчуться серця — треба: серця (товчуться) б'ються (19), Ми ожили — треба: Ожили ми.

Можна б ще туди залічити з третьої групи „Золоту Рибку“ Мирона Долі та „Пригоди Качурика“ Герца в переکل. Коробочки. Коректура їх вимагає трохи більше праці. Ось кілька помилок з „Пригод Качурика“: отверто (4), впрочім (5), подриптав (6), калабаня (7), з лошатем (9), не маю коли (11), цямкати (10-11), їди (зам. їжі 14), побідив (16), чорного птаху, незнайомий птах (19), вспіла (23); правопис застарілий: мігби, подвіря, бавивсяб і т. п., застарілі (діалектичні) форми: гостеві, ловненням і б. ін.

Кілька прикладів з „Золотої Рибки“: глипнув (3), злапав (5), филі (6), хлоп (8), вдоволити (11), в подвірю (11), когут піє (11), газдиня (13), велію (14, 22), смердіти хлопством (14), перси, гараку (14), псула, псути (16, 17), кришу (16), станув (16, 18), повертає (19), богато (16, 19) і б. ін.

Я тут подав тільки неправильні форми та місцеві слова, а що цьому відповідає в літературній мові, див. у „Словнику місцевих слів“ проф. Ів. Огієнка. (Група третя — щодо мови найслабша — потрактована буде окремо в додатку).

Завваги загального характеру. Перша (та й найважливіша тепер) річ, що впадає ввічі, — це брак, у всіх виданнях дитячої літератури, доброго літературного наголосу. Взагалі ніякого нема. Коли справа наголошення в наддніпрянських виданнях для дітей, розв'язана фактом більшої одностайности наголосу, то надзвичайно строката місцева різноманітність його — в говорах Наддністрянщини, Підкарпаття, Волині, Полісся, — рішуче домагається зазначення наголосу в дитячій літературі. Треба навчити малих літературного наголосу на гарних казочках, віршах і піснях, щоб їм пізніш облегшити працю, яка

старшим вже так легко не дається. Старші самі цього наголосу не знають, то й залишається цей єдиний шлях до вивчення його — за допомогою літератури.

Друга річ — це розшифрування й методичне впорядкування великої (квантитативно) скирти різнорідних образків, брошур, часописів-журнальчиків, книжечок і т. п.

Такої класифікації на підставі педагогічно-психологічній, що давала б ясний образ розмежування відповідних, щодо зацікавлення, літературних груп за віком дітей — і досі ані автори, ані видавці не зробили (на творах цього не позначено). Те, що знаходимо в назвах видавництва „Дитяча Бібліотека“, чи „Світ Дитини“ — занадто вже загальне (якої дитини?) й майже нічого нам не каже. Правда, в останніх каталогах (Р. Школи) почали вже дещо зазначувати, та тільки в каталогах; на книжках нема нічого. А було б добре чітко й недвозначно погрупувати, що для: а) дошкілля, б) молодших школярів I-ої й II-ої класи вселюдної школи, в) середніх школярів III-ої й IV-ої кл. вс. школи, г) старших школярів V-ої й VI-ої кл. вс. школи, г) гімназистів молодших, д) гімназистів старших, е) ліцеїного юнацтва, є) самоосвіти (самонавчання).

Певно, є такі люди (вчителі, батьки), що сортують собі самі цю літературу (для своїх дітей), але ж багато більше таких, що на це часу, або охоти не мають. А воно повинно бути для всіх.

Третя річ — загальна наша епідемія поплутання деяких слів та невластиве вживання синонімів. В авторів третьої групи часто здибаємо помішання різних розумінь одного слова. Але про мову цієї групи поговорю окремо.

Рівне.

Б. Кобилянський.

Психологічна основа повстання здрібнелих і пестливих слів.

I. Вступ.

У відповідь на питання, що це таке мова, чуємо: мова висловлює наші думки, теж і почуття, а вкінці — й волю. Отже, наша мова складається з двох первнів: розумового (інтелектуального),

що його творять наші зображення, й вони рішення про значення слова, й душевного (психічного), що його творять наші почуття, й вони творять чуттєвий тон. У спорі про перевагу одного з первнів у нашій мові переважає думка,

що віддав першенство душевному чинникові. Наша мова — це звукова (артикулована) форма внутрішнього психічного змісту нашої думки. А тому, що форма — мертва, а зміст — живий, то мова розвивається тільки тому, що живий зміст примінює її до своїх потреб. Психічний зміст нашої мови щораз більше висувається на перше місце загального зацікавлення. Фізичний, зовнішній бік нашої мови досліджує звучня (фонетика), а психічну, внутрішню — семантика (семасіологія), цєбто наука про значення слів.

Не можна заперечити, що чуттєвий первень — це найбільш розв'язаний чинник у мові, бо „почування — це коліска мови взагалі“. Чуттєвий чинник у мові витворив здрібнілі слова (deminutiva) й пестливі (hypocoristica). Українська мова належить до тих мов у світі, що витворила найбільше здрібнілих і пестливих слів, тому хочемо спробувати пошукати причини їхнього повстання.

II. Словотвір здрібнілих і пестливих слів.

Здрібнілі й пестливі слова лучимо разом, бо в усіх здрібнілих словах знаходимо й деяку відтінь пестливости, різно забарвлену. Деякі слова доданням наростка здрібнілости тратять дещо з своєї чуттєвої вартости, як, нпр.: пан — панок, чоловік — чоловічок і т. ін. Інші знов зискують на своїй чуттєвій вартості, як, нпр.: котик, песик, медведик, слоник і т. ін., якщо думаємо про нього про милу особу та вживемо їх у відповідній хвилі й серед відповідних відносин.

Перелічу тепер наростки здрібнілих і пестливих слів.

В українській мові — відмінно від інших мов — майже всі частини мови можуть прибирати наростки здрібнілих і пестливих слів.

1. Іменники.

Наростки, що творять здрібнілі йменники:

а) Чоловічого роду: *-ець* (*ьць*): загонець, хлопець, голубець, перстенець, вітрець, гребінець, камінець, горо-

дець, парканець; *-чик* (*ьць + икь*): хлопчик (хлоп + ьць + икь), кінчик, горбчик, городчик, братчик, любчик, ченчик; *-чикок*: братчикок, гребінчикок, городчикок, зайчикок, синчикок, одинчикок; *-ок* (*ькь, ькь*): садок, пісок, кобіток, візок, лісок, пташок, бичок, дашок, будячок, сірничок, пастушок, гачок, кожушок; *-очок* (*ькь*): городочок, пісочок, синочок, місточок, млиночок, смуточок, хлібочок, голубочок; *-ечок* (*ькь*): беріжечок, вершечок, лужечок, лучечок, плащечок, поріжечок, пучечок, зятечок; *-ик* (*икь, ік*): в'озик, загоник, животик, янголик, коник, дощик, столик, королік, вівчарик, косарик, господарик, кучерик; *-ичок*: столичок, кораличок, кучеричок, метеличок, косільничок, орличок, орничок, перстеничок, ремесничок; *-ичечок*: коничечок, полюбовничечок; *-иченько*: кониченько, льониченько, мельниченько, музиченько, невірниченько, човниченько, чарівниченько, чередниченько; *-ич*: панич, дідич; *-ина*: хлопчина, урядничина, писарина, студентина, чоловічина; *-ко* (*ькь, ькь*): татко, Левко, любко, Малко, Судко, Садко, Кривко, Глушко, Грицько, хвалько, крутько, сватко; *-енько*: козаченько, батенько, місяченько, кониченько, воріженько, татусенько, дідуненько; *-ійко*: батейко, коничейко, місячейко, дожджейко, неборейко, татунейко; *-онько*: батонько, гетьманонько, даронько, сионько, домонько, старостонько, соколонько, світонько, голубонько, морозонько, обідонько, родонько, сватонько; *-ойко*: лісойко, соколойко, домойко, сватойко (західньоукраїнське); *-ечко*: батечко, ненечко, дядечко; *-очко*: лебедочко, нелюбочко, боярочко, батіночко; *-цьо*: кумцьо, синцьо, татцьо; *-оцьо*: синопцьо; *-сь*: Антось, Івась, кумась; *-усь*: татусь, дідусь, Петрусь, батусь; *-сьо*: Івасьо, Антосьо; *-унь*: дідунь, Грицунь; *-усьо*: синусьо, татусьо, дідусьо; *-усуньо*: татусуньо; *-уньо*: Івасуньо, синуньо, Петруньо, дідуньо, татуньо, братуньо, сватуньо; *-унцуньо* (зах. укр.): татунцуньо.

б) Жіночого роду: *-ка* (праслов. *ька, ька*): голівка, ягідка, гірка, плитка, стрілка, рибка, десятка, хвилинка, любка, крамничка, зозулька, шабелька, тисячка, ручка, нічка, паличка, доріжка, бідка;

-ечка: душечка, подружечка, річечка, петрушечка, бабусечка, мамунечка, унучечка; -енька: криниченька, пшениченька, зозуленька, свекрушенька, земелька, неділенька, ноженька, рученька, доленька, ніченька, річенька, вишенька, черешенька, подруженька, доченька, каліченька, унученька; -ейка: зазулейка, княжійка (західньоукраїнське); -онька: головонька, розмовонька, зимонька, веснонька, дівчинонька, сусідонька, хустинонька, рибонька, трунонька, смертонька, сторононька, калинонька, дитинонька, ластівонька, корівонька; -ойка: дівочка, дівчинонька, бабойка, буковинонька (західньоукраїнське); -очка: головочка, ягідочка, правдочка, десяточка, лавочка, матіночка, невісточка, сиріточка; -ця: церковця, кровця, Любця, Ганця; -иця: землиця, коровиця, сестриця, водиця; -ичка: сестричка, водичка, травичка, пшеничка, молодичка, теличка; -иченька: травиченька, криниченька, чарівниченька, водиченька, полюбовниченька, темниченька, молодиченька; -ичечка: травичечка, водичечка; -ина: дівчина, сиротина, спідничина, запащина, челядина, хатина, шапчина; -инка (інка): сорочинка, хатинка, дитинка, дівчинка, солонинка, матінка, п'ятінка; -инонька: хатинонька, хвилинонька, дівчинонька, дитинонька; -иночка: хатиночка, хвилиночка,

дівчиночка; дитиночка; -уня: мамуня, бабуня, сеструня, Любуня; -унця: мамунця, бабунця, сеструнця; -унцуня: мамунцуня¹ (західньоукраїнське); -уся: мамуся, бабуся, Іруся, Гануся, Маруся, подуся; -усуня: мамусуня (західньоукраїнське).

в) Ніякого роду: -це: віконце (окън-це), колісце, перце, деревце, озерце, колінце, відерце; -ко (ько, ько): колінко, черевко, очко, личко, вушко, яблучко; -енько: серденько, оченько, личенько, лишенько, соненько, весіленько; -ейко: сонейко (західньоукраїнське); -ійко: конанійко; -ечко: літечко, ліжечко, сердечко, гніздечко, волосечко, кубечко, вушечко, містечко, яечко, горечко; -ічко: сонічко (східне: сонечко); -ячко: подвір'ячко, здоровлячко; -я (ъа, ѣт): теля, вовча, орля, кача, куря, котя, поросля, ягня, дитя, хлоп'я, дівча, горня, збання, паня, бараня; -ятко: серденятко, голуб'ятко, ластів'ятко, дитятко, -ятючко: дитятючко, горняточко, немовляточко, рученятючко, ластів'ятючко; -еня: качен-я, левеня, цуценя, паненя, жиденя, бойченя (бойк-ен-ъа), гусеня, котеня.

(Далі буде).

Яворів

І. Велигорський.

¹ Пор. пісню: Ой, мамуню, мамунцуню, який світ гіренький, як полюбить та й покине хлопць молоденький.

Відміни наголосу галицького від літературного.

Наголос місцевий: *Наголос літературний:*
наблизітись наблізитись 1
наводіти наводіти 1
навчання навчання 1
надійний надійний 1
надіятися надіятися 1
надлетіти, -лечу 1 надлетіти 2: надле-
чю, надлетіш
надходіти надходіти 1
нажену 1 нажену 2
най- най-
найбагатший найбагатший 1
найбільше найбільше
найти, найду 1 найти 3 і 2: найду,
найдеш
наказ наказ 1
намагання намагання 1
намітити намітити 1

на́мет наме́т 1
на́питок напі́ток 1
наповніти 2 наповніти 1
на́рід наро́д 1
на́родний наро́дний 1
на́рциз нарці́з 1
насмі́литись насмі́литись 1
на́стрій на́стрій 1
настро́їти 2 настрóїти 1
науко́вий науко́вий 1
нахо́дити нахо́дити 1
невиди́мий невиди́мий 1
невідо́мий невідо́мий 1
неза́мітний неза́мітний 1
Не́рон Не́рон
несвідо́мий несвідо́мий 1
не́сти, не́су, не́сла, не́сти 2: не́су, не́сла,
не́сло, -ли не́сло, -ли

нехтувати не́хтувати 1
ніколи ніко́ли (завжди)
нонсе́нс но́нсенс 1
носі́ти, но́шу 1 носі́ти 3: но́шу,
 но́сиш
нуль, ну́лі 1 ж. р. нуль, нуля́ 2 ч. р.
обидва́ 2 обі́два 1
обидві́ 2 обі́дві 1

обли́ла, -ло, -ли облила́, -ло́, -ли́
обман обма́н 1
обух обух́ 1
обходи́ти обхо́дити 1
обхо́пити 1 обхо́пити 3: обхо-
 плю́, обхо́пиш
ови́д о́вид 1 (Далі буде).
 Іван Огієнко.

Денник літературного критика.

Нові видання.

Опоре де Бальзак: Утрачені ілюзії. Повість у 2 томах, Бібліотека „Діла“, Львів, 1938, 161+188 ст.

Повість — про молодечу славу, виховану в мріях та зів'ялу при дотику до реального життя. Люсієн де Рюбанпре, молодий талановитий поет, приїхавши з провінції до Парижу, попадає в його каламутний крутіж — і гине. Бальзак не пошкодував яскравих фарб, щоб змалювати повний розклад та смердючу гниль, що панують між газетними працівниками в Парижі, — може це відкриє очі на правдиву „культуру“ багатьом із наших некритичних прихильників усього, що походить з „заходу“.

Переклад цей — передрук із київського видання 1937 р., з деяким виправленням мови. Але чомусь подибуємо тут не мало місцевих слів, напр.: молодія (треба: юнака) 66, чим більше... тим 83 (треба: що... то), з'їш (з'їси) 108, романсів (романів) 115, молодець (юнак) 119; т. П: боронь (борони) 15, векслі (векселі) 45, 128, порівнянь (порівнянь) 56, скарпитками (шкарпетками) 61, додаш (додаси) 67, ввечір (ввечері) 71, цукорок (цукерка) 89, боронив високої поваги (високу повагу) 94 і т. ін. Іван Огієнко.

Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян. Недавно видрукувана праця проф. І. Огієнка, знана з р. 1927 тільки в літографованій відбитки, творить частину його великої історичної

монографії про церковно-слов'янську мову. Розпочинає її, популярний уже сьогодні, 2-томовий твір про св. Кирила й Методія, а доповнюють праці про пам'ятки церковно-слов'янської мови з X-XI віку, про її фонетику, морфологію, складню, наголос, про слов'янську кирилицьку палеографію. Праця про повстання азбуки й старослов'янської літературної мови має п'ять розділів: від історії азбук взагалі, через історію глаголиці й кирилиці, до знаного свідчення македонського ченця Хороброго про письмо слов'янських пам'яток. Досліді над цими питаннями мають уже цілу свою літературу, що сягає до другої половини XVIII-го віку. Писали на цю тему майже всі славніші філологи й нефілологи. Проф. Огієнко влучно реферує важніші погляди, наводить по кожнім розділі дуже подрібну бібліографію, додає кількадесят дубних таблиць. Погляд автора, — що ще перед Костянтином існувало „руське“ письмо, цілком вироблене й вживане, що його слов'янський апостол тільки впорядкував. Хоч книжка має характер підручника, однак в ній багато припущень, що варті широкої дискусії. Поважний том не може не звернути на себе уваги славіста чи історика, зацікавленого східньою й південною середньовічною Слов'янщиною. М. J. („Kwartalnik Historyczny, organ Polskiego Towarzystwa Historycznego“. Річник LII, зшиток 4, стор. 790-791, Львів, 1938).

Рідномовне.

В Україні, а не: На Україні. Пане Генерале! Звертаюся до Вас із цим своїм листом.

Як громадянин Української Народньої Республіки, я протестую: а) проти калічення назви нашої Держави в відозві, виданій урядом УНР і поміщеній в тижневик „Тризуб“ ч. 3-4 (653-54) з дня 22 січня 1939 р. Наша Держава носить назву — Україна, а не „Вкраїна“, б) проти пониження гідності Держави, яке міститься в реченні — „там на Вкраїні далекій“. Цією бо „наукраїнською“ формою Держава наша зводиться на ступінь складової частини чогось нецілого чужого, в цьому бо міститься посереднє признание, що наша Держава не являється самостійною цілістю, а чиеюсь провінцією.

Не підлягає сумнівові, що ця форма „на Україні“, чи, як ще краще, уживає уряд УНР „на Вкраїні“, прищиплена нам чужими, які — річ ясна — дивляться і дивляться на Україну, як на свою провінцію й по-своєму цілком слушно вжи-

вають цієї форми „на Україне“ так, як ми цілком слушно вживаємо форми „на Поділі“, „на Слобожанщині“ і т. д.

Та коли цієї тенденційної форми вперто й свідомо тримаються ворожі нам сили, що мають цілком виразні аспірації, щодо України, то ми не повинні їм у цьому допомагати, приймаючи засуговані ними форми трактування нашої Держави. Ні в яким разі ми не повинні вживати форми: „на Україні“ чи „на Вкраїні“, а тільки: в Україні, в Україну і т. д.

Чи ж треба ще й далі нагадувати, що юридично „Вкраїна“ — це не Україна? Довгі роки я проваджу боротьбу проти цього „навкраїнства“. Немає мабуть такого українського органу друку, з яким би я за це не сварився. З утіхою констатую, що з бігом часу все більш і більш зникає в нашій пресі згадана форма й свідомо вживається форма: „в Україні“ замість „на Україні“. Та деякі органи злісно й уперто продовжу-

ють „навкраїнити“, і серед цих органів перше місце займає наш „урядово-правительственный“ офіціоз „Триzub“. Знаю з певних джерел, що члени редакційної колегії його теж поділяють цю точку погляду, що треба вживати „в Україні“, а не „на Україні“, і результатом цього було те, що в кількох числах „Триzubа“ була вживана власне ця властива форма. В цій справі редакція „Триzub“ має багатий збірник моїх дописів і протестів. Відомо мені також, що не тільки одні мої протести цього роду має редакція. Та нічого не помагає. „Триzub“ злісно-уперто „навкраїнить“ далі. Я особисто відчуваю кожне таке „навкраїнення“, як поличника.

Та коли „Триzub“, як орган друку, уживає цієї форми, то ніяк не допустимим є, щоб це робив і уряд УНР.

Ця справа має принциповий характер. Громадянство має підставу поставити питання: чи ми маємо уряд український, чи тільки „навкраїнський“?...

Тому, що я надаю цій справі таке важливе значення, і тому, що всі мої попередні заходи та інтервенції перед міродайними чинниками не осягнули ніяких результатів, я цією дорогою виношу цю справу на ширший громадський форум, і думаю, що Ви, Пане Генерале, як член уряду УНР, порушите там, де треба, цю справу, й ми, як громадяни, позбавлені будемо на майбутнє бачити в урядових документах цю огидну, принижуючу „навкраїнську“ форму. 11 лютого 1939 року. Яків Винник, український політичний емігрант. Лист до „Рідної Мови“.

Український літературний наголос (нова праця проф. І. Огієнка). Тішуся з розкішного дарунка, — Вашої нової, надзвичайно цінної й дуже актуальної праці про „Український літературний наголос“! Це ж буде скарб неоціненний! Рівне, 21. III. 1939. Проф. д-р Б. Кобилянський.

Сучасна літературна мова. Роками не бачу й не чую українців, а коли стрінуся з ким із наших, то вони вже говорять таким жаргоном, що аж смутно слухати. Отже, — й я потроху забуваю свою мову. Щоправда, трохи згадую свою мову з книжок, але що там набуду, те загублю при читанні сучасних часописів... Коли маю на думці книжки, то головню старі, ще з тих часів, коли наша мова була „невироблена“, „нерозвинена“, коли її всі, поза кількома десятками фантастів, вважали за „нарв'їче“, що ось-ось, завтра-позавтра, помре... 1938. IX. Старий письменник.

Відповідь на запити наших Читачів.

З медичної термінології.

Д-р С. Парфанович зо Львова звернулася до нас із низкою запитів про деякі вирази з медичної термінології, потрібні їй для нової великої праці: „Гігієна жінки“. Даємо відповідь на її листа.

Забурення — це польське *zaburzenie*, цього терміну, як чистого полонізму, ліпше не вживати. По-українському це буде: розстрій, в'єлад, розлад, замшання.

Забіги — так само полонізм, *zabiegi*. По-українському кажемо: запобігання, заходи, попередження, старання, запобіжні заходи.

Коректа наших видань у багатьох випадках незадовільна. „Українська Бібліотека“ безумовно робить велику культурну працю й сильно підвищує нашу літературу, але їй конче потрібно... доброї коректи. Коректа часом така, що трудно відрізнити, чи це „правопис“ автора, чи коректорський недогляд. Цікаво підкреслити, що остання книжка цього Видавництва, „У вирій“ М. Остромира якось вирізняється ліпшою коректою. У добрий час!

Добра коректа в „Бібліотеці „Діла“, але тут нова біда: її коректор хворий на недобачення перетинки, й тому не ставить її там, де слід їй стояти. А це сіє в краї неграмотність, щодо знаків розділових. Учте гь.

Малознані слова в нашій околиці такі: гадра, гурман, дейсі-оната, ландиба, мафтула, мурга, муцька, нитвісти, тинди-ринди, фирлигі, фурдиги, джигула. Що ці слова визначають? Село Рашків, пов. Городенка. Іван Сидорак Петрів.

Поплутання дієслівних видів. У В. Будзиновського: „Як чоловік зійшов на пана“ 1937 р. ст. 104 читаємо: „По-українськи говорили тільки зо службою, з парохіянами, які приїхали в гості“. Тут треба не „приїхали“, а приїздили.

По словах, а не архаїчне: по словам. Староукраїнська мова знала тільки: *по словам*, *по домам*, *по ділам* і т. ін. Але вже пам'ятки наші з XVI-го віку часто мають *по ділах*, цебто замість давального відмінку *по* появляється місцевий. Напр. у Крехівському Апостолі десь 1560-х років читаємо: Розб'їглися по краинах 39, По тых сторонах 108, По землях 48, Тулячися по пуцах, по горах 581 і т. ін. В Шевченковому „Кобзарі“ маємо: Хилялась по шинках, по степах, по чернечих переходах, по келіях 185, По горищах, по коморах, по льохах, усюди 93.

Отже, *по* в множині ставимо тільки місцевий: *по горах*, *по словах*, а не давальний: *по горам*, *по словам* і т. ін. Форми на *-м* — це архаїзми, що панують у мові російській та ще часті в мові галицьких письменників. І. О.

їнському кажемо: запобігання, заходи, попередження, старання, запобіжні заходи.

Залоза — ж. р., без залози, мн. залози, залоз. В роді чоловічому: залоз ч заліз не вживається.

Цєра — латино-італійське слово, й тому вживається в нашій мові. По-вашому: барва чи колір обличчя.

Рієлєгнація, — по-вашому це буде: піклування, дбання про що, за що, опіка, опікування ким-чим, догляд за ким-чим, доглядання, пильнування.

Корм — наше слово. Кажемо: корм, покорм, прокорм для дітей. Годування дітей грудьми (або груддю). Відлучити дитину.

Писклятко — полонізм, pisklătko. По-нашому: немовля, -ти, немовлятко, часом: пригрудчя, -чати. У Лесі Українці: Спи, моє немовлятко.

П'ястук в українській літературній мові зовсім не вживається; в східних наших говорах слово зовсім не знає; пор. польське pięść, piąstka. В нашій мові тільки кулак. Народня пісня: Постелею сірчачину, а в головах кулачину. У Нечуя-Левицького: Давай місити кулаками по спині.

Клімат, кліматичний — уживані й знані в нашій мові слова, але частіш тепер уживається своє „підсоння“.

Чинність, вплив, діяння.

Дивися — так звичайно кажемо; не: диви, і не: гляди. Це про скорочений вираз у книжках: див. (а не: гл.).

Прѣдок, всі прѣдки — звичайні й часто вживані в нас слова; часом: прѣдків'я.

Нащадок, нащадки — загальнознані в нас слова, рідше архаїчне: потомство.

Медичні словники мені відомі такі: Адамєнко П.: Медициський словничок, Могилів, 1917, 40 ст. Александровський Б. П.: Шкільний медичний словник, Полтава, 1924 р. 41 ст. Д-р Галин: Медичний латинсько-український словник, Прага, 1926 р., 304+XII ст. В. Кисільов: Медичний російсько-український

словник, Харків, 1928, 142 ст. С. Лукасевич: Анатомічний словник, Львів, 1927, 72 ст. М. Галин: Словник російсько-український медичний, Київ, 1920 р. 144 ст. Словничок російсько-український медичної термінології, вид. „Укр. Медичних Вістей“, Київ, 1918 р. 31 ст.

Додатки. Чи можна б казати на докладне до подання „доклади“? Кажемо звичайно „документи“, але це ж не те. „Докади“ — це документи, посвідки й т. ін., що залучуються до прохання. Чи можна запроваджувати цього терміна? 23. I. 1939. Хуст. Д-р Роман Киричів. P. S. На все, що додане до прохання чи подання кажемо „до д а т к и“. Часом уживають „до л у ч н и к и“, — все те, що долучене до подання.

Прізвища панн (для Р. К., Горохів) вимовляємо або (частіше) на -івна: Круківна, Критюківна, або незмінно: панна Крук, панна Критюк. Обидві форми літературні.

Їяголос (О. Задума, Буковина). Вимовляємо: жєврїти, жєврїє, всі джмелї, а не: жєврїє, джмелї.

Молитвеники українською мовою (В. Підгорському). Молитвеники в перекладі І. Огієнка вийшли вже кількома виданнями: 1921 р. в Тарнові, 1922 р. у Львові, 1928 р. у Варшаві, 1930 р. у Варшаві, — отже чотири виданні. На Волині ці молитвеники кілька раз передруковувано (без дозволу перекладача). I. O.

Переклад Св. Письма на літературну українську мову.

Святе Письмо й літературна мова. Я не в силі висловити Вам свою вдячність за Вашу корисну працю на полі української мови. Ви ж були моїм професором за останні роки, бо через Ваш журнал я назвався наново своєї рідної мови. Ви не можете уявити собі, як ми, українці, поза межами нашої батьківщини, оцінюємо Ваш труд у цій діяльці. А тепер Ви взялися за переклад Біблії на нашу сучасну літературну мову. Ми, що орудуємо Святим Письмом щоденно, не можемо виявити Вам усю нашу вдячність за те, що будемо мати Боже Слово в чистій літературній українській мові. Тепер нам не треба буде мати кращого підручника, щоб із нього навчатися рідної мови. Біблія займає всі діялки життя й іде глибоко в загал, як найкраща книга на світі, а тепер ми будемо мати її в своїй чистій літературній мові. Ви тепер можете бути певним, що коли Ви скінчите переклад Біблії, то Ви зробите для українського народу найбільшу прислугу, яку можна зробити на літературному полі. 17. II. 1939. College Heights, Alberta, Видавець „Сторожа Правди“ М. Г. Фільбрїк.

Вияснення. До Редакції „Рідної Мови“ внесено заяву від декількох кравчих пасторів, які вияснюють, що те, що вміщене на ст. 58-ій 74-го ч. РМ („декілька пасторів подали до Бритійського Біблійного Товариства дописа“... і т. д.), стосується тільки двох закордонних пасторів, а що

більшість пасторів не поділяють ані думки тих двох пасторів, ані дороги, якою вони пішли. Охоче й з приємністю містимо це вияснення. Р е д а к ц і я.

Переклад Біблії. Проф. І. Огієнка переклав уже з Біблії: П'ятикнижжя Мойсєєв, Книги: Єгошуї, Суддів, 1 і 2 Самуїла, 1 і 2 Царів, тепер перекладає Другу Книгу Хроніки (Параліпоменон).

Молитви. Відвідуючи церкви, я дуже часто чую молитви, які наші брати приносять перед Престол Всевишнього, щоб він дав Вам здоров'я для провадження Вашої праці, — перекладу Слова Божого на нашу мову. Багато осіб говорили мені, що вони рано й увечері згадують Вас у своїх молитвах, благаючи Творця, щоб дав Вам сил швидше закінчити переклад. Детройт, Північна Америка, 23 XI. 1938. Пастор Н. Лук'янчук.

Переклад Св. Письма. Ваша передова стаття в 71 ч. РМ (Ономастика й топономастика в Книзі Буття) подобалась мені надзвичайно! З нетерпінням чекаю, коли появиться Ваш переклад Святого Письма. Рівне, 2.XII. 1938. Проф. Д-р Б. Кобил'янський.

Р. С. Новий Заповіт у перекладі проф. Івана Огієнка вийде з друку десь у травні 1939-го року. Уся Біблія, при сприятливих умовах, піде до друку десь у кінці 1940-го року.

Дописи Прихильників рідної мови.

Щаре. Якось, Високоповажаний Пане Професоре, пройшло наше життя далеко від себе. Ніколи ми з Вами не приятелювали (хоч і не сва-

рилися), тож певне Вам легше повірити в щирість моїх слів: таки справді Вас подивляємо! Бачимо, що й не ми самі. Але ж уявити собі не

можемо, як будуть дивуватись Вашій працездатності ті прийдешні покоління, що, читаючи Вашого життєпису, довідаються про умови, в яких ви ведете Ваші праці! Коли б ці слова могли осушити бодай одну слезу, що Ви їх мусите проливати відрами, то ми мали б велику сатисфакцію. Дай же, Боже, Вам здоров'я й запаси тієї невисипущої енергії та завзяття, за яке сучасники-патріоти кидують Вам під ноги колоди та ще й з колочками. Так має бути: хто творить, той має нагороду в самій своїй творчості. І мабуть та нагорода така велика, що здебільшого всі інші відпадають. В щирій приязні за обох нас В. Королів-Старий. 1938. 14.XI.

Праця „Рідної Мови“. Уже сьомий рік розпочинає РМ свою пробову працю за створення для одного українського народу — однієї літературної мови, вимови та правопису. Праця тяжка, мозолита й може не завжди належно оцінювана. Однак, коли призадумався над тим, що та велика ідея, що її взяла собі за ціль-мету РМ, була в нас довгі століття так дуже занедбувана, то тільки тоді зрозуміємо вагу й значення цього великого гасла, яке майже з кожної сторінки нашого місячника пробивається. Бож рідна мова — це один із найкращих жемчугів та скарбів, що ними наділив нас Всевишній. Кожен українець мусить пилянувати, щоб його рідна мова була якнайгарніша й якнайбагатша. А Вам припадає велика ролля в мовному з'єднанні українців. Це вже не мала радість для Вас! Здається мені, що було б дуже добре, якщо б у кожному числі РМ була поміщувана принаймні одна — під кожним оглядом взірцева — стаття з літературними наголосами. 7.I. 1939. Краків, о. М. Г.

До Иого Магніфіценції Ректора Доктора Огієнка Івана в Варшаві. Управа Української Студентської Громади в Варшаві та Провід „Видавничо-Викладової Секції“ при У. С. Г. в Варшаві складають Вашій Магніфіценції щирю подяку за виголошений в дні 20.XI. 1938 р. виклад на тему: „Розвій української літературної мови“ та в дні 27.XI. 1938 р. на тему: „Найважливіші питання української складні“. Згадаві

Від Редакції й Адміністрації.

„Фонд Рідної Мови“. Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на „Фонд Рідної Мови“: Інж. А. Нестеренко 4 зл., Учит. М. Дзюк 1 зл. і Лідія Новохацька 1 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція

виклади, що відбулися в рамках курсу українознавства, тишилися великим зрозумінням та зацікавленням. Вони напевно причиняться до скорішої реалізації важного для української нації гасла: „Для однієї нації — одна літературна мова“, що його видвигнув Ваша Магніфіценція. За Провід Видавничо-Викладової Секції Пеленський провідник, Пасічник секретар. За Управу У. С. Г. Васильбний голова, Ортинський секретар.

Лист з нагоди 20-тиліття відкриття Державного Українського Кам'янець-Подільського Університету 22 жовтня 1918 р. Не спало ніч... Пекельний біль розшарпав сон і мрії... Вже двадцять літ отак святкую найкращий день свого життя! Що дальший рік, то більш боліе голова та нижче хилиться від туги... Не за державністю тужу, — державність прийде, хоч може й не для нас, що пережили її вже раз. Терплю великий жаль до тих, що з помічю сильних розшарпали мій край, здушили слово, скреслили школи, скарали на темряву українських дітей... Тепер, любючи це славне діло, вони ураливо доказують відсталість та несвідомість українських селян. — Не доросло, мовляв!.. — Ще двадцять літ тому той самий селянин дивигнув на свої плечі високий храм науки, з якою понісся дзвін по всіх кутках, забутих Богом і людьми — по селах, хуторах... скликаючи всю нашу молодь у свої подвої...

За двадцять літ... як виродили б вони! як би помножились в числі!.. А що ж тепер? Де діти наші розійшлися?... О, вчаться всі... та тільки на чужій, а не своєю мовою... Хто де діставсь... Де Ви?... Усі ті, що будували дітям України їх рідні школи в рідній мові та на своїй землі?... 22 жовтня 1938 року. Ол. Пащенко.

Побажання. Дозвольте й мені приєднати свій голос чулої й гарячої подяки Вам за негтомну працю на українській ниві. Нехай Бог Милосердний утримає Вас при мідному здоров'ю на довгі літа, щоб Вам незабаром працювати в Престольному Києві над устійненням єдиної соборної літературної мови. Щастя Боже! 3.XI. 1938. Буенос-Айрес, Аргентина. І. Андрущенко.

складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на „Фонд Рідної Мови“ широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подаємо в дальшому числі.

ЗМІСТ 5 (77)-го ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ“: Проф. д-р М. Кордуба: Що кажуть назви осель. І. Огієнко: Безпідметові речення. М-р В. Решетука: Ідея чи форма? І. Огієнко: Український літературний наголос: Наголос в залежності від іменинкових кінцівок. Проф. д-р Б. Кобиланський: Мова сьогобічних (львівських) видань для дітей і молодяку. Проф. І. Велигорський: Психологічна основа повстання здібних і пестливих слів. І. Огієнко: Відміни наголосу галицького від літературного. Денник літературного критика: Нові видання. Рідномовне. Відповіді на запити наших Читачів: З медичної термінології. Переклад Св. Письма на літературну українську мову. Дописи прихильників рідної мови. — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1.60 зл.; за границю в Європі 8 зл.; поза Європою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають „Рідну Мову“ від 1 числа. Річник 1 (без 1-3 чисел) 5.00 зл.; річники II, III, IV, V і VI по 6.00 зл., оправлений II і III по 7.50 зл.; в Європі по 10 зл., поза Європою по 2.35 дол. річник оправлений. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV,
UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110,
— РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУ-
СЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МА-
ШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУ-
КОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ТА ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР
Проф. д-р ІВАН ОГІГНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ
1'60 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЬЮ: В ЄВРОПІ
8 ЗЛ., ПОЗА ЄВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО.
ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕД-
ПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІР-
НИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЬЮ 65 ГР.

РІК VII

ЧЕРВЕНЬ 1939 РОКУ

ЧИСЛО 6 (78)

Що кажуть назви осель. (Докінчення).

г) Пільгові. Брак робочих рук до управи пустих просторів землі спонукав польських королів, чи їх старостів, і взагалі всіх власників латифундій вживати різних засобів, щоб привабити поселенців. Звичайним способом було надавання вільгот чи пільг. Землевласники оголошували, що кожному, хто поселиться на їх ґрунтах, передають до вжитку означену кількість землі та, щоб дати йому спрощену легше загосподаритися, довший час не вимагатимуть від нього ніяких чинитьб ані оплат. Вимір такого вільготного часу залежав від якості землі та від стану, в якому вона знаходилася, тобто від величини праці, яку треба було вложити, щоб землю (напр., викорчуванням лісу або висушенням мокривини) зробити придатною під управу, й хитався від 15—30 літ. Основані цим способом нові оселі діставали назву: „Воля“, або „Слобода“. Коли минули вільготні літа, нові поселенці ставали звичайними панщизняними людьми, значить, мусіли, як усі інші хлібороби, відробляти панщину та платити різні данини, — хоч оселя й далі звалася „Волею“ чи „Слободою“. Такий спосіб колонізації пустих просторів почався в нашому краї в XIV. ст. і тривав аж до скасування панщини в 1848 р. Так повстали назви осель: Воля, Волиця, Во-

лянка, Волянщина, Вілька, Воляни, Слобода, Слобідка. Ці оселі розсіяні по всіх повітах Галичини. Щоб їх відрізнити від себе, додавано в прикметниковій формі назву села, на якого ґрунтах чи в суєдстві якого повстала нова оселя, напр.: Воля Олешичька (коло с. Олешич, Любачів), Вілька Сушенська (на ґрунтах с. Сушна, Радехів), або ім'я підприємця, що осаджував оселю (осадчого), напр.: Воля Петрова (Сянїк), Воля Якубова (Дрогобич), або взагалі якийсь прикметник, напр.: Велика, Мала Воля (Жидачів), або вкінці якусь іншу додаткову назву, напр.: Купичволя (Жовква), Суховоля (Городок; Броди). Пізніше в багатьох випадках підставовий термін Воля, як анахронізм, відпав. Студіюючи перед кільканадцятьма літами осельництво на польсько-українському пограниччі, ми переконалися, що теперішні оселі Тринча й Маркова (Ланьцут), Висока (Ясло), Іскрина (Коросно), Йорданівка (Ряшів) і ін. в актах із першої половини XV. ст. називалися: Тринча Воля, Маркова Воля, Висока Воля, Іскрина Воля, Йорданова Воля. Те ж саме, безперечно, діялося й ув інших частинах нашого краю, й тому можна догадуватися, що значна частина осель із кравзнавчими й особовими назвами, закінченими на -а, -я, напр.: Середня, Зелена, Вовча, Олеша, Павлова й ба-

гато інших — це давніші Волі чи Слободи.

д) Лісові. Деякі назви осель зв'язані з примітивним способом лісового осельництва. В давнину ліси займали величезні простори краю й не приносили майже ніякого доходу. Щоб досягнути з них користь, висилано в глибину лісів робітників, що мали розвести лісові промисли. Вони поселялися в шатрах, зладжених із галуззя й листя, що звалися будами або шалашами (салашами). Буди ставили звичайно в чотирикутник, замикаючи в середині площу, звану стуредька майданом. Ці назви переходили потім на рільничі оселі, що пізніше, по викорчуванні лісу, повставали на місцях цих обозовиськ. Такий був початок теперішніх осель із назвами: Буда, Будка, Буди, Будки, Будів, що стрічаються в багатьох повітах, здебільша як кути більших сіл або невеличкі присілки; Салаш, Салаші, Салашка; Майдан, звичайно з прикметниковими додатками, як: Горішний, Середній, Старий і ін. Інші назви вказують на зайняття цих первісних лісових поселенців. Вони випалювали поташ та витоплювали скло-шкло в гутах, і відсіля повстали оселі з назвами: Гута, з різними прикметниковими додатками для відрізнєння від себе, напр.: Гута Стара, Гута Зелена, Г. Сілецька, Г. Полонницька, Г. Шкляна, Загутин і багато інших; Шкло, Шклярки. Також випалювали дьоготь, смолу та вугілля в малярнях, смолярнях і вуглівках, і там повстали оселі: Малярня, Малярня Безбекова, М. Чернихівка, М. Гоголева, М. Камінецька, М. Ваврикова, Малярки або Вуглярки; Смолянка, Смолин, Смольна, Смольниця, Смільник, Смільно; Вуглярка, Вуглярки. А треба зазначити, що оселі з цього роду назвами скупчуються в коло 50 км широкій лісовій смузі, що в давнину простягалася від долішнього Сяну аж по Стир і з якої ще досі заховалися доволі значні лісові останки.

е) Церковні. В колонізаційній діяльності брали участь поруч із світськими також і церковні інституції, а в першу чергу багатші єпископства й монастирі, що, посідаючи просторі маєтності, закладанням нових осель старалися збіль-

шити вартість та дохідність свого маєтку. Деякі з цих осель вже своїми назвами зраджують свій колишній зв'язок із церковним світом. Сюди належать: Крилос, Церковна, Костельники, Уств Єпископське, Черче (= чернече), Черчик, Монастир або Монастир¹, Монастирок, Монастирець, Монастирсько, Монастирська, Монастирчани, Підмонастир, Підмонастирок.

Закладаючи оселі, церковні інституції надавали їм деколи імена святих або назви празничних свят, що ставали разом патронами побудованих у цих оселях церков. Сюди належать: Спас, Іспас, Спасів, Богородчани, Богородичин, Трійця, Трійциці, (В)Оскресінці, Йорданівка, Знесіння, Покровці, П'ятниця, П'ятницьке, Святкова Вел. й Мала.

ж) Корчмарські. В давнину, коли ще не було новочасних способів вигідної та швидкої їзди, велике значення для подорожніх мали корчми, що повставали при головніших шляхах, а головню на роздоріжжях. Вони відігравали тоді ролю теперішніх готелів та гостиниць. Туди вступали подорожні, щоб переночувати, зогрітися в зимі або взагалі знайти для себе та коней хвилевий відпочинок, т. зв. попас. Ці корчми називано загально заїздами, вигодами, забавами, деколи жартівливо завадами, бо нераз спокушували переїзних до зупинки без кінцевої потреби, тільки на те, щоб забавитися, повеселитися. Біля деяких корчем повставали згодом невеличкі оселі, фільварки або й більші села, й на них переносилися корчмарські назви. Такий початок мали оселі: Заїзд, Уїзд, Завіз, Вигода, Забава, Забарішка, Завада, Завадка, Завадів, Завадівка, Завади, а правдоподібно також Весела.

з) Жартівливі. Подекуди стрічаємо оселі з доволі дивоглядними назвами, що мають жартівливий або глумливий характер. Граматична форма більшости цих назв указує, що вони не відносяться до самих осель, як таких, лише до їх населення. Збираючи від довшого часу

¹ Також і в дальше наведених назвах, як Монастирок, Монастирець і ін., виговір у першому складі хитається між *o* й *a*. Пор. грецьке давнє *μοναστήριον*, молодше *μναστήριον*.

з народніх уст топографічні назви, ми переконалися, що населення села дуже часто має серед населення сусідніх осель своє жартівливе або глумливе прізвисьце. Привід до таких прізвиськ дають окремішні прикмети одягу, вигляду, вдачі, поведіння, способу зарібкування або якісь особливі події чи пригоди, які трапилися в прозваному селі. Напр., людей із Синевідська Вижнього прозивають у сусідніх селах „каштанами“, бо вони торгували цим продуктом. Звичайно такі прізвиська вважаються за приватну, а навіть довірочну справу, їх нерado перекааують чужим людям, боячися пімсти від населення прозованого села. Одначе, в деяких випадках ці прізвиська добули собі таку популярність, що стали загально прийнятими, офіційними назвами даних осель. Сюди належать: Тулиголови, Товстоголови й Білоголови, Товстобаби,

Сторонибаби, Кривотули Старі й Нові, Нисколизі¹, Конотопи, Паликорови, Печихвости, Передриміхи Великі й Малі, Мочеради, Боброїди, Ракобовти, Жнибороди, Жабокруки, Чеперносів, Ходачків, Сновидів, Голодівка, Полупанівка, Балагурівка.

На цьому кінчимо, зазначаючи, що серед назв осель нашого краю знаходиться ще чимало таких, які можна б згуртувати в окремі групи й таким чином вяснити їх походження й значення. Метою нашої розвідки не було вичерпати весь предмет, — до цього ще далеко, — тільки подати спонуку до дальших дослідів на цьому, на жаль, досі зовсім занедбаному полі.

Варшава.

Мирон Кордуба.

¹ Так в офіційних реєстрах; мабуть Мисколизі.

Книжка для вибраних.

Юрій Липа: Вірую. 1939.

I.

Переживаємо часи тяжкого розчарування, часи дощентного розторощення не однієї задушевної мрії особистої й всенародньої. Не один із нас, починаючи з незабутнього 1917 р., з глибин душі багатонадійно кричав:

Ех, виорю небо орлами,
Засію поля самоцвітами! 48.

Тим часом груба сила обнизилла наш орлиний полет на землю брудну та бездушну. Двадцять останніх літ навчили кожного, хто хоч трохи вмів мислити, сучасної людської правди: суворої, безсердечної, зрадливої... Та й що то сучасна наша правда? Який критерій для неї? Ось власне ця жорстока безідейність сучасних прагнень великих переможців цього світу допровадила багатьох мислячих людей до того, що бачимо в новій книжці Юрія Липи, — до релігійности. Це власне книжка того беззглядного часу, коли

Забгато підлих днів
Облягає душу самотню! 19.

Нова книжка поезій Ю. Липи — не буденне в нас явище своїм змістом: уся

вона присвячена життю нашого духа. Кожен рядок цієї книжки, кожне її речення прагне збагнути головне з нашого духа й життя, все потрактоване з філософським аналізом. Зміст книжки часто такий, що кожен вірш треба добре передумати, щоб збагнути й зрозуміти його. Безумовно, книжку правдиво зрозуміє тільки той, хто вмів й хто любить мислити, — вона не для широких читальських мас. Вона головню для тих, що „закон пізнали Божий і людей“ 9. Липину книжку треба глибоко передумати й пережити, треба її відчутти душею, крім цього, — треба мати й віру в ті ідеали, що їх проповідує поет, і тоді тільки ця книжка, як ерихонська троянда, зацвіте й заговорить у наших руках. Філософія пізнання Бога й себе — це головний зміст книжки. Бог — Україна — Сильна Людина — трійця цієї філософії.

У цій статті своїй хочу дати не тільки оцінку нового твору Ю. Липи, але й докладніше познайомити своїх читачів з її не легким змістом, подаючи з неї приклади кращого.

II.

Головний зміст книжки — релігійна поезія, що й дало назву їй: „Вірую“. Це надзвичайно важкий рід поезії, бо тільки відповідно наставлений поет може їх писати; пригадаймо „Книжку Лева“ Антонича, що не вдалася йому, бо видно, не походила з переповненої поетової душі. Ю. Липа має сміливість публічно сказати: „Вірую!“ а на це треба не тільки самої молодечої відваги, але й відповідного змісту, пережитого й відчутного.

Душа наша завжди прагне Бога, як квітка роси. Злитися з Богом — панівна ідея Липинової нової поезії. „Прийди й оселися в нас“ молимося ми щоденно, не завжди розуміючи, чого власне ми хочемо цим проханням.

В покорі просять покоління:
Зійди до нас і освіти,
Як розуміть Твої веління,
Як покорятися їм світи?

Повстань не в сяєві корони,
Не в сріблі й золоті, — в серцях,
Щоб потвердити нам закони,
Щоб показати правди шлях. 6.

Бог — Провідник світу, й ясне життя з Ним:

Пробудь в мені! Все ближче ночі тьм
І тьма густіша. Боже, в далечінь
Відходять блага й сили помічні, —
Безпомічному поможи мені!

Наш день малий, він швидко проплива.
І тихне сміх, і слав минуть слова, —
Нехай же зміни загасають дні,
Ти, що неамінний, о пробудь в мені!

Молю Тебе: не будь лишень на мить,
А, як до учнів, злинь, щоб говорити.
Як лагода, як визвіл заясній,
Не проминай, — зостань в душі моїй!

З'явись і сповниш мною! Борони
Від страху жить, від труду, що як сни, —
Хто ж, як не Ти, підпора й провідник,
Що й сонце й бурю вестиме повік?

Свій хрест подай, як звідси буду йти,
Шлях освіти, верхівлі освіти,
Де рай цвіте, а не чуття земні.

Життя чи смерть, — а Ти пробудь в мені!
Покора Божій волі — гартує людину
й народ:

Тюрми і голод, нещастя, убивства й помори
Шли нам, Найвищий, бичуй нас, — нам
певне потреба

Раз покоритися волі небес і молитись,
Раз у нужденність тілесности вчутись і впасти,
Твердеє серце скрушити й наново почати
Ще раз, ще більш так, як досі такого не було,
Більш, як гетьманства, король чи великі кня-
вства,

Божій треною поставити край свій і нарід,
Біль перелить на молитву, що в битві і в
мирі триває. 7.

Душа наша рветься до Бога завжди,
і завжди перешкодою до цього — тіло
людське:

О, вийти б несподівано з неволі
Тілесности — на простір, виднокруг,
І бути, як вітер і як день у полі...
Радіймо, серце, — ось приходить Друг,
Той Друг, що лагідний, що — в брамі, на
сторозі

До світла іншого, де інші квіти. Божі. 11.
Життя наше — занадто тимчасове, і
людина вдумлива шукає інших світів:

Усе ніщо на світі: бєнкети веселі,
Уквітчана зрадлива гра любови
І здобуття прихильности людської...
Я смертю вирізьбив, — ти став і прочитай:
Одно святє в світі — кров людей хоробрех,
Одні живуть могили — вірних Батьківщині. 21.

Та й що́ то людина в світі:

Бо що є світ і що ти в нім, людино?
Ти тільки тля земна і більш нічого! 62.

В книжці багато релігійних гімнів, що
змістом своїм нагадують Книгу Псалмів.
Напр. „Хорал Бетговена“:

Хай небо хвалить Творця не словом,
А громом Його ім'я, —
Всі землі й води — Його престолом,
О муже гордий, глянь!

Хто держить рух неба, незлічені зорі,
Хто сонце провадить у простір,
Що сяє воно ув іскристім просторі,
Мов вийшов з шатра багатир. 7.

Дозрілій людині його призначення
конче відкриється свого часу:

Коли прийшла пора і ти дозрів
У муках днів, у боротьбі з собою,
Як образ берегів в імлі, на морі,
В одній хвилині з'явиться тобі
Твоє призначення земне і зміст.
То лиш приходить раз, але назавжди,
Не стерти образу цього тобі, —
Ти не втечеш, дивись вперед — і знай:
Одно тобі й зосталось тільки: жити ним,
І сповнитися ним, воно — від Бога.
Якже ж не чув призначення свого, —
Ти ще не жив, і ще не вартий вмерти! 9.

Для людини, що може голосно ска-
зати: „Вірую!“ нема смерти, бо лю-
дина живе й за гробом, а сама смерть
— не страшна. „Наш день малий, він
швидко проплива“ 11, а далі — вічне
позагробове життя. Але хто повно не
жив, той „не вартий вмерти“ 9, бо смерть
— початок кращого життя. Мертві жи-
вуть, а як часто живі бувають... мер-
твими! Голоси бойців з того світу кри-
чать:

Ні, це мертва, людино, твоя
Безнадійна, вбога надія,
Ми — саме життя, земля, буття,
Не тліємо — вієм,
Ми — істота днів, ми — Дія! 19.

І то не важно, що я згнию,
Що люди затопчуть плоть мою, —
Таж пливє мій пра́пор над вами! 18.

Поет прагне навіть по смерті своїй,
Тоді, коли моїми кістками
Будуть збивати малі діти
Грушки з дерева,
А в черепі моїм десь у кущах терну
Будуть ховатися веселі їмачки, 23

стати шпідрутою для людства там, де
продажність, підступ, млявість (ст. 23).

Вірш: „Монах і смерть“ глибоко з'я-
совує нам християнське розуміння смер-
ти. Монах каже:

Смерть — мій учитель, мій брат і мій рід,
З смерти зродивсь я, до смерти мій хід.
Все, що глибоке, то смерти слова,
Все, що найкраще, то смерти жинва! 10.

Балада: „Біси й ловець“ (ст. 15-16)
прекрасно змальовує людські цьогосвітні
гріхи в образі семи бісів, яких побиває
ловець,

І він ходить між нами
В погоні за бісами,
І як, чоловіче, в душі легко стане,
То вбив біса твого
По слову від Бога
Ловець безустанній. 16.

Розпочинається книжка гімном до Бога,
і закінчується тим самим мотивом:

Шукайте правд відвічних
І будьте вірні. Бог допоможе вам! 67.

III.

„Мої хотіння — Божі веління“ 16, але
поруч Бога в людини завжди є — свій
рідний край, для нас — Україна. Ба-
гато сторінок у новім творі поет при-
свячує Україні, її величному зривові
1917-1920 років, опису краю й народу.
Яскравими фарбами поет малює нашу
визвольну боротьбу, коли Україна ясною
зорею засяяла на цілий здивований світ,
що зрештою, часте й у попередніх Липи-
них творах. Змальовуються нелюдські
страждання нашого народу за останні
десятиліття, але поет спокійно дивиться
на них:

Жоден крик не пропав в порожнечі,
Жоден зойк, Україно!
Ті слова завислі — Предтечі,
Ті зачини — зариси Речі,
Що грядє невідмінно! 20.

Не спинятися над невдачами, хоч які б

дошкульні ні були вони, не хилити голови
в покорі перед ворогом, але вперто пря-
мувати до своєї мети:

Розстріляного закопати, —
Над ним ридатиме ще мати
І проговорить панотець!
Три салви в мутне небо з криці:
Засяи, дитино! Спи, аж ниці!
Уславлять твій кінець!
Вона живе, та Україна,
Вона — над ним, Вона єдина
І в ній корона душ!
А ви, що стали тут довкола,
Шапки здійснити, нижче чола, —
Спи брате...

Кроком — руш! 36.

Поет прагне зрозуміти й описати нам
великого українського духа й його за-
вдання, почасті дати опис краю й на-
роду („Селяни“ 26-27, „Зайди“ 27 і т.
ін.). Яскраво описує наші міста: Полта-
ва, Одеса, Кам'янець. Ось опис Ялти:

Заквітчана у білий цвіт магнолій,
На дні долин зелених Яйли голубої,
Вона заслужалася лагідної волі
Пійистої, грайливої, морської,
І гомін п'є, питаючися потай:
Чи то птахів в Єгипту чує льоти,
Чи мелюзуня золотоокої чати,
Чи то пливуть по учті невиспані
Галери Трапезонського башати,
Б'ючи в товкогосії тимпани? 28.

Невдача нашого визвольного руху
переповнює поетову душу, і він часто
коротко, але яскраво змальовує нам тра-
гедію, може й передчасного зриву:

Україна: Хто ж знав, що ви такі сміливі, діти?
Українци: Хто ж знав тебе, найпрекрасніша
з країн? 37.

Наприкінці книжки вміщено поему:
„Сон про ярмарок“ (ст. 53-58), — їдка
сатира на методи нашого визвольного
руху, коли провідники наші говорили:

Ой тяжко, брате,
Меча брати!

Якби так зробити війну без пожару!

Якби так зробити націю обережно, потишеньку,
Годувати її книжечками у затишному курничку
І вивести на світ готову, першорядну, без бо-
Перехитривши всіх? 55. [ротьби,

Коли задовольнялися всі забаганки
ура-патріотів:

Зробити усіх президентами:
Любиш, Саво, сало? —
Маєш, Саво, сало!
Іще тобі мало? 55.

Один із вислідів нашої невдалої бо-
ротьби — велика українська еміграція
по цілому світі:

Вони розсипались по гранітах Європи,

Як стовп іскор з огню
Великої легенди.
Гостроокі шофери з Авеню д'Опера,
Що бліднуть од радості на звуки заблука-
них вистрелів,
Сірі шахтарі на Шлезьку, що в мокрих під-
земеллях
Чують дзвони останньої години чужинців,
Лісоруби в Бразилії, студенти в Празі,
Фармери Канади, робітники на Кубі,
Вірять, задихаючися від хворостей, утоми і
„Ми билися не надаремно!“ 38. [порожнечі:

IV.

Третій головний мотив Липиної поезії
— сама Людина. Вона мусить випле-
кати собі характера сильного, духа міц-
ного, душу високу, виплекати голов-
но на любові до Бога та до Батьківщини.
Ось людина в „Простовіч“ ст. 8:

Просто дивитись в лице усому, що довкола,
Все, що в рідне — то рідне, вороже — воро-
жим зостане.

Йди без вагань і без схибу, і вдар там, де треба,
А ще частіш — пожалій, відвернись і не думай.
Часто людина змаліє і варта поправи,
Шкода на неї часу, ти будь тим, чим належить.
То найважніше: ти будь і дивися простовіч!
Вічне вдосконалення — завдання та-
кої людини:

Будь тим, чим еси, — це є заповідь вища із
неба,

А потім, як зможеш быть тим, чим ти є, —
будь ще ліпшим! 8.

„Чин хвалить, не людина“ 17, але чин-
ним мовчазні, бо

Нас неназваних, мовчазних Господь
Утверджує й провадить, і ми чиним. 19.

Усяка пиха непристойна сильній лю-
дині:

Боже, Владарю душ, не дозволяй нам у пику
вбирати життя,

Не дозволяй у брехливість надуту вбирати сва-
[волю!

Дай тверде, і спокійне, й послухне словам
[Твоїм „я“,

Щоб однаково приймати і малість, і велич від
[долі! 8.

Поет любить людей, бо це провадить
до Бога:

Я люблю людей! А що в них найлюбіше?
Вітання усміхом людини до людини.

А з усміху любов зростає, правда? 12.

Будь із людсьмй, як в морі, їх пізнай,
І все, що ліпше, забери для себе. 17.

Праця — одне з головних завдань
людини, праця невпинна й послідовна.
Гімном про це й розпочинається книжка:

Будучина — у Бога. В тебе — тільки труд
Виснажний, безустанний і відданий.

Пророцтва не жди, не вір. Ото життя твоє:

Як моря даль — розгорнена праця
І Божий зір над тим!.. 5.

Найбільше завдання людини — гарту-
вати собі міцного духа, будувати свою
душу:

Будуй найбільше душу. Гордий дім
В безсонних ночах архітект узрів,
Вгадав у камені пропорцію і міць. 17.

Людська душа, як дерево гіллясте,
Як дерево гіллясте при дорозі.
Із вихором дорожнім прилітають
І осідають біси на деревах. 14.

Зростання людини — найбільше добро
(ст. 22), і до того треба прагнути „зу-
силям людей“.

На тих, що розтлівають душі, поет
кличе найбільше прокляття:

А тим, що з очин тління розсівають,
Убийникам душі з'явись у гніві,
Указуючи путь, що безконечна.
Хай з божевільним поглядом од жаху
Покинуть справедливу Батьківщину
І іншої довіку не знайдуть! 23.

Поет не раз підкреслює родину, як
цілість. Ніжними словами згадує свою
матір та батька, давно вже покійних.
Матері присвятив найкращий свій твір
— „Троянду з Єрихону“. Ці поетові під-
креслення своєї любові до батьків такі
вимовні за наших часів, коли діти за-
надто легко кидають свій родинний дім...

З цього погляду гарний і змістовний
вірш: „Ланцюг ніжності“ (ст. 12), що
в порядку. мати — батько — дитя по-
вторюється в вічність:

Від самих початків життя, коли пружно в колісці

Ти пнешся до сонця угору, побачиш тоді:
Всміхається разом із сонцем ще сонце, — то:
Мати!

А потім прийде, наче грім і потуга, до тебе
Згори голос Батька. І в цім ти зростеш, і
дозрієш,

Дозрієш, підеш і забудеш...

Але пізніше схопиться дитина, згадає
батьків, та пізно... І віддає ніжність,
отриману від них, власній дитині...

Взаїмовідносинам чоловіка й жін-
ки поет присвячує багато місця в своїх
віршах. Чоловік і жінка — нерозірваль-
на цілість, і в цій цілості вони двоє
творчі:

Все збудували тільки Двоє. То є знак,

Що один одного доповнюють взаємно,
Мов Промінь творять в Блиску і Тепла,
Один лещ Промінь радісного Сонця. 13.

Не легко чоловікові так дивитися на
жінку:

Аж може прозріє. Аж може дозволить Господь
Побачити в тілі жіночим не те, що, як світ,
А те, що безсмертне, — побачити душу жіночу... 17.

Мужино, смирися, бо стервом в мужеське тіло,
Бичів йому мало, і мало нещастя, щоб смирити,
Все прагне безоглядно стрічні жінки для забави,
Впаде під бичем, підведеться — і прагне на-
вово... 16.

Вірна жінка — як мати, що стереже
кожний крок свого чоловіка:

Я з тобою завжди,

Я так, як вітер свіжий, що довкола тебе,
Як та земля, що ходиш, і вода, що п'єш... 13.

Книжка закінчується величним гімном
вірній жіночій любові, — це драматична
картина: „Троянда з Брехону“, чи не най-
ліпше зо всіх творів Ю. Липи. За сьомого
хрестоносного походу граф Мориньоль
покинув удома в замку свою молоду
жінку-красуню. Її скоро захопив сусід, а
що вона не погоджувалася з ним жити,
замкнув її до темної в'язниці. Але гра-
фіня позосталася вірна своєму чолові-
кові, хоч за три роки тяжкої неволі втра-
тила всю свою красу. Коли граф вер-
нувся й визволив жінку, — не пізнав її...
Але брехонська троянда, символ воскресіння,
вчинила чудо: розцвіла в руках
вірної дружини, а тим вернулася й краса
її...

Людина мусить пам'ятати, що прийде
час, коли наше сумління покличе нас
на суд:

І прийде час, коли твої учинки
Обернуться й повстануть проти тебе,
Як вояки, зберуться довкруги
І зброєю грозитимуть тобі
Нагому й безборонному... 10.

І до цього суду людина все мусить
бути готова!

V.

Бог — Україна — Людина — це го-
ловні мотиви поезії Ю. Липи. По за цим
покишається ще в книжці поезія суб'єк-
тивна й загального змісту, де часто зна-
ходимо ліричні перлинки, особливо в лі-
риці любовній. Напр.:

Серпанки крапелин,
Розквітлії сади,
І легіт — сон один:
Далекая, приходи!
Я ввечері прийду,
Як білі пелюстки
Здрагаються в саду
Від дотику руки.
Я ввечері прийду,
Щоб до світанку нам

У тихому садку
Гукати далинам. 50.

Ось пісня рибалки з „Брехонської троянди“:

Як дві перлині
В однім намисті
Були ми, кохана!
Як пара квітів
З одного віття
Були ми, кохана!
Як сплетені руки
Людини в молитві
Були ми, кохана!

В книжці чимало легких і простих по-
езій, напр. таких, як Легенда про шевця
Кожум'яку ст. 25, Про св. Софію 26 і
ін. Правда, Кожум'яка виведений тут з
руйниницькою ідеологією, що не пасує до
панівних ідей збірника. Щодо легенди
про св. Софію, як будували її 12 ли-
царів і як вибудуване за дня входило
в землю, — це легенда не про св. Со-
фію, а про височенну дзвіницю Печер-
ську.

Ще вірєць простого народнього вір-
шу:

Випала нині пороша
На кривавий слід!
Ех, земля ж ти наша хороша
Та й відважний рід!
Ген ген поскакали коні,
Шабельки бряжчать.
У цім краї — сонні,
Не давайте спать!
Пішла, пішла піхота:
Наказ! Наш наказ!
Гей, кому охота,
Приставай до нас! 36.

VI.

В попередніх розділах цієї статті я
коротко подав зміст нової збірки поезій
Ю. Липи, щоб читач легше зорієнту-
вався серед них. Тут, накінець, спинюся
ще на темних боках цієї нової книжки.

Найбільшою недочакою книжки є її
форма, що не йде враз зо своїм змістом,
— глибокий зміст віршів мусів би вили-
ватися в таку ж досконалу форму. Багато
віршів не оброблені так, як треба бу-
ло б, а де-не-де знати невикінченість та
поспіх. Від письменника такої міри, як
Ю. Липа, маємо право вимагати зверта-
ти на форму своїх писань значно більшу
увагу. Тут чимало віршів таких, що жи-
вуть хіба в добрій та вмілій декламації.
Взагалі занадто кидається в вічі, що
автор філософ значно переріс поета й

письменника, чому тут часом завелика диспропорція поміж змістом та формою поетичного твору, тоді як вони — нерозірвальні.

З недосконалої форми випливає й друга недостача збірника (а може й взагалі Липи-поета): темність його думки. Релігійна лірика Липина завжди глибока, але не все ясна. А власне цей рід поезії потребує ясности й огня та Євангельської простоти. Пор. напр. притчу про нерозумного багача Єв. Луки 12. 16-21 та Липин вірш такого ж змісту „На долі й на горі“ ст. 9, — яка між ними різниця в простоті! А ось на ст. 6-7 глибокий вірш „Виноградник“, але який він не легкий до розуміння! І власне через темність, правдивіше — через відсутність прозорої ясности, ця книжка не зможе притягнути до себе широкого читача.

До недостач збірника треба віднести й те, що в розміщенні віршів у збірці не видно продуманої системи. Безумовно,

не всі вірші мусіли піти до цієї збірки, а коли пішли, то їм не відповідає титул книжки: „Вірую“.

Недостачею книжки вважаю й не скрізь однакове пильнування поетове про культуру своєї поетичної мови. Поруч ліричних перлин з виробленою поетичною мовою подибуємо мову мало вироблену. Поет не скрізь однаково дбає про блискучі порівняння, мальовничі епітети. А вже на риму поет звернув хіба найменшу увагу, часто переходячи просто на білий, безримовий вірш.

Так само варто б більше дбати про багатство своєї мови взагалі, що тут не все однаково вирізьблена. Наголоси нерідко не літературні й мають по декілька форм аж занадто часто.

Але ці критичні замітки — це замітки моєї суб'єктивні, замітки читача, що хотів би бачити в творах Ю. Липи досконалу форму, яка відповідала б їх глибокому й виховному змістові.

Іван Огієнко.

Психологічна основа повстання здрібнілих і пестливих слів.

2. Прикметники. Здрібнілі й пестливі прикметники творяться на основі таких наростків: *-енький*: маленький, тепленький, молоденький, усюсенький, голенький, руденький, солоденький, більшенький, старшенький, старенький, миленький, хитренький; *-есенький*: милесенький, солодесенький, малесенький, гарнесенький; *-есечкий*: малесечкий, тонесечкий; *-есий*: малесий, білесий, голубесий (зах. укр.); *-ечкий*: маленечкий, чорненечкий, цілечкий, ріденечкий, малесечкий, манюсенечкий, дрібненечкий; *-інький*: мацінький, босінький, кривінький; *-іський*: голіський, тепліський, дурніський; *-ісінький*: теплісінький, любісінький, дурнісінький, чорнісінький, голісінький, молодісінький, тихісінький, кривісінький; *-ісій*: сивісій, чорнісій, малісій, тонісій, теплісій, тихісій (зах. укр.); *-ісічкий*: малісічкий, манюсічкий, теплісічкий; *-іцький*: маціцький; *-ічкий*: тонічкий; *-онечкий*: дрібонечкий, тихонечкий; *-оній*: слабоній, низоній, дрібоній, голубоній (головно зах. укр.); *-онький*: сла-

бонький, мацьонький; *-осенький*: дрібосенький, рідосенький; *-осій*: легосій (зах. укр.); *-оцький*: дрібоцький, мацьоцький; *-уній*: любуній, дорогуній, легуній; *-усій*: чорнусій, коротусій; *-юній*: червонюній, малюній, манюній, тонюній, дрібнюній, гарнюній; *-юсінький*: малюсінький, солодюзінький, гарнюзінький, чорнюзінький; *-юсій*: малюзій, манюзій, гарнюзій, теплюзій; *-юсічкий*: малюзічкий; *-юський*: тонюзський, чорнюзський, білюзський; *-юцький*: малюзцький; *-ючкий*: малюзчкий; *-чкий*: невеличкий, недалечкий; *-явий*: білявий, жовтявий, червонявий, смуглявий.

3. Займенники. І здрібнілі займенники повстають при допомозі цих самих наростків, що й прикметники: *Увесь*: всенький, усюсій, усюсічкий, усюсенький, усюсінський, всіський; *сам*: саменький, саміський, самісічкий, самісінький, самуній, самісій; *такий*: такенький, такенечкий, такісічкий, такісінький, такелецький, тіцонький, тіський; *кожний*: кожненький, кожнісінький, кожніський, кожнісічкий,

кожнюсенький; *жодний*: жодненький, жоднісінський, жодніський, жодненький; *який*: якенький, якіський, якісінський; *однаковий*: однаковісінський; *ніхто*: нікогісінсько, нікогісько, нікогісічко; *ніщо*: нічогісінсько.

4. Числівники. *Один*: одненький, однесенький, одніський, однісінський; *перший*: першенький, першісінський, першіський. Збірні числівники, здрібнілі форми: двойко, двоечко, обойко, тройко, троечко, дев'ятірко, дев'ятнадцятірко.

5. Дієслова. В українській мові є кілька наростків, що творять здрібнілі дієслівні форми: нпр.: *-ки*: їстки, купатки, питки, спатки; *-еньки*: люленьки; *-оньки*: їстоньки, спатоньки, питоньки, робитоньки, ходоньки, врубатоньки (дровець), ходитоньки, любитоньки, летітоньки, ходоньки, повозитоньки, лежоньки, гулятоньки, купоньки; *-очки*: їсточки, купаточки, питочки, спаточки, робиточки, ходиточки, гуляточки; *-ойки*: робитойки, любитойки, їхатойки, з. у.; *-унечки*: спатунечки, питунечки, ходунечки; *-уні*: спатуні, їстуні, їдуні, питуні, ходуні, хитуні; *-унці*: спатунці, питунці, ходунці; *-усеньки*: спатусеньки, ходусеньки, хитусеньки; *-усі*: купусі, спатусі, ходусі, хитусі, дибусі, бабусі; *-юсі*: люлюсі; *-унцяти*: гамунцяти, люлюнцяти, спатунцяти, їстунцяти, купатунцяти; *-ці*: купці, спатці, хойці, їстці, спатунці, гопці, гамці, дибці.

Приказовий спосіб: спаткай, гамцяй, люлюнцяй, люленькай, спатунцяй, спунцяй, ходейки, хойці.

Дієприкметник страдального стану: розповитонька дитинка (Головацький: Пісні I, 156).

Здрібнілими формами дієприкметника теперішнього часу можна вважати дієприслівники з наростком *-ки*: стоячки, лежачки, сидячки, очевидячки.

6. Прислівники. І прислівники можуть бути теж здрібнілі, що повстали: 1) з прислівникових наростків (тзв. чисті або первісні прислівники): осьдечки, завждечки, всюдіненька, гнетісінсько (гнеть), ледвенькі; 2) тзв. витвірні прислівники: з іменників: раненько, ранісько, ранесенько, ранюсінсько, ранесейко, сьогоднічки, сьогодніськи, сьогоднісеньки, гнівненько, слідочком, вершечком, зара-

зісінсько, заразісько; 3) з прикметників: гарненько, гарнесенько, гарнісінсько, скоренько, борзенько, довгенько, довгісько, прямисінсько, недалечко, малесенько, мацюненько, мацюнісінсько, мацюнесенько, тихонечко, тихісько, тихісечко, тихісінсько, тихесенько, поволеньки, поволіськи, поволісеньки, поволісечки, допізенька, зновеньку; 4) з займенників: ондечки, тутечки, тамечки, оттакечки, таменьки, такечки, тутеньки, геденьки.

7. Вигуки. Українська мова витворила силенну масу здрібнілих і пестливих вигуків (інтер'єкцій), що їх науково опрацював проф. д-р Р. Смаль-Стоцький¹. Українець навіть до біди, лиха й горя відзивається пестливо, щоб собі їх прихилити; нпр.: ох бідонько, ой горенько, лишенько, ой долечко, лелечко, пробоньку!

III. Які частини мови творять здрібнілі й пестливі слова.

Переглянувши словотвір здрібнілих і пестливих слів, переконуємося, що здрібнілі слова творять: іменники, прикметники, займенники, числівники, дієслова, прислівники й вигуки. Одначе участь у творбі здрібнілих слів не всіх частин мови однакова. На першому місці стоять прикметники, а по них ідуть прислівники. Це цілком зрозуміло, бо ці частини мови означають прикмети, а тут першу ролю грає чинник нашого психічного життя. Від прикметників і прислівників можемо творити довільну скількість здрібнілих і пестливих слів. На третьому місці стоять іменники, бо нашому зображенню предмету може ще товаришити сильний чуттєвий чинник. Це саме відноситься й до займенників, а саме прикметникових, бо при підкресленні прикмети особи або речі наш психічний стан бере живу участь, й тому можемо їх прикмету чуттєво закрасити. Зате на дальшому місці стоять дієслова, бо про чинність-дію не можемо мати ясного поняття, значить: дії не можемо чуттєво наситити, з виїмкою дієслів, що відносяться до дитячої мови, й цих слів є найбільше. Належить сюди дещо й з мови залюблених

¹ Примітивний словотвір, Варшава 1929, р. 510.

(пор. народні любовні пісні) та з мови дітей до батьків, головню до матері, щоб висловити свою синівську любов (пор. вірш. О. Федьковича: „Дезертир“).

З числівників тільки один і перший творять здрібнілі форми й то один іще в полученні: сам один. І це цілком природно, бо один у полученні з сам викликує в нашій душі співчуття й звідси форми: першиський², першенький, сам один одинокий, як палець і т. д., а перший — це ж прикметниковий числівник, а прикметники всіх родів мають нахил творити здрібнілі форми. З числівників можуть виступати в здрібнілій формі такі числівникові йменники, як: десяточка, двадцятка, сороківочка, соточка, тисячка й мільйончик, бо далі ми вже не сягаємо, бо для безсребренників уже тисячка, а тим більше мільйончик — це мрія мрій й тому впливають вони в ці поняття стільки свого чуття, що говорять до них пестливо, як Калитка з драми: „Сто тисяч“ Карпенка-Карого.

Вкінці вигуки замикають чергу, а в них громада, що творить здрібнілі форми приказового способу, з чого велика пайка відноситься до дитячої мови.

IV. Частина мови, що не творять здрібнілих і пестливих слів.

Цілком не творять здрібнілих форм: прийменники й злучники, бо це не само-

² Хоча це не логічно, бо не може бути двох перших, але тут відіграв ролю наше чуттєве відношення до напередовця.

стійні частини мови, — вони сповняють тільки формальну функцію в реченні. З іменників не творять здрібнілих слів ті йменники, що в них переважає розумовий первень, а чуттєвий тон брешить тільки дуже слабо.

Дні тижня творять тільки: тижник, п'ятничка, п'ятонька, п'ятінка, неділенька, неділочка, бо це дні святі й легко викликають в нас піднесений настрій і чуттєвий тон.

З назов місяців навіть травень або май не мають здрібнілої форми, а заступають її в мові залюблених прикметники, що характеризують місяць май.

З пір року весна (нпр.: веснівочка, веснонька, веснойка) й літо (боже літечко) мають здрібнілі форми, натомість осінь, хоча багата, й зима, що має й свої чари, ніяк не можуть нас настроїти чуттєво, щоб ми створили здрібнілі й пестливі форми.

День і ніч на формах: деньок, дника, ніченька, нічка вичерпують свої здрібнілі назви, хоч ніч повинна їх мати більше.

З назов стихій, як: вода, вогонь, повітря, земля, небо і т. п. творяться: водиця, водичка, водиченька, вогник, вогничок, повітрячко, земелька, землянька, земляця, зэмлечка — очевидно найбільше з уваги на чуттєве відношення селянина до землі. Тому маємо й дощик, дощичок з. н., дожджейко і т. д. Знову „вітрець так лагідно дише“, а хмаронька тихесенько по небі пливе.

Яворів. Іван Велигорський.

Глядіти — глянути.

В нашій сучасній літературі помічається загальна епідемія, — поплутання значення деяких слів. Візьмімо для прикладу слово: глядіти, гляджу́ і глянути, гляну. Певно, що обидві ці слови одного кореня (походження), проте значення їх розгорнулися різно. Різниця тут не тільки в недокінченій чи докінченій дії, важне те, що одноразове докінчене „глянути, гляну“ залишилось при своєму давнішому (здебільшого одному) значенні: подивитися. Нпр.: Боже, з неба високого глянь на мене молодого (нар. пісня); Ой, як гляну на хустину, — зга-

даю дівчину (Метл. 23); Стану я, гляну я (П. Тичина: Арфами); Вправо глянь! (військ. ком.); складені не виявляють теж більших відхилень від основного значення, нпр.: Переглянь образки (перегляд); Сонечко-сонечко, заглянь у віконечко; Заглянь до нас на хвилиночку (в значенні: прийди); Поглянь, яка краса; Як погляне — серце в'яне (погляд); але: Погляди діток — від: глядіти; Соколимим оком доглянув у небі орла (в значенні: побачив, завважив); Не доглянув помилки (те саме); але: доглянь діток — від глядіти, пор. Шевч.: „А хто нас до-

гляне?" Найм. (іменн.: догляд, недогляд); Оглянь книжку (огляд); Зглянься в значенні: пожалій помилуй; Підглянь; Наглянь і т. п.

Зате недокінчене, протяжне глядіти, гляджу, еволюціонувало й розвилось у кількох напрямках, майже цілком затративши своє давнє значення в безпосередньому розумінні. Нпр. глядіти в значенні:

1) Уважати¹: Гляди ж, півнику, як прийде лисичка — не одкликайся (Рудченко: Казки II, 4); А гляди, не упадь де в грязь! (Луцьк. пов.).

2) Погрозливому: пам'ятай, чекай: Ну, гляди ж мені, халамидро! (Виннич.: Федько Халам.); Ну, гляди! краше додому не приходь! (Луцьк. пов.).

3) Шукати, розвідати: Молода сховалася й дружба виходить на двір і глядить молодой, а не може сам найти (Грінч. III, 507); Нам уже докучило їсти пшеничний хліб, ідім глядіть житнього (Чуб. II, 336); Вгородив свердло в землю, а... щось за бороду лап. Перемовчав мій батько, тільки боїться тим свердлом більш глядіти (скарба, Драгоманів 57); Ти свекорку годи, в головці гляди (Грінч.

¹ Це значення, як і дальші, треба вважати все таки недосконалими синонімами слова „глядіти“, що його не раз годі заступити (передати) іншим.

III, 502); Коли кінь не глядить дороги, то гляди ти! чом не глядиш? (Лохв. пов.); Гляди себе, то й буде з тебе (Ном. Нг. 9586); Я її розуму навчала і добра її гляділа (М. Вовч. Оп.); Та ти б не глядів празника, та поїхав би у поле орати (Рудч.: Казки I, 165).

5) Шанувати, берегти: Треба глядіти п'ятниці й середі (Осн. 1862, IV, 92); Гляди її, як ока в голові (Крем. пов.).

6) Піклуватися, опікуватися: Треба глядіти діток, щоб не були голодні, босі, голі (Луцьк. пов.); То чом ти не глядиш її, що така вона задрипана ходить, ота твоя пані (там же).

Як із прикладів видно, глядіти сполучується звичайно з генітивом, тільки зрідка стоїть самотійно. Тому неприємно вражають такі неприродні змішання у Ю. Шкрумеляка, М. Погідного й ін., як: „Де глядиш так, люба биню?“ „Глядить на мишку“ (Добрий Івасик).

І хоч у Глібова що-крюк читаємо: „глядить“ в значенні: дивиться, то все ж воно стоїть самотійно, як речення для себе (а не частина його, що зв'язана була б з акузативом, прийменником чи прислівником); а надто й це „глядить“ — дивиться в Глібова місцеве.

Рівне.

Б. Кобиланський.

Український літературний наголос.

2. Іменники з наголосом рухотим.

§ 50. Ця група іменників дуже важлива, — наш наголос у більшій своїй частині нерухотий, а це якраз та група, що творить наш наголос вільним.

Ось при цих наростках наголос падає завжди на кінцевий склад: -*ав*, -*ай*, -*яй*, -*ак*, -*як*, -*аль*, -*ан*, -*ян*, -*ань*, -*ар*, -*ах*, -*ях*, -*ач*, -*аш*, -*ба*, -*ва*, -*во*, -*ено*, -*ець*, -*ик*, -*ича*, -*ир*, -*івник*, -*ич*, -*іж*, -*ій*, -*інь*, -*ія*, -*ко*, -*ло*, -*ман*, -*ня*, -*ова*, -*овик*, -*ття*, -*ук*, -*юк*, -*ун*, -*юн*, -*юр*, -*ур*, -*ух*, -*юх*, -*це*, -*чи-ня*, -*чук*, -*яр*, — усі слова з цими наростками при відмінюванні мають наголос рухотий, і все на кінцевому складі слова. Напр.:

рук*а*в, буга*й*, дива*к*, боля*к*, кова*ль*, бара*н*, бу-
ря*н*, борода*нь*, бідар*ь*, ховра*х*, реп'я*х*, бага*ч*, си-

на*ш*, боротьба*ь*, мишва*ь*, пиво*ь*, племен*о*, кравець*ь*, гапалік*ь*, новина*ь*, багатір*ь*, панич*ь*, грабіж*ь*, бабій*ь*, глибочинь*ь*, течія*ь*, сірко*ь*, джерело*ь*, дурман*ь*, бурсач*ня*, жидова*ь*, січовик*ь*, чуття*ь*, брехун*ь*, дівчур*ь*, лежух*ь*, лінох*ь*, деревце*ь*, бистриня*ь*, вочук*ь*, Пилинчук*ь*, вєслір*ь* і т. ін.

Про закінчення чужих слів див. §§ 340-348.

Коли говоримо, що наголос при відміні іменника падає все на кінцевий склад, то треба пам'ятати, що з цього маємо два винятки: закінчення давального однини -*ові*, -*еві* (давнє -*у*) та орудного множини -*ами* (давнє -*ы*) мають наголос на передостанньому складі.

Важливіші кінцівки іменників з рухотим наголосом.

§ 51. Слова на -*ай* (-*яй*) завжди мають наголос на кінцівці, а щодо наго-

лосу при відміні слів, діляться на дві групи:

а. Слова з наголосом рухомим все на кінцівці: борода́й, глита́й, горла́й, Грица́й, гульта́й, леда́й, мала́й, шахра́й, борода́, гулта́єм і т. д.

б. Слова з наголосом нерухомим, див. § 4.

Старе слово „обі́чай“ змінилося в нас на „зві́чай“, але наголос місця не змінив; правда, за впливом наконечного наголосу слів на *-ай* часто вимовляють і звича́й.

Ось трохи прикладів. ЧНЗ 1355 р.: обі́чай, обі́чая, по обі́чаю, обі́чаємъ (але: в'ь обича́нхъ 132), ходата́й. Остр. Зб. 1588 р.: звича́ю, обі́чаю, ходата́й. Словн. 1596 р.: обі́чаю, ходота́й. Стр. Сл. 1604 р.: по обі́чаю. Ап. 1630 р.: звича́й, обі́чай, обі́чая, обі́чаю, обі́чаємъ. Словн. 1722 р.: обі́чай, случа́й (але: по слўча́ю), ходота́й, ходота́ю. „Отче нашъ“ 1709 р.: ходота́ю.

Шевченко: звича́ю, Дуна́ю, в Дуна́ї, случа́ю, случа́ї. Кулішева Ч. Р.: буга́ї, врожа́й, гульта́я, гульта́ї, звича́й і звича́ї, по звича́ю, звича́ї, на звича́ях, Неча́й, про Неча́ю, обича́й, случа́й, случа́єм, у случа́ю, у случа́ях. Кул. От.: случа́ї, в случа́ях. Рильський, Пан Тад.: гульта́й, гульта́ю, гульта́й, звича́й, звича́ю — звича́ю, звича́ї, звича́тя, урожа́ю. Рос.-укр. сл. А. Н.: гульта́й, гульта́тя, звича́й, звича́ями.

§ 52. Слова на *-а́к* (*-я́к*, *-в'я́к*, *-ня́к*, *-ча́к*) приймають наголос завжди на себе (серед них багато слів татарських), а при відміні слова наголос так само наконечний. Напр.:

баба́к, байда́к, байра́к, біда́к, біля́к, боля́к, буда́к, бурса́к, буря́к, вітря́к, воя́к, гама́к, гопа́к, гостря́к, Гула́к, дво́ра́к, дива́к, друшла́к, дряпа́к, єдина́к, жебра́к, земля́к, їза́к, кисля́к, кізя́к, кістя́к, клива́к, ковпа́к, Кода́к, коза́к, коров'я́к, ко́ряк, кріпа́к, лапсерда́к, лича́к, літа́к, лоша́к, ма́слак, ма́як, мокря́к, моря́к, мудра́к, одина́к, осьма́к, письма́к, пия́к, пістря́к, поля́к, па́стерна́к, поту́рнак, прийма́к, пруса́к, п'ята́к, риба́к, рода́к, рума́к, сагайда́к, своя́к, синя́к, сіря́к, слима́к, співа́к, тарта́к, тропа́к, троя́к, харла́к, хижак, хода́к, хроба́к, ча́прак, чарда́к, черв'я́к, черпа́к, четверта́к, чиря́к, чуда́к, чума́к, шоста́к, шуря́к, щупа́к, юва́к; мертв'я́к, тетерва́к; кобеля́к, річвя́к, середня́к, сливня́к, срібня́к, торішня́к; парубча́к, рівча́к і т. ін.

Усі ці слова, як ув одинні, так і в множині, мають наголос рухомий на кінці, навіть слова чужі.

Але ті слова, що мають і форму *-ака*, звичайно мають наголос нерухомий, напр.: бурла́ка, всі бурла́ки, небора́ком, призна́ками, на руба́ках. Нерухомий ще наголос і в словах: бара́к, байра́к, шу́ляк (шулі́ка).

Кидається в вічі, що старі пам'ятники майже не знають слів на *-ак*.

ЧР Куліша: баба́к, байда́ком, байда́кі, бурса́кі, гопакá, Гулаку́, земля́кі, земля́кам, коза́к, козака́, козако́ві, коза́кі, коза́кѣ, коза́кам, коза́ках, лича́кі, рівча́к, шуря́ка, юна́к, юнако́ві, юна́кі; байра́к, байра́ка, у байра́ці, байра́ки, бурла́ки, небора́к, призна́ки, руба́ки, сагайда́ки. Шевч. Кобз.: будя́к, будя́кі, козако́ві, коза́че, коза́кі, сіря́ка, небора́к, змер небора́ка. Рильського Пан Т.: коза́кі, рибако́ві, юна́кі. Черкасенко, Д. Х.: жебра́к. Чит. Барв.: своя́ки 347, поля́кі.

§ 53. Слова на *-аль* з рухомим наголосом: кова́ль, моска́ль, носа́ль, скрипа́ль, ухна́ль.

§ 54. Більшість слів на *-ан*, *-ян* належать до групи з наголосом нерухомим, див. § 6. Але чимало їх, навіть чужого походження, з бігом часу перейшли до групи з наголосом рухомим, цебо при відміні їх наголос припадає на кінцівку. Це такі слова: бака́н, бала́н, бара́н, барка́н, башта́н, біла́н, бовва́н, бур'я́н, буха́н, гама́н, жупа́н, каба́н, кажа́н, каза́н, капка́н, капта́н, капца́н, кача́н, кова́н, парка́н, сап'я́н, сто́ян, стуса́н, тага́н, тала́н, тарга́н, тапча́н, чаба́н.

Дві групі слів на *-ан* (з наголосом нерухомим і рухомим) впливають одна на одну, витворюючи подвійні форми.

§ 55. Слова на *-ань* чол. р. мають рухомий наголос усе на кінцевому складі: борода́нь, голова́нь, горба́нь, дзюба́нь, довга́нь, здорова́нь, пуза́нь, черева́нь і т. ін.

Але йменники жі́н. роду на *-ань* мають наголос накорінний нерухомий: ка́зань, копа́нь, ла́мань.

Географічні назви ж. р. на *-ань* звичайно мають наголос нерухомий: Каза́нь, з Каза́ні, з Де́рмані, Тмуторока́нь.

§ 56. Слів на *-ар* дуже багато в українській мові, й вони, щодо акценту, мають тут цікаву долю. Ділимо їх на такі чотири групи.

1. Головна маса слів на *-а́р*, це слова м'якої відміни, що мають наконечний наголос як ув одинні, так і в множині. Сюди належать головню свої слова, але не мало тут уже й слів чужих (у них *-а́р* звичайно не наросток), давно запозичених і в нашій мові засвоєних. Це будуть такі слова:

байка́р, бенкетáр, біда́р, бляха́р, брова́р, буква́р, бунта́р, вина́р, вівча́р, віспа́р, влада́р, волода́р, ворота́р, ганча́р, гаїта́р, гарба́р, годинника́р, гра-

бáр, двигáр, двовáр, димáр, домонгáр, дротáр, друкáр, дукáр, злидáр, звздáр, золотáр, інвен-тáр, каламáр, календáр, килимáр, кишкáр, кло-чáр, книгáр, кобзáр, кожухáр, комáр, коментáр, корчмáр, косáр, кошикáр, кустáр, ливáр, лихвáр, лихтáр, ложкáр, свинáр, млинáр, молочáр, мочáр, нотáр, орендáр, паламáр, парламента́р, пачкáр, перукáр, пискáр, поводáр, плугáр, плугатáр, пляш-кáр, поштáр, проводáр, пролетáр, пугáр, пушкáр, рибáр, ризьбáр, свина́р, свичáр, секретáр, скна́р, скотáр, скупáр, собакáр, страйкáр, ступáр, сук-ва́р, сухáр, труна́р, трупáр, тяга́р, тяжáр, фар-ба́р, хаба́р, двяха́р, чага́р, чинба́р, чобота́р, чу-ба́р, шапка́р, шафа́р, шахта́р, шинка́р, шпилька́р, стихáр, штукáр, щитка́р і ін.

Усі ці слова при відміні мають нако-нечний наголос і відмінюються так:

Однина: *Множина:*

1. байка́р	байка́рі
2. байка́ря	байка́рів
3. байка́рю, -ре́ві	байка́рям
5. байка́рю	байка́рі
6. байка́рем	байка́рями
7. в байка́рі	в байка́рях

Як бачимо, наголос у цій групі все падає на кінцівку, виключаючи кличного відмінка, де він, за загальним правилом (§ 115), вертається на той склад, де був у відмінку назовному.

Так само відмінюються й слова на *-яр*, див. § 80.

Усі ці слова м'якої відміні. Тільки ще комáр, мочáр, тяга́р, тяжáр і хаба́р зміню-ються за твердою відміною: *однина:* -ра́, -рóві, -рóм, а *множина* — як у всіх.

2. Друга група слів м'якої відміні на *-ар* — це слова в більшості чужі, що в однині не мають наконечного наго-лосу, але мають його в множині. Це слова: бóндар, вiвтар, волб́дар, госпó-дар, гра́бар, зна́хар, кра́мар, кúхар, ли́-мар, лікар, пе́кар, пи́сар, рiмар, слю́сар, то́кар.

Усі вони змінюються так:

Однина: *Множина:*

1. бóндар	бонда́рі
2. бóндаря	бонда́рів
3. бóндарю, -еві	бонда́рям
5. бóндарю	бонда́рі
6. бóндарем	бонда́рями
7. в бóндарі	в бонда́рях

Слова цієї групи потроху підпадають впливам панівної першої групи, здебто намагаються мати наконечний наголос і в однині, напр. часом так уже зміню-ються: волода́р і граба́р.

Літературне завжди лiкар, зах. укр. місце́ве ліка́р.

3. Третя група слів м'якої відміні на *-ар* — це слова виразно чужі, чому вони в однині й множині мають ще нерухо-мий наголос не на кінцівці. Це будуть: апте́кар, бібліоте́кар, ке́сар, ле́дар, ли́дар, рiмар, сніца́р, тіта́р, цвiнта́р, ціса́р і т. ін. При відмінюванні їх наголос місця свого не змінює.

В літературній мові завжди ва́рва́р, з нерухомим наголосом, з гр. βάρβαρος. Зах.-укр. місце́ве варва́р.

Сюди належить і слово твердої від-міни са́хар: са́хару, са́харом, без мно-жини. Але в літературній мові це слово вже заступлене словом цу́кор, цу́кру.

4. До четвертої групи належать слова на *-а́р* твердої відміні, що всі вони при відміні мають нерухомий наголос усе на *-а́р*. Сюди належать слова: амба́р, антиква́р, архіва́р, база́р, ветерина́р, Во-лосожáр, гонора́р, гуса́р, жа́ндар, кашо-ва́р, квестіона́р, кела́р, коміса́р, кухова́р, пивова́р, пожа́р, самава́р, семіна́р, това́р, хлібодáр, яничáр і ін.

Відмінюються ці слова так:

Однина: *Множина:*

1. коміса́р	коміса́ри
2. коміса́ра	коміса́рів
3. коміса́рові	коміса́рам
5. коміса́рю	коміса́ри
6. коміса́ром	коміса́рами
7. в коміса́рі	в коміса́рах

Із усіх цих чотирьох груп найсильніша перша, й власне вона з бігом часу за законом аналогії тягне всі інші групи за собою, через що витворюються по-двійні форми, особливо ж у множині.

Слова на *-ар* часті в наших пам'ятниках, але мають наголос не все усталений. Подаю тут при-клади на всі чотири групи слів на *-ар* разом. ЧНЗ 1355 р.: ва́рва́р, ва́рвара, ва́рвари, вра́-тарю, дiва́р, ке́сарь, ке́сарю, клеветаря́, комаря́, мыта́рь, мытаря́, митаря́, рыба́рі, тра-пе́зарем, усмаря́. Уч. Єв. 1569 р.: мыта́рь, мы-таря́, о мытаря́. Словн. 1596 р.: вра́тарь, ри́дарь, това́рь, шафа́рь. Остр. 36. 1588 р.: госуда́ря, комаря́, лiка́ря. Час. 1626 р.: олта́ря, тропаря́, тропаря́. Ап. 1630 і 1639 р.: ва́рва́ри, ке́саря, ке́сарю, при ке́сари, олта́ря, олта́рем (Ап. 1574 р.: кесаря́, кесарю́, при кесаря́, олта́ря, олта́ремъ). Триодь 1631 р.: келаря́, олта́рь, вь олта́ри, вь олта́рехъ. Єв. 1644 р.: мiтаря́, олта́ремъ, пасті́-ріє. Словн. 1722 р.: варва́р, мiтаря́, пи́сар, тар-та́рь.

Хиткий наголос і в наших поетів. Енеїда: аптє-кар. ЧР Кул.: по базарю, в брбварі, по броварях, вівчар, господар, господаря, господареві, господарю, каламарем, кобзар, кобзаря, кобзарі, комісари, косарі, орандарів, крамаря, ледар, лицар, лицаря, лицарі всі, лицарям, пахар, пісарем, ридар, ридарі, на цвинтарях, шинкарі. Шевч. Кобза.: базарю, бовдар, в бовдаря, господарем, кесареві, кобзар, кобзарі, лікарі, лицаря, олтаря, олтарі, плугатарі, пеарі, псарям, титаря, цареві, царем, царі, царям, цесаря, шинкаря, шинкарі. Черк. Д. Х.: секретарю.

Зах.-укр. наголоси. Чит. Барв.: варварів, лікар, лікаря, лікарем, секретар, товар, товару, цвинтар. Лепк. З глибини: цвинтар. С. Горд. „Барви“: варвар, варвара. Фр. Зв.: цвинтар, лікар. Етн. Зб. VI.: цвинтар, на цвинтарю. См.-Ст.: пекар, токар.

§ 57. Слів на *-ач*, *-яч* у нашій мові дуже багато; щодо наголосу, то вони діляться на дві групи.

1. Першу групу складають безприставкові слова, — вони мають наголос завжди на кінці слова, а при відміні мають наголос також усе на кінці. Це будуть слова: багач, брехач, брязкач, глядич, деркач, калач, квач, кип'яч, клепач, копач, кувач, орач, партач, патлач, плескач, прохач, рогач, рубач, силач, сивач, сікач, сійч, слухач, сурмач, товкач, читач, швач, шмаркач, шукач і т. ін.

Серед цієї групи, як бачимо, нема слів із приставкою; але з бігом часу так само стали вимовлятися й деякі з тих слів, що в них приставка сильно зрослася з коренем, напр.: збирач, ошукач, приймач, складач, втікач. Словники подають іще: допомагач, підпомагач, помагач, спостерігач, але це сумнівні форми, бо в живій мові відома й вимова: допомагач, підпомагач, помагач, спостерігач, цебто вимова по другій групі.

2. До другої групи відносяться ті слова на *-ач*, що мають приставку, а ця приставка перетягує наголос на склад корінний (див. § 96): витирач, доглядач, дописувач, доповідач, забивач, завідувач, наглядач, налігач, наслідувач, оббивач, оповідач, переказач, переривач, підбрехач, попіхач, розвідач, розповідач, споживач і т. ін. Усі слова цієї групи при відмінюванні не міняють місця свого наголосу: доглядачем, споживачі і т. д. Сюди відноситься й слово пугач, звукопідроблене, а тому з накорінним наголосом.

Нов. З. 1355 р.: ковача 1386. Сл. Л. З. 1596 р.: закінчач, повдвдач, поцвловач, тулач. Словник П. Беринди 1627 р.: брехач, закінчач, найгравач, орач, помагач, слухач, сурмач, тумач. Ч. Р. Кулиша: пірнач, пугач, сурмач, сурмачем, читачу. Рильський П. Т.: брехачу, оповідач. „Етн. Зб.“ VI (Бучацьк. п.): пугач. Як бачимо, наголос дуже хиткий.

§ 58. Слова на *-аш* звичайно мають наконечний наголос по всіх формах: Барабаш, гармаш, Лукаш, Матяш, синаш і т. ін. Але слова виразно чужого походження мають наголос нерухомий: розгардіяш, -яшем, шабаш, по шабаші і т. ін.

§ 59. Двоскладові (при повноголоснім корені — трискладові) слова на *-ба*, що виразно походять від дієслова, мають рухомий наконечний наголос: боротьба, гризтьба, гульба, лічба, клятьба, міньба, різьба, сівба, сійба, стрільба, ходьба, чиньба і т. ін.

Коли слово втратило виразне дієслівне значення, тоді наголос може бути й накорінний: просьба, ганьба, але й ганьба.

§ 60. Збірні йменники на *-ва* з приголосною перед ним мають рухомий наконечний наголос: братва, жратва, мишва, жорства, мужва, дітва, грошва, татарва і т. ін. Пор. §. 11.

§ 61. Йменники на *-во* від дієслівних пнів із приголосною перед цим *-во* завжди мають по всіх формах наконечний наголос: житво, питво, шитво; так само: ество. Пор. § 42.

§ 62. Слова на *-ець*, щодо свого наголосу, діляться на дві групи.

1. Слова безприставкові, що походять головню від дієслів та прикметників з наголосом на кінцевім складі, а також здрібнілі йменники та назви діячів завжди мають наголос на кінці, а при відміні слова мають його так само на кінці слова.

Це будуть: боєць, борєць, брехунєць, бугаєць, буханєць, валєць, вдієць, верхівєць, вінєць, вітерєць, гнилєць, голубєць, гонєць, горобєць, гостєць, гребєць, грєбінєць, гудєць, двірєць, живєць, жнєць, жрєць, жупанєць, знавєць, зубєць, ігрєць, каунєць, каганєць, камінєць, кінєць, комірєць, копєць, корінєць, кравєць, купєць, курєць, ловєць, мертвєць, мистєць, млинєць, мокрєць, молодєць, мрєць, мудрєць, норєць, одиєць, олієць, острівєць, отєць, папірєць, питєць, пісковєць, піщавєць, плавєць, попілєць, прапорєць, ралєць, ремінєць, рівєць, рішенєць, рубєць, самєць, святєць, синєць, сирєць, сирівєць, слі-

пéць, ссавéць, стілець, стовпéць, стрибувéць, стрілець, судéць, творéць, терпéць, топірець, тулубéць, тютюнець, удівéць, умерлéць, фахівець, холодець, хутірець, цілець, чебрець, чернець, читець, чіпець, чтець, ширéць, яворéць, якірець, ялівéць, ячмінéць і т. ін.

Усі ці слова (крім декількох) гублять своє кінцеве *e* при відміні, а наголос падає все на кінцевий склад, за винятком відмінка кличного, що завжди має його на складі передостанньому, див. § 115. Вимовляємо: всі кінці, але часте й: всі кінці (стародавня вимова).

Як бачимо, приставкових слів тут нема; з приставкових слів сюди відносяться тільки ось ці новоутворені слова: видавéць, пожилéць, покупéць, поплавéць, посланéць; правда, ці слова в живій вимові часом вимовляють і: видавéць, пожилéць і т. д., цебто за другою групою.

Ці слова на *-ець* в західньоукраїнських говорах з бігом часу зазнали цікавої долі, — їх наголос перейшов на склад корінний, чого східньоукраїнські говори зовсім не знають, напр.: бóрець, знáвeць, лóвeць, твóрець і т. ін.; таких наголосів по пам'ятках XVI-XVIII в.в. дуже багато, але літературна вимова цього перенесення наголосу на корінь не знає.

2. До другої групи слів на *-ець* відносяться ті слова, що повстали головню від відповідних прикметників, дієприкметників, назви мешканців якогось краю чи міста та слова з приставкою. Це найчастіш слова зо складеним закінченням на *-ан-ець*, *-ен-ець*, *-ин-ець*, *-ов-ець* і ін. Усі ці слова мають нерухоми́й наголос звичайно на передостанньому складі, рідко — на третьому від кінця, надзвичайно рідко — на дальшому. Це будуть такі слова:

англéць, бабйнець, бранéць, бувáлець, виховáнець, гетьмáнець, годóванець, дозóрець, зака́лець, задріпанéць, запорóжець, запрóданéць, за́ходець, звірінéць, зéмець, кавкáзeць, Кам'янець, кáнівeць, клі́нець, крймець, кóрець, кохáнець, ласка́вець, литóвець, мандрйвець, мешкáнець, мі́зйнець, москóвець, найманéць, народóвець, ні́мець, норвéжець, пéрець, петлóрйвець, піддáнець, обідранéць, оборóнець, обранéць, обшáрпанéць, одéсець, окрáнець, оселéдець, осетйнець, ошукáнець, пáлець, перебéць, переéмець, перемóжець, плóгáвець, повстáнець, погáнець, пого́рілець, покрйвець, полта́вець, примйрйнець, про́йдéць, промóвець, пухóвець, пури́танéць, родй́нець, рязáнець, саксо́нець, скандйна́вець, службó-

вець, смáлець, східець, тáнець, губілець, украй́нець, уло́бленéць, урядóвець, фі́нля́ндець, хáркйвець, хлóбець, червйнець, чернйгі́вець, чечéнець, чужйнець, швайцáрець, япóнець і т. ін.

Як бачимо, серед цієї групи багато слів, що повстають від дієприкметників і затримують їхній наголос (на корені за § 254): бранй́й-бранéць, задріпанй́й-задріпанéць, кохáний - кохáнець і т. ін.; від прикметників: бабй́ний - бабй́нець, звірінй́й - звірінéць, зéмський - зéмець, ласка́вий - ласка́вець і т. ін.; від назов міст: Кавкáз-кавкáзeць, Кáнів - кáнівeць, Крйм - крй́мець, Бóковина - бóковйнець, Хáркйв - хáркйвець і т. ін.; від іменників: гетьмáн - гетьмáнець, дозóр - дозóрець, зака́л - зака́лець, клі́н - клі́нець і т. ін. Багато тут і слів, що колись мали виразне здрібніло-пестливе зафарбування, а такі слова, за § 99, наконечного наголосу не мають: горóдець, ослй́нець, стáрець, хлй́бець, хлóбець і ін.

Коли до слова на *-ець* додається приставка, то наголос конче переходить на один склад вліво, за загальним законом (§ 96), цебто на передостанній склад: виховáнець, дозóрець, зака́лець, піддáнець, повстáнець і т. ін.

Так само в складених словах на *-ець* наголос ніколи не буває на останнім складі, а тільки на передостаннім (§ 94): жертводáвець, хлй́бодáвець, рогонóсець, злочй́нець, доброчй́нець, чорнобрй́вець і т. ін.

Слова на *-ця* зам. *-ець* затримують наголос слів на *-ець*: привй́дець - привй́дця, убй́вець - убй́вця і т. ін.

Літературний наголос слів на *-ець* відомий із найдавнішого часу. Так, у Новім Завіті 1355 р. маємо вже ніби сучасні наголоси: áгнець, áгньця, áгньцю 152 і агньцю 1546, áгнцем, в́тнець, в́внця, в́трьцю, гоудéць, конéць, конця́, концю́, конць, корабльця́, корабльцю́, № корабльци 44, купцю́, коупць, лестце́ць, ловця́, любй́мици, младе́нець, младе́нця, обй́тця, отця́, отцю́, перв́нець, перв́нця́, перв́нцю́, пришéлця, пришéлци, сесця́, скопць, сл́пця́, о сл́пць, спострада́ци, стáрець, стáрцем, стáрць, о стáрцьи, сесця́, стр́лець, ст́дця́, творéць, творця́, творць, телцу́, оубй́йцю, оунць, хитре́ць, хромцю́, хромця́, хромць, чéтця і т. ін.

Починаючи з пам'яток XVI в. (давніших послідовно акцентованих не знаємо) сильно помічається в українській мові перетягнення наголосу на корінний склад. Вплинула на це безумовно (крім польського впливу) й церковна ви-

мова, що йшла тоді за південнослов'янськими текстами з такими саме наголосами. Так, в Остр. Зб. 1588 р. знаходимо нормальні: *конєць*, до *конца*, *ловєць*, *старець*, *старца*, о *старцу*, *старцы* і т. ін., але вже маємо *творєць* 566. 606, *творца* 30. 646, *тєлца* 656, *тєлцовъ* 656. Щодо форми *т в о р є ц ь*, то вона дуже давня: Шереметівський Требник XIV в. подає (див. Соболевський 84) на ст. 686: *твориць*, а це свідчить про вимову *творєць*.

Дальші пам'ятки пересунення наголосу на корінь зазначають усе більш. Сл. А. З. 1596 р.: *базановець*, *каганця*, при *конці*, *лєстець*, *мудрець*, *помазанець*, *сбца*, *танець*, *чернець*; *блюзниця*, *державца*, *оборонца*, *пренаслідовца*, *рядца*, *справца*. Страт. Сл. 1604 р.: *конєць*, *конца*, от *конєць*, до *конєць* 314, *конець* 455, *п'яець*, *п'яца*, *п'яци*, *п'яцєвъ* і *п'яцев*, *первєнець*, *покровець*, *стоуденець*, *творца*, *творцу*, *тєлца*. Учит. Бв. 1606 р.: *творца*, *творцу*, *тєлєць*, *тєлєца*. Стр. Тр. 1606 р.: *творцу*, *первєцемъ*. Київ. Час. 1626 р.: *конєць*, *конца*, по *конці*, N³ *к о н ц и*, G³ *конець*, D³ *конець*, L³ на *конець*, *первєнець*, *пришлєць*, *студєнець*, *творца*, *творцу*, *тєлца*, *юнець*. Ап. 1630 і 1639 р.: *в'яця*, *конєць*, *лєстець*, *лєстци*, *первєнець*, *пришлєца*, *творєць*, *творца*, *творцу* (Ап. 1574 р.: *творєць*, *творца*, *творці*), *тєлєць*, *юнца* (1574 р.: *юнца*). Київ. Тр. 1631 р.: *жрєбца*, *кладєнець*, N³ *к о н ц и*, *лєстець*, *творца*, *первєнець*, *тєлєць*, *тєлца*, *тєлци*, *чванець*, в' *чванци*. Учит. Бв. 1637 р.: *тєлєць*, *тєлца*. Львів. Бв. 1644 р.: *конєць*, *первєнца*, *п'єнца*, *ржець*, *сбца*, *сбци*, *студєнець*, *сучець*, *тєлєць*. Льв.

Тр. 1664 р.: *тєлца*. Зерц. Бог. 1692 р.: *творєць*, *творца*, *творцу*. Отче наш 1709 р.: *п'єнець*, *п'єнца*. Супр. Сл. 1722 р.: *бдець*, *лєстець*, *п'єнець*, *сучець*, *творєць*, *тєлєць*, *чєсєць*, *юнець*.

Нова українська літературна вимова вимовляє слова на *-ець* по-східноукраїнському. Кобзар Шевченка: *борцєві*, *жерці*, *старець*, *старцєві*, *старче*, всі *старці*, *старців*, у *танець*, *танців*, *чернець*, *ченці*, *ченцєві*, *ченці*. Ч. Р. Куліша: *вітерєць*, *гонєць*, *горобці*, *жерєбці*, *запорожєць*, *зрадця*, *Іванєць*, *Іванця*, *їздець*, *кінєць*, на *конці*, *мистєць*, *мливці*, *молодєць*, *молодці*, *молодців*, *низівєць*, *отєць*, *отцям*, *старець*, *старцем*, *танців*, *хуторєць*, *чернєць*, *ченці*. Старичького „Поезії“: *вітерєць*, в *дворці*. Тимченка Гр.: *туболець*, *тубільця*. Б. Гринченка, Твори: *танєць* 33. „Пан Тад.“ Рильського: *бранцєві*, *бранцю*, *вітерєць*, *зайцєві*, *мертвєць*, *мерців*, *норцями* 115, *панотцю* 111, *посланєць*, *пославця*, *пратєць*, *співцєві*, *стрілєць*, *стрільцєві*, *стрільця*, *стрільці*, *стрільців*, *стільцям*, *танєць* 153. 234 - *танєць* 320, в *танцєві*, *убивцєві*, *хлопцєві*, *ченці*. Рильськ. „Гомін“: *чужинців*; „13 весна“: *гребінцєм*.

У галицьких письменників знаходимо живу західноукраїнську вимову слів на *-ець*, цебто часто з перенесенням наголосу на корінний склад; як бачимо, це продовження стародавнього акценту. Читанка І Ол. Барвінського: *борець*, *зівця*, всі *кінці*, *ловці*, *полівці*, *полівцями*, *рум'янєць*, *сестрінцю*, *старець*, *творця*, *чужинєць*, *чужинця*. Гр. См.-Ст.: *корєць*, *кірця*, *старець*. Щур. Сл. о п. Іг.: *полівці*. Етн. Зб. VI: по *бохонцєві*.

Іван Огієнко.

Багатство складених наворотних творил в українському дієслові.

Концепція наворотности проявів, зо становища теорії пізнання, оперта стисло на понятті категорії числа — його логічного¹ відношення до разовости поодиноких наступаючих по собі моментів проявів, як постулат природи самих фактів (або нашого поняття про них, опертого на нашому світовідчуванні й світосприйманні), у противенстві до таких же одноразових проявів, має назагал теж свою специфічну, своєрідну й питому основу — чи то в постаті граматично-категорійних формантів, чи то в формі окремих лексикальних творів².

¹ А не реального — число ж саме, як *take in se*, не існує, тільки як кількість предметів чи їх прикмет (Порівн. J. Bauduin de Courtenay: *lloščiosć w myśleniu językowem*, ст. 9. *Symbolae gram. J. Rozwadowskiego I* ст. 3-18).

² Порів. S. Szober: *Postaciowe znaczenie pie. zdwojonych tematów czasownikowych typu stind. jigami, greck. βιβανι* (*Symbolae grammaticae in honorem Joannes Rozwadowski I* ст. 125-136) ствер-

А саме, цю семантичну функцію наворотности визначають такі контрастові дієслівні твори, як: *нес-ти* — *носити*,

джує, що „*Znaczenie postaciowe jest przynajmniej w historii języków ie. w temacie czasownika nie tylko wartością pierwotną w stosunku do znaczenia czasownika, ale też zarazem stanowi jego składnik istotny, ściśle związany z naturą semantyczną czasownika. Wymownem tego świadectwem jest fakt nieustannego odnawiania się formalnych sposobów wyrażania znaczeń postaciowych czasownika w tych językach, w których dawne formy postaciowe w ciągu wieków ginęły*“ (ст. 126). Подібно теж у статті того ж автора „*Pogląd na świat w odbiciu faktów językowych* (*Rocznik pedagogiczny 1921*). Отож, як бачимо, то маємо до певного ступеня паралельну співзалежність *sui generis* внутрішній закономірний зв'язок логічно-експресивної вартости мовних творів, у різній й корелятивній морфологічно-словотворній будові поодиноких мовних типів. Це й вказує на певні зв'язки трьох чинників: фактів — як предмету пізнання, думки, підмету пізнання, і врешті слова — як вербального (= словного) оформлення думки (внутрішнього психічного змісту-життя).

могти — магати, брати — бирати, класти — кладати, дати — давати... отож твори етимологічно споріднені, а вже рідше ітеративну функцію корелятивно перебрали на себе лексикальні формації, етимологічно чужі своїм одноразовим відповідникам, нпр.: і-ти — ходити...

Явище це, зрештою знане не тільки українській мові, але теж і іншим слов'янським мовам¹. Поза тими, так би мовити, основними формами наворотних дієслів, стрічаємо в нашій мові ще такі формації, як: ношувати, ходити, ходжати, хаджати, жожувати, жожевати, жоживати, возити, вожати, вожовати, воживати, гонити, гоняти, ганяти, ганювати... Не будемо тут вичисляти вичерпно всіх типів тим подібних творів, тільки постараємось висвітлити відношення наверстованих творів до відповідних їм основних ітеративних формацій, і то не тільки з самого становища формально-язикового, але теж значеневого. Коротко кажучи: постараємось розглянути, чи й наскільки існує паралельний зв'язок ступеневої семантичної закономірності між поодинокими фазами того формального наверстовування.

Як виходить із наведених кількох типів деривацій наворотних дієслів, то наша мовна творчість не вдоволялася й не обмежувалася все тільки одним і тим самим наворотним формантом у одному й тому самому дієслові, а навпаки, наша мовна творчість, маючи в своїй мовній свідомості більше наворотних творил, черпала їх у цілій повноті й так творила цілу скалку наворотних формацій.

Деякі мовознавці вважають, що тим наверстовуванням найітеративізованих формально-мовних елементів в'яжеться значення т. зв. наворотности II-го ступеня, щобто повторність уже наворотних проявів, і саме тому того роду твори дієслівні називають „ітеративами другого ступеня“.²

¹ Функцію наворотности ближче й далше означають теж інші частини мови та й фрази, нпр. щоденно, щороку, раз-у-раз, час-від-часу... але ми на разі тут говоримо про категорію наворотности остільки, оскільки вона вспіла виразитися у формальній системі дієслова; спеціально про інші ітеративні мовні виразники скажемо при іншій нагоді.

² Порівн. Miklosich F.: Vergl. gram. der Slav.

З цього був би природний висновок, що тут маємо повну згідність і паралельний зв'язок між мовною формою та її значенням та що є стислий внутрішній зв'язок між морфологізацією й семантизацією того рода мовних творів.

Одначе ця думка оперта на чисто формалістичному трактуванні цієї проблеми вищого ступеня наворотности, маючи за вузькоїдучі основи — преміси, сама в своєму висновку позбавлена об'єктивної наукової вартости. Факт наворотности другого ступеня мав би тільки тоді своє узасаднення й об'єктивну вартість, якщо б у морфологізації кожний зокрема взятий її елемент формальний мав свій семантичний відповідник, якщо б усе кожному словотворному чинникові відповідав усюди паралельний значеневий рівноважник і рівновартник (еквівалент). І тому теж твердження Miklosich-a й інших з цих методично-речевих зглядів позбавлені наукової вартости й об'єктивізму. Оці морфологічно-словотворні дублетизми й триблетизми виступають теж і в інших конфігураціях мовних, нпр. у прикметниках присвійних н *-(о)івський*.

Тимто бачимо, що т. зв. наворотність другого ступеня є тільки „формально-граматичне“ явище без якоїнебудь значеневої вартости. Т. зв. дієслова наворотні другого ступеня (*Iterativa des zweiten Grades*), хоч справді в своїй морфологічній структурі мають два й

Spr. т. IV. Syntax ст. 276: Die verba iterativa, welche regelmässig durch das verbalsuffix *-a* gebildet werden, sind entweder iterativa des ersten oder des zweiten Grades, welche sich von einander hinsichtlich ihrer Function dadurch unterscheiden, das die verba iterativa des zweiten Grades die iteration der iterativa des ersten Grades bezeichnen. Деякі знову того роду дієслівні формації називають у відріненні від т. зв. ітеративів I-го ступеня — фреквентативами (Пор. Travniček: Studie o českém vidu slovesném st. 17). Того роду помилокові висновки доказують, що при досліді мовних фактів невільно опиратися виключно на сторінці формальній, — тут треба теж брати на увагу заравом вартість внутрішню — значеневу, бож твір мовний — це двоєдине нерозлучне й нероздільне in se формально-значенева тіло (Порів. J. Rozwadowski: Semantyka a Gramatyka. Język Pol. IX. 5. 129-143. J. Nowakowska: Określniki sposobu w jęz. polskim. Prace Instytutu jęz. pol. U. J. K. Nr. 1. Львів 1933)

більше словотворно-ітеративних наверствувань, то все таки означають вони повторність проявів, і тільки повторність, а нічого більше, значить — не є вони виразниками (= десигнатами) якоїсь *differentiae specificae iterationis* взагалі, і як такі тієї наворотности зовсім семантично не різничують¹. З цього для нас такий природний висновок, — все багатство наверствування як внутрішніх, так і зовнішніх формантів (*in sua quantitate et qualitate*) ув одних і етимологічно тих самих дієсловах — це явище наскрізь тільки граматично-формальної натури без якоїнебудь виразнішої специфічної значенової закраски й основи.

Заки приступимо до з'ясування думок про генезу того рода ітеративів, хочемо з черги подати бодай наразі загальний перегляд найбільш характеристичних морфологічно-словотворних конфігурацій цих складених (що до формантів) наворотних творів, що виступають в українській мові в її минулому й тепер.

А ось трохи прикладів: нести: носити, ношати, ношувати (носовати), ношивати; вести: водити, вадити, ваджати, воджати, ваджувати, вадживати; везти: возити, вожати, вожовати, воживати; іти: ходити, ходжати, хаджати, хожовати, хожевати, хоживати; гнати: гонити, гоняти, ганяти, ганювати; ломити: ламати, ломати, ло(а)млювати, ламо(у)вати, ламивати; мовити: мовляти, мавляти, мовлювати; дати: давати, даяти, давивати, даивати; воліти: воляти, валяти, волювати, волевати, воливати; вірити: віро(у)вати, віряти, вірю-

вати, віривати; воювати, воевати,¹ войовати, войовувати і т. ін.²

Отож, як можна це бачити (заобсервувати) при перегляді поодиноких формацій, то вони в обсягу одного кореня словного (не в прогресивно-фонетичному змислі) досить чисельні й рясні, часом сягають до 5 або 6 морфологічних варіацій (нпр. іти: ходити, ходжати, хаджати, хожовати, хожевати, хоживати).

Більшість із них зате обмежується до двох, трьох морфологічних постатей. Залежало це, мабуть, чи не від частоти вживання даного дієслова, — і так ті, що виступали в мові частіше, мають цих форм більше, слова менш уживані — більш убогі на того рода твори. Дієслова, що означають чинність, рух, акцію, життя, чисельно переважають слова на означення статички, проявів стану, і тому теж „actiones“ мають свою словну сторінку багатшу, ширшу своєю морфологізаційною продуктивністю. Ця життєвість проявляється головно в зовнішніх творах (на приросткуванні), що в мовному почутті були більше „насичені“ наворотово, цебто в них сильніше за-сугеровано функцію повторности прояву³.

(Кінець буде).

Львів.

Іван Ковалик.

² Повний перегляд цих творів, що виходять далеко поза рамки цієї коротенької статті, поміщує автор у своїй довшій праці про ітеративи в українській мові.

³ На це вказують теж ті факти, що в українській мові внутрішні наворотні форманти почасти продовж історичного розвитку мови, позбавлені формальної семантично-ітеративної функції, зникають. Порів. автора: Наворотні дієслова типу „ломати“ в світлі будови української мови. Р. М. ч. X. 1938 р., де вказано на тенденцію розвитку наших ітеративів у напрямі суфіксації при одночасній затраті відповідних корінних голосних.

¹ Це одначе не виключає різникування в іншому (= невидовому) напрямі, та цього питання тут не рушаємо.

Назвища та прізвища в селі Маневі.

Село Манів, Ліського повіту, належить — подібно як Лубків, Миків, Явірник, Чистогорб, Мигова Воля, Щербанівка, Бальниця, Душатин, Прилуки, Солинка, Туринське, Команча, Смільник — до сіл, що їх оснували на волоському праві. У давніх джерелах зветься воно „Маньова“.

У старих актах і документах, хоч у них є згадки про Манів, нема ні сліду назвищ його мешканців. Не дивниця, бож сталі назвища родові почали творитися допіру в XVII столітті, а в XVIII родові назвища вже загальні та незмінні.

Найстарший список назвищ с. Манева маємо в книгах метрикальних із 1784

р. Найбільша частина цих назвищ патронімічного походження, назвища творяться від імен батьків із закінченнями на: *-ів, -ин, -ак, -ич, -енко*. Ось ці назвища: Васів (Васько-Василь), Ясенів (Ясьо-Іван), Павлів, Лаврів, Ільків, Данчів (Данко-Богдан), Прокопів, Кондратів, Ульчак (Улько-Юліян), Фецич (Фецьо-Федір), Лазоришин, Василейко, Бубенків. Є також назвища з мадярськими закінченнями: Павлош.

Друга група назвищ вказує місце походження: Опарівський (з Опарівки), Команецький (з Команчі), Смільницький (зо Смільника).

Третя група бере початок від занять, або прикмет власників назвища: Косяк, Козлів, Шкапяк, Бесага.

Четверта група назвищ показує, що предки власників назвищ були священиками: Попюк, Полович.

Передостання група — це назвища насмішливі: Питьо, Соп'як, Соломон, Дрочак, Голий, Голик, Котик, Котишак, Дзедзик.

Остання врешті група — це назвища, що мішаються з собою, а саме: Галушканич, Уriskанич, Горешканич. Ці назвища повторюються в метрикальних книгах упродовж усього XIX століття.

Від кінця XVIII століття мало змінилося в селі. Переважна частина назвищ залишилася, тільки роди порозросталися. І так, у 1935 р. було в Маневі 15 родин Фецичів, 4 Соп'яків, 3 Дрочаків, 3 Беців, прийшли нові мешканці, як: Фундик, Петрушевич, Петрик, Пелеш, Добрянський, Гонц, Мента, Семан, Кулинич, Головач, Сушеріба, Скалош, Стец, Станко. У 1935 р. жило в Маневі 64 родини, що їх голови мали часто ті самі назвища, а то й імена. Для відрізнення вживають селяни прізвищ, а їх походження різне.

Найбільше прізвищ мають т. зв. „присташі“, цебто ті, що по одружінні пристали до дружинової рідні і від неї взяли свої прізвища, що утворені з назвищ батьків дружини. Сюди залічуємо таких „газдів“ (в дужках подаємо прі-

звища): Гриць Фецич (Шкап'як), Іван Петрушевич (Козляк), Антін Петрик (Козляк), Василь Костів і Микола Добрянський (Дороханин), Федір Соп'як (Котів), Михайло Красневич (Питів), Михайло Васів і Ілько Беца (Лисів), Степан Сушеріба (Марцинів), Іван Дрочак та Іван Мадинський (Гондер), Микола Фецич (Бовликів), Гриць Дрочак (Кунців).

Інші прізвища показують походження того, хто їх носить: Іван Опалка (Репедянин — із Репеди), Микола Пелеш (Спішак — зо Спіша), Іван Соп'як (Вульчак — з Волі Мигової), Олена Сушеріба („чуджани“ — з чужини).

Третя група прізвищ — це додатки з імен батьків: Михайло Фецич (Павлів), Іван Фецич (Костів), Федір Фецич (Войциханин), Іван Соп'як (Іванцянин), Степан Сушеріба (Марцинів), Василь Фецич (Косяничів — мати з роду Косяничі).

Четверта група прізвищ бере початок від занять батьків, або тих, хто носить прізвище: Марія Красневич — „Ковалева“ (батько був коваль), Іван Лазоришин „Дзвінник“ (батько був дзвінником при церкві), Василь Кулинич „Дяків“ (живе там, де колись жив дяк), Семко Стец „Дякунчик“ (з дяківського роду), Микола Лазоришин („Мисник“).

У наступній групі прізвищ зазначена віра, чи національність предків: Софія Станко („полька“, — її батько, мельник, був латинського обряду), Іван Краснович („поляків“, дід був латинського обряду).

Шосту групу творять прізвища насмішливі: Іван Соп'як (Соломон — вдає дуже мудрого), Іван Фецич („Гундер“ — із війська приніс привичку говорити часто „гундер“, цебто „hundert“), Михайло Фецич („куруц“ — дід був у мадярському повстанні), Василь Гонц („Цьомик“, — від слова „цьомати“ — цілувати), Іван Кулинич („халупа“ — так називає свою хату замість місцевого „хижа“). Інші селяни прізвищ не мають. Бережани. Д-р Франц Коковський.

Читачу, поплати свої борги!

Кукіль у житі.

Клянусь Богом, а не: на Бога! У нас дуже частий полонізм: на Бога, на Велеса і т. ін. Напр. у Опільського: Ідоли падають І: На Велеса! 33, На Одіна! 140. У Косача: Чад: Але на Бога! 112. Літературна мова цих форм зовсім не знає, завжди пишемо: Клянуся Богом! Пор. нар. пісні: Я іншу не люблю, Богом присягаю. Тобілевич: Землею, небом і Богом присягаюсь. Грінченко: Я свідчусь Богом.

Королева — це іменник, що відмінюється як іменник, а не як прикметник: без королеви, цій королеві, цю королеву, цією королевою і т. д. В Галичині це слово відмінюють за польською мовою як прикметника: без королевої, цій королеві. Геземан: „Утеча“ ст. 46. Сиділа довкола королевої, а треба: довкола королеви. У Ір. Вільде: Химерне серце 27: Королівні тепер вмирають, а треба: королівни.

Мірлікійський. В Діях Апостольських 27. 5 читаємо: Приідохомъ въ Мвры Лвкійськія, цебто: Ми прийшли в Міри Лікійські. Міри — це приморське місто в окрузі Лікії в Малій Азії. В цьому місті, в Мірах був єпископом св. Миколай, чому він і зветься Мірлікійський. У Б. Лепкого, „До Зарваниці“ ця географічна назва аж два рази подана неправильно: Миколай Мирліківський 80, і: Миколая Марлікійського 108.

Пополуднєвий. Пополудневі години. У Л. Мосендза, „Відплата“ 1939 р. ст. 15: У ті відполудні години забув про свої неуспіхи.

Порівняння, рівняти панує в літературній нашій мові. У Л. Мосендза („Відплата“ 1939 р.) на 12 ст. поруч стоять: В порівнанні (це західня форма) і: У порівнянні (це східня й літературна форма).

Похорон, а не: похорони. Кажемо тільки „похорон“, а не: похорони; по-російському тільки „похорони“, а не „похорон“. М. Остромира („У вирій“ 1938 р. ст. 22) не добре пише: Приїхала на похорони дідуся; треба: на похорон.

Рушник пишемо й вимовляємо, і тільки так! У „Відплаті“ Л. Мосендза на 14 ст. поруч стоять: Вишиваний ручник і Гаптований рушник.

Свинячий — тільки цю форму знає укр. літ. мова, а форми „свинський“ зовсім не знає. В Галичині дуже часто „свинський“: напр. „Оповідання прадіда“ 1939 р. (переклад М. Возняка): Ціле свинське лігво 94; треба — свиняче. Пор. у Котляревського, „Енеїда“: Тут їли свинячу голову до хрину І. 18. Словник Б. Грінченка IV. 106 подає: Свиняче лігво; цікаво, що цей Словник слова „свинський“ зовсім не нотує.

Трубити — ця власне форма панує в східньоукр. говорах та в літературній мові; форма трубіти там не znana. М. Возняк („Оповідання прадіда“ 1939 р.) добре дає на ст. 41: Трубив у кулак. Але на ст. 50 знаходимо місцеве: Доведеться трубіти в кулак.

Хо́да ж. р., в мові російській ч. р. (ход). У Б. Шведа („Поліщуки“ І. 1938 р.) русизм: Швидким ходом (треба: швидкою ходом) пішла 22. Рушив тихим ходом (треба: тихою ходом) 23. Пор. у М. Рильського, „Пан Тадеуш“: Почулася хода 58, Йде повільною ходом 79.

Янкель, Янкеля, Янкелевий — так у літературній мові. У Д. Лукіяновича („Я — з більшістю“) на 30 ст. знаходжу поруч Янкеля, — в Янкелевій кишені; треба в Янкелевій.

Лад слів у реченні. Частку чи прислівника, що підсилює якесь слово, ставимо конче поруч цього слова. У Л. Мосендза, „Відплата“ 1939 р., ст. 23 читаємо: Про Катерину він лише думав, про неї лише мріяв. А треба: Лише про Катерину він думав, лише про неї мріяв.

Поплутання дієслівних видів. Багато раз підкреслював я на сторінках РМ, що в Галичині письменники часто не дотримують тих дієслівних видів, яких треба вживати (див. РМ ч. 76, ст. 188). В головнім і пояснювальнім реченні складеного речення дієслова мусять бути одного відповідного виду: багаторазового недоконаного, або одноразового доконаного, залежно від змісту речення. Тим часом у Б. Лепкого в його „До Зарваниці“ 1938 р. читаємо: „Як тато кудись поїхав (треба: їздив, виїздив), а мама вийшла (треба: виходила) до челяди,

до кухні, й заговорилося (треба: заговорювалася) там, малий добирався до татової шафи з книжками 94. Лямбу світили тільки тоді, як приїхали (треба: приїздили) чужі гості 100. Так само не любив, як у кухні збігла (треба: збігала) сметанка 101. Робив це по обіді... Малий заліз (треба: залазив) у свою шафу. У-

важно, щоб не збудити тата й мами, примкнув (треба: примикав) двері, сів (треба: сів) і думав 114. Часом хтось перейшов (треба: переходив) з села на поле 137. Але з тої пори ніколи вже не вдарив (треба: не бив) kota 90. І т. ін.
Іван Огієнко.

ЖИТТЯ СЛІВ.

Цар повставло з грецького *καῖσαρ*, лат. caesar (вимова: kesar), звідки й старослов'янське цѣсарь (десь у IV-V віках початкове *k* змінилося на *c*), а з нього пішли східні цѣсарь і цѣсарь, а вже звідси й „цар“. Вдавнину панувала в нас форма „цїсар“, але вона скоро змінилася на живе, стягнене „цар“ (із цѣсарь), — так звали звичайно імператора візантійського чи римського, а в Росії всіх правителів, що про них говориться в Біблії, а в XIII-XV віках „царем“ звали ще й хана татарського й взагалі східних владик. По старих актах XV-XVI віку, особливо в Литовській Метриці, маємо багато листів до східних владик: до хана татарського, казанського, перекопського і інш., — в листах цих їх усе титулюють „цар“. — З 1547 р., прирівнюючи себе до цїсарів візантійських, титул царя набув собі й російський князь Іван Грізний. У римлян власне славне ім'я Caesar стало титулом правителів взагалі.

Царина — з румунського, перероблене țeară, пасовисько. В українській мові визначає поле, обгороджене місце, взагалі окреме місце. Слово це з „царем“ нічого спільного не має. Відоме вже з молдавських актів XV віку.

Церква повсталала з грецького слова *κωριακή* (цебто *κωριακή οἰκία*) чи *κωριαχόν* (цебто *κωριαχόν οἰκίον*), що значить „Господній дім“. Старослов'янське църкы, пізніше църкы, а від цього пішло „церков“ (старий знахідний відмінок) і „церква“. Див. костел. Див. РМ 1933 р. ст. 380.

Цимбали — дуже поширений музичний інструмент в Україні, тепер потроху виводиться. Назва походить із гр. *κὺμβαλον*, кимвал, лат. cymbalum. Ця лат. форма дала початок і італійському *cemballo*, що попало до Польщі, а від неї й до нас.

Ціломудріє — це переклад гр. *σωφροσύνη*, що визначало головну мудрість, розум. „Ціломудрий“ — цілий, розумний. „Уціломудрити“ (Тим. 2.4) — врозумити, „уціломудритися“ (І Петр. 4.7) — стати розумним. З бігом часу „ціломудріє“ стало визначати тільки „мудрість, чистоту тіла“, і в цім значенні слово відоме й тепер. Пор. у Шевченка в „Великомученице кумо“: „Ждала жениха та ціломудріє хранила“ 577. У Тит. 1. 8: „Старцемъ быти цѣломудренымъ“ — це: нехай старі будуть розумні; „подобаетъ бо епископу быти цѣломудрену“ — це: треба, щоб єпископ був розумний.

Цукор перейшов довгу дорогу, поки нарешті примандрував аж до нас. З Індії (*çaṅkaṅga*, *sakkhaṅga*, пісок, пісок цукровий) перейшов цукор до арабів, де прийняв форму *sukkar*. Європа вживала тільки меду, не знаючи цукру, і лише хрестоносці принесли його від арабів до Європи. З італійського *zuchero* (із арабського) повсталало німецьке *Zucker*, а вже від німців зайшло воно до чехів і поляків, а відсі дісталось й до нас, як цукор, цукерка (західньоукраїнські цукер, цукорок). Із індійського повсталало й грецьке *σάκχαρ*, *σάκχαρον*, а з цього російське сахар, досить відоме і в Великій Україні.

Чай повсталало з китайського *the*, *çā*, через турецьке „чай“. Більшість слов'янських народів уживають форми „чай“: рос. чай, болг. чай, сrb. чай, чеське *čaj*, тільки в мові польській *herbata*.

Червень див. календар.

Черви, як назва карт походить від слов'янського „черв“, „червень“, що дає червону фарбу. „Кер“ — від франц. *coeur*. В Вел. Україні вживається тільки черви, червоний.

Черга́, з турецького черге, що значить ряд, шерег.

Четвер див. тиждень.

Чолобиття — старе українське слово, тепер майже не вживане. Повстало з „чолом биття“. Напр. Володимирська

Книга 1570 р.: Ихъ милость на мое чоломъбите то учинили 85. Від цього виразу в нас позосталося тільки „чолом“, „чолом давати“ — вітати, часом старе „чолом бити“ — просити.

Іван Огієнко.

Відміни наголосу галицького від літературного.

<i>Наголос місцевий:</i>	<i>Наголос літературний:</i>		
одержати	одержати 1	пастир 2	пастир 1
ожіла, -ло, -ли	ожіла́, -ло́, -лі́	патент	патент 1
означити	означити 1	пашпорт	пашпорт 1
Окто́х	Окто́х 1	педа́гог	педаго́г 1
Оле́г	Оле́г 1	пека́р 2	пека́р 1, мн. 2
Ольго́вич	Ольго́вич	перве́нство 1 і 2	первенство 1
опа́сти, опа́ду 1	опа́сти 2: опа́ду́, опа́деш	перебі́рчий	перебірливий 1
опі́кун	опі́кун 2	перебу́ла, -ло, -ли	перебула́, -ло́, -лі́
опі́сля	опі́сля	переве́зти, переве́зу 1	перевезти́ 2: переве́зу́, -зе́ш
опле́ски	опле́ски 1	переверну́ти, переверну́ти 1	переверну́ти 3: переверну́, переверне́ш
опові́дання	опові́дання 1	переверте́нь	переве́ртеня 1
опові́сти, опові́ла, -ло, -ли	опові́сти 2: опові́ла, -ло́, -лі́	перевесло́ 2	переве́сло 1
опу́стити, опу́щу 1	опу́стити 3: опу́щу́, опу́стиш	переводи́ти	переводи́ти 1
ора́ти, о́рю, о́реш 1	ора́ти 3 і 2: о́рю, о́реш	перевози́ти	перевози́ти 1
о́світа	о́світа 1	переворо́т	переворо́т 1
о́світний	о́світній 1	пережи́ти 1: пережи́ю, пережи́ла, -ло, -ли	пережи́ти 2: переживу́, -веш, пережи́ла, -ло́, -лі́
Оси́п	Оси́п 1	перейня́ти 1: перейму́, перейня́ла, -ло, -ли	перейня́ти 3: перейму́, переймеш, перейня́ла, -ло́, -лі́
осно́вний	осно́вний 1	переходи́ти, переходя́чи	переходи́ти 1, переходя́чи
осмі́лити	осмі́лити 1	перехопи́ти 1	перехопи́ти 3: -пajú, -хóпиш
остро́в	остри́в 1	перехри́щу	перехри́стити 3: -щу́, -хри́стиш
охри́щу	охри́стити 3: охри́щу́, охри́стиш	перечита́ння	перечита́ння 1
пада́ти	пада́ти 1	періо́д	періо́д 1
па́лаш	па́лаш 2		(Далі буде).
пальмо́вий	пальмо́вий 1		Іван Огієнко.
панова́ння	панова́ння 1		
Па́риж	Па́риж 1		
пасмо́ 2	пасмо́ 1		
па́сла, па́сло, -ли	па́сла, -ло́, -лі́		

Денник літературного критика.

Нові видання.

Богдан Лепкий: **До Зарванді** (з „Казки мого життя“). Бібліотека „Діла“ ч. 22. Львів, 1938 р. 150 ст.

Безтурботні дитячі роки, — яким кольоровим серпанком завжди покриті вони! Всі наші дитячі болі й турботи, — й вони пізніше покриваються тільки рожевими фарбами! В низці коротеньких оповідань Б. Лепкий розповідає про (своє) життя

малого хлопчини в священничій родині, відворюючи й життя самої родини на золотому Поділлі. Усі оповідання пересякнені елегійною правдивою поезією, якою звичайно старша людина згадує свої давно й неповоротно минулі дитинні дні. „Казку розказую вам, казку мого життя, моїх дитячих літ. Хочу виткати скатерть, минулому на спомин!“...

Це чи не перша книжка Б. Лепкого, написана вже соборною літературною мовою. Пригадаймо авторську трилогію „Мазепа“, що переповнена закутковими виразами, а особливо половізамами. В „До Зарваниці“, напр., нема вже й сліду того неприродного нам „котрий“ у побічних реченнях, що від нього аж в очах рябіє в попередніх творах автора.

Але й у цьому оповіданні трохи повсталось місцевих галицьких виразів. Напр. (у дужках вираз літературний): аптика (аптека) 6, Ще козаків тямив (пам'ятав) 8, щось небуденного (щось небуденне) 10, заколисаний (заколиканий) 20, зашивався в корчі (кущі) 23, дідо (дід) 26, не впадє (не впади) 59, колісцята (колісцата) 68, сонічко (сонечко) 83, змовив (проказав) молитву 83, метнув собою (метнувся) 133, розідрє (роздерє) 134, дрібонька (дрібнєнька) 139, дєщє (трохи) хмурючий 139, перейтися (пройтися) 141, тисяч ч. р. (тисяч ж. р.), тисячів (тисяч) 145, слабонький (слабенький) 147 і т. ін.

Половізми повсталися ще в цім творі голубо ті, що часті в Галичині. Напр.: У спорих (великих) плящинах 6, Яницька наслухувала (підслухувала) 9, Цілий (увесь) був мокрий 17, Розказував цілою (усією) своєю появою 82. З цілої (усієї) сили штовхнув 85, Цілий (увесь) табунець 132, Виїхали по вчасній (ранній) каві 73, Парубок від малих кошей (до м. к.) 74, віддаш (віддаси) 82, Сон твердий (міцний) 84, Подряпав хлопця у руку (Подряпав хлопцеві руку) 88, Ящірочки вигрівалися до сонця (на сонці) 91, Маму боліла голова (У мами б. г.) 100, Хлопець витирав збірку з порошу (витирав порошок) 114, Дим гриз в очі (Дим гриз очі) 118, Що даш (даси) 126, Спав твердо (міцно) 141, надслухують (підслухують) 149.

Є трохи й неживаних уже архаїзмів, але звичайних у Галичині: миш (миша) 9, Не скри-

вав (ховав) того 19, Бог вість (знає) 24, Ані слуху, ані духу (ані слуху, ані духу) 28.

В „Мазепі“ аж занадто багато русизмів, тут їх уже майже нема: Торчав (стирчав) перед ним 23, Нарочно (навмисне) зробив 87, Рукоятка (держак, ручка) була бровозва 111.

З нових форм знаходимо в „До Зарваниці“ й такі, як: лікувальні прикмети 141. Гарні вирази: Пєс був такий, що пошукати 16, Ви живете, що кращє й не треба 56. А тоді коні як не схопляться, як не рвонуть (в книжці помила: рвдуть), то тільки закурилося за ними 80. Гора не гора — чвалували 81. Знав, як котра квітка пахне 91.

Вся Україна знає й вживає: дві слові, дві селі, а не два села (ст. 54).

В літературній мові кажемо рецєпт чол. роду, а парасо́ля ж. р. У Б. Лепкого навпаки: Мала причіплєну рецєпту 7, Старий парасоль 113.

Питальні речення в нашій літературній мові звичайно розпочинаються з *чи* або *хїба*, а в Галичині вони часто мають тут *або*. У Б. Лепкого: *Або це мені новина?* 83, *Або так можна?* 98. *Цє* гарні форми, і вони певне прищепляться й до мови літературної.

Коли в головнім речєнні є зв'язка, то в побічних причинівім літературна мова знає *що*: *Цє* трапилось тому, *що* я впав. А в Галичині тут панує *бо*, в цьому випадку в східних говорах майже не знає: *А це тому, бо* (що) він усе між старшими 55.

Старші наші письменники кохалися а *на* *ко* *лю* *то* *ю* (відступлення від початї будови речєння). Біблія (в її давньоввєрейському оригіналі) переповнена найрізнішими анаколютами, але, на жаль, перекладачі не заховують її (див. РМ 1938 р. ч. 66, ст. 274). У Б. Лепкого знаходжу на ст. 39 таку анаколюту: „А з дядьком Миколою Темницьким із Хлопівки, то вони знов про Шіллєра балакають“.

Іван Огієнко.

Рідномовне.

В Україні, а не на Україні. В оповіданні Кирила Тополі 1837 р., Москва, читаємо: „Въ вышней Малороссии народъ болѣе угрюмъ, нежели въ Украинѣ“.

В Україні. Ділюся з читачами приємною новиною: „Діло“ вже пише „в Україні“, а не „на Україні“. Так, у ч. 89 за 1939 р. на ст. 8 читаємо: Пожежі в Україні, Залізнична катастрофа в Україні.

Трепєта — так часто кажуть по західньоукр. говорах на осіку. Марія Остромира („У вирій“ 1938 р. ст. 122) дає таку легенду про цю назву: „Осіка гордо стояла, як проходив Христос, і всі дерева похилили були додолу свої віти. І покарав Христос осіку за гордість її. І тепер листочки осики все тремтять зо страху. Тому то теж її трєпєтою звуть“.

Українські здрібнілі імена. Прохаю Вас помістити в РМ списку українських здрібнїлих імен, бо в нас у Галичині в цьому сильно грішать як на селі, так і в місті. Часто можна почути в наших родинах: Ванька, Шура, Ясь, Юзє, Кшися і т. ін. 16. IV. 1939 р. Львів. Іван Паран.

Наголос і Складня в РМ. Тішать мене нові вартісні речі в РМ, як напр. праці про Складню,

наголос або й дрібніші, як список християнських імен. 16. IV. 1939 р. Львів. Іван Паран.

Пєкуча потреба відчувається в нас у правописному словнику. Але треба видати найповнішого словника. Друга річ, яку слід видати, чи кращє сказати: перевидати, — це стилістичний словник, і теж якомога повніший. Але треба видати не так, як Ви, п. Профєсорє, видали попередвїй, цєбто не зазначивши категоричній формі, що й як писати, а вже в формі наказовій. Федір Гай-Гавєвський.

Шєвчєнко в Галичині. Пишете в РМ 1937. 244, що Ви не стрічали людини в Галичині, що б правильно читала Шєвчєнка. Так, треба признати цю сумну дійсність, — я про це й сам переконався на власній шкурі. Де ж шукати причини? Причина в тім, що в нас мало читають Шєвчєнка, або таки взагалі не читають його. Перейдіть усі села й міста, то залєдоє є одини́. Кобзар* у читальнім кнїгозборі А стоїть він, звичайно, припалій порохом, спліснїлий... Яким же способом навчимося ми мови? Певно, що головню читаючі Шєвчєнка, Вовчка та найновїших письменників Великої України. Біда тільки в тому, що немає в нас ні Шєвчєнка, ні Вовчка, ні Мирного, ні

Коцюбинського, а з найновіших Черкасенка й Рильського, а тому шкода й думати, щоб ми навчилися доброї літературної мови. В нас, у Галичині тепер дуже врочисто святкують 125 ліття народин Шевченка, і добре було б, коли б видали Шевченкового „Кобзаря“ доступного всьому громадянству, щоб поширили його всюди, як Євангелію. Лесь Дичук.

Лемківська говірка. „Ніде, може, українська мова не знаєє таких відмін, як на Лемківщині, — тут мешканці двох сусідніх сіл уже відрізняються вимовором. Народний гумор так їх скреслює. Над Попрадом (у селах: Зубрик, Жегестів, і закарпатських: Межибродє, Заваде і Сулим) говорять твердо: пшшов, побив, — висипав на пшд, а там бив кшт; а навпаки, в селах, що сусідають із поляками, а саме: в Лавовій, Мацієвій і Королєвій говорять надміру м'яко: Як когути запіл,

тато ся збудилі, з постелі-встаалі, патічку взялі, алілюя заспівалі і на ярмак пошллі. В Угрині (сусіднім із Лавовою) замість л вимовляють в: Боліва го говова, же зерно не повова, бо в зерні биба повова“ (Єронім Анонім: Лемківська доля, Львів, 1939 р. ст. 128).

„Новий переклад Св. Письма на українську мову. Заходом Бритійського та Закардонного Біблійного Товариства віддано до друку текст усєрого Нового Заповіту разом із Псалмами в перекладі проф. д-ра І. Огієнка. Незабаром, може за місяць, появиться Новий Заповіт у продажу. Переклад дуже вартісний, точно-науковий, згідний з оригіналом. Писаний живою сучасною мовою, легкою та поетичною, питомою духові кожного українця. Усім християнам-українцям ширю поручаємо цей новий переклад.“ („Віра й Наука“ ч. 4 за 1939 р.). Книжка вже вийшла.

Дописи Прихильників рідної мови.

Вороги „Рідної Мови“. З РМ дехто не задовольняється так, як не задовольнялися зо Стефаникових творів, — інтелігенти казали, що автор плаче, селяни, що з їх сміється, а Стефаник писав, що він пише тільки те, що йому каже його найбільше серце. Селяни кажуть, що РМ не розуміють і що їм більше треба думати про хліб насущний (хоч „не єдиним хлібом живе чоловік“), інтелігенти кажуть, що РМ впроваджує „більшовицькі вимудки“ й „об'єднителіві ідеї“ з московською мовою, то тому тримаються місцевого галицького правопису, а ніхто ще правди не сказав і ніхто не подумав про загальну справу. У нас що не так, як у нашій мові, то вже більшовицьке! Кажуть, що проф. Огієнко творить щось нове, і все нарікають, що Ви хочете впровадити новий „більшовицький правопис“ до українського, а особливо в Галичині. По всіх часописах грубими; буквами розписуються в нас про те, щоб поборювати неписьменність. А чи potwierдив би хто мені, що наша інтелігенція, щодо літературної мови, грамотна? Багато-хто з нашої

інтелігенції не признають соборної літерат. мови й виступають проти всіх, що мовільною прадею тую мову творять і удосконалюють, а самі в часописах пишуть так, що що ні сторінка, то авторитет у мові, і що ні правопис, то все нові правописні правила! Лесь Дичук.

Граця „Рідної Мови“. РМ переробила колосальну працю, яка незаперечно буде записана в історії нашої культури, — це при звичаєння всієї нашої преси до однієї літературної мови. Хоча ще нераз трапляється, що деякі наші видання щось „устругнуть“, але це вже дрібнички в порівнянні з тим хаосом, що панував у нас, аж поки РМ сміливо не кинула важливого гасла: „Для одного народу — одна літературна мова“. Кричали на РМ, але її гасло не залишилося посяїним на піску, а дало врожай, і то надзвичайно великий. Коли сьогодні ми всі пильнуємо за своєю мовою, це заслуга лише РМ. І це не тільки мое переконання, а багатьох, із ким у цій справі доводилося балакати. Подєбради, 9. IV. 1939 р. Федір Гай-Гавєвський.

Від Адміністрації „Рідної Мови“.

Боржників наших просимо поплатити свої борги Видавництву, для чого розсилаємо при цьому числі складанки РКО ч. 27110.

Словник мсдеванх слів, у літературній мові не жвиваних, з додатком: Головні відміни літературної мови від мови західноукраїнської. Склад проф. д-р Ів. Огієнко. Ціна 1'50 зл., в оправі 2 зл., за пересику 25 гр.

Новий Заповіт Господа й Спасителя нашого Ісуса Христа. З грецької мови на українську переклав проф. д-р Ів. Огієнко. 376 ст., з додатком: Книга Псалмів, з давньоєрейської мови на українську переклав проф. д-р Ів. Огієнко, 97 ст. В полотняній оправі, на кінці — 4 кольорові мапі. Ціна 1'75 зл., за пересику — 50 гр.

ЗМІСТ 6 (78)-го ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ“: Проф. д-р М. Кордуба: Що кажуть назви осель. І. Огієнко: Книжка для вибраних, Юрій Липа: „Вірую“. Проф. І. Велигорський: Психологічна основа повстання здібних і пестливих слів. Проф. д-р Б. Кобиланський: Глядіти — глянути. І. Огієнко: Український літературний наголос. М-р І. Ковалик: Багатство складених наворотних творів в українському дієслові. Д-р Ф. Коковський: Назвища та прізвища в селі Маневі. І. Огієнко: Кукіль у житі. Життя слів. Відміни наголосу галицького від літературного. Денник літературного критика: Нові видання. Рідномовне. Дописи Прихильників рідної мови. — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1.60 зл.; за границею в Європі 8 зл., поза Європою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажать, дістають „Рідну Мову“ від 1 числа. Річник I (без 1-3 чисел) 5.00 зл.; річники II, III, IV, V і VI по 6.00 зл., оправлений II і III по 7.50 зл.; в Європі по 9 зл., поза Європою по 2 дол. річник. Конто чєкове П. К. О. ч. 27.110.